

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

İSLAM HUKUKU BİLİM DALI

**İSLAM BOŞANMA HÜKÜMLERİNİN YAHUDİLİK, HRİSTİYANLIK VE
HİNDUİZM İLE MUKAYESESİ**

Doktora Tezi

Abu Tayub Md Nazmussakib BHUYAN

Ankara-2023

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

İSLAM HUKUKU BİLİM DALI

**İSLAM BOŞANMA HÜKÜMLERİNİN YAHUDİLİK, HRİSTİYANLIK VE
HİNDUİZM İLE MUKAYESESİ**

Doktora Tezi

Abu Tayub Md Nazmussakib BHUYAN

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Şamil DAĞCI

Ankara-2023

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM HUKUKU BİLİM DALI

İSLAM BOŞANMA HÜKÜMLERİNİN YAHUDİLİK, HRİSTİYANLIK VE
HİNDUİZM İLE MUKAYESESİ

Doktora Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Şamil DAĞCI

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı

İmzası

Prof Dr. Şamil DAĞCI

.....

Prof. Dr. Mustafa AVCI

.....

Prof. Dr. İhsan ÇAPCIOĞLU

.....

Doç. Dr. Fetullah YILMAZ

.....

Doç. Dr. Yüksel SALMAN

.....

Tez Savunması Tarihi: 01.08.2023

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile Prof. Dr. Şamil DAĞCI danışmanlığında hazırladığım **“İslam Boşanma Hükümlerinin Yahudilik, Hristiyanlık ve Hinduizm ile Mukayesesi”** (Ankara 2023) adlı doktora tezindeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (...01.../...08.../...2023...)

Abu Tayub Md Nazmussakib BHUYAN

Ankara-2023

ÖNSÖZ

Bismillâhirrahmânirrahîm. Âlemlerin Rabbi olan Allah’a hamd, onun kulu ve elçisi olan Hz. Muhammed’e, âline ve ashâbına salât-u selâm olsun.

İnsanlık tarihi kadar eski olan aile kurumu evlilik yoluyla kurulmaktadır. İnsanın fitratına uygun olarak oluşturulan evlilik kurumu, insanlık için bir huzur kaynağıdır. Aile kurumu, toplumun refah içinde yaşamasının ve nesillerin temiz ve sağlıklı bir şekilde devam etmesinin temel kaynağıdır. Ancak bazen bazı olumsuz sebeplerden dolayı aile kurumunun sona erdirilmesi kaçınılmaz olabilmektedir. Toplumdan topluma inançsal, sosyo-kültürel birtakım değişiklikler olsa da insanlığın en gözde konusu evlilik ve istenmeyen bir netice olsa da boşanma olmuştur. Boşanma insanlığın gündemini yoğun bir şekilde meşgul etmiştir.

Boşanma, insanlık tarihi boyunca toplumsal yaşamın önemli sorunlarından biri olmuştur. Boşanma, günümüz modern dünyasında aileye verilen önemin azalmasıyla beraber yaygın hale gelmiştir. Boşanma konusuyla ilgili çeşitli dinlerde ve bunlarla ilgili hukuk sistemlerinde çeşitli kurallar, yasaklar ve tavsiyeler yer almıştır. Birçoğu farklılık gösterse de bu sistemler aile kurumunu ayakta tutmayı, huzur ve mutluluk vadeden sıcak bir yuva kurmayı amaçlamıştır.

Bu bağlamda, İslam Aile Hukukunun yanı sıra çeşitli dinler açısından boşanma ilke ve hükümlerinin iyi bilinmesi önem arz etmektedir. Bu yüzden çalışmamızda, “İslam Boşanma Hükümlerinin Yahudilik, Hristiyanlık ve Hinduizm ile Mukayesesi” başlıkla İslam, Yahudilik, Hristiyanlık ve Hinduizm’deki boşanma hukuku ile ilgili açık bir kavramı karşılaştırmalı bir çalışma ile ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Bu kapsamda, çalışmamız üç bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde İslam’da boşanma ile ilgili hükümler ele alınmıştır. İkinci bölümde, Yahudilik, Hristiyanlık ve Hinduizm’deki boşanma hükümleri incelenmiştir. Üçüncü ve son bölümde ise, söz konusu dinlerin boşanma hükümlerini mukayeseli bir tartışma sunulmuştur. Ayrıca bu araştırma, İslam boşanma hükümleri ile Yahudilik, Hristiyanlık ve Hinduizm’in boşanma hukuklarına ilişkin hükümlerin mukayesesi üzerine Türkçe’de yapılmış ilk çalışma olduğunu söyleyebiliriz.

Bu tezi yazmamı tavsiye eden, düşünme, şekillendirme ve yazma aşamalarında hep yanımda olup bana rehberlik eden, benim için örnek model olan değerli hocam, tez danışmanım Sayın Prof. Dr. Şamil DAĞCI’ya şükranlarımı ifade etmek istiyorum. Kendisi bana gerekli kaynakları ve çeşitli zamanlarda araştırma çalışmalarımı ilerletmede izlemem gereken yolu gösterdi. Kendisinin ve ailesinin Allah’tan en güzel şekilde ecirlerini almalarını diliyorum. Ayrıca, Tez İzleme Komitesi üyelerinden Sayın Prof. Dr. Mustafa AVCI’ya ve Sayın Prof. Dr. İhsan ÇAPCIOĞLU’na tezdeki eksiklerin giderilmesi hususundaki kıymetli katkılarından dolayı savunma jürisi üyeleri Sayın Doç. Dr. Fetullah YILMAZ’a ve Sayın Doç. Dr. Yüksel SALMAN’a teşekkürü yerine getirilmesi gereken bir görev telakki ediyorum.

Babam Mevlâna Muhammed Abduzzaher Bhuyan ve annem Ferdaus Ara Begüm’e derinden saygı duyduğumu, onların benim için yaptığı dualar, verdiği tavsiye ve destekler sayesinde bu tezimi bitirdiğimi belirtmek isterim. Kıymetli eşim Hazera Begüm Tamanna’ya, hayatıma girdiği andan itibaren özellikle doktora çalışmalarım süresince gösterdiği fedakarlıklar için en içten teşekkürlerimi sunmak istiyorum. Ayrıca, oğlum Sâcid Abdulla ve kızım Safiyye bint Sakib’e sevgi ve şefkatlerimi ifade etmek istiyorum. Yüce Allah’tan onlara bu dünyada da ahirette de iyilikler ve güzellikler ihsan etmesini diliyorum.

Küçük kardeşlerim Misbahuddin Bhuyan’a ve Abdurrahman Bhuyan’a, rahmetli kayınpederim Mevlâna Muhammad Harunur Raşid’e ve kayıinvalidem Şahina Akter’e minnettarım. Onları her zaman refakatçim olarak buldum. Sürekli destekleri ve geri dönüşleri bana çok yardımcı oldu. Yüce Allah onları bolca ödüllendirsin.

Akademik hayatımı yönlendirmemi sağlayan, bani Ankara Üniversitesi’nde doktora programına tam burs vererek desteklerini esirgemeyen ve böylece beni onurlandıran Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluğu Başkanlığı (YTB)’na, tüm kalbimle minnettarlığımı ifade etmek isterim. Bana rehberlik eden, yardımcı olan, beni motive eden ve ilk günden bugüne kadar her adımda beni destekleyen burada ismini zikrettiğim ve zikredemediğim tüm saygıdeğer dostlarımı minnetle anıyorum. Allah, hepsine bol miktarda ecir versin.

Son olarak tezimi, hayatımı şekillendiren sevgili anne ve babama adıyorum.

Gayret ve çalışmak bizden, muvaffakiyet ancak Yüce Allah’tandır.

Abu Tayub Md Nazmussakib BHUYAN

Ankara-2023

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
İÇİNDEKİLER.....	IV
KISALTMALAR.....	XIX

GİRİŞ.....	01
I. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ	02
II. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE SINIRLILIKLARI.....	03
III. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE KURUMSAL ÇERÇEVESİ.....	04
IV. ARAŞTIRMA KAYNAKLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ.....	05
A. İSLAM.....	05
B. YAHUDİLİK.....	09
C. HRİSTİYANLIK.....	10
D. HİNDUİZM.....	12

BİRİNCİ BÖLÜM	14
İSLAM HUKUKU VE BOŞANMA.....	14
I. İSLAM HUKUKU VE İSLAM AİLE HUKUKU.....	14
A. İSLAM HUKUKU.....	14
B. İSLAM AİLE HUKUKU.....	16
II. BOŞANMAYA GENEL BİR BAKIŞ	19
A. TARİHİ SÜREÇTE BOŞANMA.....	19
1. İslam Öncesi Boşanma Sistemi.....	20

a.	Hammurabi Kanunu	20
b.	Eski Yunan Hukuku	20
c.	Eski İbrani Hukuku	20
d.	Eski Mısır Hukuku	21
e.	Roma Hukuku	22
f.	İslam Öncesi Arap Toplumu	22
2.	İslam'ın Gelişinden Sonra Boşanma Sistemi.....	24
III.	İSLAM HUKUKUNDA BOŞANMA	25
A.	BOŞANMANIN TANIMI.....	25
1.	Sözlük Anlamı.....	25
2.	Terim Anlamı.....	26
B.	BOŞANMANIN MEŞRUIYETİ	27
C.	BOŞANMA MEŞRUIYETİNİN HİKMETİ.....	28
D.	BOŞANMA YETKİSİ.....	32
E.	BOŞANMA UNSURLARI (RÜKÜNLERİ).....	32
F.	BOŞANMA ŞARTLARI.....	33
1.	Koca ile İlgili Şartlar.....	33
a.	Ergin Olmak	34
b.	Akıl Hastası Olmamak.....	35
c.	Boşanma Niyeti.....	36
2.	Karı (Kadın) ile İlgili Şartlar.....	36
a.	Evlilik İlişkisinin Bulunması.....	36
b.	Boşanmış Kadını Belirlenmek.....	37
3.	Boşanma (Talak) Kelimesi ile İlgili Şartlar.....	38
a.	Sözlü Boşanma Şartları	38
i.	Kelimenin Telaffuzu ve Anlamını Anlamak	38
ii.	Boşanma Niyeti.....	39
b.	Yazılı Boşanma Şartları.....	39
i.	Anamlı Olmak.....	39
ii.	Açıkça Görülebilir Olmak.....	39
c.	İşaret ile Boşanma Şartları.....	40

G. BOŞANMA EHLİYETİ.....	40
1. Hata ile Boşama.....	40
2. Mükrehin Talâkı.....	41
3. Ölüm Hastasının Boşaması.....	42
4. Uykuda Boşama.....	44
5. İstemeyerek Sarhoşluk.....	44
6. İsteyerek Sarhoşluk.....	45
7. Şuuru Kaybeden ve Medhuşun Talâkı.....	45
H. BOŞANMA SAYILARI.....	46
IV. BOŞANMA ÇEŞİTLERİ.....	47
A. KELİMELERİN KULLANIMI AÇISINDAN.....	47
1. Sarîh Talak	47
2. Kinaye Talak.....	49
B. TEK TARAFLI BEYANLA DÖNME İMKÂNI OLUP OLMAMASI AÇISINDAN	51
1. Ric'î Talâk (Dönüslü Boşama).....	52
2. Bâin Talâk (Dönüşsüz Boşama).....	53
C. USULE UYGUN OLUP OLMAMASI AÇISINDAN.....	57
1. Sünnî Talak.....	57
a. Ahsen Talak.....	58
b. Hasen Talâk.....	58
2. Bid'î Talak.....	59
D. HUL' / MUHÂLEA.....	61
E. TEFVÎDU'T-TALÂK (BOŞAMA YETKİSİNİN DEVRİ).....	63
1. Tefvid'in Şekli.....	64
2. Tefvid'in İptali.....	65
3. Tefvid'in Sonucu.....	66
F. TEFRİK (YARGI YOLUYLA BOŞAMA).....	67
TEFRİK NEDENLERİ.....	69
1. Hastalık ve Bedensel Kusuru	69

2. Nafakayı Temin Edememek.....	71
3. Şiddetli Geçimsizlik ve Kötü Davranma.....	73
4. Kocanın Kaybolması.....	76
a. Gâiplik.....	76
b. Mefkûd.....	77
5. Kocanın Hapsedilmesi.....	80
6. Liân/Mülâane	81
7. İlâ	84
8. Zihâr.....	86
V. FESİH KAVRAMI.....	87
A. TANIMI	87
B. FESİH VE TALÂK ARASINDAKİ FARKLAR.....	88
C. FESİH VE TEFRİK ARASINDAKİ FARKLAR.....	89
VI. BOŞANMA İLE İLGİLİ BAZI ÖZEL DURUMLAR.....	90
A. İRTİDAT'IN ETKİSİ.....	90
B. ÜÇ BOŞAMAYI AYNİ ANDA KULLANMA.....	93
C. BOŞANMADA ŞAHİTLERİN BULUNMASI.....	95
D. BOŞANMANIN TESCİLİ.....	97
E. ÜÇ BOŞANMADAN SONRA ESKİ EŞLERİN YENİDEN EVLENMESİ.....	98
VII. BOŞANMANIN SONUÇLARI.....	100
A. ŞAHSİ SONUÇLAR.....	101
1. İddet	101
a. İddetin Hikmeti	101
b. İddet Çeşitleri.....	102
i. Kocası Vefat Eden Kadının İddeti	102
ii. Boşanmış Kadının İddeti	103
iii. Hamile Kadının İddeti	104
iv. Küçüklük Veya Yaşlılıktan Dolayı Âdet Görmeyen Kadının İddeti.....	104
v. Buluş Çağına Geldiği Halde Hiç Adet Görmemiş Kadının İddeti.....	105

vi.	Gayrimüslim Bir Kadının İddeti	106
2.	Hidâne (Çocuk Bakımı ve Terbiyesi).....	106
a.	Tanımı	107
b.	Hidâne Hakkına Sahip Olanlar	107
c.	Hidâne Hakkına Sahip Olanlarda Aranılan Şartlar.....	109
d.	Hidâne Yaşı.....	109
e.	Hidâne Masrafları	110
B.	MALİ SONUÇLAR.....	111
1.	İddet Bekleyen Kadının Nafakası.....	111
a.	Boşanmış Kadının Nafakası	111
b.	Kocasını Ölen Kadının Nafakası	112
c.	Diğer Sebepler Nedeniyle Nafaka	112
2.	Mehr-i Müeccelin Verilmesi	113
3.	Kadının Kocasına Mirasçı Olması.....	113
4.	Müt'a.....	113
İKİNCİ BÖLÜM		116
YAHUDİLİK, HİSTİYANLIK VE HİDUİZM'DE BOŞANMA HUKUKU		116
YAHUDİLİK'TE BOŞANMA HUKUKU		116
I. YAHUDİLİK		116
II. YAHUDİ HUKUKUNDA BOŞANMA		117
A.	ÖLÜM İLE EVLİLİĞİN SONA ERMESİ	118
1.	Ölüm Delilleri	119
2.	Ölümün Şahitleri	119
3.	Cesedin Tanımlanması	120
4.	Bir Prematüre (Erken) Yeniden Evlenme	120
B.	BOŞANMA İLE EVLİLİĞİN SONA ERMESİ	121
1.	Tevrat Hukuku	121
2.	Yahudi Hukuk Bilginlerinin Görüşleri	122
3.	Boşanma Hukukunun Reformu	123
a.	Tevrat Hukuku	123

b.	Haham Dönemi	124
c.	Talmud Sonrası Yahudi Hukuku	125
C.	ÇAĞDAŞ YAHUDİ DÜŞÜNCESİNDE BOŞANMA.....	126
1.	Karşılıklı Anlaşma İle Boşanma	126
2.	Boşanma Kocanın Hakkı Olduğunda.....	127
3.	Boşanma Kadının Hakkı Olduğunda.....	128
4.	Mahkeme Tarafından Zorlanan Boşanma	128
D.	BOŞANMA İŞLEMLERİ.....	129
III.	GET KAVRAMI	130
A.	TANIMI.....	130
B.	GET'İN HAZIRLANMASI.....	132
1.	Get'i Yazma ve Teslim Etme Emri.....	132
2.	Get'in Yazması.....	133
3.	Yazı Malzemeleri.....	133
4.	Get Metni.....	134
5.	Katılımcıların Sorgulanması.....	135
C.	ŞARTLI GET ÇEŞİTLERİ	137
1.	Kocanın Geri Dönmemesi Şartıyla Yazıldığı Get.....	137
2.	Kocanın Ölümü Şartıyla Yazıldığı Get.....	137
D.	GET İLE İLGİLİ BAZI DURUMLAR.....	138
1.	Get'in Teslim Edilmesi	138
a.	Reşit Olmayan Kariya Get Teslimi.....	139
2.	Get'in İptal Edilmesi.....	140
IV.	AGUNA KAVRAMI.....	141
A.	TANIMI.....	141
B.	AGUNA PROBLEMİNE OLASI ÇÖZÜMLER.....	143
1.	Şartlı Evlilik (<i>Kiddushin al Tenai</i>)	144
2.	Evliliğin Feshi (<i>Hafka 'at Kiddushin</i>)	147
3.	Şartlı Boşanma (<i>Get al tenai</i>)	149
4.	Zorlama (<i>Kefiyah</i>)	150
5.	Evlilik Öncesi Anlaşma (<i>Prenuptial Agreements - PNA's</i>)	151

V. BOŞANMIŞ KADININ HUKUKİ VE SOSYAL DURUMU	153
A. BOŞANMIŞ KADININ ÖZGÜRLÜĞÜ.....	154
B. BOŞANMIŞ KADININ EVLENME HAKKI İLE İLGİLİ KISITLAMALAR.....	155
C. BOŞANMIŞ KADININ MÜLKİYET HAKLARI.....	157
1. Ketuba Miktarı.....	157
2. Ketuba'nın Artırılması.....	158
3. Eşinin Ayrı Mülkü.....	159
4. Ketuban'nın Kaybı.....	159
D. BOŞANMIŞ KADININ ÇOCUKLARININ BAKIMI.....	161
HRİSTİYANLIK'TA BOŞANMA HUKUKU.....	163
I. HRİSTİYANLIK.....	163
II. HRİSTİYAN HUKUKUNDA BOŞANMA.....	165
A. BOŞANMA HAKKINDA KİTABI MUKADDES'İN GÖRÜŞÜ.....	166
B. HRİSTİYANLIK'TA BOŞANMAYA TARİHSEL BAKIŞ.....	168
III. KATOLİK KİLİSESİ'NDE BOŞANMA.....	169
A. FİZİKSEL AYRILIK KAVRAMI.....	170
1. Fiziksel Ayrılığın Çeşitleri	171
a. Kalıcı Ayrılık.....	171
b. Geçici Ayrılık	173
2. Fiziksel Ayrılığın Etkileri	174
B. EVLİLİĞİN İPTAL (FESİH) EDİLMESİ.....	175
C. KATOLİK KİLİSESİ'NDE BOŞANMANIN İKİ İSTİSNAİ DURUMU.....	178
1. Evlilik Kurumuna Sadakatsizlik / Porneia (Zina)	178
2. Hristiyan Olmayan Eşin Boşanmaya Israr Edilmesi.....	180
D. YENİDEN EVLENME.....	181
IV. ORTODOKS KİLİSESİ'NDE BOŞANMA.....	183
A. ORTODOKS KANONİK YAKLAŞIMDA BOŞANMA SEBEPLERİ.....	185
1. Boşanmanın Ahlaki Sebepleri	185

a. Zina	185
b. Eşin Terk Edilmesi	186
c. Eşlerden Birinin Öldüğü Varsayımı	187
2. Boşanmanın Dini Sebepleri	188
a. Yasadışı Evlilik	188
b. Manastır Mesleğine Girmek	189
c. Eşlerden Birinin İrtidatı veya Sapkınlığı	189
B. BİZANS HUKUKUNDA BOŞANMA SEBEPLERİ.....	190
1. Kocanın Boşanma Davası Açmasına İzin Veren Sebepler.....	190
2. Kadının Boşanma Davası Açmasına İzin Veren Sebepler.....	191
3. Eşlerden Her Birinin Boşanma Davası Açmasına İzin Veren Ortak Sebepler.....	191
C. THEODOSİUS HUKUKUNDA BOŞANMA SEBEPLERİ.....	192
1.Kocanın Boşanma Davası Açmasına İzin Veren Sebepler.....	192
2. Karşılıklı Rıza ile Boşanma Sebepleri.....	192
D. KONSTANTİNOPOLİS KİLİSESİ'NDE BOŞANMA SEBEPLERİ.....	193
V. PROTESTAN KİLİSESİ'NDE BOŞANMA.....	194
A. BOŞANMA SEBEPLERİ.....	195
1. Eşlerden Birinin Zina Etmesi.....	195
2. Eşlerden Birinin Hristiyanlıktan Başka Bir Dine Mensup Olması.....	196
B. FİZİKSEL AYRILIK.....	198
HİNDUİZM'DE BOŞANMA HUKUKU.....	199
I. HİNDUİZM.....	199
II. HİNDU HUKUKUNDA BOŞANMA.....	200
A. ESKİ HİNDU HUKUKUNDA BOŞANMA.....	201
1. Şastrik Hukukunda Boşanmanın Tanınmaması.....	201
2. Vedik Dönemde Boşanmanın Sınırlı Tanınması.....	202
3. Kast Geleneğinde Boşanma (Tyaga Kavramı).....	203
4. Müslüman ve İngiliz Yönetimi Sırasında Etkilenmemesi.....	204
5. Kadının İkinci Bir Koca Alma Hakkına Sahip Olduğu Durumlar.....	205

B. 1955 TARİHLİ HİNDU EVLİLİK YASASI'NDA BOŞANMA.....	206
1. Hindu Evlilik Yasası 1955'in 13. Maddesi.....	208
2. Evlilik Hukukları (Değişiklik) Tasarısı, 2010.....	212
III. BOŞANMA NEDENLERİ.....	214
A. KARI-KOCA İÇİN BOŞANMA NEDENLERİ.....	215
1. Zina.....	215
a. 'Nikah Kırıldıktan Sonra' İfadesi	215
b. Gönüllü Cinsel İlişki.....	216
c. Zinanın İspatı.....	216
d. Zinanın Bağışlanması.....	217
2. Zulüm.....	218
3. Din Değişikliği.....	221
4. Akıl Hastalığı.....	222
5. Cüzam.....	223
6. Zührevi Hastalık.....	223
7. Gaiplik (Ölüm Varsayımı)	225
8. Terk Etmek (Desertion)	225
a. Terk Etmenin Sona Ermesi.....	228
i. Birlikte Yaşamanın Yeniden Başlaması.....	228
ii. Evlilik İlişkisinin Yeniden Başlaması.....	228
iii. Uzlaşma Teklifi.....	228
b. Terk Eden Kadının Nafakası.....	229
9. İade Kararına Uyulmaması.....	229
10. Dünyadan Vazgeçmek (Sannyasi Olmak)	230
B. KADINA ÖZEL BOŞANMA NEDENLERİ.....	231
1. Ön Yasa Çok Eşli Evlilik.....	232
2. Tecavüz, Oğlancılık veya Hayvanlarla Cinsel İlişki.....	233
3. Nafaka Kararnamesinden Sonra Birlikte Yaşamanın Yeniden Başlamaması.....	235
4. Evliliğin Reddi (Ergenlik Seçeneği).....	236
C. KARŞILIKLI RIZA İLE BOŞANMA.....	237

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	241
İSLAM BOŞANMA HÜKÜMLERİNİN YAHUDİLİK, HRİSTİYANLIK VE HİNDUİZM İLE MUKAYESESİ	241
I. BOŞANMA HUKUKUNUN KAYNAKLARI BAKIMINDAN.....	241
A. İSLAM	241
B. YAHUDİLİK	244
C. HRİSTİYANLIK.....	246
D. HİNDUİZM	248
II. BOŞANMA TANIMI BAKIMINDAN.....	249
A. İSLAM	249
B. YAHUDİLİK	251
C. HRİSTİYANLIK.....	252
D. HİNDUİZM	253
III. BOŞANMA YETKİSİ BAKIMINDAN.....	257
A. İSLAM	257
B. YAHUDİLİK	257
C. HRİSTİYANLIK.....	259
D. HİNDUİZM	259
IV. BOŞANMA ÇEŞİTLERİ BAKIMINDAN.....	260
A. İSLAM	260
B. YAHUDİLİK	265
C. HRİSTİYANLIK.....	265
D. HİNDUİZM	267
V. BOŞANMA NEDENLERİ BAKIMINDAN.....	267
A. İSLAM	268
B. YAHUDİLİK	273
C. HRİSTİYANLIK.....	275
D. HİNDUİZM	278
VI. BOŞANMA SONUÇLARI BAKIMINDAN.....	282
A. BEKLEME SÜRESİ (İDDET).....	282

1. İslam.....	282
2. Yahudilik.....	283
3. Hristiyanlık.....	284
4. Hinduizm.....	284
B. MALİ SONUÇLARI.....	285
1. İslam.....	285
2. Yahudilik.....	286
3. Hristiyanlık.....	287
4. Hinduizm.....	287
C. ÇOCUK BAKIMI.....	288
1. İslam.....	288
2. Yahudilik.....	290
3. Hristiyanlık.....	291
4. Hinduizm.....	291
VII. BOŞANMA SAYILARI BAKIMINDAN.....	292
VIII. BOŞANMADA ŞAHİTLERİN BULUNMASI BAKIMINDAN.....	293
A. İSLAM.....	293
B. YAHUDİLİK.....	293
C. HRİSTİYANLIK.....	294
D. HİNDUİZM.....	294
IX. EŞLERİN YENİDEN EVLENMESİ BAKIMINDAN	295
A. İSLAM.....	295
B. YAHUDİLİK.....	295
C. HRİSTİYANLIK.....	296
D. HİNDUİZM.....	298
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	299
KAYNAKÇA.....	305
EKLER.....	331
I. İSLAM.....	331
II. YAHUDİLİK.....	339

III. HRİSTİYANLIK.....	347
IV. HİNDUİZM.....	351
ÖZET.....	354
ABSTRACT.....	356

KISALTMALAR

a.g.e.: adı geçen eser

AÜ: Ankara Üniversitesi

AÜİF: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

AÜİFD: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

AÜHF: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi

AÜHFD: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi

BT: Babil Talmudu

bkz.: bakınız

byy: baskı yeri yok

c.: cilt

Can.: Canon (Kanun)

ev.: Çeviren

CET: Codex of The Emperor Theodosius (İmparator Theodosius'un El Yazması)

CHF: Canons of the Holy Fathers (Kutsal Babaların Kanonları)

DİA: Diyanet İslâm Ansiklopedisi

DİB: Diyanet İşleri Başkanlığı

ed.: editor

EA: Eski Ahit

h.: hicri

HAK: Hukûk-i Âile Kararnâmesi

HMA: The Hindu Marriage Act

İBAD: İslam Bilimleri Araştırmaları Dergisi

ICLQ: International and Comparative Law Quarterly

İÜ: İstanbul Üniversitesi

md.: madde

MEB: Millî Eğitim Bakanlığı

MÜİF: Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi

MÜİFV: Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Vakfı

OCL: the Orthodox Canon Law.

ö.: ölüm tarihi

s.: sayfa

s.a.v.: sallallâhü aleyhi ve sellem

s.v.t.: sübhânehü ve teâlâ

SBE: Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sec.: Section (Bölüm)

sy.: sayı

TDV: Türkiye Diyanet Vakfı

TDK: Türk Dil Kurumu

TTK: Türk Tarih Kurumu

ter: tercüman

thk.: tahkik

ty.: baskı tarihi yok

T: Tarihi

Ü.: Üniversitesi

v.: Volume

vb.: ve benzeri

vd.: ve devamı

YA: Yeni Ahit

Yay.: yayınevi/yayınları

YL.: Yüksek Lisans

YT: Yeruşalim Talmudu

GİRİŞ

Boşanma, bir evliliği veya evlilik ilişkisini sona erdirmeye sürecidir. Diğer bir deyişle, boşanma terimi, evliliğin yasal sorumluluklarının iptali veya yeniden düzenlenmesi, ülkenin veya dinin hukuk sistemi altında karı koca arasındaki evlilik bağlarının koparılması anlamına gelmektedir. İslam'ın yanı sıra çoğu dinde de boşanmayla ilgili hükümler bulunabilmektedir.

Tezimizde İslam'ın boşanma hükümleri, İbrahimi dinler¹ ile benzer kökenlere sahip oldukları için Yahudilik ve Hristiyanlık ile karşılaştırılmıştır. Ayrıca, son yıllarda Hindistan hükümetinin İslam boşanma hükümlerinde değişiklik yapılması ve üçlü talak sürecini kaldırma girişimi, İslam aile hukukunu Hint alt kıtasında daha alakalı hale getirdi. Bu nedenle İslam boşanma hükümleri ile Hindu boşanma hükümleri mukayeseli olarak incelemeye ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bağlamda, Hristiyanlık ve İslam'dan sonra dünyanın üçüncü büyük dini olan Hinduizm² de çalışmamızda yer almıştır.

İslam hukuku boşanmaya izin verilir ve çeşitli biçimler alabilir; bazıları koca tarafından, bazıları ise kadın tarafından başlatılmaktadır. Yahudilikte, belirli şartlar bulunduğu halde boşanmaya izin verilmektedir. Hristiyanlığın Katolik kilisesinde boşanma yerine evliliğin iptalini (*annulment*) izin verirken, Ortodoks ve Protestan kiliselerde belirli koşullar altında boşanma kabul edilmektedir.

¹ Yeşilyurt, Muhammet, “İbrahimi Dinler’ Kavramsallaştırmasının Tarihi”, *Bilimname*, 2019, c. XXXVII, sy: 1, s. 191-241

² “Religious Composition by Country, 2010-2050”, *the Pew Research Center*, Washington, D.C., December 21, 2022, <https://www.pewresearch.org/religion/interactives/religious-composition-by-country-2010-2050/>, [Erişim Tarihi: 06.03.2023]

Hinduizm, bu dinlerden farklıdır; dini metinlere göre, evlilik bir ayin (*sacrament*) olduğu için bu bağ bir kez kabul edildikten sonra her iki tarafça da hayatları boyunca sürdürülmelidir. Dolayısıyla, Hindu kutsal metinlerinde boşanma için hiçbir hüküm bulunmamaktadır. Ancak, 1955 yılında Hindu Evlilik Yasası'nın onaylanmasından sonra Hinduizm'de, bazı özel nedenler ve koşullar altında boşanmaya izin verilmektedir.

Bu araştırma, karşılaştırmalı bir çalışma ile İslam, Yahudilik, Hristiyanlık ve Hinduizm'in boşanma hükümlerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda, çalışmamız üç bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde İslam'da boşanma ile ilgili hükümler ele alınmıştır. İkinci bölümde, Yahudilik, Hristiyanlık ve Hinduizm'deki boşanma hükümlerini incelenmiştir. Üçüncü ve son bölümde ise, söz konusu dinlerin boşama hükümlerinin mukayeseli bir incelemesini sunulmuştur.

I. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Tezimizin amacı, İslam aile hukukunda boşanma hükümlerini incelemekle birlikte Yahudilik, Hristiyanlık ve Hinduizm'deki boşanma hükümlerini tartışmak ve boşanma konusunda İslam hukuk sistemi ile Yahudilik, Hristiyanlık ve Hinduizm arasında mukayeseli bir çalışma sunmaktır.

İslam aile hukukunda evlilik bir sözleşmedir ve boşanma, bu evlilik birliğini talak, kocanın karısıyla belli bir bedel karşılığında anlaşması (*muhâlea*) veya hâkim kararıyla (*tefrık*) sona erdirilmesidir. Öte yandan, Yahudilik, Hristiyanlık ve Hinduizm'de evlilik bir sözleşme yerine bir ayin (din töreni) olarak sayılmaktadır. İslam hukukunda evliliğin yanı sıra boşanma için özel hükümler de bulunmaktadır. Yahudilik ve Hristiyanlık'ta, kutsal metinlere göre,

bazı koşullara dayanarak boşanmaya kabul edildiği halde Hinduizm’de dini metinler açısından boşanmaya kabul edilmemektedir. Ancak modern çağda, Hindu hukukunun değıştirilmesinden sonra boşanma hükmünü Hinduizm’e dahil edilmiştir.

Bu hukuklardan bazıları İslami boşanma hukukuna benzer olsa da çoğu değildir. Tezimizin başlığı ile ilgili araştırma çalışmalar, özellikle Türkçe dilinde bu dört din arasında karşılaştırmalı araştırma, bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu başlığı ile bu alanda araştırma yapılmasının önemini ortaya koymaktadır.

II. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE SINIRLILIKLARI

Tezimizin konusu, İslam aile hukukundaki boşanma kavramın, çeşitlerin ve hükümlerin değerdendirilmesidir. Ayrıca, Yahudilik, Hristiyanlık ve Hinduizm’deki boşanma hükümlerin tartışılması ve İslam boşanma hükümleri ile bu dinlerin hükümlerinin karşılaştırılması da bu tezin konusudur.

Tezimiz İslam, Yahudilik, Hristiyanlık ve Hinduizm’deki boşanma ile ilgili terminolojiler, çeşitler ve hukuki konuların incelenmesidir. İslam hukuk sistemi ile söz konusu dinler arasındaki boşanma hükümlerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi ve değerdendirilmesidir.

“İslam Boşanma Hükümlerinin Yahudilik, Hristiyanlık ve Hinduizm ile Mukayesesi” başlıklı tezimiz Türkçe yazılmıştır. Bu başlıklı tezimiz Türkçe olarak ilk kaynaktır. Tezin başlığına ilişkin birincil kaynaklar ve ikincil kaynakların çoğu Arapça, İngilizce, Hintçe ve İbranicedir; bu, araştırmamızın en büyük sınırlamasıdır. Dolayısıyla, dil değışikliklerinden dolayı orijinal kaynakları toplarken bazı sorunlarla karşılaştık.

Ayrıca çağlar boyunca, araştırma konusu ile ilişkin bazı dinler aile hukuku (özellikle boşanma hukuku) ile ilgili dini hukuklarında çeşitli değişiklikler ve düzeltmeler yapmışlardır. Dini hukukların yanı sıra değişen yeni hukuklarla da araştırma yapmayı zorlaştırmaktadır. Bununla birlikte, İslami kutsal metinlerin mevcudiyeti gibi, orijinal metinleri bulunmayan dinler de vardır ki bu da bu araştırmanın bir sınırlılığıdır.

III. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE KURUMSAL ÇERÇEVESİ

Araştırmada kullanılan yöntem, araştırmanın en önemli unsurlarından biridir. Bu araştırmada dinlerin kutsal metinlerini, kitaplarını ve başlığına ilişkin araştırma eserlerini içeren birincil ve ikincil verilere dayanan çalışma, nitel yöntemin betimsel ve karşılaştırmalı yaklaşımı izlenerek gerçekleştirilmiştir. Betimsel bir araştırma, var olan bir fenomen, olay veya durumun herhangi bir dış müdahale olmaksızın kendi çevresinde incelendiği araştırmadır. Bu konuda bilgi veren çağdaş eserler incelenmiştir. Özellikle son yıllarda yayınlanan farklı makaleler de değerlendirilmiştir.

Tezimizle ilgili dinlerde (İslam, Yahudilik, Hristiyanlık ve Hinduizm) boşanma kavramına ilişkin özgün terminolojiler seçilmiş değerlendirmelerimiz buna göre yapılmıştır. Ancak, bu dinlerde boşanma hükmüne katkı sağlayan yeni ve farklı kavramlar kullanılırsa bunların farklı anlamlar taşıyıp taşımadıkları tespit edilmeye ve yeni düşünceler verilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışma hem birincil hem de ikincil veri ve bilgi kaynaklarına dayanmaktadır. Bu araştırmada, sadece dinlerin kutsal metinleri incelenmemiş aynı zamanda dergiler, kitaplar ve ilgili araştırma makaleleri gibi her türlü maddi belgeyi içermiştir.

IV. ARAŞTIRMA KAYNAKLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu çalışma, İslam ve diğer dinlerde (Yahudilik, Hristiyanlık ve Hinduizm) boşanmaya ilişkin hukuk ve düzenlemeleri incelemektedir. Konuyla ilgili çeşitli geçmiş araştırmalar ve incelemeler bulunabilmektedir. İslam’da Kur’an-ı Kerim ve Hadisler, Yahudilikte Tevrat, Talmud ve Halahah, Hristiyanlıkta Kitabı Mukaddes (the Bible), Hinduizm’de Vedalar gibi dini metinler birincil kaynaklarıdır.

Bu temel kaynaklar dışında, tez konusunun anlaşılmasına yardımcı ek kaynaklar olarak ikincil kaynaklar da bulunmaktadır. Her dinin hukukları kapsamında boşanma ile ilgili çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalardan bazıları, dinlerine göre ayrı ayrı incelenmiştir.

A. İSLAM

İslam’da, Kur’an-ı Kerim boşanma ile ilgili birkaç ayet içermektedir. Ayrıca ilgili âyetler ve ahkam tefsirleri konuya ışık tutacak bilgiler vermektedir. Örneğin: Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzi el-Cessâs’ın (v.370/980) “*Ahkâmü’l-Kur’an*”, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Kurtubi’nin (v.671/1272) “*el-Câmi’u li Ahkâmi’l-Kur’an*”, Nâsiruddîn Ebû Said Abdullah el-Beyzâvi’nin (v.685/1286) “*Envaru’t Tenzîl ve Esraru’t Te’vil*”, Ebü’l-Fidâ’ İmâdüddin İsmâil b. Ömer b. Kesîr’in (v.774/1373) “*Tefsîrû’l-Kur’âni’l-‘Azîm*”; bunlar İslami bağlamda konumuz hakkında araştırma yapmak için son derece önemli metinlerdir.

Kuran’dan sonra en önemli ikinci kaynak olan Sünnet, boşanmada uyulması gereken kuralların açıklanmasının yanı sıra bunların uygulanmasını da içermektedir. “*Kütüb-i Sitte*”

adlı hadis kitaplarıyla birlikte, Muhammed b. Ali eş-Şevkânî'nin (v.1255/1839) "*Neylû'l-Evtâr*", İbn Hacer el-Askalânî'nin (v.852/1449) "*Fethu'l-Bârî*", İbn Hibbân'ın (v.354/965) "*El-Müsnedü's-Sahih 'Ala't-Takâsim ve'l-Anva' (Sahihu İbn Hibbân)*", başvuru olan önemli kaynaklar arasında yer almaktadır.

Ayrıca, klasik fıkıh kitapları istifade ettiğimiz kaynaklardandır. Hanefî, Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine ait fıkıh kitaplarında klasik dönem İslam hukukçularının boşanma ile ilgili konulardaki yorumları "Talâk" başlığı altında yer almaktadır. Konuya özel olarak ayrılmış bir bölüm olmamasına rağmen, boşanma konularına yaklaşımlar tezimiz için özellikle önemlidir. Bu bağlamda şu kaynaklardan istifade ettik:

Ebû Hanîfe (150/767) "*el-Fıkhu'l-ebsat*"; Şeybânî (v.189/805) "*el-Câmiu'l-Kebîr*"; Şâfiî (v.204/820) "*Kitâbü'l-Ümm*"; Debûsî (430/1039) "*Kitâbu'n-Nikâh*"; İbn Hazm (v.456/1064) "*el-Muhallâ*"; Şîrâzî (v.476/1083) "*el-Mühezzebe fî fıkhi'l-İmâm eş-Şâfiî*"; Serahsî (v.483/1090) "*el-Mebsût*"; Kâsânî (v.587/1191) "*Bedâi'u's-Sanâi' fî Tertîbi's-Şerâi'*"; Merginânî (v.593/1197) "*el-Hidâye*"; İbn Rüşd (v.595/1198) "*Bidâyetü'l-Müctehid*"; Muvaffakuddîn İbn Kudâme (v.620/1223) "*el-Muğnî*"; İbnü'l-Hümâm (v.861/1457) "*Şerhu Fethü'l-Kadîr*"; İbn Nuceym (v.970/1563), "*el-Eşbâh ve'n-Nazâir*"; Şevkânî (v.1250/1834) "*es-Seylû'l-Cerrâr*"; İbn 'Âbidîn (v.1252/1836) "*Haşiyetü İbn 'Âbidîn (Reddû'l-Muhtâr)*" adlı eserlerine müracaat ettik.

Araştırma konumuzla ilgili Türkçe çalışmalardan Osman Keskiöglü'nün "*Fıkıh Tarihi ve İslam Hukuku*" adlı eser, yararlandığımız kaynaklardan biridir. 1969 yılında Müftüoğlu Yayınları tarafından yayınlandığı bu eser, iki bölümden ibaret olup birinci bölümde Fıkıh Tarihi ele alınmıştır; ikinci bölümde İslam hukukunun bölümlerini tartışırken evlenme ve boşanma hukukları da eklemiştir.

Konumuzla ilgili diğerk bir alışma Ahmet Yaman ve Halit alış'ın “*İslam Hukukuna Giriş*” başlıklı kitaptır. Bu eserde, İslam hukukunun tanımı, kaynakları, sistematiki ve literatürün yanı sıra kamu hukuku, ceza hukuku, aile hukuku ve mülkiyet hukuku gibi hukukları da ele alınmıştır. Aile Hukuku bölümün altında ‘Evliliğın Sona Ermesi’ başlıkla boşanma hukukunu tartışılmıştır. Konumuzla ilgili olan bu bölümde önemli noktalardan istifade ettik.

Faydalandığımız diğerk bir eser Abdullah olak'ın “*İslam Aile Hukuku*” adlı kitaptır. İki bölüme oluşturan bu eser birinci bölümde İslam'da evlenme akdi ve hukuki sonuçları tartışılıp ikinci bölümde evliliğın sona ermesi ve sonuçlarını ele alınmıştır. Tezimizin konuyla doğrudan ilgili olan bu çalışma da başvuru kaynaklarımız arasında yer almaktadır.

Bunların dışında İslami boşanma hukuku ile ilgili bazı çalışmalar bu konuda önemli bilgi kaynağı olmuştur. Zekiyyüddin şaban'ın “*İslam Hukuk İlminin Esasları*, (terc. İbrahim Kâfi Dönmez, TDV Yayınları, Ankara 2001)” adlı alışması, Hamdi Döndüren'in “*Delilleriyle İslam Hukuku*, (Mistaş Matba, Konya 1983)” adlı eseri, Halil İbrahim Acar'ın “*İslam Aile Hukuku*, (Ensar Neşriyet, İstanbul 2021) adlı kitabı, Ahmet Yaman'nın “*İslam Aile Hukuku*, (Marifet Yayınları, İstanbul 1999)” adlı çalışması bu konuda önde gelen çalışmalardır.

Konumuzla ilgili İngilizce alışmalardan Joseph Schacht'ın, “*An Introduction to Islamic Law*, (Oxford University Press, New York 1982)” adlı eseri, yararlandığımız kaynaklardan biridir. Bu alışma, iki bölümden oluşturmıştır. Birinci bölümde, İslam Hukukunun asırlar içinde gösterdiği gelişmeler ele alınmıştır. İkinci bölümde ise, İslam Hukukunun bölümleri tartışılırken “Aile” başlığın altında boşanma konusundan da bahsedilmiştir. Bu bölümden konumuzla ilgili olan önemli noktalara işaret ettik.

Konumuzla ilgili yapılan diğerk bir alışama Lawal Mohammed Bani ve Hamza A. Pate'nin “*Dissolution of Marriage (Divorce) under Islamic Law*, Journal of Law, Policy and Globalization, Vol. 42, 2015” başlıklı makalesidir. Bu alışmada, İşlam hukukunda boşanma eşitleri ve hükümleri incelenmiştir. Tezimizin konuyla ilgili okumalarımızda istifade ettiğimiz bir kaynaktır.

Muhammed b. Abdul-Aziz el-Musnad, “*Islamic Fatawa Regarding Women* (terc. Jamaal al-Din Zarabozo, Darus-Salam, Riyad 1996)”. Bu kitap, Mşlman kadınlar hakkında fakihlerin fetvaların topladığı bir eserdir. 22 bölüm ile oluşturduğı bu çalışmanın 14. bölümünde boşanma hukukları hakkında tartışılmıştır. Bu eser konumuzla yakından ilgili olduğı için başvuru kaynaklarımızdan bir diğeri

Bunların dışında Abdur Rahman I. Doi'nin “*Shari'ah: The Islamic Law*, (Ta ha Publishers, London 1984)”, Syed Ameer Ali'nin “*The Spirit of Islam*, (Christophers, London 1953)”, Syed Khalid Rashid'in “*Muslim Law*, (Eastern Book Company, Lucknow 2011)”, Neil B. E. Baillie'nin “*A Digest of Moohummudan Law*, (Smith Elder and Co., London 1875)” adlı kitapları da bu konuda çok faydalı kaynaklar olmuştur.

Ayrıca Bengalcde, “İşlam Vakfı Bangladeş” tarafından yayınlandığı iki ciltli kitap “*İşlami Ain O Ain Biggan* (İşlam Hukuku ve Hukuk Bilimi)” ve “Bangladeş İşlam Hukuku Araştırma ve Hukuki Yardım Merkezi” tarafından yayınlandığı iki ciltli kitap “*İşlamik Paribarik Ain* (İşlam Aile Hukuku)” adlı eserlerden de istifade ettik.

Ahvâl-i şahsiye konularını işleyen eserler de yararlandığımız kaynaklar arasında yer almaktadır. Muhammed b. Ahmed b. Mustaf Eb Zehra'nın “*el-Ahvl'ř-şahsiye*”, Zekiyyüddin şaban'nın “*el-Ahkâmü'ř-şar'iye li'l-Ahvâli'ř-şahsiye*”, Abdülvehhab Hallaf'ın

“*Ahkamül Ahvaliŝ Şahsiyye fi Şeriatil İslamiyye*” ve Muhammed Muhyiddin Abdülhamid’in “*el-Ahvalüŝ Şahsiyye*” adlı eserleri bu konuda zikredilmesi gereken çalışmalardır.

B. YAHUDİLİK

Yahudilikte boşanma hukuku ile ilgili çalışma yaparken Yahudiliğin kutsal metni olan Tevrat (Tanah/Eski Ahit), Talmud ve Halaha gibi birincil kaynakların yanı sıra şu ikincil kaynaklardan da istifade ettik:

Michael J. Broyde’nin “*Marriage, Divorce, and the Abandoned Wife in Jewish Law*, (Ktav Publishing House, New York 2001)” adlı kitabı, yararlandığımız kaynaklardan biridir. Bu çalışma, 8 bölümde oluşturmaktadır. Yazar bu eserde, Yahudilikte evlilik sistemin tarihi, boşanma kavramı, çağlar boyunca boşanma hukukların değışiklikleri, Agunah problemi ve boşanma konusunda Bet Din’in (Yahudi dini konseyi) önemini tartışmıştır.

İstifade ettiğimiz diğ er bir eser M. Mielziner’in “*The Jewish Law of Marriage and Divorce in Ancient and Modern Times*, (The Bloch Publishing and Printing Company, Cincinnati 1884)” adlı kitaptır. 16 bölümden ibaret olan bu eser, Eski Ahit ve Talmud’a göre evlilik ve çeşitleri, eski zamanlar ve günümüzdeki Yahudi bir evliliğin biçimleri, boşanma kavramı, boşanmanın gerekçeleri ve modern çağda boşanma hukuklarını ele alınmıştır.

Konumuzla ilgili olan diğ er bir çalışma, David Werner Amram’ın “*The Jewish Law of Divorce According to Bible and Talmud*, (Press of Edward Stern and Company, Philadelphia 1896)” adlı kitabıdır. Bu kitap da 16 bölümden oluşturmıştır. Bu eserde, Kitabı Mukaddes ve Talmud’daki boşanma hukukları, bu hukuklar hakkında Yahudi bilginlerin yorumları, Get (Boşanma belgesi) ile ilgili hukukları, Boşanmış kadının sosyal ve hukuki durumları, eski

kocanın boşanmış kadınla yeniden evlenmesiyle ilgili hukukları, Halaha’da belirtilen boşanma hukukları hakkında tartışılmıştır. Tezimize yakın konulara yer vermesi açısından bu çalışmadan faydalandık.

Roland de Vaux’un “*Yahudilikte Aile*, (Çev., Ahmet Güç), (Arasta Yayınları, Bursa 2003)” adlı çalışma, iki bölümden oluşturup ikinci bölümün “Evlilik” başlığın altında boşanma, boşanma çeşitleri, yeniden evlenme gibi Yahudilikteki boşanma hukukları ele almıştır.

Bunların dışında, Rachel Biale’nin “*Women and Jewish Law*, (Schoken Book, New York 2002)”, Philo Judaeus’ın “*The Works of Philo*, (Translated by C. D. Yonge, Hendrickson Publishers, Massachusetts 1993)”, Arye Forta’nın “*Judaism*, (Heinemann Educational, Oxford 1990)”, Steven Bayme’nin “*The Jewish Family and Jewish Continuity*, (KTAV Publishing House, New Jersey 1994)”, Sabir Ahmet Taha’nın “*Nizamül Usrati Fi’l Yahudiyyeti ve’n-Nesraniyyeti ve’l-İslam*, (Nahdatu Mısır, Kahire 2000)”, Ronald L. Eisenberg’in “*Jewish Traditions*, (Jewish Publication Society, Philadelphia 2004)”, Dana Evan Kaplan’ın “*The New Reform Judaism: Challenges and Reflections*, (University of Nebraska Press, Lincoln 2013)” adlı eserleri bu konuda zikredilmesi gereken çalışmalardır.

C. HRİSTİYANLIK

Hristiyanlıkta boşanma hukukunu incelerken, birincil kaynak olan kutsal metni Kitabı Mukaddes’in (Yeni Ahit) yanı sıra aşağıdaki ikincil kaynaklardan da yararlandık:

Gordon J. Wenham’ın “*Jesus, Divorce, and Remarriage: In Their Historical Setting*, (Lexham Press, Washington 2019)” adlı kitabı, Hristiyanlıkta boşanma konusunda yararlandığımız kaynaklardan biridir. 9 bölümle oluşturduğu bu eser, ilk üç bölümde

boşanma ile ilgili Eski Ahit ve Yahudilerin görüşleri ele alıp diğer bölümlerde boşanma hakkında Matta ve Pavlus'un görüşleri gibi Yeni Ahit'te tartışılan Hristiyanlıkta boşanmanın farklı görüşleri ele alınmıştır. Bu eserden konumuzla ilgili olan önemli noktalara işaret ettik.

Bertrand Russell'in "*Marriage and Morals*, (Liveright Publishing Corporation, New York 1929)" ve Rosemary Keenan'ın "*A Guide to The Annulment Process*, (National Board of Catholic Women, London, ty)" adlı eserleri, konumuzla ilgili olan diğer çalışmalardandır. Bu iki eserde, Hristiyanlığın bir mezhebi olan Katolik kilisesindeki boşanma hukuklarını ele alınmıştır.

İstifade ettiğimiz diğer çalışmalardan Ioan Cozma'nın "*Grounds for Divorce in the Orthodox Church: A Canonical Approach*, (*Scientific Annals of the Alexandru Ioan Cuza University of Iasi-Orthodox Theology*, Alexandru Ioan Cuza University of Iasi Publishing House, Iasi, v. 2)" başlıklı makalesi ve John H. Erickson'nun "*The Challenge of Our Past: Studies in Orthodox Canon Law and Church History*, (St. Vladimir's Seminary Press, New York 1991) adlı eseridir. Bu çalışmalarda, Hristiyanlığın mezhebi olan Ortodoks kilisesinin boşanma hukuklarını tartışılmıştır.

Mark A. Noll, *Protestantism: A Very Short Introduction*, Oxford University Press, New York 2011; Deborah Abbott, *The Lutheran Tradition: Religious Beliefs and Healthcare Decisions*, The Park Ridge Center, Illinois 2002; *Faith Traditions and the Family* (ed. Phyllis D. Airhurt ve Margaret Lamberts Bendroth), Westminster John Knox Press, Kentucky 1996. Bu eserler, Hristiyanlığın üçüncü mezhebi olan Protestan kilisesinin hukuklarını tartışılmıştır. Boşanma hukuku başlığında konumuzla ilgili önemli noktalara değindik.

Ayrıca, Hristiyanlık aile hukuku ile ilgili diğer çalışmalar da tezimizde çok faydalı kaynaklar olmuştur. John P. Beal, James A. Coriden ve Thomas J. Green'in "*New Commentary on the Code of Canon Law*, (Paulist Press New York 2000)", Muhammet Ahmet Abidin'in "*Kanunu'l Ahvali'sh-Şahsiyye li Gayri'l-Müslimin*, (Dâru'l-Matbu'âti'l-Câmi'yye, İskenderiye 1984)", Abdul Hamid Minşavi'nin "*Ahkâmü'l-Usre fi'sh-Şarai' el-Mesihhiyye ve'l-Yahudiyye*, (Manşa'atü'l-Ma'arif, İskenderiye 2008)", Wayne Grudem'in "*What the Bible Says about Divorce and Remarriage*, (Crossway, Illinois 2021)" adlı eserler çalışmamıza ayrı bir değer katmıştır.

D. HİNDUİZM

Hinduizm'in dini metinlerine göre evlilik, kutsal bir ilişki ve bir ayındır. Evlilik, boşanma yoluyla bozulamayacaktır. Hinduizm'de, dini bir parçası olmadığı için, bir bütün olarak boşanmayı kabul etmemektedir. Ancak Hindu medeni hukuku, belirli gerekçelerle boşanmaya izin vermektedir.

Dolayısıyla, Hinduizm'in boşanma hukuku konusunda çalışırken Hindu kutsal metinlerin yanı sıra Hindu medeni hukukundan "*1955 tarihli Hindu Evlilik Yasası*" ve "*1976 tarihli Hindu Evlilik (Değişiklik) Yasası*" adlı yasaları da birincil kaynak olarak kullanıp bunlardan faydalandık. Ayrıca, aşağıdaki ikincil kaynaklardan da istifade ettik.

Naseem Akhtar, *Family Law on Divorce and Judicial Separation*, Deep & Deep Publications, New Delhi, 2003. Bu kitap, 8 bölümden ibaret olmuştur. Hinduizm'in evlilik hukukları ile farklı bölümlerde İslam, Hristiyanlık gibi birkaç dinlerin evlilik hukukları ele almıştır. Nitekim, bu eser Hint alt kıtasının takip ettiği dinlerde uygulandığı evlilik ve

boşanma hukukları tartışılmıştır. İkinci bölümde, Hindu Evlilik Hukuku başlık altında bahsedilen boşanma, evliliğin feshedilmesi ve adli ayrılıkla ilgili hukuklardan istifade ettik.

Shiv Sahai Singh, *Unification of Divorce Laws in India*, Deep & Deep Publications, New Delhi 1993. Bu eserde, çeşitli dinlerin evlilik ve boşanma hukuklarını tartışılmıştır. Diğer dinlerin hukuklarına kısaca değinilirken, Hinduizm'in boşanma hukukları detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Bu çalışmadan tezimize yakın konulara yer vermesi açısından faydalandık.

Bunlarla birlikte, Hindu aile hukuku ile ilgili diğer çalışmalar da tezimizde çok faydalı kaynaklar olmuştur. Paras Diwan'ın “*Family Law (Law of Marriage and Divorce in India)*, (Sterling Publishers Private Limited, New Delhi, 1983)” ve “*The New Divorce Structure of Hindus*, (ICLQ, 1968)”, Raj Kumari Agrawala'nın “*Hindu Divorce Law Its History*, (S.C.J., 1959)” ve “*Matrimonial Remedies Under Hindu Law*, (N.M. Tripathi, Bombay, 1974)”, P. Thomas'ın “*Kama Kalpa or the Hindu Rituals of Love*, (D.B. Taraporevala Sons and Co. Private Ltd., Bombay 1960), Donald R. Davis, Jr.'in “*The Spirit of Hindu Law*, (Cambridge University Press, New York 2010)” adlı eserleri bu konuda zikredilmesi gereken çalışmalardır.

Son olarak, adı geçen Arapça, Türkçe, İngilizce ve Bengalcide yapılan çalışmalara baktığımızda, tüm kaynaklarda boşanma hukukların ayrı bir bölümde veya bölümün bir parçası olarak ele alındığını görülmektedir. Ayrıca, tezimizle ilgili olan dört dinin boşanma hükümlerinin tamamını anlatan (özellikle Türkçe) bir kitap bulunamadı. Bu çalışmada yukarıda belirtilen eksiklikler incelenecek ve bilimsel bir bakış açısıyla açıklığa kavuşturulacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLAM HUKUKU VE BOŞANMA

I. İSLAM HUKUKU VE İSLAM AİLE HUKUKU

A. İSLAM HUKUKU

“İslam Hukuku” terimi, Arapça “*el-Fikhü’l-İslâmî*” (الفقه الإسلامي) terimin eş anlamlısıdır. “Fıkıh” (فقه) kelimesi, sözlükte, bir şeyi bilmek, derinden kavramak, iyice anlamak, hazır bir bilgi ile gaip bilgiye ulaşmak, gibi anlamlarına gelmektedir. “Fıkıh” kelimesi, diğer kavramlara göre, ilim (علم) ve fehim (فهم) gibi yakın anlamlı olan daha özel bir anlam taşımaktadır. “Fıkıh” kökünden gelen “Fakîh” (فقيه) kelimesi (çoğulu fukahâ, فقهاء), “bir konuyu derinden anlayan ve ince anlayışı sahip olan kişi” anlamına gelmektedir.³ Fıkıh kelimesi, Kurân-ı Kerim’de yirmi yerde⁴ çeşitli fiil kalıplarıyla kullanılmakta ve on dokuz yerde “bir şeyi iyi ve eksiksiz anlamak, bir şeyin hakikatini bilmek ve kavramak” anlamlarında kullanılmaktadır.⁵

³ el-İsfahâni, Râgib, *Müfredât (Kurân Kavramları Sözlüğü)*, (trc. Abdülbaki Güneş ve Mehmet Yolcu), Çıra Yayınları, İstanbul 2012, s. 804; İbn Manzûr, *Lisânül-Arab*, Dârü’l-M‘arif, Kahire, ty, s. 3450; Karaman, Hayreddin, “Fıkıh”, TDV İslam Ansiklopedisi (*DİA*), c. 13, s. 1; ez-Zemahşerî, Ebü’l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî, *Esâsü’l-balâğa*, Dârul-Kütübi’l-İlmiyye, Beirut 1997, c. 2, s. 32

⁴ en-Nisâ, 4/78; el-En‘âm, 6/25, 65, 98; el-A‘râf, 7/179; el-Anfâl, 8/65; et-Tevbe, 9/81, 87, 122, 127; Hûd, 11/91; el-İsrâ, 17/44, 46; el-Kehf, 18/57, 93; Tâ-hâ, 20/28; el-Fetîh, 48/15; el-Haşr, 59/13; el-Münâfikûn, 63/3, 7.

⁵ Karaman, “Fıkıh”, s. 1; İslam, Muhammad Şahidul, *İslam Aile Hukuku*, ed. Abdul Mannân Tâlib, Bangladeş İslam Hukuku Araştırma ve Hukuki Yardım Merkezi, Dakka 2020, c. 1, s. 28

Fıkıh (الفقه), bir terim olarak, bütün dinî hükümlere ilişkin nitelikli bilgiyi ifade etmek üzere kullanılmıştır.⁶ Ebû Hanîfe'ye (ö. 150/767) nisbet edilen “Fıkıh”, kişinin haklarını ve yükümlülüklerini bilmesidir”⁷ şeklindeki tanım bu geniş kapsamı göstermektedir. Ancak, günümüzde kullanılan “fıkıh” kelimesi, bağımsız bir ilim dalını ifade etmek üzere şu şekilde tanımlanmıştır: “Fıkıh, tafsîlî delillerden istinbât edilen şer‘î amelî hükümlere ilişkin bilgiler bütünüdür.”⁸

İslam Hukuku (fıkıh), Kur'an ve Sünnet'in sözünden ve ruhundan türetilen içtihat yoluyla sürekli gelişen bir hukuktur.⁹ Daha geniş anlamda İslam hukuku, hem Kur'an ve Sünnet'in genel karakteri hem de koyduğu ilke ve kaidelerle toplumsal değişmeye dayalı her coğrafyadan insanın ihtiyaçlarını karşılayabilen özgün bir hukuk sistemidir.¹⁰ Son olarak, fıkıh kelimesi, Kur'an, Sünnet, İcma' ve Kıyas gibi delillere dayanarak elde edilen şeriatın tüm pratik kurallarını ve konularını ifade etmek için kullanılmaktadır.

Fıkıh ilmi, usûlü'l-fıkıh (أصول الفقه) ve fîrû'ul-fıkıh (فروع الفقه) olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Usûlü'l-Fıkıh, fıkıhın kaynakları ve temelleri anlamına gelmektedir. Fıkıh ilmin bu kısmı, dini hükümlerin delillerini ve bu delillerden hüküm elde etme yollarını incelenmektedir. Fîrû'ul-fıkıh ise, fıkıhın bölümleri ve dalları anlamına gelmekte ve şer‘î

⁶ Yaman, Ahmet-Çalış, Halit, *İslam Hukukuna Giriş*, MÜİFV Yayınları, İstanbul 2021, s. 19

⁷ “الفقه هو معرفة النفس ما لها و ما عليها”, Ebû Hanîfe, *el-Fıkühü'l-Ebsat* (thk. Muhammed Zâhid el-Kevserî), el-Mektebe el-Ezheriye li't-Turâs, Kahire 1368 h., s. 40.

⁸ “الفقه هو العلم بالأحكام الشرعية العملية المكتسبة و المستنبطة من الأدلة التفصيلية”; *Kitab el-Fıkıh el-Muyesser*, Dâru's-self es-Sâlih, Kahire 2018, s. 19; Yaman-Çalış, *İslam Hukukuna giriş*, s.19; ez-Zerkeşî, Muhammed Bedruddîn, *el-Bahru'l-Muhît*, Dâru's-Safve, Küveyt 1992, c. 1, s. 21

⁹ Yıldırım, Şahban, “İslam Hukukunda Bazı Terminolojik Problemler”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy: 26, 2015, s. 39.

¹⁰ Salman, Yüksel, “Sosyal Değişme Ekseninde İslam Hukuku”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy: 32, 2018, s. 71.

kaynaklardan yani delillerden elde edilen fikhî hükümleri sistematik bir tarzda ele alan kısmını ifade etmektedir.¹¹

Fürû'ul-fıkıh, kendi içinde çeşitli bölümlere ayrılmıştır. İlk planda, Kulun Allah ile olan ilişkisini düzenleyen (namaz, oruç, hac, zekat gibi) hükümler *İbâdât* (العبادات) başlığı; diğer hükümler ise, *Mu'amelât* (المعاملات) başlığı altında incelenmektedir.¹² *Mu'amelât* kısmı de “Devletler Hukuku”, “Anayasa Hukuku”, “Mâlî Hukuku”, “Ceza Hukuku”, “Aile Hukuku” gibi çeşitli bölümlere ayrılmıştır.¹³

B. İSLAM AİLE HUKUKU

İslam aile hukuku, İslam hukukunun müstakil bir bölümünü oluşturmaktadır. Klasik İslam hukuk kitaplarında bu bölüm “*nikah-talak*”, daha sonralarında “*munâkehât-mufârâkat*” başlıkları altında incelenmektedir. Bazı hukukçular aile hukukunu “*İbâdât*”, bazıları da “*Mu'amelât*” bölümüne dâhil ederler. Ancak, çağdaş İslam hukukçuları ise daha geniş bir ayrıma gitmekte ve aile hukukuna “*Ahvâlü's-Şahsiyye* (الأحوال الشخصية)” veya “*Ahkâmü'l-Üsre* (الأحكام الأسرة)” içerisinde yer vermektedir.¹⁴ Bir ailenin kuruluşundan sonuna kadar (evlilik, boşanma, soy, miras vb. ile) ilgili tüm hükümleri inceleyen fıkıh dalına aile hukuku veya *Ahvâlü's-Şahsiyye* denmektedir.¹⁵

Ebû Zehrâ, bunu biraz daha ayrıntılı olarak şöyle tanımlamıştır: İslam hukukunda evliliğin hükümleri, etkileri ve sonuçları, bir aile kurulması ve ayrılması, karı koca arasındaki ilişkiyi

¹¹ Yaman-Çalış, *İslam Hukukuna giriş*, s. 20

¹² *Kitab el-Fıkıh el-Müyyessir*, s. 19; Yaman-Çalış, *İslam Hukukuna giriş*, s. 20

¹³ İslam, “Aile”, *İslam Aile Hukuku*, c. 1, s. 63-64; *Kitab el-Fıkıh el-Müyyesser*, s. 19-20; Yılmaz, Fetullah-Çatak, Adem, “Gaye Bakımından Fıkıh ve Tasavvufun Karşılaştırılması”, *Sufiyye*, sy: 11, 2021, s. 219-225

¹⁴ Aydın, Mehmet Akif, *İslam-Osmanlı Aile Hukuku*, İlahiyat Fakültesi Vakfı, İstanbul 1985, s. 3.

¹⁵ *Kitab el-Fıkıh el-Müyyesser*, s. 20; İslam, “Aile”, s. 63

artırmanın yolları ve ikisinin karşılıklı hakları, ailenin diğer üyelerinin hak ve görevleri, ölümden sonra sağlanan hükümleri (miras) gibi hükümleri yani aile ile ilgili tüm hükümleri tartışan fıkıh dalına *Ahvâlü’ş-Şahsiyye* (kişisel durumu) denmektedir.¹⁶

İslam aile hukuku şu bölümleri kapsamaktadır: 1) Evlenme akdi (Nikâh); bu bölümde, bir ailenin oluşumuna ilişkin hükümler ele alınmaktadır. Örneğin: evlilik (çeşitleri, şartları), mehir¹⁷, muharremât¹⁸, hamilelik, karı koca arasındaki ilişki, kadının nafakası vb. 2) Evliliğin sona ermesi (Talâk/Boşanma); bu bölümde, evlilik ilişkisinin sona ermesine (boşanma) ilişkin hükümler tartışılmaktadır. Örneğin: Talâk¹⁹ (çeşitleri ve hükümleri), muhâlea (hul)’²⁰, zihâr²¹, liân²², ilâ²³, iddet²⁴ vb. 3) Çocuk hakları; bu başlık altında, ailenin üyesi olarak bir çocuğun hakları ele alınmaktadır. Örneğin: nesep, adlandırmak, akîka²⁵, emzirme, hadâne (hidâne)²⁶, çocuklar ve ebeveynler arasındaki karşılıklı haklar ve görevler vb. 4) Mirâs Hukuku (Ferâiz); İslam hukukçular, İslam aile hukuku ile yakın ilişkisi nedeniyle çağdaş İslam miras hukukunu İslam aile hukuku ile ilişkilendirmiştir.²⁷ Bu bölümde, bir kimsenin vefat ettikten sonra terk edilmiş malına ilişkin hükümleri ele alınmaktadır.

¹⁶ Ebû Zehrâ, *el-Ahvâlü’ş-Şahsiyye*, Dârü’l-Fıkri’l-‘Arabî, Beirût 1957, s. 6

¹⁷ “Nikâh akdinin sonucu olarak kocanın karısına ödemek zorunda olduğu para veya mal”; Aydın, Mehmet Âkif, “Mehir”, *DİA*, c. 28, s. 389

¹⁸ “Evlenilmesi haram olan kadınlar anlamında fıkıh terimi”; Atar, Fahrettin, “Muharremât”, *DİA*, c. 31, s. 6

¹⁹ “Belli lafızlarla nikâh akdinin bozulması, boşama ve boşanma anlamında fıkıh terimidir”; Acar, H. İbrahim, “Talak”, *DİA*, c. 39, s. 496

²⁰ “Karı-kocanın anlaşmasıyla evliliğe son verilmesi anlamında fıkıh terimidir”; Atar, Fahrettin, “Muhâlea”, *DİA*, c. 30, s. 397

²¹ “Kocanın, karısını annesine veya dinen nikâhı düşmeyecek yakınlarına benzetmesi anlamında fıkıh terimidir”; Yaman, Ahmet, “Zihâr”, *DİA*, c. 44, s. 387

²² “Kadının, kendisini zina ile itham eden kocasıyla yeminleşmesini ifade eden bir fıkıh terimidir”; Aydın, Mehmet Âkif, “Liân”, *DİA*, c. 27, s. 172

²³ “Kocanın, eşiyle cinsel ilişkide bulunmamak üzere yaptığı yemin, kazâî boşanma sebeplerinden biridir”; Döndüren, Hamdi, “İlâ”, *DİA*, c. 22, s. 61

²⁴ “Evliliği sona eren kadının yeniden evlenebilmesi için beklemesi gereken süre anlamında fıkıh terimidir”; Acar, H. İbrahim, “İddet”, *DİA*, c. 21, s. 466

²⁵ “Çocuğun doğumunun ilk günlerinde bir şükran ifadesi olarak kesilen kurban”; Atar, Fahrettin, “Akîka”, *DİA*, c. 2, s. 263

²⁶ “Küçük çocukların bakımı, gözetimi ve terbiyesi anlamında bir fıkıh terimi”; Bardakoğlu, Ali, “Hidâne”, *DİA*, c. 17, s. 467

²⁷ İslam, “Aile”, s. 63

İlmü'l-ferâiz (علم الفرائض)²⁸ adlı bu bölümde, ölen kişinin terk edilmiş mülkünün dağıtım yöntemi, ashâbü'l-ferâiz (أصحاب الفرائض)²⁹ ve onların halları (kırk hal), asabe (العصبة)³⁰, zevi'l-erhâm (نوي الأرحام)³¹, hacb (الحجب)³², avl (العول)³³ vb. ile ilgili hükümleri tartışılmaktadır.

İslam aile hukuku, İslam hukukunun kaynaklarından farklı bir kaynağa sahip değildir. Bu kaynaklar sırasıyla Kur'an-ı Kerîm³⁴, Sünnet³⁵, İcma³⁶ ve Kıyas³⁷tır.³⁸ Kur'an-ı Kerim'de, aile hukuku ile ilgili pek çok ayet bulunduğu gibi, hadis kaynaklarının ilgili bölümlerinde de

²⁸ “İslâm miras hukukunu inceleyen ilim dalıdır. “Paylar İlmi” anlamındaki “ilmü'l-ferâiz” klasik fıkıh kitaplarında “kitâbü'l-ferâiz” başlığı altında ele alınmıştır. Bu konuda uzmanlaşan âlimlere de “fâriz”, “ferâizi”, “farazi” denilmiştir”: Bardakoğlu, Ali, “Ferâiz”, *DİA*, c. 12, s. 362

²⁹ “İslâm miras hukukunda belirli pay sahibi mirasçılar için kullanılan terimdir. Bu gruba giren mirasçılar on bir olup değişik durumlara göre bunlar için kırk pay durumu (kırk hal) söz konusudur. Kitap, sünnet ve icmâ ile belirlenen bu on bir mirasçı bunlardır: Koca (zeve), Karı (zevce), Baba, Anne, Dede, Kız, Oğlun kızı, Ana baba bir kız kardeş, Baba bir kız kardeş, Ana bir kardeşler ve Nine”; Döndüren, Hamdi, “Ashâbü'l-Ferâiz”, *DİA*, c. 3, s. 467-468

³⁰ “İslâm hukukunda miras bırakana doğrudan veya erkek vasıtasıyla bağlı bulunan mirasçılar için kullanılan fıkıh terimidir”; Karaman, Hayreddin, “Asabe”, *DİA*, c. 3, s. 452

³¹ “Ölenin ashâb-ı ferâiz ve asabe dışındaki kan hısımlarıdır”; Aktan, Hamza, “Zevi'l-erhâm”, *DİA*, c. 44, s. 307

³² “Bir mirasçının, ölen kimseye kendisinden daha yakın mirasçı bulunması sebebiyle miras hakkından mahrum olmasını ifade eden terimdir”; Aktan, Hamza, “Hacb”, *DİA*, c. 14, s. 424

³³ “İslâm miras hukukunda, belirli hisse sahiplerinin (ashâbü'l-ferâiz) mirastan alacakları payların toplamının ortak paydadan fazla olması halidir”; Döndüren, Hamdi, “Avl”, *DİA*, c. 4, s. 117

³⁴ “Kur'an, Allah tarafından Cebrâil vasıtasıyla mahiyeti bilinmeyen bir şekilde son peygamber Hz. Muhammed'e indirilen, mushaflarda yazılan, tevâtürle nakledilen, okunmasıyla ibadet edilen, Fâtiha sûresiyle başlayıp Nâs sûresiyle biten, başkalarının benzerini getirmekten âciz kaldığı Arapça muciz bir kelâmdır.”; Bırışık, Abdulhamit, “Kur'an”, *DİA*, c. 26, s. 383

³⁵ “Hz. Peygamber'in söz, fiil ve onaylarının ortak adı, şer'î delillerin ikincisidir.”; Bedir, Murteza, “Sünnet”, *DİA*, c. 38, s. 150

³⁶ “İslâm âlimlerinin dinî bir meselenin hükmü üzerinde fikir birliği etmelerini ve bütün Müslümanların ortaklaşa benimsedikleri dinî hükümleri ifade eden şer'î delil, İslâm fıkının Kur'an ve Sünnet'ten sonra üçüncü kaynağıdır.”; Dönmez, İbrâhim Kâfî, “İcmâ”, *DİA*, c. 21, s. 417

³⁷ “Fıkıh usulünde kıyas, “hakkında açık hüküm bulunmayan bir meselenin hükmünü, aralarındaki ortak özelliğe veya benzerliğe dayanarak hükmü açıkça belirtilen meseleye göre belirlemek” anlamına gelir.”; Apaydın, H. Yunus, “Kıyas”, *DİA*, c. 25, s. 529

³⁸ Aydın, *İslam-Osmanlı Aile Hukuku*, s. 3-5; Yaman-Çalış, *İslam Hukukuna Giriş*, s. 41-42

kitap teşkil edecek kadar malzeme bulunmaktadır.³⁹ Bu nedenle “İslam aile hukukuna, bu konu ile ilgili hukuki düzenlemeleri nassların şekillendirdiği ifade edilebilmektedir”.⁴⁰

Nitekim, İslam hukukunun ilk ve ana kaynağı Kur’an’dır. Hukuki bir konuda önce Kur’an-ı Kerîm’e başvurulur, aranan hüküm burada bulunamazsa sırasıyla diğer kaynaklara başvurulmaktadır.⁴¹

II. BOŞANMAYA GENEL BİR BAKIŞ

Boşanma, evliliğin sona ermesidir. Evlilik yoluyla bir ailenin kurulması toplumla güçlü bir şekilde bağlantılıdır ve bir ailenin boşanma yoluyla dağılması da benzer şekilde toplumla bağlantılıdır. Çünkü boşanma sadece karı kocanın ayrılmasını değil, çocukları, iki aileyi ve toplumu da kapsamaktadır. İki kişi birbirinden boşandığında toplumda huzursuz bir durum yaratmaktadır. Bu nedenle, tüm hukuk sistemlerinde boşanma hukukları evlilik hukukları kadar önem taşımaktadır.

A. TARİHİ SÜREÇTE BOŞANMA

Tarihe bakıldığında boşanmanın İslam öncesi dünyada yaygın olduğu görülmektedir. O dönemde farklı medeniyetlerde farklı boşanma kanunları mevcut olmasına rağmen bu kanunların yapısı ve uygulaması insanlık dışıydı.⁴²

³⁹ Hadis kitaplarında Nikah ve talâk ana başlıkları altında toplanan malzemenin çokluğu sebebiyle atıf yapamıyoruz. Kur’ân-ı Kerîm’in aile hukuku ile ilgili ayetleri için bkz. el-Bakara, 2/221-223, 226-237, 240-241; en-Nisa, 4/3-3, 15-16, 19-25, 34-35, 127-130; el-Mâide, 5/5; el-İsrâ, 17/32; en-Nûr, 24/2-9, 23-33; el-Furkân, 25/68; er-Rûm, 30/21; Lokmân, 31/14; el-Ahzâb, 33/4-5, 35, 37, 49-51, 58-60; el-Ahkâf, 46/15; el-Mücâdele, 58/1-4; el-Mümtahine, 60/10-12; et-Talâk, 65/1-7

⁴⁰ Dağcı, Şamil, “İslâm Aile Hukukunda Evlenme Engelleri-I (Sürekli Evlenme Engelleri)”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara, 1999, s. 175

⁴¹ Aydın, *İslam-Osmanlı Aile Hukuku*, s. 3-5; Yaman-Çalış, *İslam Hukukuna Giriş*, s. 41-42

⁴² Doi, *Shari’ah the Islamic Law*, s. 179

1. İslam Öncesi Boşanma Sistemi

a. Hammurabi Hukuku

Hammurabi Kanununda evlilik ve boşanma ile ilgili 41 madde (127'den 167'ye kadar) bulunmaktadır. Hammurabi hukukuna göre, “Boşanma hakkı sadece erkeklere aittir. Karısı evini ihmal ederse ve kocasını aşağılarsa adaletle teslim edilecektir. Kocasını yargıcın önünde “Ben onu uzaklaştırdım” derse, onu serbest bırakacaktır. Ayrıldığı zaman boşanması için kendisine hiçbir şey verilmeyecektir. Ancak çocuğu varsa tazminat verilecektir. Öte yandan, kocası “Ben onu uzaklaştırmadım” derse, başka bir hanımı kabul edebilmekte ve ilk eşini hizmetçi olarak kullanmaktadır”.⁴³

b. Eski Yunan Hukuku

Yunanlılar medeniyet görkemlerinin zirvesindeyken, boşanma biçimleri hiçbir kural ve düzenleme veya koşul veya kısıtlama ile tanınmadı. “Eski Yunan toplumunda boşanma, evlilik hayatlarının bir parçası haline gelmişti. İki taraf, evlilik sırasında birbirlerinden ayrılmamaları için bir şart koymuş olsalar bile, boşanma davası mahkemeye taşınmışsa hâkim yine de boşanmalarına karar verecektir.”⁴⁴

c. Eski İbrani Hukuku

Eski İbrani yasasına göre, “bir koca, karısını kendisi için nahoş hale getiren herhangi bir nedenden dolayı boşayabilirdi ve onun gücünün keyfi ve kaprisli kullanımı konusunda çok

⁴³ Harper, Robert Francis, *The Code of Hammurabi King of Babylon About 2250 B.C.*, The University of Chicago Press, London, 1904, s. 51

⁴⁴ Doi, *Shari'ah the Islamic Law*, s. 180

az denetim vardı ya da hiç yoktu.” Bununla birlikte, bu yasaya göre, “kadınların herhangi bir nedenle kocalarından boşanma talep etmelerine izin verilmemiştir”.⁴⁵

d. Eski Mısır Hukuku

Eski Mısır gelenek ve görenekleri, aile istikrarını korumak için karısını boşaması durumunda kocaya birçok maddi yükümlülük yüklemiştir. “Boşanma kararı koca tarafından verilmiş olsaydı, kadın kocanın servetinin üçte birine sahip olacaktı. Eğer karar karısına ait olsaydı, kocasından kin duyması ve onunla birlikte yaşamak istememesi durumunda boşanma, mahkemeye başvurma, kocasından ayrılma hakkına sahip olurdu, çeyizin yarısını ona geri verir⁴⁶ ve evlilikleri sırasında meydana gelen malın üçte birini alamazdı.”⁴⁷

Eski Mısır Hukukuna göre, kadın evlilikleri süresince genel olarak malın üçte birini alma hakkına sahip olurdu, ancak zina gibi bir günah işlemesi halinde tüm haklarından mahrum kalırdı. Ayrıca boşanma, başka bir erkekle evlenebilmesi için bir belgeye kaydedilirdi ve dört şahit tarafından imzalanırdı. Boşanma sözlü olarak “Seni terk ettim ve yeniden evlenmekte serbest olduğumu beyan ettim” denilerek yapılırdı.⁴⁸ Çoğu durumda koca, evlilikte sadakatsizlik, zina⁴⁹ veya aşk eksikliği veya fiziksel bir kusur sebebiyle yaşayamama gibi birçok nedenden dolayı karısını boşamıştır.⁵⁰

⁴⁵ Ali, Syed Ameer, *The Spirit of Islam*, Christophers, London 1953, s. 241; Doi, *Shari'ah the Islamic Law*, s. 180

⁴⁶ Bardis, P.D., “Marriage and Family Customs in Ancient Egypt: An Interdisciplinary Study: Part I”, *Social Science*, byy, 1996, 41:4, s. 229-245

⁴⁷ Tyldesley, J., “*Daughters of Isis: Women of Ancient Egypt*”, byy, London, 1995, s. 57

⁴⁸ Watterson, B., “*Women in Ancient Egypt*”, byy, Stroud 1994, s. 65; Ali, Mona Ezz, “Marriage and Divorce in Ancient Egypt and Ancient Iraq (Mesopotamia) A comparative Study”, *International Journal of Heritage, Tourism and Hospitality*, 2020, 14:1, s. 1-18

⁴⁹ Tyldesley, “*Daughters of Isis: Women of Ancient Egypt*”, s. 58

⁵⁰ Viitala, Jaana Toivari, “Marriage and Divorce”, *UCLA Encyclopedia of Egyptology*, Los Angeles 2013, s. 9

e. Roma Hukuku

Roma hukukunda evlilik, karşılıklı ve gayri resmi anlaşma ile veya sadece eşlerden birinin beyanı ile herhangi bir zamanda sona erdirilebilir. Aslında boşanma, kısırlık, zina veya sarhoşluk gibi sorunları için ayrılmıştı. Ancak koca istediği zaman karısını boşayabilirdi.⁵¹

Uygulamada, boşanmak isteyen eş, genellikle diğer eşe sözlü veya yazılı olarak ya da haberci aracılığıyla bilgi verebilirdi. “Eşler baba hakimiyeti (*patria potestas: paternal power*) altındayken, babalar evliliklerini feshetme yetkisi vardı. Himaye (*manus: marital power*) altındaki kadın, kocasını reddederek de evliliği sona erdirebilirdi. Bu durumda, kocasının evlilik hakimiyeti altında kalacaktı, ancak karısı olarak değil.”⁵²

f. İslam Öncesi Arap Toplumu

İslam’dan önce Arap toplumunda boşanma vardı. Kocanın sahip olduğu boşanma yetkisi sınırsızdı. Erkeğin herhangi bir kısıtlama veya koşul olmaksızın istediği zaman boşanma hakkı vardı.⁵³ “Eğer kadın kocasına itaat etmezse, onun kontrolü reddederse veya ona saygısızlık gösterirse, böyle bir durumda koca karısını cezalandırmak amacıyla boşanırdı. Boşanmanın diğer nedenleri arasında yoksulluk, kadının iffetsizliğinden şüphelenilmesi, sadece kız çocuğu doğurması vb. sayılabilirdi.”⁵⁴

Bu dönemde boşanma kolay bir iş idi ve kadın kocasının elinde kukla gibiydi. Koca kadının duygularıyla oynayabilir, onu küçük düşürebilir, boşayabilir ve istediği zaman onunla yeniden evlenebilirdi. Hatta koca, boşandığı karısının başka biriyle evlenmesini

⁵¹ Domingo, Rafael, “The Family in Ancient Roman Law”, *SSRN Electronic Journal*, January 2017, s. 1-16

⁵² Domingo, Rafael, “The Family in Ancient Roman Law”, s. 1-16

⁵³ Ali, *The Spirit of Islam*, s. 242

⁵⁴ Sulaimani, Faryal Abbas Abdullah, *The Changing Position of Women in Arabia Under Islam During the Early Seventh Century*, University of Salford, Salford 1986, s. 35-36

engelleyebilir ve bir talibin başvurusuna rıza göstermesi için pazarlık da yapabilirdi. “Boşanma gerçekleştiğinde, şahitler tarafından yazılıp onaylanan anlaşmasını güvence altına alırdı. Kadın başka bir erkekten evlenme teklifi aldığıında, onunla evlenmesi için eski kocasına ödeme yapmak ve bu anlaşmayı almak gerekirdi. Aksi takdirde onu engelleyebilirdi.”⁵⁵

Bazı Araplar kıskançlıklarından dolayı karılarını başka erkeklerle evlenmelerine izin vermeden boşarlardı. Bazıları bunu o kadar ciddiye almışlardı ki, içlerinden birinin boşanmış karısı başka biriyle evlenmeye kalkıştığıında onu ve kavmini tehdit ediyordu. İslam öncesi Arap toplumunda, bir erkek karısını boşayabilir, yeniden evlenebilir, ikinci kez boşayabilir ve yeniden evlenebilirdi. Ancak, üçüncü defa boşandıktan sonra bir daha onunla evlenemezdi; bu durumda, boşanma kesin idi. Eğer boşanmış kadın, ‘Muhilil’ denilen başka bir erkekle evlenir ise ve ‘Muhilil’ onu boşadıktan sonra eski kocası onunla evlenebilirdi.⁵⁶

Öte yandan, seçkin bir aileden gelen bir kadın, kocasını herhangi bir suçlama olmaksızın kendi isteğiyle boşayabilirdi. Hatta bazı kadınlar kocalarını şu şekilde boşadılar: “Eğer kadın, kocasına yemek hazırlamış ise, bu ondan memnun olduğuna, yok ise onu boşandığına işarettir. Kıldan yapılmış bir çadırdalarsa, onu çevirdiler; girişi doğu tarafta olursa batıya, güney tarafta olursa kuzeye çevirdiler. Koca bunu görünce boşandığını anladı ve çadıra

⁵⁵ Smith, Robertson, *Kinship and Marriage in Early Arabia*, United Publishers, Beirut 1973, s. 115

⁵⁶ Sulaimani, *The Changing Position of Women in Arabia Under Islam During the Early Seventh Century*, s. 38

girmezdi.”⁵⁷ Bu kadınlar arasında Selma bint Amr bin Zayd bin Labid al-Hazreciye⁵⁸, Fatma bint el-Harşap el-Enmeriye, Atikah bint Mürre ve Umre bint Sa’d vardı.⁵⁹

“İslam öncesi Arap toplumunda, evliliğin sona erdirilmesi talâk, îlâ, zıhar ve hul’ şeklinde oluyordu. Bir kadın, bu dört yoldan herhangi biri yoluyla kesinlikle ayrılmışsa, muhtemelen evlenmekte özgürdü. Fakat bunu, çocuğun meşruiyetini tespit etmek için, *iddet* denilen bir süre geçene kadar yapamazdı. Ancak bu katı bir kural değildi. Bazen hamile bir kadın boşanır ve daha önce de belirttiğimiz gibi bir anlaşma ile başka bir kişiyle evlendirilirdi. Ayrıca ilginçtir ki, kocanın ölümü halinde iddet müddeti bir yıl idi.”⁶⁰

2. İslam’ın Gelişinden Sonra Boşanma Sistemi

Peygamber Efendimiz (s.a.v.) İslam öncesi Arap toplumundaki boşanma adetlerini tasvip etmemiştir. Bununla birlikte, toplumun mevcut durumlarında geleneği tamamen ortadan kaldırmak imkansızdı. Peygamber (s.a.v.), kültürsüz bir toplumun zihnini daha yüksek bir gelişmeye dönüştürmek zorundaydı. Buna göre, belirli koşullar altında kocalara boşanma yetkisinin kullanılmasına izin vermiştir. Aralarındaki farklılıkları uzlaştırmaya çalışmak amacıyla boşanmış taraflara üç ayrı dönem izin vermiştir. Ancak, tüm uzlaşma girişimleri başarısız olursa, üçüncü dönemde nihai ayrılık geçerli olacaktır.⁶¹

⁵⁷ Affî, Abdullah, *el-Mar’atu’l-Arabiyye fî Câhiliyyetihâ ve İslâmiha*, Metba’atu’l-Ma’ârif, byy 1932, c. 1, s. 56-57; Smith, *Kinship and Marriage in Early Arabia*, s. 132

⁵⁸ Hz. Peygamber Efendimiz’in (s.a.v.) dedesi Abdulmuttalib’in annesi idi. bkz. Affî, *el-Mar’atu’l-Arabiyye fî Câhiliyyetihâ ve İslâmiha*, s. 57-58

⁵⁹ Affî, Abdullah, *el-Mar’atu’l-Arabiyye fî Câhiliyyetihâ ve İslâmiha*, s. 57-58; Muhammad, N.d. Ibn Habib, *El-Muhabbar*, Dar al-Afaq al-Jadida, Beirut, ty, s. 398; Smith, *Kinship and Marriage in Early Arabia*, s. 132

⁶⁰ Rashid, Syed Khalid, *Muslim Law*, Eastern Book Company, Lucknow, 2011, s. 103.

⁶¹ Ali, *The Spirit of Islam*, s. 243-244

Hız. Muhammed'in (s.a.v.) reformları, doğu'nun yasama tarihinde yeni bir dönem başlatmıştır. Kocanın sınırsız boşanma yetkisini kısıtlamış ve kadına makul gerekçelerle ayrılma hakkını vermiştir. Peygamber Efendimiz (s.a.v.), evlilik mutluluğunu engellediği ve çocukların doğru bir şekilde yetiştirilmesine engel olduğu için “*Talak, Allah katında helâl olan şeylerin en sevilmeyendir*”⁶² diye ifade etmiştir.⁶³

Nitekim, İslam dininde evlilik akdi ile kurulan aile kurumunun ömür boyu sürmesi amaçlanmaktadır. Öte yandan boşanma, istenilmeyen mübahlar arasında yer almaktadır. Cinsel ilişkinin olmadığı temizlik dönemlerinde makul sebeplere dayanarak boşanma kararı verilmesi ve boşanma hakkının üç ile sınırlandırılması boşanma kurumuna getirilen yenilikler olarak gösterilebilir. Ayrıca Kur'an-ı Kerimin “*Ey Peygamber! Kadınları boşayacağınız zaman, onları süresi içerisinde boşayın ve iddeti sayın*”⁶⁴ ifadesiyle boşanmanın belirli bir usul içinde yapılması gerektiği belirtilmektedir.

III. İSLAM HUKUKUNDA BOŞANMA

A. BOŞANMANIN TANIMI

1. Sözlük Anlamı

“Boşanma” kelimesi, Arapça “Talâk” (الطلاق) kelimesinin Türkçe karşılığıdır. التَطْلِيقُ (Tatlîk) fiilinden türetilmiş “الطلاق” (Talâk) kelimesi sözlükte, “gevşetmek, bağı çözmek, ayırmak, serbest bırakmak, bağını bozmak, bir şeyden el çekmek, bağdan kurtulmak” gibi kök

⁶² Ebû Dâvûd, Talâk, 2177, 2178

⁶³ Rashid, *Muslim Law*, s. 104.

⁶⁴ Talâk, 65/1

anlamlarına gelmektedir.⁶⁵ Pratik olarak, “Talâk” kelimesi evlilik bağıni kesmek ve bozmak anlamında kullanılmaktadır.⁶⁶

Kadın kocasından ayrıldığında ona “Tâlik” (طالِق) denmektedir.⁶⁷ Sonuna “ha” (هاء) eklenmesine “Tâlikah” (طالِقَة) da denir. “طالِق” kelimesinin çoğulu “طَلَّقَ” (Tullakun) ve “طالِقَة” kelimesinin çoğulu ise, “طَوَالِقُ” (tavâlik)’tir. Koca çok boşandığında ona “مطلاق” (mitlâk), “مِطْلَق” (mitlîk), “مِطْلَق” (tillîk) ve “طَلَقَة” (talaka) denir.⁶⁸

2. Terim Anlamı

Fıkıh terminolojisinde boşanma (talâk), bir hukuk terimi olarak, “Talâk (الطلاق) kelimesiyle veya onun yerine geçen kelimelerle evlilik bağıni çözmek” anlamına gelmektedir.⁶⁹ Diğer sözlerle, “evlilikle ilgili şer’i olarak belirlenmiş kısıtlamayı ortadan kaldırılmasını talâk denilmektedir.”⁷⁰ Son olarak, “talak, koca tarafından nikah akdini çözmek amacıyla “talak”

⁶⁵ el-İsfahâni, Râgib, *Müfredât (Kurân Kavramları Sözlüğü)*, s. 639; İbn Manzûr, *Lisânül-Arab*, s. 2692-2693; *Türk Hukuk Lügâtı*, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1991, s. 320; Doi, Abdur Rahman I., *Shari’ah the Islamic Law*, Ta ha Publishers, London 1984, s. 168; Keskiöglü, Osman, *Fıkıh Tarihi ve İslam Hukuku*, Müftüoğlu Yayınları, Ankara 1969, s. 244; ez-Zemahşerî, *Esâsü’l-balâğa*, c. 1, s. 611.

⁶⁶ İbn Manzûr, *Lisânül-Arab*, s. 611; Keskiöglü, Osman, *Fıkıh Tarihi ve İslam Hukuku*, s. 244; İbn Abidîn, *Reddül-Muhtâr*, Daru ‘Alami’l-kutub, Riyad 2003, c. 4, s. 423.

⁶⁷ Örneğin: *امرأة طالق* (boşanmış kadın). *الاطلاق* (el-İtlâk) kelimesi “Talak” kelimesiyle eş anlamlıdır. Ancak bazı dilbilimcilere göre, *الطلاق* (talak) veya *التطليق* (Tatlik) kelimesi, kadını evlilik bağından serbest bırakmak için kullanılır; *الاطلاق* (el-İtlâk) kelimesi ise, kadın dışında bir başkasını serbest bırakmak için kullanılır. Örneğin: kadının boşanması durumunda “*طلقت زوجتي*” (eşimden boşandım) denir. Öte yandan, bir tutuklunun salıverilmesi durumunda ise, “*طلعت الأسير*” (tutukluyu serbest bıraktım) denir; bkz. İbn Manzûr, *Lisânül-Arab*, s. 2692-2693

⁶⁸ İbn Manzûr, *Lisânül-Arab*, s. 2693

⁶⁹ eş-Şirbînî, Muhammed ibnü’l Hatîp, *Mugnî el-Muhtâc*, Dâru’l Ma’rifah, Beirut 1997, c. 3, s. 368

⁷⁰ el-Hanefî, Zeynüddin b. İbrahim b. Muhammed el-Marûf İbn Nüceym el-Mısırî, *el-Bahrü’r-Râik Şerhu Kenzü’l-dekâ’ik*, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beirut 1997, c. 3, s. 409-410; ibn Kudame, Abdulla ibn Ahmet, *el-Mugni*, Daru ‘Alami’l-kutub, Riyad 1997, c. 10, s. 323; el-Kudûrî, Ebü’l-Hasan Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. C’afar, *Muhtasarü’l-Kudûrî*, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beirut 1997, s. 154; Şa’ban, Zekiyyuddîn, *ez-Zivâc ve’t-Talâk fi’l-İslâm*, ed-Dâru’l-Kavmiyye, Kahire 1964, s. 81

kelimesi veya aynı anlama veren belli sözleri kullanılarak sözlü veya yazılı yoluyla, ister ayırıcı (bâin) ister dönüşlü (ric'î) olsun, evlilik ilişkisini ortadan kaldırılmaktır”.⁷¹

B. BOŞANMANIN MEŞRUIYETİ

İslam hukukçular, boşanmanın şeriat’a göre meşru (yasal) olduğu konusunda hemfikirdirler.⁷² Bu konudaki delilleri ise,

i. Kuran-ı Kerim’de yüce Allah şöyle buyurmuştur:

*“Boşanma iki keredir. Her ikisinden sonra ya iyilikle evlilik içinde tutmak veya güzellikle serbest bırakmak gerekir.”*⁷³

*“Ey Peygamber! Kadınları boşayacağınız zaman iddetlerini gözeterek boşayın ve bekleme sürelerini iyice hesap edin. Rabbiniz Allah’a saygısızlıktan sakının.”*⁷⁴

ii. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *“Allah boşanmadan daha sevimsiz bir şeyi helal kılmamıştır.”*⁷⁵

iii. Ömer’den (r.a.) *“Hz. Peygamber (s.a.v.) Hafsa’yı (r.a.) boşadı ve ric’at etti.”* diye bir rivayet bulunmaktadır.⁷⁶

⁷¹ el-Haskefî, Muhammed b. Alî b. Muhammed b. Alî b. Abdurrahmân el-Haneffî, *ed-Durru'l-Muhtâr*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beirut 2002, s. 205; Yaman-Çalış, *İslam Hukukuna Giriş*, s. 189

⁷² el-Haskefî, *ed-Durru'l-Muhtâr*, s. 205; İbn Rüşd, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, Dâru'l-kütüb el-İslamiyye, Kahire 1403, c. 2, s. 71; *Kitab el-Fıkh el-Müeyessir*, s. 314

⁷³ Bakara, 2/229

⁷⁴ Talak, 65/01.

⁷⁵ Ebû Dâvûd, Talâk, 2178

⁷⁶ Ebû Dâvûd, Talâk, 2283

- iv. Abdulla b. Ömer (r.a.)’den rivayet etmiştir: “*Kendisi, adet gördüğü zamanda karısını boşadı. Peygamber (s.a.v.) onu geri almasını emretti ve “Kadın temizlendikten sonra dilerse onu boşayabilirsin” diye buyurmuştur.*”⁷⁷

İslam aile hukukuna göre, boşanma hükmü yer, zaman ve kişiye göre değişmektedir. Örneğin: “İlâ yapan koca, dört ay geçmesine rağmen karısına dönmeyi reddederse; imamların çoğuna göre, bu durumda boşanma vaciptir; Kadın, farz ibâdetleri ihmal ederse veya kocasından boşanmak isterse, kocanın onu boşaması mendûbdur (müstehab); Kadın kocasına kötü davranırsa veya koca karısını sevmiyorsa; böyle bir durumda boşanma mübahtır; vâcip, mendûb veya mübah olan durumlardan biri olmaksızın karısını boşaması mekrûhtur; Karı hayız halindeyken veya onunla cinsel ilişki olduğu tuhur (temiz) halindeyken onu boşamak haramdır.”⁷⁸

Son olarak, boşanma İslam hukukunda caiz olan bir konudur. Ancak, çeşitli nedenlerden dolayı bazen haram, mekruh, vâcip veya mendûb olmaktadır.⁷⁹

C. BOŞANMA MEŞRUIYETİNİN HİKMETİ

İslam, tüm erkek ve kadınların evlilik için en iyi eşi seçmesini vurgulamaktadır.⁸⁰ Bu bağlamda, Peygamber Efendimiz (s.a.v.) hadislerde şöyle buyurmuştur:

⁷⁷ Tirmizî, Talâk ve'l-Li'ân, 1175

⁷⁸ İbn Kudamah, *el-Mugni*, s. 323-325; *Kitab el-Fıkh el-Müeyssir*, s. 314; el-Haskefî, *ed-Durru'l-Muhtâr*, s. 205-206

⁷⁹ el-Haskefî, *ed-Durru'l-Muhtâr*, s. 205-206

⁸⁰ *Kitab el-Fıkh el-Müeyssir*, s. 313

*“Sperminiz için en iyisini seçin ve uyumlu kadınlarla evlenin ve onlara evlenme teklif edin.”*⁸¹

*“Bir kadın dört şey için nikahlanabilir: Malı, soyu, güzelliği veya dini için. Dindarı seç, elleriniz topraklansın (bereketli olasınız).”*⁸² *“Kadınlarla güzellikleri için evlenmeyin, çünkü bu onların helak olmalarına sebep olabilir. Onlarla malları için evlenmeyin, çünkü bu onları günaha sürükleyebilir. Bilakis onlarla dinleri için evlenin. Dindar, kulakları delik olan siyah bir köle kadın daha iyidir.”*⁸³ *“Evlilik benim sünnetimdendir ve benim sünnetime uymayanın benimle hiçbir ilgisi yoktur. Evlenin, çünkü diğer ümmetlerin önünde sizin büyük sayınızla övüneceğim. İmkânı olan evlensin, kim de evlenme imkânı yoksa oruç tutsun, çünkü bu onun şehvetini azaltır.”*⁸⁴ Efendimiz (s.a.v.) kadınların koruyucularına şöyle buyurmuştur: *“Dininden ve ahlâkından memnun olduğunuz bir kimse, sizden birinize (korumanızın altındaki birine) evlenme teklif ettiğinde, onunla evlendirin. Bunu yapmazsanız, yeryüzünde fitne ve fesat çok olur.”*⁸⁵

“Mugîre b. Şu‘be (r.a.) bir kadınla evlenmek istemiştir. Rasûlullah (s.a.v.) ona: “Git ona bak, çünkü bu aranızdaki sevgiyi daha çok artırır” buyurmuştur. O da bunu yaptı, onunla evlendi ve onunla ne kadar iyi geçindiğini söylemiştir.”⁸⁶ Ali bin Ebi Talib (r.a.) şöyle rivayet etmiştir: *“Peygamber efendimiz (s.a.v.) ona “Ali! Üç şeyi geciktirmeyin. Vakti gelince namazı, hazır olunca cenâzeyi ve denk birini bulunca bekârı evlendirmeyi”* diye buyurmuştur.”⁸⁷

⁸¹ İbn Mâce, Nikâh, 1968

⁸² İbn Mâce, Nikâh, 1858

⁸³ İbn Mâce, Nikâh, 1859

⁸⁴ İbn Mâce, Nikâh, 1846

⁸⁵ Tirmizî, Nikâh, 1085

⁸⁶ İbn Mâce, Nikâh, 1865

⁸⁷ Tirmizî, Salât, 171

Bazen karı koca arasında aile, komşular ve çevre nedeniyle mesafe oluşmaktadır. Bu durumda onlara nasihat etmek ve sabretmelerini tavsiye etmek zaruridir. Özellikle kadının bir kusuru varsa, kocanın sabırlı olması gerekmektedir.⁸⁸ Bu bağlamda Cenab-ı Hak şöyle buyurmuştur: *“Onlarla iyi geçinin. Eğer onlardan hoşlanmazsanız, (yine de kendileriyle güzel geçinin). Belki (de) hoşlanmadığınız bir şeyi Allah, size çok hayırlı kılar.”*⁸⁹

Bazı durumlarda her iki tarafta da sabır ve tahammül mümkün olamamaktadır. Hoşgörüsüzlük, çıkışın olmadığı bir noktaya ulaşmaktadır. Böyle bir durumda şeriat evlilik hayatının devamını emrederse, karşılıklı hoşgörüsüzlük artacak, çekişmeler ortaya çıkacak ve ibadetlerde hatalar meydana gelecektir. Evliliğin asgari amacına (karı koca arasındaki sevgiliği, çocuk sahibi olmak vb.) ulaşmakta engel olacaktır. Sonuç olarak, şeriat böyle bir evlilik ilişkisini ayrılmayı zorunlu kılmıştır.⁹⁰ İslam hukukuna göre, buna boşanma denmektedir.

Bundan söylenebilir ki, boşanma sadece evlilik anlaşmazlığını çözmek için yasallaştırılır. Ayrıca, boşandığı erkek ve kadın ayrı hayatlar yaşayabilmekte veya diğer bir kişiyle yeni bir evlilik hayatı kurabilmektedir. Bu bağlamda, Yüce Allah şöyle buyurmuştur: *“Eğer ikisi ayrılırsa, Allah her birine bolluk ihsan edip, onu gücünün yettiği kadar gani kılacaktır. Allah, genişlik ihsan eden ve hikmet sahibi olandır.”*⁹¹

Bu sebeple İslam hukukçular bazı durumlarda boşanmayı vacip ve bazı durumlarda ise mendûb ve haram demiştir. Evlilik hayatının devamında zarar görme riski olduğu

⁸⁸ el-Maragî, Abdullah, *Ez-zivac ve 't-talâk fi Cemî'i'l-edyân*, byy, ty, s. 219; Avcı, Mustafa, “Osmanlıda Aile Arabuluculuğu”, *II. Uluslararası İnsan Hakları Sempozyumu: Ailenin Korunması Hakkı Bildiriler Kitabı*, Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, Ankara 2019, s. 473-474

⁸⁹ Nisâ, 04/19

⁹⁰ el-Maragî, *Ez-zivac ve 't-Talâk fi Cemî'i'l-edyân*, s. 219

⁹¹ Nisâ, 04/130

durumlarda, hafif zarar büyük zarara göre daha baskındır. Bu hususta fıkhnın iki esaları vardır:

a) Büyük zarar, daha hafif zararlar kaldırılabilir⁹²; b) İki kötülükten daha azı seçilir.⁹³

Ayrıca bu bağlamda İbn Abbas (r.a.)’dan rivayet edilen şu hadis de örnek olarak kabul edilebilir: Sâbit b. Kays b. Şemmâs (r.a.)’nın eşi (Cemîle bint Übey b. Selûl (r.a.)) Peygamber (s.a.v.)’e gelmiş ve şöyle demiş: “Allah’a yemin ederim ki, Sâbit’e dininde ve davranışlarında bir kusur bulmuyorum, fakat Müslüman olduktan sonra küfre girmekten nefret ediyorum ve ona tahammül edemiyorum”. Peygamber (s.a.v.) ona: “*Bahçesini ona (Sâbit’e) geri verir misin?*” diye sormuştur. O “evet” demiştir. Rasûlullah (s.a.v.) ona (Sabit’e) “*bahçesini geri al ve onu boşa*” demiştir.⁹⁴

Son olarak, İslam, aslında bir nimet ve saadet vesilesi olduğu halde artık çekilmez bir yük haline gelen evlilik bağına çözmek ve eşlerin anlaşabileceği kimselerle yani aile yuvaları kurmalarına imkân vermek için talâkı meşru saymıştır. Ancak, onun gerçekte istenen ve sevilen bir husus olmadığı, hatta sırf zevk için yapılan boşamaların Allah’ın lanetini çekeceği uyarısında da bulunmuştur.⁹⁵

⁹² Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye (Mecelle), md. 27; bkz. Akgündüz, Ahmed, *Karşılaştırmalı Mecelle-ı Ahkâm-ı Adliyye (Mecelle Ta’adilleri ve Gereğçeleriyle Birlikte)*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2017, s. 57

⁹³ Mecelle, md. 29

⁹⁴ Buhârî, Talâk, 5273, 5784, 5275, 5276, 5277; İbn Mâce, Talâk, 2056

⁹⁵ Yaman-Çalış, *İslam Hukukuna Giriş*, s. 189

D. BOŞANMA YETKİSİ

İslam hukukunda, boşanma yetkisi sadece kocaya aittir. Koca boşanmak için bir sebep bulunduğunda; boşanma ancak kocanın vasiyeti ve sözleriyle gerçekleşmektedir.⁹⁶ Peygamber Efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*Boşanma yetkisi kocaya aittir.*”⁹⁷

Öte yandan, kadın meşru bir sebep bulunursa evliliğin sona erdirilmesi için başvuruda bulunma hakkına sahiptir. Koca nafaka sağlayamazsa veya kaybolursa, kadın boşanmak isteyebilmektedir. Kadın kendi kendini boşayamaz. Koca, ona boşanma yetkisini vermişse, o zaman da boşanabilmektedir.⁹⁸ Osmanlı toplumunda kadının mahkemeye başvurarak boşanma hakkını elde etmesi nadir rastlanan bir vakıydı.⁹⁹

Ayrıca, Eşlerden biri mürted olursa veya gayrimüslim çiftten biri Müslüman olursa; bu durumdaki kadın, mahkemeye şikâyetle bulunacak ve hâkim Allah’ın hakkını korumak için aralarında ayrılık kararı verecektir.¹⁰⁰ Ancak, fakihlerin bu sebepler konusunda farklı görüşleri vardır.¹⁰¹

E. BOŞANMA UNSURLARI (RÜKÜNLERİ)

Boşanmanın uygulanması için zorunlu olan şartlar, fıkıh doktrininde rükün başlığı altında değerlendirilmektedir. Rükün, bir şeyin varlığı kendi varlığına bağlı olan ve onun yapısından

⁹⁶ el-Maragî, *Ez-zivac ve't-Talâk fî Cemî'i'l-edyân*, s. 219; *Kitab el-Fıkh el-Müeyssir*, s. 313

⁹⁷ İbn Mâce, *Talâk*, 2081

⁹⁸ İbn Rüşt, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, s. 78; el-Maragî, *Ez-zivac ve't-Talâk fî Cemî'i'l-edyân*, s. 220-221; *Kitab el-Fıkh el-Müeyssir*, s. 311-312

⁹⁹ Çapcıoğlu, İhsan, *Sosyal Değişme Sürecinde Din ve Kadının Toplumsal Konumu (Kastamonu Örneği)*, Basılmamış YL Tezi, Ankara Üniversitesi SBE, Ankara 2003, s. 61-62

¹⁰⁰ el-Maragî, *Ez-zivac ve't-Talâk fî Cemî'i'l-edyân*, s. 221

¹⁰¹ Bu konuda fakihlerin farklı görüşleri “Boşanma Çeşitleri” başlığı altında tartışılacaktır.

bir parça teşkil eden unsurdur.¹⁰² Boşanma açısından konuya bakıldığında, boşanmanın hukukî bir varlık olabilmesi için mutlaka gerekli olan unsurlara rükün adı verilmektedir. İslâm aile hukukunda boşanmanın rükünlerinin mezhepler arasında farklı değerlendirildiğini görmekteyiz.

İslam hukukçuların görüş birliğine göre, boşanma şer‘i ve sözlü bir meseledir. Ayrıca, Hanefî mezhebinde, şer‘i ve sözlü olan tüm eylemlerin unsuru, o eylemin kastedildiği kelimelerdir. Dolayısıyla bu mezhebe göre, boşanmanın unsuru boşanmayı ifade eden kelimelerdir. Ancak, diğer mezhepler buna başka unsurlar da eklemiştir. Örneğin, Mâlikî mezhebinde, boşanma hakkı sahip olmak, irade etmek, alanı ve ifade eden kelimeler; Şâfiî mezhebinde ise, boşanma yapan kişi, kelimeler, alanı, boşanma hakkı ve irade etmek boşanmanın rükünü olarak kabul edilmiştir.¹⁰³

F. BOŞANMA ŞARTLARI

İslam hukukunda, boşanma sahih olmak için bir kaç tane şart bulunmaktadır. Ayrıca, bu şartlar üçe ayrılmıştır: (1) Koca (erkek) ile ilgili şartlar, (2) Karı (kadın) ile ilgili şartlar, ve (3) Boşanma kelimesi ile ilgili şartlar.

1. Koca ile İlgili Şartlar

İslam Hukukuna göre, boşanma yetkisi kocaya aittir. Ancak, karı-koca arasında yasal evlilik (akd-ı sahih¹⁰⁴) yoluyla akd’nin varlığını bulunduğu halde koca bu hakkını

¹⁰² Şa’ban, Zekiyyüddîn, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, (terc. İbrahim Kâfi Dönmez), TDV Yayınları, Ankara 2001, s. 265.

¹⁰³ el-Haskefi, *ed-Durru’l-Muhtâr*, s. 205-206

¹⁰⁴ “Unsur ve şartları tam olarak mevcut bulunan evlenme akdidir. Hiçbir eksiği bulunmayan böyle bir akit, evliliğin bütün hukukî sonuçlarını doğurur. Buna göre, eşler cinsel ilişki kurabilir, kadın nafakaya ve

kullanabilmektedir.¹⁰⁵ Kocanın karısını boşaması sahih olması için bazı şartlar vardır. Örneğin:

a. Ergin Olmak

İslâm hukukçuların çoğunluğuna göre, “reşit (ergin) olmayanın boşaması da geçerli olmaz. İyi ile kötüyü ayırt edebilecek bilgiye sahip olsa veya boşanmadan sonra vasi tarafından onaylansa dahi boşanması geçerli olmamaktadır. Çünkü boşanma zararlı bir eylemdir. Dolayısıyla, reşit olmayan bir çocuğun boşanma yetkisi yoktur.”¹⁰⁶

Bu bağlamda Hz. Ali (r.a.)’den rivayet edildiği şu hadisi dikkat çekicidir: Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*Üç grup insandan sorumluluk kaldırılmıştır: Uyanıncaya kadar uyuyandan, buluğa erinceye kadar çocuktan ve akli başına gelinceye kadar delirenden.*”¹⁰⁷

Ancak, İmam Ahmed İbn Hanbel’e göre, boşanma konusunda mümeyyiz çocuğun boşanması geçerli olacaktır. Başka bir deyişle, karısını boşanırsa, karısının kendisinden ayrılacağını ve ona haram kılınacağını bilen çocuğun boşanması geçerli olacaktır. Ebu’l Hâris, İmam Ahmed’in şöyle bir görüşünü nakletmiştir: Bir çocuk boşanma bilgisine sahip ve on ile on iki yaşları arasında ise, boşanması geçerli olacaktır. Bundan anlaşılmaktadır ki; Yaş on yıldan az ise boşanma geçerli olmamaktadır. Zira, on yaşını doldurmuş bir çocuk, namazı ve orucunu ihmal ederse cezalandırılabilir. Saîd b. Müseyyeb ve Hasan-ı Basrî’ye göre, bir çocuk namazları ve oruç tutmaya muktedir olduğunda boşanması geçerli olmaktadır. ‘Ata

belirlenen mehre hak kazanır, eşler arasında evlenmeden doğan sıhrî hısımlık meydana gelir, çocukların nesebi sâbit olur ve karşılıklı mirasçılık cereyen eder”; bkz. Yaman-Çalış, *İslam Hukukuna Giriş*, s. 185

¹⁰⁵ İbn Abidîn, *Reddu'l-Muhtâr*, c. 4, s. 438; Zafîrüddin, Muhammed, *Keşfü'l-esrâr Şerhu Dürri Muhtar*, Mektebetü Fâizi'l-Kur'ân, Deoband, t.y., s. 35-36; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, s. 95; *Kitab el-Fıkh el-Müeyssir*, s. 313

¹⁰⁶ eş-Şirbînî, *Mugnî el-Muhtâc*, s. 368; İbn Abidîn, *Reddu'l-Muhtâr*, s. 438; Zafîrüddin, *Keşfü'l-esrâr Şerhu Dürri Muhtar*, s. 35-36.

¹⁰⁷ Tirmizî, *Hudûd*, 1423; Ebû Dâvûd, *Hudûd*, 4398

şöyle demiştir: Çocuk kadına yaklaşma aşamasına geldiğinde boşanması geçerli olacaktır. Onun başka bir rivayete göre, çocuk on iki yaşını geçerse boşanması geçerli olacaktır. İbn İshak da aynı görüşü vermiştir.¹⁰⁸

b. Akıl Hastası Olmamak

İslam hukukçular, mecnunun¹⁰⁹ ve matûhun¹¹⁰ boşanmasının caiz olmadığını söylerler.¹¹¹ Çünkü, deliler içinde bir şeyi gerçekleştirmenin bir değeri yoktur. Dolayısıyla, bu iki tür insanı ergin olmayan (bebek) olarak kabul edilir. Buradaki “mecnûn” terimi, “kalıcı mecnûn” anlamına gelmektedir.¹¹²

Bu bağlamda Peygamber Efendimizin (s.a.v.) şu hadisleri dikkate değerdir: “*Matûh veya aklını kaybetmiş biri (Meglûb ‘ala ‘aklihi) dışında her boşanma caizdir.*”¹¹³ “*Üç grup insandan sorumluluk kaldırılmıştır: Uyanıncaya kadar uyuyandan, buluğa erinceye kadar çocuktan ve akli başına gelinceye kadar mecnundan.*”¹¹⁴

¹⁰⁸ İbn Abidîn, *Reddu'l-Muhtâr*, s. 451; İbn Kudamah, *el-Mugni*, s. 348-349; İbn Rüşt, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, s. 96

¹⁰⁹ Mecnun (المجنون): İbn ‘Abidîn “Telbih” adlı kitaptan naklederek şöyle demiştir: “Cunûn (جنون), iyi ile kötüyü ayırt etme yeteneğinde bir kusura sahip olmak ve işin sonuçlarına ilişkin algının azalması olarak tanımlanır. Belki bu yetenek açığa çıkmayabilir ya da tamamen ortadan kalkabilir. Bu durum, bir insan doğum kusurundan kaynaklanabilir yahut herhangi bir sorun nedeniyle beyindeki olgunlaşmamışlıktan da kaynaklanabilir. Delilik, şeytan tarafından fâsit fantezilerine atılmaktan da gelebilir. Örneğin, sevinç ve korku için mantıklı bir neden olmadığında, aniden heyecanlanmak veya korkmak.”; İbn Abidîn, *Reddu'l-Muhtâr*, s. 450-451

¹¹⁰ İbn ‘Abidîn, Matuh’un (المعتوه) tanımında şöyle demiştir: “Matûh (المعتوه), sözlerinde dengesi ve işlerinde becerileri olmayan hafif bir zekaya sahip olan kişidir. Ancak kimseye deli gibi vurmaz ve kötü konuşmaz”; İbn Abidîn, *Reddu'l-Muhtâr*, s. 451

¹¹¹ İbn Kudamah, *el-Mugni*, s. 345

¹¹² İbn Abidîn, *Reddu'l-Muhtâr*, s. 450-451; Zafîrüddin, *Keşfü'l-esrâr Şerhu Dürri Muhtar*, s. 39; eş-Şirbînî, *Mugnî el-Muhtâc*, s. 368

¹¹³ Tirmizî, *Talâk ve'l-Li‘ân*, 1191

¹¹⁴ Tirmizî, *Hudûd*, 1423; Ebû Dâvûd, *Hudûd*, 4398

c. Boşanma Niyeti

Boşanma niyeti, talâk zorunlu kılan sözü talâk kastıyla herhangi bir yükümlülük olmaksızın kullanmak demektir.¹¹⁵ İslam hukukçular, şaka¹¹⁶ yoluyla boşanma yapan kişinin boşanmasının geçerli olduğu konusunda ittifak etmişler.¹¹⁷ Bu bağlamda Peygamber Efendimizin (s.a.v.) şu hadisi delil olarak kullanılmaktadır: “*Ciddi ya da şaka amaçlı yapılan üç şey, ciddi olarak kabul edilir: evlilik, boşanma ve nihai olmayan bir boşanmadan sonra bir eşin geri alınması (ric‘at).*”¹¹⁸

Boşanmanın odak noktası kadın olduğu için bu mesele çok önemlidir. Kadın insandır; insan ise yaratılmışların en güzeli olduğuna göre, onunla bu şekilde şakalaşmak uygun değildir. Ayrıca şakacı, şeriat tarafından boşanmanın etkisini belirlemek için kullanıldığı kelimeleri kullanmıştır. Dolayısıyla, koca böyle bir kelime kullanırsa genellikle boşanma geçerli olacaktır.

2. Karı (Kadın) ile İlgili Şartlar

a. Evlilik İlişkisinin Bulunması

Boşandığı kadın, boşanma yapan kişinin karısı olmalıdır (yani onlar arasında evlilik ilişkileri bulunmalıdır). Eğer koca, başka bir kadını kendi karısı olarak zannedip “boşanmışsın” derse, Hanbelî mezhebine göre, karısı boşanmış olacaktır. Şafî mezhebine göre ise, boşanmış olmayacaktır; çünkü talâk kelimesi başka kadının üzerine düşmüştür. Ancak, bu kadının

¹¹⁵ el-Kudûrî, *Muhtasarü'l-Kudûrî*, s. 155-156; İbn Abidîn, *Reddu'l-Muhtâr*, s. 438

¹¹⁶ Burada şakacı, kasıtlı olarak boşanma kelimesini kullanan ancak kelimenin fiili veya mecazi anlamda boşanmayı kastetmemiş olan kişidir. bkz. İbn Abidîn, *Reddu'l-Muhtâr*, s. 443-444

¹¹⁷ İbn Abidîn, *Reddu'l-Muhtâr*, s. 443; Zafîrüddin, *Keşfü'l-esrâr Şerhu Dürri Muhtar*, s. 35-36

¹¹⁸ Tirmizî, *Talâk ve'l-Li‘ân*, 1184; İbn Mâce, *Talâk*, 2039

kendi karısı olmadığını bilerek onu “boşanmışsın” derse ve talâk kelimesi kullandığı zaman karısını niyetlenirse, karısı boşanmış olacaktır.¹¹⁹

b. Boşanmış Kadını Belirlenmek

Boşandığı kadının belirlenmesinin şart olduğu konusunda fakihler arasında görüş birliği bulunmaktadır. Belirtmenin üç yolu vardır: işaretlemek, sıfatları anlatmak ve niyet etmektir. Fakihlerin görüş birliğine göre, eğer koca işaret, sıfat ve niyet ile eşini boşama için belirtmişse, o zaman boşanacak olan da belirtilen kadın olacaktır. Birden fazla karı arasında boşanma durumunda, koca birini işaret ederek ona niyet eder ve “boşanmışsın” derse, ancak herhangi bir sıfat zikretmezse; bu durumda boşanma ancak mukadder olan üzerinde geçerli olacaktır. Aynı şekilde niyet ve sıfattan bahsetmeden, sadece niteliğini zikrederse, bu durumda da zikredildiği kadının üzerine boşanma geçerli olacaktır. Eşlerden birini boşamaya niyet eder de onun özelliklerinden hiçbirini zikretmez ve ona işaret bile etmezse, o zaman sadece niyet edildiği karı boşanacaktır.¹²⁰

Örneğin: bir adamın ‘Hafsa’ ve ‘Amrah’ adında iki karısı vardır. Kocası Hafsa’yı çağırmış ama ‘Amrah’ cevap vermiş, kocası da onun Hafsa olduğunu düşünerek boşamış. Bu durumda koca, cevap veren karısını niyet ederse, boşanma onun üzerine geçerli olmaktadır. Koca, “cevap veren kişi ‘Amrah’ olduğunu bilip ona “boşanmışsın” dedim, ancak niyetimde ‘Hafsa’ idi” böyle derse, her iki karı da boşanacaktır. Eğer koca, “cevap veren kadını Hafsa olduğunu zannedip boşadım” derse, Hafsa’nın boşanmış olacağı hakkında fakihlerin görüş birliği vardır. Ancak, böyle bir durumda ‘Amrah’ hakkında iki görüş bulunmaktadır: a) Hafsa ile Amrah da boşanmış olacaktır. İbrâhim en-Nehaî, Katâde, el-Evzâî, İbn Hâmid bu görüşe

¹¹⁹ İbn Kudamah, *el-Mugni*, s. 372-373

¹²⁰ İbn Kudamah, *el-Mugni*, s. 374-375

sahiptir. b) Amrah boşanmış olmayacaktır. Ez-Zührî, Hasan, Ebû Ubeyd bu görüşe sahiptir.¹²¹

3. Boşanma (Talak) Kelimesi ile İlgili Şartlar

“Talak” kelimesi, boşanma anlamına gelen kelimeleri ifade etmektedir. Koca, talâk anlamına gelen her hangi bir kelimeyi telaffuz ederek karısını boşayabilmektedir. Bazı durumlarda ise, koca yazı ve işaret yoluyla da boşayabilmektedir. Ancak her durumda (söz, yazı ve işaret), aşağıdaki belirli şartlar yerine getirilmelidir. Aksi takdirde, boşanma geçerli olmayacaktır.

a. Sözlü Boşanma Şartları

i. Kelimenin Telaffuzu ve Anlamını Anlamak

“Boşanma” manasına gelen sözleri telaffuz etmeden sadece niyet ile boşanma geçerli olmamaktadır. Koca, bir şey üzerine yemin ettikten sonra bunun bir boşanma yemini mi yoksa başka bir şey mi olduğundan şüphe etti ise, böyle bir durumda boşanma geçerli olmayacaktır. Aynı şekilde, boşanıp boşanmadığından şüpheye düşerse de boşanma geçerli olmayacaktır. Ancak boşanma yaptığından emin olup da sayısından (bir mi yoksa daha fazla mı) şüphe eder ise, İslam hukukçuların çoğuna göre, bu durumda boşanmanın kesin sayısı olan asgari sayısı gerçekleşecektir.¹²²

¹²¹ İbn Kudamah, *el-Mugni*, s. 375-376

¹²² İbn Kudamah, *el-Mugni*, s. 355

ii. Boşanma Niyeti

Niyet etmek, sadece kinayi ve müphem sözlerle boşanma için şarttır, sarîh sözle boşanma için değildir. Mâlikî ve Hanbelî mezheblerine göre, el-kinayat ez-zahire (الكنایات الظاهرة) olarak bilinen müphem kelimelerle boşanma için de niyet etmek şartı değildir.¹²³

b. Yazılı Boşanma Şartları

Yazılı boşanma için şu iki şart bulunmalıdır:

i. Anlamlı Olmak

Yazı görünür ve anlamlı olduğunda, niyet etse de etmese de boşanma geçerli olacaktır; görünür ve anlamlı değilse, niyet etse bile geçerli olmayacaktır. Yazı görünür ancak anlamlı olmadığında, bu durum niyet ile bağlıdır. Koca, niyet ederse boşanma gerçekleşecektir; aksi takdirde gerçekleşmemektedir. Bazı fakihlere göre, bu durumda, niyet etse de etmese de boşanma gerçekleşecektir.¹²⁴

ii. Açıkça Görülebilir Olmak

İslam hukukçuların çoğuna göre, boşanmanın yazılı açıklaması açıkça görülebilir olmalıdır; kağıt, toprak veya görünür herhangi bir nesne üzerine yazılmalıdır. Aksine, havada veya suda yazı görünmezdir. Dolayısıyla, bununla boşanma geçerli olmayacaktır. Hanbelî mezhebin bir rivayetine göre, yazı görünmese bile boşanma geçerli olacaktır.¹²⁵

¹²³ İbn Kudamah, *el-Mugni*, s. 355. El-kinâyât ez-zâhire (الكنایات الظاهرة) olarak bilinen müphem kelimeler, “Boşanma Çeşitleri” başlık altında ayrıntılı olarak tartışılacaktır.

¹²⁴ İbn Kudamah, *el-Mugni*, s. 503-504

¹²⁵ İbn Kudamah, *el-Mugni*, s. 504-505

c. İşaret ile Boşanma Şartları

Fakihlerin çoğuna göre, konuşma kabiliyeti olan kimsenin işaretle boşaması caiz değildir. Şafiî mezhebinde, böyle bir kişinin işaretle boşanması “kinayeli boşanma” olarak sayılmaktadır. Mâlikî mezhebin bir rivayete göre, işaret yapan kişi talâk’a niyet ederse böyle bir boşanma geçerli olacaktır. Öte yandan, dilsizin boşanması hakkında cumhur fakihlerin görüşü ise, işaret yoluyla verilmiş olan boşanması geçerli olacaktır. Çünkü onun işareti diğerlerin konuşması gibidir. Ancak Hanefilere göre, dilsiz adam yazabiliyorsa, işaret yoluyla boşaması geçerli olmamaktadır.¹²⁶

G. BOŞANMA EHLİYETİ

1. Hata ile Boşama

Burada “hata yapan kişi”, başka bir kelime söylemeye çalışırken talâk kelimesini yanlışlıkla kullanan kişiye atıfta bulunmaktadır.¹²⁷ Örneğin: koca, karısına “Ey güzel!” dediğinde yanlışlıkla “Ey boşanmış!” demiştir. Böyle bir kişinin boşanmanın etkisine ilişkin İslam hukukçuların farklı görüşler vardır.

Mâlikî ve Şâfiîler dahil olmak üzere fakihlerin çoğuna göre, karinelerden hatanın varlığı anlaşılıyorsa talâk geçerli sayılmaz; aksi halde talâk diyaneten değil, kazâen vâki olmaktadır.¹²⁸ Bu bağlamda, Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Allah, ümmetimin

¹²⁶ İbn Kudame, *el-Mugni*, s. 502-503

¹²⁷ İbn Abidîn, *Reddu'l-Muhtâr*, s. 448-449; Zafîrüddin, *Keşfü'l-esrâr Şerhu Dürri Muhtar*, s. 37-38; eş-Şîrbînî, *Mugnî el-Muhtâc*, s. 379-380

¹²⁸ İbn Kudamah, *el-Mugni*, s. 356-357; eş-Şîrbînî, *Mugnî el-Muhtâc*, s. 379-380; Avcı, Mustafa, *Türk Hukuk Tarihi*, Adalet Yayınevi, Ankara, 2022, s. 460

*hatalarını, unutkanlıklarını ve iradeleri dışında yapmaya zorlandıkları şeyleri bağışlamıştır.”*¹²⁹

Öte yandan Hanefilerin görüşü ise: Böyle bir durumda ispatlanmış olsun ya da olmasın, hata ile talâk kelimesi kullandığı kişinin talâkı diyaneten değil, kazâen geçerli olmaktadır.¹³⁰ Hanefilerin bu görüşü vermelerinin nedeni, boşanmanın odak noktası kadın olduğu için bu konu çok hassastır. Üstelik bu durumda boşanma gerçekleşmezse, boşanmadan sonra “hata ile yaptım” diyenlerin sayısı artacak; bu korkunç bir şeydir. Dolayısıyla, bu yolu kapatmak gerekmektedir.¹³¹

2. Mükrehin Talâkı

Mükreh ölüm, sakatlama ya da şiddetli dayak tehdidi gibi işkencelerle karısını boşayan kişidir. İslam hukukçuların çoğuna göre, zorlamaya başvurulursa böyle bir kişinin boşanma niyeti eksik olduğu için boşanması geçerli olmayacaktır. İmam Mâlik, Şâfiî, Ahmed b. Hanbel, Ebû Dâvûd bu görüşü ifade etmişlerdir. Sahabeler arasında dahi Ömer b. Hattâb, Ali b. Ebû Tâlib, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Zübeyr, Abdullah b. Ömer, (r.a.) aynı görüşü dile getirmişlerdir.¹³²

Safiyye bint Şeybe’nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: Âişe (r.a.) bana, Resûlullah’ın (s.a.v.) şöyle buyurduğunu anlattı: “*Zorlamada boşama ve azat yoktur.*”¹³³ Bu bağlamda, Peygamber

¹²⁹ İbn Mâce, Talâk, 2045

¹³⁰ İbn Abidîn, *Reddu’l-Muhtâr*, s. 448-449; el-Kudûrî, *Muhtasarü’l-Kudûrî*, s. 155; eş-Şirbînî, *Mugnî el-Muhtâc*, s. 379-381; İbn Kudamah, *el-Mugni*, s. 356-357; İbn Ruşd, *Bidâyetü’l-müctehid ve nihâyetü’l-muktesid*, s. 88-89

¹³¹ Zafîrüddin, *Keşfü’l-esrâr Şerhu Dürri Muhtar*, s. 37-38

¹³² İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehid ve nihâyetü’l-muktesid*, s. 95-96; İbn Abidîn, *Reddu’l-Muhtâr*, s. 438; eş-Şirbînî, *Mugnî el-Muhtâc*, s. 381; İbn Kudamah, *el-Mugni*, s. 352; Avcı, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 460

¹³³ İbn Mâce, Talâk, 2046

Efendimiz (s.a.v.) başka bir hadiste şöyle buyurmuştur: “Allah, ümmetimin hatalarını, unutkanlıklarını ve iradeleri dışında yapmaya zorlandıkları şeyleri bağışlamıştır.”¹³⁴

İmam Şâfiî’nin diğer bir görüşü ise, böyle bir durumda koca talâk kelimesini söyleyerek boşanmaya niyet ederse, talâk geçerli olmaktadır; aksi halde olmamaktadır. Hanefi mezhebine göre, zorla boşanma yapan kişinin boşanması her durumda geçerli olacaktır. Çünkü tehlikeden kurtulmak iradesiyle boşanmayı seçmiştir. Sonuç olarak, niyetin mevcudiyeti nedeniyle boşanması geçerli olacaktır.¹³⁵

Yukarıdaki açıklama, haksız yoluyla zorlanan kişi için uygulanmaktadır. Ancak, boşanma için adil bir şekilde zorlanırsa, imamların oybirliği ile boşanma geçerli olacaktır. Örneğin: İla yapan kişi (koca) karısını iddet süresi bitmeden iade etmezse, hâkim kocayı boşamaya zorlayacaktır ve bu tür zorlama ile boşanma geçerli olmaktadır.¹³⁶

3. Ölüm Hastasının Boşaması

Fıkıh terminolojisinde, basitçe “hastalık” (المرض) kelimesini kullanmak, genellikle ölüm öncesi hastalık anlamına gelmektedir. Ancak, başka bir hastalığın kanıtı varsa, o zaman başka bir hastalık anlamına da gelmektedir.¹³⁷ İslam Hukukçular, her türlü hasta olan kişinin boşanması geçerli olacağı konusunda ittifak etmişlerdir. Ancak, hastalığın hastanın sağlıklı beyinini etkilememesi şarttır. Beyin etkilenirse, mecnunun hükmüne dahil edilecektir.¹³⁸

¹³⁴ İbn Mâce, Talâk, 2045

¹³⁵ İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehid ve nihâyetü’l-muktesid*, s. 96; el-Haskefî, *ed-Durru’l-Muhtâr*, s. 206; eş-Şirbînî, *Mugnî el-Muhtâc*, s. 381-382

¹³⁶ İbn Kudamah, *el-Mugni*, s. 353; eş-Şirbînî, *Mugnî el-Muhtâc*, s. 381-382

¹³⁷ İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehid ve nihâyetü’l-muktesid*, s. 97; el-Haskafî, *ed-Durru’l-Muhtâr*, s. 226; Calali, Faisal Ahmed, “Talak”, *İslam Aile Hukuku*, ed. Muhammed Abdul Celil, Bangladeş İslam Hukuku Araştırma ve Hukuki Yardım Merkezi, Dakka 2016, c. 2, s. 249; İbn Abidîn, *Reddu’l-Muhtâr*, c. 5, s. 3-5

¹³⁸ İbn Abidîn, *Reddu’l-Muhtâr*, c. 4, s. 449

Ölmek üzere olan bir hasta, cinsel ilişkide bulunduğu karısını boşarsa, aynı zamanda kadın boşanmak istemezse, böyle bir durumda karısını mirastan mahrum etmek için boşadığı varsayılmaktadır.¹³⁹ Eğer koca, kadın iddet süresini gözlemlerken, bu hastalıktan ölür ise, karısını mahrum etme stratejisini benimsemiş sayılmaktadır. İslam hukukçuları arasında, böyle boşanmış bir kadının miras hakkı konusunda farklı görüşler vardır.

Fakihlerin çoğuna göre, bu tür kadın mirasçı olacaktır. Ancak Şafî mezhebine göre, böyle bir kadın kocasından kalan malı miras alamamaktadır. Miras lehinde görüş bildiren imamlar arasında üç çeşit görüş vardır. Hanefî mezhebine göre, kadın boşanmak istemezse, iddet süresinin sonuna kadar mirasçı sayılacaktır. Ancak, iddet süresi dolduğunda veya kocasından talâk istediğinde bu hakkı alamayacaktır. Süfyân es-Sevrî bu görüşü ifade etmiştir. Hanbelî mezhebine göre, başka biriyle evleninceye kadar varis olabilmektedir. Abdurrahman b. Ebû Leylâ bu görüşü ifade etmiştir. Mâlikî mezhebinde ise, böyle bir kadın, iddet süresinde olup olmasa da başkasıyla evlenip evlenmese de her halükârda mirasçı olacaktır. Leys b. Sa‘ad bu görüşü ifade etmiştir.¹⁴⁰

Hanefî mezhebinden, diğer mezheplerine cevap olarak şöyle demiştir: Bir kadının iki kocadan miras alamayacağı konusunda fakihlerin görüş birliği vardır. Ayrıca kadın boşanmak istediğinde servetinin bir kısmını kocasına iade etmek zorundadır. Bu durumda miras bırakma şansı yoktur. Ayrıca Ric‘i yoluyla boşanmış kadınlara miras hakkı olacak, bunda da İslam hukukçuların herkes hemfikirdir. Son olarak, hasta olanın boşanmış karısı, kocasından bâin talâk talebinde bulunmazsa, iddet süresinin sonuna kadar, onun mirasçı olarak kabul edilecektir.¹⁴¹

¹³⁹ Calali, “Talak”, s. 249

¹⁴⁰ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, s. 97

¹⁴¹ Calali, “Talak”, s. 249; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, s. 97-98

4. Uykuda Boşama

Uyku, herkesin aşına olduğu biyolojik bir ihtiyaçtır. Böyle bir durumda insanların normal hayatı bozulmaktadır. Bu nedenle uyuyan kişinin boşanma hükmü, reşit olmayanın boşanma hükmü ile bütünleştirilmiştir. Fakihler, uyuyan kişinin boşanmasının geçerli olmayacağı konusunda hemfikirdir.¹⁴²

Peygamber Efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Üç grup insandan sorumluluk kaldırılmıştır: Uyanıncaya kadar uyuyandan, buluğa erinceye kadar çocuktan ve akli başına gelinceye kadar delirenden.”¹⁴³ Ancak koca, uyandıktan sonra, “uykumda verdiğim boşanmaya devam ediyorum veya onu boşadım” derse, boşanma geçerli olacağı konusunda fakihler hemfikirdir.¹⁴⁴

5. İstemeyerek Sarhoşluk

Sarhoş olanın hükmü şudur ki: Eğer madde bağımlısı değilse, uyuşturucu kullanmaya zorlanırsa, acil tedavi için güvenilir bir Müslüman doktorun tavsiyesi üzerine içerse veya maddenin sarhoş edici olduğunu bilmezse, o halde, İslam hukukçuların mutabakatı ile, onun verdiği boşanma geçerli olmamaktadır. Çünkü uygun kanıtlara tabi olarak, o zaman onu deli olarak kabul edilecektir. Ancak, yukarıdaki durumlara ilişkin herhangi bir kanıt bulunmadığı takdirde, verdiği boşanma geçerli olacaktır.¹⁴⁵

¹⁴² İbn Abidîn, *Reddu'l-Muhtâr*, c. 4, s. 449-453 Zafîrüddin, *Keşfü'l-esrâr Şerhu Dürri Muhtar*, s. 39-40; eş-Şirbînî, *Mugnî el-Muhtâc*, s. 368-369; el-Kudûrî, Abul-Hasan, *Muhtasarü'l-Kudûrî*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beirût 1997, s. 155

¹⁴³ Tirmizî, *Hudûd*, 1423; Ebû Dâvûd, *Hudûd*, 4398

¹⁴⁴ İbn Abidîn, *Reddu'l-Muhtâr*, s. 453-454

¹⁴⁵ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, s. 96-97; İbn Abidîn, *Reddu'l-Muhtâr*, s. 444-447; Zafîrüddin, *Keşfü'l-esrâr Şerhu Dürri Muhtar*, s. 36-37; eş-Şirbînî, *Mugnî el-Muhtâc*, s. 369

6. İsteyerek Sarhoşluk

Gönüllü olarak ve gereksiz yere uyuşturucu kullanan herkes suçlu olarak kabul edilecektir. Fakihlerin çoğuna göre, böyle bir durumda, sarhoşluktan aklını kaybetse bile boşanması geçerli olacaktır. Ancak bazı Hanefî, Hanbelî ve Şafîî mezhebi alimlerine göre, sarhoşluktan dolayı aklını kaybetmiş bir kimsenin boşaması geçerli olmayacaktır. Bunlar arasında Ebû Dâvûd, Ebu Sevr, İshak, Ebû Ca'fer et-Tahâvî, Ebû'l-Hasan el-Kerhî, Ebû Bekr el-Hallâl, Ömer b. Abdilazîz vardır¹⁴⁶. Onlar matuh için buyurduğu hadisini¹⁴⁷ sarhoş birinin üzerine kıyas etmişlerdir.¹⁴⁸

7. Şuuru Kaybeden ve Medhuşun Talâkı

Fakihler, şuuru kaybeden¹⁴⁹ ve medhuşun¹⁵⁰ talâkı mecnunun hükmü ile ilişkilendirmektedir; çünkü böyle kişiler sorumluluklarını yerine getirme yeteneğini kaybederler. Ancak akıl ve şuuru yerinde, ne söylediğinin farkında olan kişinin öfkeyle söylediği talâk sözü ittifakla geçerli, öfke halinde akıl ve şuurunu tamamen kaybeden kişinin talâkı ittifakla geçersizdir. Şafiiler, Mâlikîler ve ilk dönem Hanbeli fakihler, öfkeli şahsın talâkını geçerli saymışlardır.¹⁵¹

¹⁴⁶ İbn Kudamah, *el-Mugni*, s. 346-347; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, s. 96; İbn Abidîn, *Reddu'l-Muhtâr*, c. 4, s. 444

¹⁴⁷ Tirmizî, *Talâk ve'l-Li'ân*, 1191

¹⁴⁸ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, s. 96-97; İbn Abidîn, *Reddu'l-Muhtâr*, c. 4, s. 444-445

¹⁴⁹ Şuuru kaybeden (المغمى عليه): İbn 'Abidîn "et-Tahrîr" adlı kitaptan naklederek şöyle demiştir Herhangi bir probleme bağlı olarak geçici şuur kaybıdır. Arapça'da bunu İgma (غماء) denilmektedir. Böyle bir duruma sahip olan kişiye Mugma 'Alaihi (المغمى عليه) denir. Onun hükmü, Uyuyan biri gibi ve hezeyan içindeki mecnun gibidir"; İbn Abidî, *Reddu'l-Muhtâr*, s. 452; İbn Kudamah, *el-Mugni*, s. 345; Zafîrüddin, *Keşfü'l-esrâr Şerhu Dürri Muhtar*, s. 38-39

¹⁵⁰ Medhuş (المدهوش): İbn 'Abidîn "el-Kâmûs" adlı kitaptan naklederek şöyle demiştir: "Öfkesi konuşma ve çalışmada tutarsızlıklara neden olan ve öfkesinden dolayı saçma sapan konuşmaya başlayan kişidir." İbn Abidîn, *Reddu'l-Muhtâr*, s. 452-453

¹⁵¹ Avcı, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 458; İbn Abidîn, *Reddu'l-Muhtâr*, s. 450-454; Zafîrüddin, *Keşfü'l-esrâr Şerhu Dürri Muhtar*, s. 38-40; eş-Şirbînî, *Mugnî el-Muhtâc*, s. 368-369; İbn Kudamah, *el-Mugni*, s. 345-346; el-Maragî, *Ez-zivac ve't-Talâk fi Cemî'i'l-edyân*, s. 219-221; el-Kudûrî, *Muhtasarü'l-Kudûrî*, s. 155; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, s. 95-96

H. BOŞANMA SAYILARI

İslam, boşanma çeşidi ne olursa olsun, boşanmaya yetkili olan tarafa üç boşanma hakkı vermiştir. Birinci ve ikinci boşanmalardan sonra, bâin ve ric'î'nin niteliğine bağlı olarak uygun bir şekilde yeniden bir araya gelmek mümkündür. Bu bağlamda Yüce Allah Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyurmuştur: *“(Dönülebilecek) boşanma ancak iki keredir. Sonra ya güzellikle tutmalı, yada iyilikle bırakmalıdır. Önceden (kadınlara) vermiş olduğunuz maldan bir şey geri almak, sizin için caiz değildir. Ancak (karı ve koca) Allah'ın (belirtmiş olduğu) sınırlara riayet edemeyeceklerinden korkuyorlarsa, (o zaman durum farklıdır). Eğer ikisinin, Allah'ın sınırlarını koruyamayacaklarından endişe ediyorsanız, o zaman kadının fidyeye olarak bir şeyler vermesinde, (her ikisi için de) günah yoktur. İşte Allah'ın (belirttiği) sınırlar, bunlardır. Onları aşmayınız! Allah'ın (belirtmiş olduğu) sınırları aşanlar ancak zalimlerdir.”*¹⁵²

Ancak üçüncü boşanma hakkının kullanılması ile eşler birbirinden tamamen ayrılmaktadır. Büyük ayrılık (beynûnet-i kübrâ) denilen bu durumda, kadın başka bir erkekle evlenip onunla birlikte olmadıkça, eski kocasına helâl olmamaktadır. Allah (c.c.) Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyurmuştur: *“(Eğer erkek, bahsedilen iki boşanmanın müddeti geçtikten sonra, karısını üçüncü kez de) boşarsa, o kadın başka biriyle evlenmedikçe, bir daha kendisine caiz değildir. Eğer (ikinci koca da) onu boşarsa, Allah'ın sınırlarını koruyacaklarına içten inanıyorlarsa, (eski karı kocanın) birbirlerine dönmelerinde bir günah yoktur. Bunlar, Allah'ın (belirttiği) sınırlardır. O, onları ilim sahibi kimselere açıklar.”*¹⁵³

¹⁵² Bakara, 2/229

¹⁵³ Bakara, 2/230

IV. BOŞANMA ÇEŞİTLERİ

A. KELİMELERİN KULLANIMI AÇISINDAN

Boşanma, sözlü bir irade açıklamasıyla gerçekleştiği için, genellikle, belirli kelimelerle gerçekleşmektedir. İslam aile hukuku, boşanmayı ifade etmek için kullanılan kelimelerin ne kadar açık ya da anlaşılmaz olmasına göre boşanma, sarîh ve kinaye olarak, ikiye ayrılmaktadır.¹⁵⁴

1. Sarîh Talâk

Sözlükte, Arapça صرح (s-r-h) kökünden gelen صريح (sarih) kelimesi, “saf, katkısız ve bir nesnenin tahsis edilmiş amacını ifade etmektedir”.¹⁵⁵ Fakihler, hem lafzı hem de terminolojik olarak, sadece talâk için geçerli olan ve niyet olmaksızın boşamanın şer’i hükmüne dayanan sözlerle talâk verilmesine ‘sarih talâk’ denildiği konusunda ittifak etmişlerdir.¹⁵⁶ Boşanma iradesinden açıkça anlaşılan ve toplumun örf ve adetlerine göre bu anlamı doğurmak için kullanılan sözlere, sarîh talâk sözleri denmektedir.¹⁵⁷

Fıkıhçılar, ‘Talak’ (الطلاق) kökünden gelen kelimelerin, sarîh talâk kelimeleri olarak kabul edildiği konusunda görüş birliği içindedirler. Örneğin: أَنْتَ طَالِقٌ, أَنْتَ مَطْلُوقٌ, طَلَّقْتُ.¹⁵⁸ Türkçe olarak, “sen boşsun”, “seni boşadım”, “boş ol”, gibi “boşama” kökünden gelen kelimelerle,

¹⁵⁴ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, s. 87

¹⁵⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, s. 2424

¹⁵⁶ İbn Abidîn, *Reddu'l-Muhtâr*, c. 4, s. 457; el-Kudûrî, *Muhtasarü'l-Kudûrî*, s. 155; eş-Şirbînî, *Mugnî el-Muhtâc*, c. 3, s. 369; en-Nesefî, Ebü'l-Barakat Abdullah, *Kenzü'd-Dakâik*, Dâru'l Başâir el-İslâmiyye, Beirut 2011, s. 270

¹⁵⁷ Yaman-Çalış, *İslam Hukukuna Giriş*, s. 189; eş-Şernabasi, Ramadan Ali es-Seyyid, *Ahkamü'l Usrah fi Ş-Seriah el-İslamiyye*, Menşurat el-Halbi el-Hukukiyye, Beirut, ty, s. 253; Avcı, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 462

¹⁵⁸ En-Nesefî, *Kenjüd-Dakâik*, s. 270; İbn Abidîn, *Reddu'l-Muhtâr*, s. 457; İbn Kudama, *el-Mugni*, s. 355; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, s. 87

‘senden ayrıldım’, ‘sen bana haramsın’, ‘sena bana nâmahrem oldun’, gibi örfün kendilerine boşama anlamı yüklediği söz kalıpları sarîh boşama lafızlarıdır.”¹⁵⁹

Ancak, Şafîî ve Hanbelî mezheplerine göre, *sarîh talâk* için kullanılan kelimeler üçtür; الطلاق (boşanmak), السَّرَّاح (serbest bırakmak), الفِرَاق (Ayrılmak).¹⁶⁰ Bunlar Kur’an-ı Kerim’de boşanma anlamında kullanılmaktadır.¹⁶¹ Bu üç kelimedenden biri kullanılarak boşama meydana gelirse, *sarîh talâk* olarak hükmedilmektedir.

İslam hukukçuların çoğuna göre, sarîh kelime ile boşamak için niyet gerekmemektedir. Boşanma davasında, sarîh kelime uygulamasından sonra koca, “ben bununla boşamaya kastetmedim” derse, yine de boşama gerçekleşmektedir. Kısaca, “böyle lafızlarla, niyet ve ortamın delaletine bakılmaksızın boşama meydana gelmektedir”, diyebilmekteyiz. Ancak, İmam Malik’e göre, sarîh kelime ile boşamak için niyet gerekmektedir. Eğer koca, “ben bununla boşamaya kastetmedim” derse ve talâk için kelimelerin kullanıldığı andaki durum, talâktan başka bir ihtimal içerirse veya bu sözü lehinde delil varsa, o zaman sözü kabul edilmektedir.¹⁶²

Hanefî mezhebine göre, “talak anlamına ifade eden bir kelimenin yanlış telaffuzu ile de boşama sahih olmaktadır. Eğer kullandığı kelime *sarîh* ise, boşama niyetsiz gerçekleşmektedir. Örneğin: الطلاق (talak) kelimesini تَلَاح, تَلَاح, تَلَاح olarak kullandıysa boşama niyetsiz gerçekleşmektedir. Böyle bir durumda, boşayan akıllı ya da ahmak, ne olursa olsun, fark etmemektedir. Ancak, boşayan kişi, korkutmak için kelimeleri yanlış telaffuz ettiğini söylemekteyse ve bu sözü durumlar tarafından destekleniyorsa, yanlış telaffuz

¹⁵⁹ Yaman ve Çalış, *İslam Hukukuna Giriş*, 189-190

¹⁶⁰ İbn Kudame, *el-Mugni*, s. 355-356; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, s. 87; Eş-Şirbînî, *Mugnî el-Muhtâc*, s. 370

¹⁶¹ Bakara, 2/229; Nisa, 4/130; Ahzâb, 33/28

¹⁶² Yaman-Çalış, *İslam Hukukuna Giriş*, s. 190; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, s. 88

etmeden önce buna dair bir şahit koyarsa, boşama geçerli olmamaktadır; aksi takdirde geçerli olacaktır.”¹⁶³

Hanefî hukukçulara göre, “Sarih lafızlarla olan boşamanın ric’î yani iddet içinde yeni bir akde gerek kalmaksızın evliliğe dönülebilir bir boşama olduğu kanaatindedirler. Böyle bir boşamada, niyet yoksa veya tek boşama niyeti varsa, bir talâk ric’î geçerli olmaktadır; İki talâk kastedilirse, yalnız bir talâk sahih olmaktadır. Ancak, üç talâk kastedilirse, üç talâk gerçekleşmektedir.”¹⁶⁴ Ancak Mâlikî mezhebine göre, kişinin niyet ettiği talâk sayısı geçerli olacaktır.¹⁶⁵

Belirli şartlar ışığında, sarih kelimeleri ile talâk ric’î gerçekleştirilmektedir. Şartlar: 1) “Boşanma, karı ile cinsel ilişkiden sonra gerçekleşmektedir. İlişkiden önce boşanırsa talâk bâin geçerli olmaktadır.” 2) “Muhalea kabul ederek boşamamak. Karının muhalea ile boşanma kabul edilirse, talâk bâin olmaktadır.” 3) “Talak kelimesine bâin talâk anlamına gelen herhangi bir rakam veya sıfat eklememektir. Meselâ, talâk verirken üç parmağını gösterip ‘böyle boşanmışsın’ demektir. Bunu yaparsa, üç talâk gerçekleşmektedir.”¹⁶⁶

2. Kinaye Talâk

Sözlükte, Arapça olan كناية (kinaye) kelimesi, “bir şeyi söyleyip başka bir şey istemek” anlamına gelmektedir.¹⁶⁷ İslam hukukunda, boşanmak anlamında türememiş, ancak boşama ile birlikte başka anlamları da ihtimal olan kelimelerle boşamaya *kinaye talâk* denmektedir.¹⁶⁸ Diğer bir deyişle, “hem talâk hem de diğer anlamlara ifade edebilen ve asıl

¹⁶³ İbn Abidîn, *Reddu'l-Muhtâr*, s. 459-460

¹⁶⁴ el-Kudûrî, *Muhtasarü'l-Kudûrî*, s. 155; en-Nesefî, *Kenjüd-Dakâik*, s. 270; İbn Kudame, *el-Mugni*, s. 463; el-Merginânî, Ebu'l-Hasan Burhânuddîn Alî b. Ebu Bakr b. Abdü'l Celil el-Fergânî, *el-Hidâye*, Mektebatü'l-Büşrâ, Karaçi 2011, c. 3, s. 143-144

¹⁶⁵ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, s. 88

¹⁶⁶ Calali, “Talak”, s. 258

¹⁶⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, s. 3944

¹⁶⁸ Ebû Zehrâ, *el-Ahvâlü's-Şahsiyye*, s. 294-295

maksadın ancak niyetle anlaşılabilceği kelimelerle boşanmaya *kinaye talâk* denmektedir”.¹⁶⁹

Fakihler, sarîh talâk kelimeleri dışında boşama ihtimali olan bütün kelimeleri kinayeli talâk kelimeleri olarak sayılmaktadır. Örneğin: “*إِغْتَدِي* (iddet bekle), *إِسْتَبْرِئِي رَحْمَكِ* (rahmini temizle), *أَنْتِ خَلِيَّةٌ* (ailene iltihak et!), *أَنْتِ وَاحِدَةٌ* (sen birsin), *أَنْتِ بَرِيَّةٌ* (özgürsün), *أَنْتِ حُرَّةٌ* (özgürsün), *إِغْرِبِي* (benden uzak dur), *إِبتَغِي الْأَزْوَاجَ* (başka bir koca bul)” veya “seni terk ettim”, ‘seni serbest bıraktım’, ‘benden kurtuldun’, ‘çık git’, ‘git başkası ile evlen’ gibi ifadeler de kinayeli kelimelerdir.”¹⁷⁰

İslam hukukçularına göre, kinaye kelime ile boşamak için niyet gerekmektedir. Niyetsiz boşama geçerli olmayacaktır; çünkü kullandığı kelimenin boşama ve başka anlam ihtimali vardır. Bu talâkın niyetle geçerli olmasının sebebi ise, kelimenin talâk imkânını taşımasıdır. “Böyle kelimeler ancak şu hallerde boşama anlamına gelmekte ve eşleri ayırmaktadır: a) Koca, bu sözleri söylerken boşama niyetiyle söylemeli, b) Sözün kullanıldığı ortam boşama niyetinin varlığına delalet etmelidir. Meselâ, boşama konusunun konuşulduğu bir anda bu sözler kullanılmışsa, halin delâleti, ortada boşama niyetinin varlığını göstermektedir.”¹⁷¹

Kinaye talâk için kullandığı kelimelerin hükümleri bakımından, *الكناية الظاهرة* (açık kinaye) ve *الكناية المحمولة* (belirsiz kinaye) olarak ikiye ayrılmaktadır. “Kinayeli talâk kelimelerinden, boşanma için en sık kullanılan, “*إِغْتَدِي*” (iddet bekle), “*إِسْتَبْرِئِي رَحْمَكِ*” (rahmini temizle) ve “*أَنْتِ وَاحِدَةٌ*” (sen birsin), bu üç kelime açık kinaye kelimeleri (*الكناية الظاهرة*) olarak sayılmaktadır. Bu üç kelime hariç hepsi belirsiz kinaye kelimeleri (*الكناية المحمولة*) olarak

¹⁶⁹ el-Kudûrî, *Muhtasarü 'l-Kudûrî*, s. 155; İbn Kudame, *el-Mugni*, s. 359-360

¹⁷⁰ Yaman ve Çalış, *İslam Hukukuna Giriş*, 190; el-Kudûrî, *Muhtasarü 'l-Kudûrî*, s. 155-156; İbn Kudame, *el-Mugni*, s. 360-361

¹⁷¹ el-Kudûrî, *Muhtasarü 'l-Kudûrî*, s. 155-156; Ebû Zehrâ, *el-Ahvâlü 'ş-Şahsiyye*, s. 294-295

sayılmaktadır. Açık kinaye kelimeleri kullanarak boşama meydana gelirse ve niyet bulunduğu halde bir talâk ric'î geçerli olacaktır. Belirsiz kinaye kelimeleri ile boşarsa ve niyet bulunursa (ister bir ister iki ya da üç talâk kastedilirse de) bir talâk bâin geçerli olacaktır.” Hanefî hukukçular, “kinayeli lafızlarla olan boşamanın bâin yani ancak yeni bir akitle evliliğe devam edilebilir bir boşama olduğu kanaatinde dirler.”¹⁷²

Kinaye sözü ile boşanmada niyet yoksa, çevredeki durum ve belirtilerin niyetin yerine geçip geçmeyeceği konusunda imamlar arasında görüş ayrılığı vardır. “Hanefîler ve Hanbelîlerin çoğuna göre, kinaye kelimesi ile boşamada, çevredeki durum ile niyet aynıdır. Durumlar niyetin yerine geçmektedir. Meselâ, birisi kızarak veya hanımının ricasına cevaben ona ‘Git, ailene katıl’ derse, kasıtsız da olsa boşama gerçekleşmektedir. Öte yandan, Mâlikî, Şâfiî ve bazı Hanbelîlere göre, bu durumda, çevredeki durum ve belirtilerinin kabulü yoktur. Onlara göre talâk, niyet olmadan sadece kinaye sözü ile geçerli olmamaktadır.”¹⁷³

B. TEK TARAFLI BEYANLA DÖNME İMKÂNI OLUP OLMAMASI AÇISINDAN

Boşanma dönüşlü olup olmamasına göre, yani iddet içerisinde kocanın hanımına dönüp dönmemesi sonucu bakımından, ric'î ve bâin olarak ikiye ayrılmaktadır.

¹⁷² El-Merginânî, *el-Hidâye*, s. 174; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, s. 87; el-Kudûrî, *Muhtasarü'l-Kudûrî*, s. 155-156; İbn Kudame, *el-Mugni*, s. 370

¹⁷³ İbn Kudame, *el-Mugni*, s. 359-361; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, s. 89; el-Merginânî, *el-Hidâye*, s. 174-176

1. Ric'î Talâk (Dönüşlü Boşama)

Sözlük itibariyle, Arapça “رجع” kökünden gelen الرجعى (er-ric'î) kelimesi, “geri gelmek, geri dönmek” anlamını ifade etmektedir.¹⁷⁴ İslam hukukunda, ric'î talâk “kocanın yeni nikâh akdine gerek kalmadan iddet süresi içinde eşine dönebildiği boşamadır.”¹⁷⁵

Ebü'l-hasan el-kudûrî, *Muhtasarü'l-Kudûrî* adlı kitabında ric'î talâk'ın tanımını verirken şöyle demektedir: “Kocaya, iddet süresi içinde tek taraflı olarak boşadığı karısına, yeni bir nikah akdine gerek kalmaksızın ve tekrar mehri ödemeksizin, geri dönme imkânı veren talâk ric'î olarak adlandırılmaktadır.”¹⁷⁶

Koca, “ric'î talâk verilirse, iddet içinde yeni bir nikah olmaksızın kadının geri getirilmesi caizdir. Ancak iddet geçmiş ise, yeni bir nikah ile kadın geri getirilebilmektedir.”¹⁷⁷ Böyle bir talâkın gerçekleşmesi için üç şart vardır: “Eşler arasında fiili bir karı-koca ilişkisi (zifaf) olması gerekmektedir, talâk sarih kelimelerle yapılmış olmalıdır ve bu boşanma üçüncü yani son boşanma olmamalıdır.”¹⁷⁸

Bu durumda koca isterse, eşi iddet dönemindeyken yeni bir akde ihtiyaç duymadan, hatta eşinin rızası olmadan da ona dönebilmektedir. Aşağıdaki ayet bu hakkın kaynağını göstermektedir:

“Boşanmış kadınlar kendi kendilerine üç adet beklerler ve Allah'ın rahimlerinde yarattığını gizlemeleri kendilerine helal olmaz. Allah'a ve ahiret gününe imanları varsa gizlemezler. Kocaları da barışmak istedikleri takdirde o süre içerisinde onları geri almaya daha çok hak

¹⁷⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, s. 1591

¹⁷⁵ Acar, “Talâk”, s. 498

¹⁷⁶ el-Kudûrî, *Muhtasarü'l-Kudûrî*, s. 159; bkz. İbn Kudame, *el-Mugni*, s. 547-548; es-Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed, *El-Mebusût*, Dârü-l M'arife, Beirut 1989, c. 6, s. 19

¹⁷⁷ eş-Şirbînî, *Mugnî el-Muhtâc*, s. 439

¹⁷⁸ eş-Şevkani, Muhammed b. Ali, *Kitabü's-Seylül'l-Cerrâr*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beirut, ty, c. 2, s. 349

*sahibidirler. Erkeklerin kadınlar üzerindeki hakları gibi, kadınların da erkekler üzerinde hakları vardır. Yalnız, erkekler için onların üzerinde bir derece vardır. Allah'ın izzeti var, hikmeti var.”*¹⁷⁹

Koca, geri dönme iradesini sözlü olarak bildirebileceği gibi, sarılma, öpme gibi aşk veya cinsellik içeren davranışlarla da gösterebilmektedir. “Ric‘î boşanmada, iddet içinde iken evlilik akdi bütün sonuçlarıyla devam etmektedir. Yani eşler birbirlerine helaldir, mirasçı olabilmektedir ve boşama anına kadar vadeye bağlanmış mehir, muacceliyet kazanmamaktadır. Ancak, üç talâk hakkından birisi gitmiş olmaktadır.”¹⁸⁰ Öte yandan, iddet süresinde dönüş olmazsa, talâk bâin olmaktadır. Yani akitsiz ve mehirsiz tekrar bir araya gelme ihtimali ortadan kalkmaktadır. “Evlilik bağı devam ettiğinden ric‘i talâk sebebiyle beklenen iddet süresi içinde eşlerden birinin vefat etmesi halinde diğeri ölene mirasçı olmaktadır. Kadının kocası iddet süresi içinde vefat edecek olursa kadının iddeti vefat iddetine dönüşmektedir.”¹⁸¹

2. Bâin Talâk (Dönüştür Boşama)

Sözlükte, Arapça olan بَائِن (bâin) kelimesi, ‘ayrılmak’ anlamını ifade etmektedir. Terim olarak, bâin, yeniden evlenmeden kadının geri alınamayacağı bir boşamadır.¹⁸² İslam hukukunda, “bâin talâk, tarafların tekrar bir araya gelebilmesi için yeni nikâh akdinin gerekli sayıldığı boşamadır. Bu şekilde gerçekleşen boşamaya ‘ibâne’ denmektedir. Erkeğin karısını

¹⁷⁹ Bakara, 2/228

¹⁸⁰ el-Merginânî, *el-Hidâye*, s. 215; el-Kudûrî, *Muhtasarü'l-Kudûrî*, s. 159; eş-Şevkani, *Kitabü's-Seylül'l-Cerrâr*, s. 385

¹⁸¹ Acar, Halil İbrahim, *İslam Aile Hukuku*, Ensar Neşriyet, İstanbul 2021, s. 246; el-Merginânî, *el-Hidâye*, s. 215; Yaman-Çalış, *İslam Hukukuna Giriş*, s. 191

¹⁸² İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, s. 404

zifaktan önce, bedel karşılığında gerçekleşmesi, Hanefilere göre kinayeli lafızların kullanılması, kadının almış olduğu yetkiyle kocasını boşaması ve mahkeme nezdinde meydana gelen boşamalarla bâin talâk meydana gelmektedir. Üçüncü boşama meydana geldiğinde de boşanma bâin olmaktadır. Ancak, Şâfiilere göre, kinayeli kelimelerle yapılan boşamayla ric'i talâk meydana gelmektedir.”¹⁸³

İslam hukukunda, evliliğin anında sona erdiren bâin talâk iki kısma ayrılmaktadır: Küçük ayrılık (*el-beynûnetü's-suğrâ*) ve büyük ayrılık (*el-beynûnetü'l-kübrâ*). İslam hukukuna göre, “talâk sayısının bir veya iki olması halinde buna küçük ayrılık (*el-beynûnetü's-suğrâ*) denmektedir ve taraflar ister iddet süresi içinde ister iddet bitiminde yeni nikâh akdiyle tekrar bir araya gelebilmektedir.” Öte yandan, “talâk sayısının üçe ulaşması durumunda meydana gelen ayrılığa büyük ayrılık (*el-beynûnetü'l-kübrâ*) adı verilmektedir ve kadın başka bir erkekle evlenip boşanmadan eski kocasıyla yeniden nikâhlanamamaktadır.”¹⁸⁴

Genel olarak bâin talâk, küçük bâin-i ifade etmektedir. Büyük bâin olmak için üç talâk gerekmektedir. talâk bir veya iki olması halinde iddet sırasında veya iddet'ten sonra yeni bir nikah ile kadın geri alınabilmektedir. Kadına üç talâk verilirse, büyük bâin olmaktadır. Böyle bir boşamadan sonra artık kadın erkeğe helal değildir. Ancak iddet müddeti bittikten sonra kadın, başka bir koca alır ve onunla cinsel ilişkide bulunursa; kadın, bu kocadan ölüm veya hukuki bir sebeple ayrılır ve iddeti tamamlanırsa, o halde ilk kocanın onu yeni bir nikah ile geri getirmesi caiz olmaktadır. Cenab-ı Hak bu işle ilgili olarak şöyle buyurmaktadır:

“Boşama iki keredir. Ondan sonrası, ya iyilikle tutmak veya güzellikle salmaktır....., Derken kadını bir daha boşarsa, başka bir kocaya varıncaya kadar artık ona helal

¹⁸³ Acar, *İslam Aile Hukuku*, s. 247; Şa'ban, *ez-Zevâc ve 't-Talâk fi'l-İslâm*, s. 106; Ebû Zehrâ, *el-Ahvâlü's-Şahsiyye*, s. 315-316; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, s. 71-72

¹⁸⁴ Ebû Zehrâ, *el-Ahvâlü's-Şahsiyye*, s. 316; eş-Şirnabasi, *Ahkâmü'l Usrah fi 'ş-Seriah el-İslamiyye*, s. 254

*olmamaktadır. Bu da onu boşarsa, Allah'ın emirlerini sağlam tutacaklarına ümitli oldukları takdirde öncekilerin birbirlerine dönmeleri kendilerine günah değildir. Bunlar, Allah'ın tayin ettiği sınırlardır. İlim ehli olanlar için bunları açıklamaktadır.”*¹⁸⁵

Kadına bir bâin talâk verdikten ve iddetini tamamladıktan sonra, tekrar evlenmeden boşarsa, ikinci talâk sahih olmamaktadır. Çünkü bir bâin talâk ile evlilik tamamen sona erdiği için boşanma hakkını kaybetmiştir. Bu şekilde üçüncü talâk verilse dahi tesirli olmamaktadır. Ancak, bu boşanma sayesinde hafif bir ayrılık yaşanmaktadır. Kocanın yeni bir nikahla kadın alması helaldir.

Kadına bir bâin talâk verilirse veya bir arada iki talâk verilirse, bundan sonra iddet içerisinde ikinci ve üçüncü talâk verilirse; bu konuda fakihler arasında görüş ayrılığı vardır. Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezhebine göre, “ikinci ve üçüncü talâk sahih olmamaktadır. Zira ilk boşanma ile kadın evlilik sınırlarının dışına çıkmıştır ve boşanma hakkını kaybetmiştir”.¹⁸⁶

Hanefî mezhebine göre, “birinci veya ikinci talâk, sarîh kelimesi ile uygulanıyorsa, o halde ikinci ve üçüncü talâk ister sarîh ister kinaye kelimelerle uygulansın, geçerli olmaktadır. Birinci talâk bâin olursa, ikinci ve üçüncü talâk sarîh kelime ile olduğunda geçerli olmaktadır. İkinci ve üçüncü talâklar bâin olursa ve bu suretle birinci talâkın bildirilmesi ihtimali varsa, geçerli olmamaktadır. Örneğin: Biri karısına ‘sen bâinsin bâinsin’ (أَنْتِ بَائِنٌ بَائِنٌ) derse, boşanma geçerli olmamaktadır. Çünkü ilk boşanma hakkında bilgi verme imkânı vardır. Ancak, önceki boşanmanın bildirilmesi imkânı yoksa geçerli olacaktır. Örneğin: Biri karısına ‘sen bâinsin’ (أَنْتِ بَائِنٌ) deyip tekrar ‘sen bâinsin’ (أَنْتِ بَائِنٌ) ya da ‘büyük bâin’i kastetmiştim’

¹⁸⁵ Bakara, 2/229-230

¹⁸⁶ eş-Şîrbînî, *Mugnî el-Muhtâc*, s. 388-394

(تَوَيْتُ الْبَيْنُونَ الْكُبْرَى) derse, daha önceki talâkların bildirilme imkânı olmadığı için bu talâk geçerli olacaktır.”¹⁸⁷

Şâfiî mezhebine göre, koca karısına “sen boşsun” deyip belli bir sayıyı niyet ederse, niyet eden sayı geçerli olmaktadır. Eğer “bir boşanmışsın” dedikten sonra “bir talâktan çok kastettim” derse, yalnız bir talâk sahih olmaktadır. Çünkü bu durumda söz gücü niyetten daha fazladır. Hanbeli mezhebine göre, “karısına, onunla cinsel ilişki olsun ya da olmasın, “hürsün”, “bâinsin” veya “ailenle bağlantı kur” derse ve üç talâk kastedilirse, üç talâk geçerli olacaktır. Ancak, ben böyle fetvalar vermeyi sevmemekteyim”. Ancak Hanefî ve Şâfiî mezhebine göre, koca bu sözlerle üç talâk kastederse, üç talâk düşmektedir. Aksi halde üç talâk olmamaktadır. Mâlikîler, yukarıdaki hususlarda cumhur ile aynı görüşü ifade etmişlerdir. Ancak, son meselede onların görüşü, genel olarak üç talâk olacağı yönündedir ve hula veya birleşmeden önce gerçekleşirse bir talâk geçerli olacaktır.¹⁸⁸

Bir kimse bir talâk sözü söyleyip üç talâk niyetinde olursa veya üç talâk deyip bir talâk niyetinde olursa, fakihler bu niyetin hiçbir değeri yok olduğunun oybirliğindedir. Eğer koca, “sen boşanmışsın” deyip üç talâk niyet ederse, Hanefilere göre, bir talâk gerçekleşmektedir. Hanbeliler, bir görüşünde bununla hemfikirlerdir. Onların diğer görüşüne göre, üç talâk geçerli olmaktadır. Şâfiî ve Mâlikîler de aynı görüşündedir.¹⁸⁹

Bâin talâkın neticesi olarak, iddet bitinceye kadar kadına ödenecek nafaka ve kadının bu süre içinde koca evinde oturabilmesi dışında karşılıklı haklar düşmektedir. Henüz ödenmemiş

¹⁸⁷ el-Haskefî, *ed-Durru 'l-Muhtâr*, s. 210-212

¹⁸⁸ İbn Kudama, *El-Mugni*, 539-540

¹⁸⁹ İbn Kudama, *El-Mugni*, s. 539-540; eş-Şirbînî, *Mugnî el-Muhtâc*, s. 395-396

mehir varsa o muaccel hale gelmekte yani hemen ödenmektedir. Bu tür talâk, karı-koca arasındaki mirasçılığa da engel olmaktadır.¹⁹⁰

C. USULE UYGUN OLUP OLMAMASI AÇISINDAN

İslam aile hukuku, “yapılan bir boşamayı şer’i özellikleri yani Kur’an-ı Kerim’in irşadına ve Sünnet’teki tatbikata uygunluğu açısından, sünni ve bid’i olarak, iki kısma ayırmışlardır. Fakihlerin çoğu, sünni talâk’ı hiçbir şekilde ayırmamaktadır. Onlara göre, sünni talâk tek çeşittir. Ancak Hanefiler sünni talâk’ı, ‘Hasen’ ve ‘Ahsen’ olmak üzere iki kategoriye ayırmışlardır. Hasen ve ahsen, her iki talâk da cumhura göre Sünni talâk’a dahildir. Bazı Şâfiî hukukçular, boşamayı, sünni, bid’i ve ne sünni ne de bid’i olmak üzere, üç kategoriye ayırmışlardır. Mâlikîler bidi talâk’ı, haram ve mekrûh olarak ikiye ayırmaktadır.” Bu çeşitler aşağıda tartışılmaktadır.

1. Sünnî Talâk

İslam hukukunda, sünnet usulüne göre boşama yapılırsa buna sünni talâk denmektedir. Aşağıdaki ayet ve hadis sünni boşanmanın niteliklerini belirlemektedir. Yüce Allah Kur’an-ı Kerim’de şöyle buyurmaktadır:

“Ey peygamber! kadınlarınızı boşayacağınız zaman, onları iddetlerine doğru boşayın ve iddeti de sayın; Rabbiniz Allah’tan korkun, açık bir terbiyesizlik yapmaları durumu dışında onları evlerinden çıkarmayın, kendileri de çıkmasınlar. Bunlar Allah’ın belirlediği

¹⁹⁰ eş-Şevkani, *Kitabü’s-Seylül-l-Cerrâr*, s. 391-395

*sınırlardır. Her kim Allah'ın sınırlarını aşarsa, kendisine zulmetmiş olmaktadır. Bilmezsin, belki Allah, onun arkasından bir iş çıkarmaktadır.”*¹⁹¹

Abdulla b. Ömer (r.a.)’ den rivayet etmiştir: “Kendisi, adet gördüğü zamanda karısını boşadı. Bunu duyduktan sonra Peygamber (s.a.v.) onu şöyle emretmiştir: ‘O, eşine dönsün, hayızdan temizleninceye kadar onu evde barındırsın, sonra yeniden hayız görüp tekrar temizlenince isterse onunla ilişki kurmadan yeniden boşasın. İşte Yüce Allah'ın, kadınların içinde boşanmasını emrettiği iddet budur’.”¹⁹²

İslam aile hukukunda, Sünni talâk “Ahsen” ve “Hasen” olarak ikiye ayrılmıştır. Bunların tanımları hükümleriyle aşağıda ele alınmıştır.

a. Ahsen Talâk

Ahsen talâk, “kocanın karısına, cinsel ilişki bulunmadığı bir temiz dönemde bir ric’i talâk vermesi ve kadını iddet tamamlanıncaya kadar serbest bırakması” anlamına gelmektedir.¹⁹³ “Sahabeler, bir tuhr’de bir talâk verip iddetin sonuna kadar kadına birden fazla talâk vermemeyi tercih etmişlerdir. Çünkü bu yöntem, erkekleri pişmanlıktan kurtardığı gibi kadınlar için de daha az zararlıdır.”¹⁹⁴

b. Hasen Talâk

İslam hukukunda hasen talâk, “kocanın karısına, cinsel ilişki bulunmadığı üç temiz dönemde üç talâk vermesini, ve kadın hayızlı değilse, üç ayda üç talâk vermesini ifade etmektedir.”¹⁹⁵ Örneğin: Kadın yaşlılık sebebiyle hayız görmezse, ona üç ayda üç talâk verilmektir. “Hasen talâk’ın bu tanımı, kocanın cinsel ilişkide veya zifafı bulduğu kadınlar için geçerli

¹⁹¹ Talâk, 65/1

¹⁹² Buhârî, Talâk, 1; Ebu Dâvûd, Talâk, 4; Tirmizî, Talâk, 1

¹⁹³ el-Kudûrî, *Muhtasarü'l-Kudûrî*, s. 154; en-Nesefî, *Kenjüd-Dakâik*, s. 269

¹⁹⁴ el-Merginânî, *el-Hidâye*, s. 130

¹⁹⁵ el-Kudûrî, *Muhtasarü'l-Kudûrî*, s. 154; el-Merginânî, *el-Hidâye*, s. 130

olacaktır. Cinsel ilişkide veya zifafa bulunmadığı bir kadın için Hasan talâk, hayız halinde olsun veya olmasın, ona bir talâk vermektir.”¹⁹⁶

Sünni talâk, anlık öfke, arızı duygu ve düşüncelerin etkisi altında sonradan pişmanlık duyulacak adımlar atılmasını ve aile yuvasının dağılmasını önlemek için alınan tedbirlerden biridir. “Pişmanlık duymamak, ortaya çıkabilecek barış fırsatlarını değerlendirebilmek için boşamaların sünnet üzere yapılması hem dini hem de dünyevi açıdan yararlı görülmektedir. Ayrıca, anlaşılan şudur ki: talâk’a izin verilmiş olması, isteyen keyfine gören istediği zaman karısını boşayabileceği anlamına gelmemektedir. Boşamaların şuurlu bir biçimde yapılabilmesi için belli zaman dilimi tayin edilmiştir. Diğer bir ifadeyle sünni talâkın bir tavsiye olmaktan öte, talâkın sünnilığının bir sıhhat ve nefâz şartı olduğu da ileri sürülebilmektedir.”¹⁹⁷

2. Bid‘î Talâk

İslam aile hukukunda, sünni talâk’ın özelliklerini taşımayan boşamayı bid’î talâk denmektedir. Ayrıntılı olarak şöyle söylenebilmektedir; “Kadın, hayızlı veya temizlik devresinde iken, ancak onunla cinsel ilişkide bulunulduktan sonra boşanırsa veya bir temizlik devresinde boşama hakkı birden fazla kullanılırsa, buna bid’î talâk denmektedir.”¹⁹⁸

Kadın hamile değilse veya küçük yaştan hayız görmemekte ise veya yaşlılıktan hayız durmuşsa, boşama bid’î yerine sünni olmaktadır. Çünkü böyle bir kadın, adetsiz olduğu için her zaman temizdir. Ancak, boşama hakkı birden fazla kullanılırsa, bid’î talâk olmaktadır.

¹⁹⁶ Calali, “Talak”, s. 264

¹⁹⁷ Acar, *İslam Aile Hukuku*, s. 251

¹⁹⁸ İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-Müctehid ve Nihâyetü’l-Muktesid*, s. 74; en-Nesefi, *Kenjüd-Dakâik*, s. 269; el-Kudûrî, *Muhtasarü’l-Kudûrî*, s. 154; el-Merginânî, *el-Hidâye*, s. 132

Hanefiler, aşağıdaki talâkları bid'i dışı olarak saymaktadır; Şâfiîler ise bunları, ne sünni ne de bid'i talâk olan üçüncü tür boşama olarak kabul etmektedir. Bunlar, hul', para karşılığı boşanma ve hastalık nedeniyle boşanmadır. “Kadın hayızlı iken de böyle talâk verilirse, zaruret sebebiyle boşama olduğu için, bunu bid'i talâk olarak sayılmamaktadır. Aynı şekilde, hanıma hayız halindeyken talâk hakkı verilirse ve bu hakkını hayız halinde veya adetten sonra kullanırsa ya da hanıma hayızdan önce talâk hakkı verilir ve kadın da bunu hayız halinde kullanırsa, bunu bid'i talâk olarak sayılmamaktadır.”¹⁹⁹

Fakihler, bid'i boşama geçerli olarak kabul etmektedir. Bununla birlikte, bu çeşit boşama sünnete aykırı olup haram olduğu için bu yola başvuru yapan kişi günahkâr olmaktadır. Hanefilere göre, kadın hayızlı iken boşanırsa, gûnahtan kurtulmak için onu geri almak (ric'at) vaciptir. Şâfiîlere göre, bu sünnettir. Hanbeliler ve Hanefi fakih Ebül Hasan el-Kuduri, bunu müstehab olarak ifade etmişlerdir.²⁰⁰

Mâlikîler bidi talâk'ı, haram ve mekruh olmak üzere ikiye ayırmaktadır. “Haram boşama, kocanın karısını hayız veya nifas halinde iken talâk vermesidir. Mekruh ise, boşamanın hayız ve nifas halinde değil, kadınla cinsel ilişki bulunduğu temiz bir dönemde yapılmasıdır. Haram boşanmada koca, gûnahtan kurtulmak için karısını geri getirmeye zorlanacaktır, yani ric'at vaciptir. Ancak mekruh boşamada, zorlanamaz. Boşanmaya ilişkin bu tartışmalar sadece ric'i boşanma için geçerlidir. Boşanma bâin ise, ric'at söz konusu değildir.”²⁰¹

¹⁹⁹ el-Haskefî, *ed-Durru'l-Muhtâr*, s. 205-206

²⁰⁰ İbn Abidîn, *Reddu'l-Muhtâr*, s. 434-437; el-Kudûrî, *Muhtasarü'l-Kudûrî*, s. 155

²⁰¹ Calalî, “Talâk”, s. 266

D. HUL‘/ MUHÂLEA

Lügat itibariyle, Arapça olan أُلْع (Hul‘) kelimesi, elbiseyi çıkarmak, serbest bırakmak, çıkarmak, ayırmak, boşaltmak, soyunmak anlamlarına gelmektedir.²⁰² İslam hukukunda hul‘, “kadının belli bir bedel vermesi karşılığında kocanın ayrılma razı olması üzerine evlilik bağından kurtarılmasıdır. Karşılıklı anlaşma ile gerçekleştiği için bu işleme Muhâlea da denmektedir”.²⁰³

İslam hukukunda, boşanma yetkisi temelde kocaya aittir. Bununla birlikte bazı durumlarda kadının girişimiyle de boşanmanın vaki olabilmektedir. Bu yollardan birisi de, kadının belli bir bedel üzerinde kocası ile anlaşma yaparak boşanmaktır.

İslâmî anlayışta, evlilikler gereksiz yere bozulamayacağından, kadınların da hiçbir gerekçe yokken boşanma talebinde bulunmaları doğru değildir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) bu konuda şöyle buyurmaktadır: “Önemli bir neden olmaksızın kocasından ayrılmak isteyen bir kadına cennet kokusu haram olmaktadır”²⁰⁴, “Hiçbir mazeret olmaksızın kocasından boşanmak isteyen kadınlar münaфіktır”.²⁰⁵

Ancak bazen evlilikte karşılıklı sevgi oluşmaz, anlaşma sağlanamaz ya da evlilik devam etmekte ise kadın dayanılmaz maddi ve manevi sorunlara maruz kalabilmektedir. İslam hukuku kaynakları böyle durumlarda, kadına, kocasıyla belli bir bedel üzerinde anlaşarak boşama hakkı vermiştir. Aşağıdaki ayet, eşler arasında karşılıklı rıza ile böyle bir boşanmanın gerçekleşebileceğine delildir: “...Karı-koca, Allah’ın yasalarını koruyamamaktan

²⁰² İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, s. 1232-1233

²⁰³ Atar, Fahrettin, “Muhâlea”, *DİA*, c. 30, s. 397; Acar, *İslam Aile Hukuku*, s. 267; en-Nesefi, Ebû Hafs Necmüddîn Ömer b. Muhammed b. Ahmed, *Tilbetü't-Talebe fi'l-İstulâhâti'l-Fıkhiyye*, Dârü'n-Nafâis, Beirut 1995, s. 154

²⁰⁴ Tirmizî, Talâk, 1187; Ebu Dâvûd, Talâk, 2226; İbn Mâce, Talâk, 2055

²⁰⁵ Tirmizî, Talâk, 1186; Müsned, Talâk, 5323

*korkmadıkça kadınlara verdiklerinizden bir şeyi geri almanız helal değildir. Eğer siz de bunların Allah'ın verdiği yükümlülükleri doğru dürüst yerine getiremeyeceklerinden korkarsanız, o zaman kadının kurtulmak için bir bedel vermesinde ikisi için de bir günah yoktur.”*²⁰⁶

Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in huzurunda meydana gelen olaylar, kadın için dayanılmaz bir hal aldığıında, Muhâlea yöntemiyle evliliğin sona erdirilmesi ihtimali hakkında fikir vermektedir: “İbn Abbas (r.a.)’dan şöyle rivayet etmiştir: “Sâbit b. Kays b. Şemmâs (r.a.)’nın eşi, Cemîle bint Übey b. Selûl (r.a.), Peygamber (s.a.v.)’e gelip şöyle demiş: “Allah’a yemin ederim ki, Sâbit’e dininde ve davranışlarında bir kusur bulmuyorum, fakat Müslüman olduktan sonra küfre girmekten nefret ediyorum ve ona tahammül edemiyorum”. Peygamber (s.a.v.) ona: “Bahçesini ona (Sâbit’e) geri verir misin?” diye sormuştur. O “evet” demiştir. Rasûlullah (s.a.v.) ona (Sâbit’e) “bahçesini geri al ve onu bir talâkla boşa” demiştir.”²⁰⁷

“Sahabeden birisi eşiyle kavga etmiş ve hanımının kolunu incitmişti. Kadının kardeşi durumu Resulullah’a (s.a.v.) bildirince Efendimiz, eşini döven sahabeyi çağırtmış ve “Onda neyin varsa al ve kendisini serbest bırak” diyerek bedelli boşamayı sağlamıştı.”²⁰⁸

Hul’da bedel, evlilikte Mehir olarak verilebilecek her şey olabilmektedir. Buna göre, “para olabileceği gibi hem taşınır hem de taşınmaz mallar veya iktisadi değeri olan menfaatlerin yanı sıra vadeye bağlanmış Mehir ve iddet nafakası da bedel olabilmektedir”.²⁰⁹ İslam hukuku, muhalea bedelinin tespitinde, herhangi bir sınır koymamaktadır. “Muhalea, eşlerin

²⁰⁶ Bakara, 2/229

²⁰⁷ Buhârî, Talâk, 5273; Nesâî, Talâk, 3463

²⁰⁸ Nesâî, Talâk, 3464, 3465; İbn Mâce, Talâk, 22.

²⁰⁹ eş-Şirâzî, Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf, *et-Tenbîh fî'l-Fıkhi 'ala Mezhebi'l-İmâm eş-Şâfi* ʿ, byy 1951, s. 110-111

anlaştıkları miktar üzerinde gerçekleşmektedir. Ancak, Peygamber (s.a.v.) kocanın, karısına ödediği Mehir miktarından fazlasını almayı uygun görmemiştir.”²¹⁰

“Hul’nın hukuken geçerli olabilmesi için kocanın boşama ehliyetine sahip olması yeterlidir. Öte yandan kadın, bu onun varlıklarını düşüren bu tasarruf olduğu için, tam ehliyetli yani akıllı, ergin ve reşit olmalıdır. Karşılıklı rıza ile böyle bir boşama, bir bâin talâk olarak kabul edilmektedir.”²¹¹

E. TEFVÎDU’T-TALÂK (BOŞAMA YETKİSİNİN DEVRİ)

Lügat itibariyle, Arapça “فوض” kökünden gelen “التَّوَيُّضُ” kelimesi, “bir şeyi başkasına havale etmek, devretmek, yetki vermek, hak vermek anlamına ifade etmektedir.”²¹² İslam hukukunda, “koca, kendisine ait olan boşama yetkisini karısına veya başka kimseye devredecek olursa bu işleme *tefvîdu’t-talâk* denmektedir.”²¹³ Baillie bunu şöyle tanımlamıştır: Bir erkek karısını bizzat boşanabileceği gibi, boşama yetkisini de kendisine veya üçüncü bir kişiye devredebilmektedir. Yani koca, boşama yetkisini karısına devredebilmektedir. Bunu evlilik akdi sırasında veya dilediği zaman yapabilmektedir.”²¹⁴ “Kadın, tek taraflı irade beyanıyla bu yetkiyi kullanıma hak ve yetkisine sahip olmaktadır. Dilediği zaman hâkimin hükmüne ihtiyaç olmaksızın bizzat veya vekili aracılığıyla boşanma iradesini açıklayarak kocasından ayrılabilir.”²¹⁵

²¹⁰ Acar, *İslam Aile Hukuku*, s. 270-271

²¹¹ el-Merğînânî, *el-Hidâye*, c. 2, s. 13; İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-Müctehid*, s. 57

²¹² İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, s. 3485; ez-Zemahşerî, *Esâsü’l-Balâga*, c. 2, s. 39-40

²¹³ İbn Abidîn, *Reddu’l-Muhtâr*, s. 551-552; eş-Şirbînî, *Mugnî el-Muhtâc*, s. 377-378

²¹⁴ Baillie, Neil B. E., *A Digest of Moohummudan Law*, Smith Elder and Co., London 1875, s. 238; Rashid, *Muslim Law*, s. 112

²¹⁵ Acar, *İslam Aile Hukuku*, s. 303-304

İslam hukukçuları, başlangıçta kocaya ait olan talâk yetkisinin bu şekilde kadına da geçmesini kabul etmişler ve çeşitli şekilleriyle ilgili kuralları belirlemişlerdir.²¹⁶ Tefvîdu't-Talâk'ın meşru oluşu Kurân-ı Kerim ve Sünnet ile sabittir. Konuyla ilgili âyet şöyledir:

*“Ey peygamber, hanımlarına şöyle söyle: “Eğer dünya hayatını ve zinetini istiyorsanız, haydi geliniz sizi donatayım ve güzellikle bırakıp salıvereyim. Eğer Allah ve Resulünü ve ahiret yurdunu istiyorsanız, haberiniz olsun ki Allah içinizden güzellik (iyilik) edenlere pek büyük bir mükafat hazırlamıştır.”*²¹⁷

Hiz. Âişe (r.a.), yukarıdaki âyetlerde anlatılan olayla ilgili olarak, şu haberi de vermiştir: “Resulullah bizi muhayyer (serbest) bıraktı, biz de Allah ve Resulünü tercih ettik. Bu muhayyerlik bizim aleyhimize bir hüküm (boşanma) da meydana getirmedir.”²¹⁸

Âyet ve haberden açıkça anlaşıldığı üzere, Allah Resulü (s.a.v.) eşlerine boşama yetkisi vermiş, ancak onlar bu tercihlerini Peygamber Efendimiz ile birlikte yaşamayı kullanmışlardır. Eğer bu yetkiyi kullanarak ayrılmayı seçmiş olsalardı, bu da bir talâk sayılacaktı.

1. Tefvid'in Şekli

Tefvîdu't-talâk, ““Boşanma işi senin kendi elindedir” veya ‘İstersen boşanabilirsin’ ya da ‘Sen muhayyersin’ gibi ifadelerle kocanın evliliğin herhangi bir aşamasında karısına tercih hakkı vermesi şeklinde gerçekleşmektedir. Ayrıca, kadın bu hakkı nikâh akdinde kendi

²¹⁶ İbn Abidîn, *Reddu'l-Muhtâr*, s. 551-552; eş-Şirbînî, *Mugnî el-Muhtâc*, s. 377-378

²¹⁷ Ahzâb, 33/28-29

²¹⁸ Buhârî, Talâk, 5262; Müslim, Talâk, 1477; Ebu Dâvûd, Talâk, 2203; Tirmizî, Talâk, 1179; Nesâî, Talâk, 3441

lehine şart koşmakta ise veya kocanın kendiliğinden lütfu ile tefvîdu't-talâk gerçekleşebilmektedir".²¹⁹

2. Tefvîd'in İptali

İslam hukukunda, koca tarafından karısına verildiği talâk yetkisini, kadının kullanmasından önce iptal edip edemeyeceği konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. "Hanefî âlimlerine göre temlik (kocanın talâk hakkını karısının tasarrufuna vermesi) hükmünde olan tefvid, erkek açısından bağlayıcı olduğundan pişman olması halinde kocanın bu tasarrufundan dönmesi mümkün değildir. Kocanın boşama hakkını eşine devrettikten sonra bu menfaat üzerindeki sahiplik hakkı sona ermiştir. Buna göre karısına 'kendini boşa' diyen bir kimse bu sözünden bir daha geri dönememektedir. Şâfi'î'nin son görüşü de bu yöndedir.

Şâfi'î'nin ilk görüşüne göre, kocanın vermiş olduğu boşama yetkisi, ister temlik, ister tevkil kabilinden olsun, kadın talâk yetkisini kullanmadan, koca eşine verdiği boşama yetkisini iptal edebilmektedir. Mâlikilere göre koca, kadının zararı söz konusu olmadığı zaman verdiği yetkiyi geri alabilmektedir. Ancak, temlik ve tahyir şeklinde olan tefvid'den dönme hakkı yoktur. Tevkil suretiyle olan tefvid'den ise dönebilmektedir.

Hanbelilere göre, kocanın karısına 'işin elindedir' ve 'nefsini ihtiyar et' şeklindeki tefvid'i tevkil olduğundan vekâletlerde olduğu gibi bu durumda da yetki devrinden dönebilmektedir. Ata, Mücahid, Şa'bi, Nehâi, Evzâi ve Ishak'da bu görüşü benimsemektedir. Şayet erkek boşama yetkisini üçüncü kişilere vermişse bu yetkiyi ittifakla geri alabilmektedir."²²⁰

²¹⁹ Şa'bân, *el-Ahvâlü 'ş-Şahsiyye*, s. 431

²²⁰ Acar, *İslam Aile Hukuku*, s. 308-309; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, s. 59; İbn Kudame, *el-Mugni*, c. 8, s. 288; el-Merginânî, *el-Hidâye*, s. 176

3. Tefvîd'in Sonucu

İslam hukukuna göre, tefvîdu't-talâk'ın farklı durumlar için farklı sonuçları ve hükümleri vardır. İbn Rüşd, İbn Hümam, İbn Kudame, İbn Abidin, el-Merginâni gibi fakihler, bu boşamanın aşağıdaki hükümleri ve sonuçlarını kendi kitaplarında İslam hukuku ışığında açıklamışlardır.

Kocanın karısına “dilediğinde kendini boşa” veya “sana boşama yetkisi verdim” şeklinde sarîh lafızlarla boşama yetkisi vermesi hâlinde, bu ifadelerle talâka niyet edilmese veya bain talâk sonucunu doğuran ifadeler kullanılsa dahi sarîh ifade olması sebebiyle kadının boşamasıyla ric'i talâk meydana gelmektedir. Bu yetki cinsel ilişki öncesi verildiğinde boşama bain olmaktadır. Boşama niyetiyle kocanın karısına “kendini boşa” veya “sen muhayyersin” ya da “kendi nefsinin seç” şeklinde kinai lafızlarla boşama yetkisini vermesi hâlinde bunun sonucu kadının boşama şekline göre bâin talâk da olabilmekte ric'i talâk da olabilmektedir.

Eğer koca, “kendini tercih et” şeklindeki bir lafızla yetki devrinde bulunmuşsa, bununla üç talâka niyet etmiş olsa da bir talâk meydana gelmektedir. Koca, karısına bir talâk hakkını kullanması için boşama yetkisi verir ancak kadın üç talâkla kocasından boşanmaya kalkarsa bu durumda Ebu Hanife'ye göre boşanma meydana gelmiş olmamaktadır. Ebu Yusuf ve Muhammed'e göre, bir boşanma meydana gelmiş olmaktadır.²²¹

Boşama yetkisini eşine devreden erkek bununla bir bain talâk veya iki bain talâka da niyet etmiş olsa bununla bir bain talâk meydana gelmektedir. “İşin senin elindedir” gibi bir lafızla boşama yetkisini devretmiş ve bununla üç talâka niyet etmişse sadece bu ifadeye mahsus olmak üzere bununla üç talâk meydana gelmektedir. Koca hiçbir şeye niyet etmemişse

²²¹ İbnu'l-Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî, *Fethü'l-Kadîr li'l-Âcizi'l-Fakîr*, Beirut, ty, c. 3, s. 432

kadının boşamasıyla Hanefilere göre bir bâin talâk, Şâfiî ve Hanbelilere göre bir ric'i talâk meydana gelmektedir. Şafiilere göre, “kendini boşa” şeklinde yetki devrinde bulunan koca bununla üç talâka niyet etmişse, kadında aldığı bu yetkiyle boşanmayı gerçekleştirir ve bununla da üç talâka niyet ederse, üç talâk meydana gelmektedir. “Boşama yetkisinin hanıma verilmesi, kocanın boşamadaki hakkını düşürmemektedir. Çünkü tefvîd, bir tür vekalet vermek gibidir. Vekil gibi bizzat vekalet veren de söz konusu işlemi yapabilmektedir.”²²² Kocasından almış olduğu boşama yetkisiyle eşinden ayrılan kadın boşanmaya kendisi karar verdiğinden mehr-i müeccel, müt'a, iddet nafakası gibi mali haklarını kocasından talep edememektedir.²²³

F. TEFRİK (YARGI YOLUYLA BOŞAMA)

Sözlükte, “فرق” (f-r-k) kökünden gelen Arapça “التَفْرِيقُ” kelimesi, “iki şeyin birbirinden ayrılması” anlamına gelmektedir.²²⁴ Yukarıda sayılan boşanma çeşitlerinin yanı sıra genel olarak boşanma hakkı bulunmayan bir kadın yine de birkaç nedene dayanarak mahkemeye boşanma davası açabilmektedir. İslam hukukunda, “kadının mahkemeye başvurusuna bağlı olarak hâkim tarafından belirlenen boşanmalara “tefrik” denmektedir”.²²⁵ Ayrıca bu boşanma, mahkeme kararıyla gerçekleştiği için “Adli Boşanma”, “Yargı yoluyla Boşama” ve “Kazaî Boşanma” olarak da adlandırılmaktadır.

Tefrik'in meşruiyetini Kur'an ve Hadis'te bulabilmekteyiz. Allah Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurmaktadır: “.....Haklarına tecavüz etmek için onları zararlarına olacak şekilde

²²² Hallaf, Abdülvehhâb, *Ahkâmü'l-Ahvâli's-Şahsiyye*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beirut 2016 s. 149

²²³ Şa'bân, *el-Ahvâlü's-Şahsiyye*, s. 433-434

²²⁴ İbn Manzûr, *Lisanul Arab*, s. 3398

²²⁵ Yaman-Çalış, *İslam Hukukuna Giriş*, s. 192

yanınızda tutmayın. Kim bunu yaparsa kendine zulmetmiş olmaktadır.....”.²²⁶ Yüce Allah, bunu buyurarak, kocaların kadınlarını kendilerine zarar verecek şekilde yanlarında tutmaları yasaklanmıştır.

Peygamber Efendimizin (s.a.v.) hayatında tefrik hükmü verdiği bir olay bulunmamaktadır. Ancak, Hulefâ-yi Râşidîn döneminde bu konudaki uygulamaları mevcuttur. Örneğin, bir kadın Ömer’e (r.a.) gelip kocasının kendisiyle cinsel ilişkiye girmediğini söylemiştir. Ömer (r.a.) ona bir yıl mühlet vermiştir. Bu sürenin sonunda, kocasının hala cinsel ilişkiye girmediği anlaşıp kadını kendi tercihine bırakmıştır. Kadın, kocasından ayrılmayı tercih etmiştir. Bu olay üzerine Ömer (r.a.) karı kocayı ayırmıştır. Bu ayrılığı bir bâin talâk olarak saymıştır.²²⁷

Bu ayet ve hadiste, kadınlarla iyi geçinmeyi tavsiye edilmektedir. Bu nasihatlere rağmen, kocası evliliğin değerini zedeleyen, birlikte yaşamayı zorlaştıran, istenmeyen davranışlar sergileyen, evlilik nedeniyle çektiği sıkıntıya rağmen karısını boşamayı reddeden, bir kadın ne yapabilmektedir? İslam hukuku, bu tür kadınların belirli nedenleriyle mahkemede boşanma davası açmasına izin vermektedir. Böyle bir dava üzerine meydana gelen boşanmaya tefrik denmektedir.

Tefrikle ilgili nedenler söz konusu olduğunda hâkimin hareket alanı çok sınırlıdır. Hâkim, tefrik için gerekçeler belirledikten sonra adli boşanma (tefrik) kararı vermek zorundadır.²²⁸

²²⁶ Bakara, 2/231

²²⁷ Calali, “Talâk”, s. 231-232

²²⁸ Aydın, Mehmet Akif, *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku*, İlahiyat Fakültesi Vakfı, İstanbul 1985, s. 43

TEFRİK NEDENLERİ

İslam hukukuna göre, kadının, kocasının istenmeyen hareket ve davranışlarda bulunması, onu terk etmesi, nafaka ödememesi veya evini terk etmesi vb. halinde, evliliğinin sona erdirilmesi için mahkemeye başvurma hakkı vardır. Ayrıca, kadın dilerse içinde bulunduğu duruma rıza gösterip evlilik ilişkisi canlı tutabilmektedir.

Kadının, hangi hallerde ayrılma talebinde bulunabileceği ve hâkimin ayırmaya yetkili olup olmadığı, İslam hukukçuları arasında tartışılmıştır. “Hanefiler ve kısmen Şâfiîlere göre erkek, ayrılma talebiyle hâkime müracaat edemez. Zira erkek, karısını boşamak suretiyle maruz kaldığı zararlardan ve memnun kalmadığı hayattan kurtulma imkânına sahiptir. Bu sebeple tefrik talebiyle mahkemeye müracaat etme hakkı sınırlı da olsa kadınlara mahsustur. Mâliki ve Hanbelîlerde, tefrik nedenleri Hanefî mezhebine nispetle oldukça geniş tutulmuş olup bu hak, eşlerden her ikisine de tanınmıştır. Ancak erkek tek taraflı boşama hakkına sahip olduğundan mahkeme kararıyla boşanma genelde kadınlar için söz konusu olmaktadır.”²²⁹

Tefrik’in başlıca nedenleri şunlardır:

1. Hastalık ve Bedensel Kusuru

Bu kapsamda, cinsel ilişkiyi engelleyebilecek hastalıklar ve karı-koca arasında nefrete yol açabilecek nedenler ele alınmaktadır.

Fakihlerin çoğunluğu, ister evlilik akdi sırasında ister sonradan ortaya çıkmış olsun, kocada bulunan belirli hastalıkların ve fizyolojik sorunların, kadının dava açma hakkını doğurduğu

²²⁹ Acar, *İslam Aile Hukuku*, s. 277

konusunda ittifak etmişlerdir. “İmam Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf ve Zahirîler dışındaki fakihlerin çoğu, frengi gibi zührevi hastalıklar ile akıl hastalığı, cüzzam ve saçkıran gibi diğer hastalıkların tefrik nedeni olduğu konusunda ittifak etmişlerdir.”²³⁰ İmam Muhammed, yukarıdaki hastalıklara ek olarak, kadının kocasıyla birlikteyken başına gelebilecek herhangi bir hastalığının, kadının hakime başvurusu için bir gerekçe olarak değerlendirileceğini savunmaktadır.²³¹

Yukarıda belirtilen hastalıklara ek olarak, birkaç fiziksel cinsel kusur da tefrik sebebi olabilmektedir. “Kocanın itidarsızlığı, cinsel organların kesilmesi veya alınması ve çift cinsiyetliliği gibi cinsel ilişkiye engel bedensel kusurlar nedeniyle kadın, tefrik talebinde bulunabilmektedir. Ancak, kadının bu hastalıkların varlığını evlilik öncesinde bilmemesi ve öğrendiğinde de rıza göstermemesi gerekmektedir.”²³²

Bu hastalıklardan dolayı mahkemeye başvuru yapıldığında tedavi ile düzelme ihtimali varsa hakim kocaya bir kameri yıl süre vermektedir. Bir yıl sonunda duruma göre hükmetmektedir. Ancak, iyileşme şansı yoksa anında tefrik kararı vermektedir.²³³ Bu konuda Hz. Ömer’in (r.a.) tatbikatı mevcuttur.²³⁴

²³⁰ İbn Enes (Mâlik), Mâlik, *el-Müdevvene*, Suudi İslami İşler Çağrı ve Rehberlik Bakanlığı, Riyad ty, c. 2, s. 212-215; eş-Şirâzî, *et-Tenbîh*, s. 162; İbn Kudame, *el-Mugni*, c. 7, s. 141; eş-Şirbînî, *Mugnî el-Muhtâc*, c. 4, s. 339-340; Hukuk-ı Aile Kararnamesi, md: 122; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, c. 9, s. 279

²³¹ es-Serahsî, *El-Mebusût*, c. 5, s. 97

²³² Mâlik, *el-Müdevvene*, s. 213-214; Şafîî, *el-Ümm*, c. 5, s. 64-65; el-Merginânî, *el-Hidâye*, c. 2, s. 26-27; İbn Kudame, *el-Mugni*, s. 152

²³³ eş-Şeybânî, Muhammed b. Hasan, *el-Câmi‘u l-Kebîr*, Matba‘atü l-İstikâma, Haydarâbâd 1356, s. 93-107; Hallaf, *Ahkâmü l-Ahvâlî‘ş-Şahsiyye*, s. 162-163; Şa‘bân, *el-Ahvâlü‘ş-Şahsiyye*, s. 480

²³⁴ İbnu l-Hümâm, *Fethü l-Kadîr*, c. 4, s.128

2. Nafakayı Temin Edememek

Evlendiği andan itibaren koca, maddi durumu veya fiziksel durumu ne olursa olsun, karısının nafakasını sağlamakla yükümlüdür. Kadının zenginliği, kocayı nafaka ödemekten muaf tutmamaktadır.

Hanefilere göre, evliliğin manevi temelleri, nafaka ödenmemesinin boşanma sebebi olamayacağını göstermektedir. Bu meseleye delil olarak bu ayetleri zikretmektedirler: “*Eğer borçlu sıkıntıda ise, ona kolaylık tanınmalısınız; borcu sadaka olarak bağışlamanız, eğer bilerseniz, hakkınızda daha hayırlıdır*”²³⁵, “*Varlıklı olan varlığına göre nafaka versin, rızkı dar olan da Allah’ın kendisine verdiğiinden nafaka verin.....*”²³⁶

Bu durumda kadın, bir yandan sabırlı olurken diğer yandan kocasının izniyle çalışabilmektedir.²³⁷ “Koca, yoksulluk nedeniyle nafaka ödeyemeyecek durumda olursa kadının nafakasını temin etmekle yükümlü değildir. Kadın zengin ise, kendi nafakasıyla birlikte kocasının nafakasını da temin etmek durumundadır.”²³⁸

Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezhebine göre, koca nafaka veremezse kadın hâkimden tefrik talebinde bulunabilmektedir. Kadının tefrik talebini alan hâkim, gerekli araştırmayı yaptıktan sonra nafakasını tam olarak yerine getirilmediği veya tahsilinde güçlük olduğu kanaatine varırsa, tefrik kararı vererek eşleri ayırmaktadır. Boşanmaya hükmedilmediğinde, Kur’an’ın bu tavsiyesine aykırı olmaktadır: “...iyilikle tutmak veya güzellikle bırakmaktır...”²³⁹ Koca,

²³⁵ Bakara, 2/280

²³⁶ Talak, 65/7

²³⁷ el-Merginânî, *el-Hidâye*, s. 41

²³⁸ Acar, *İslam Aile Hukuku*, s. 288

²³⁹ Bakara, 2/229

karısının nafakasını sağlayamadığı zaman, onu iyilikle tutmamaktadır. Ayrıca, bu ayete de karşı çıkılmış olacaktır: “...Onları zararlarına olacak şekilde yanınızda tutmayın...”²⁴⁰

Bu nedenle kadının zarar görmemesi için zorla tutulması haramdır. Koca, karısının nafakasını sağlayamıyorsa, birlikte yaşamaları zararlıdır. Nafaka ihtiyacı karşılanmayan kadının da mağdur olacağı herkes tarafından bilinmektedir. Böyle durumlarda kocası tarafından boşanamayan kadın hâkimin ayrılması ile zulümden kurtulmaktadır.

Mâlikî mezhebine göre kadın, evlenirken kocanın fakir olduğunu bilirse tefrik talebinde bulunmamaktadır. Hanbeli ve Şafiilere göre, nafaka ihtiyacı zaman zaman değişmektedir. Bu nedenle, yoksulluğa bir kerede rıza gösterilmesi, her zaman rıza gösterilmesini gerektirmemektedir.²⁴¹

Hanefî mezhebine göre, “zengin koca, gücü yettiği halde nafaka vermekten kaçınırsa ve karısı, izniyle veya izni olmaksızın malından kendisine yetecek kadarını almaya fırsat bulursa, nafaka için yeterli miktarı alabilmektedir”.²⁴² Peygamber Efendimiz (s.a.v.) nafaka konusunda, cimri olduğu için kocasından şikayetçi olan Ebu Süfyan’ın (r.a) karısı Hind’e, “kendine ve çocuklarına yetecek kadarını uygun bir şekilde al”²⁴³ buyurmuştur. “Kadının kocasından nafaka alma imkânı yoksa, durum hâkime bildirilmektedir. Hâkim kocayı üç kez mahkemeye çağırıp karısına nafaka vermesini istemektedir. Nafaka ödemeyi reddederse hapsedilmesini emretmektedir. Ebu Hanife’nin bir rivayetine göre, hapsen tazyik süresi üç

²⁴⁰ Bakara, 2/231

²⁴¹ Çolak, Abdullah, *İslam Aile Hukuku*, Ensar Neşriyet, İstanbul, 2018, s. 218-219Sera

²⁴² es-Serahsî, *El-Mebusût*, s. 184.

²⁴³ Buhari, Nafaka, 5359

aydır; başka bir rivayete göre ise, altı aydır. Hapisten amaç, kocanın karısına nafaka vermesini sağlamaktır.”²⁴⁴

“Şâfiî mezhebine göre, zengin koca nafakadan kaçınırsa kadın evliliğin iptal edilmesi için mahkemeye başvurabilmektedir. Mâlikîlere göre kadın, bu konuyu kadıya iletmektedir. Bir görüşe göre, hâkim onları ayırır; bir başka görüşe göre ise, kocayı hapsetmektedir. Koca, tutuklu olmasına rağmen, nafaka ödemezse hâkim onları ayırmaktadır. Kocanın zahiren mülkü varsa, nafaka vermesini emredilmektedir. Hanbelîlere göre, koca bu hususta hapsedilmektedir. Buna rağmen nafaka ödemezse hâkim kadının nafakasını kocanın malından almaktadır. Kocanın gayrimenkulden başka bir şeyi yok ise hâkim gayrimenkulü satıp nafakasını kadına vermektedir. Şâfiîler, Mâlikîler ve Hanefilerden Ebu Yusuf ve Muhammed, gayrimenkulün satılması ve kadınlara verilmesi konusunda Hanbelilerin görüşündedirler.”²⁴⁵

3. Şiddetli Geçimsizlik ve Kötü Davranma

Evlilikte esas olan, eşler arasında iyi bir yaşam ve karşılıklı iyi davranıştır. Kur'an ve Sünnet, erkeklerin karılarına kötü davranmamalarını, aksine onlarla iyi geçinmelerini özellikle emretmektedir. Kur'an-ı Kerim'in bu tavsiyesi ışığında her eşin evini huzurlu ve keyifli bir yer haline getirmeye çalışmak ve diğerinin haklarına saygı göstermekle yükümlü olduğu vurgulanmalıdır: “...Erkeklerin kadınlar üzerindeki hakları gibi, kadınların da erkekler üzerinde hakları vardır. Yalnız, erkekler için onların üzerinde bir derece vardır...”²⁴⁶

²⁴⁴ Acar, *İslam Aile Hukuku*, s. 291

²⁴⁵ Acar, *İslam Aile Hukuku*, s. 291-292

²⁴⁶ Bakara, 2/228

Kadının herhangi birimiz üzerindeki hakkı sorulduğunda, Allah Resulü (s.a.v.) şöyle cevap vermiştir: *“Onu yediğinden yedireceksin, kendine elbise aldığında onu da giydireceksin, onun yüzüne vurmayacaksın, ona küçük düşürmeyeceksin, onu kendi evinin dışında yalnız bırakmayacaksın”*.²⁴⁷

Ancak bazen bir erkek kendini tatminsiz hissedebilmektedir ve bunun sonucunda karısına karşı saygısızca davranabilmektedir. Bu durum karının da kocasına karşı görevlerini ihmal etmesine neden olabilmektedir. Ancak bir sonraki ayete göre, hareket etmekle bu kötü durumların önüne geçilebilmektedir: *“...onlarla güzel geçinin. Kendilerinden hoşlanmadınızsa, olabilmektedir ki, sizin hoşlanmadığınız bir şeyde Allah, birçok hayırlar takdir etmiş olmaktadır.”*²⁴⁸

Bütün bu çabalara rağmen, eşlerin birbirine nefret etmesi, haksız davranışlarda bulunması, kocanın karısını dövmesi, evliliğin gerektirdiği yükümlülöklere uymaması, kocanın karısını haram olan bir fiile zorlaması gibi kötü davranması ve şiddetle geçimsizlik durumlarda ilk planda yapılması gerekenleri Kur’an-ı Kerim’de şöyle açıklamaktadır. *“Eğer karı-koca arasının açılmasından endişeye düşerseniz, bir hakem erkek tarafından, bir hakem de kadın tarafından gönderin. Bunlar gerçekten barıştırmak isterlerse, Allah aralarındaki dargınlık yerine geçim vermektedir. Şüphesiz ki, Allah her şeyi bilendir ve her şeyden haberdardır.”*²⁴⁹

Bu ayet, eşler arasında çıkabilecek anlaşmazlıklarda hakemler aracılığıyla çözüm bulunmasını emrederek evliliğin devam ettirilmesi için çaba gösterilmesini tavsiye etmektedir.

²⁴⁷ Ebu Dâvûd, Nikâh, 2142, 2143

²⁴⁸ Nisa, 4/19

²⁴⁹ Nisa, 4/35

Buna rağmen, çözüm bulunmazsa ve kötü davranma ve geçimsizlik (nüşûz ve şikâk) devam ederse, kadın böyle bir durumdan nasıl kurtulacaktır? Bu durumda kadın tefrik'i talep edebilecek midir? Bu konuda, fakihlerin farklı görüşler vardır.

Mâlikîlerle Şâfiîlerin bir görüşüne ve Hanbelîlerin iki rivayetten birine göre, zarar gören kadın tefrik için hâkime başvurabilmektedir. Onlar, ıslah işlemine görevli hakemlerin, karı-kocanın vekalet vermesine gerek kalmaksızın, tazminatlı veya tazminatsız ayırma hakkına sahip olduğunu belirterek bu konuyu adli/kazaî boşanma (tefrik) kapsamına dahil etmişlerdir.²⁵⁰

Öte yandan, Hanefîlerle Şâfiîlerin tercih edilen görüşüne ve Hanbelîlerin bir rivayete göre, yukarıda bahsedilen zararlardan herhangi biri nedeniyle kadın, tefrik için hâkime başvuru yapamamaktadır. Onlar, koca vekaletname vermediği sürece hakemleri, tefrik hakkını kabul etmeyerek bu konuyu adli/kazaî talâkta ele almamışlardır.²⁵¹

Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi, Mâlikîlerin ictihadını kabul ederek bu konuyla ilgili şu hükmü vermiştir: “Eşler arasında geçimsizlik (nüşûz ve şikâk) çıkıp da mahkemeye müracaat edildiğinde mahkeme her iki taraftan birer hakem tayin etmektedir. Hakemler eşlerin arasını düzeltemezse ve kusur da kocada bulunursa hâkim karı-kocayı ayırmaktadır. Kusur kadında ise, mehir miktarı üzerinden bedelli boşamaya (muhâlea) hükmetmektedir. Hakemler, kararda birleşemeyecek olursa yeni bir hakem heyeti seçilmektedir. Hakemlerin vereceği hüküm kat'idir ve itirazı mümkün değildir.”²⁵²

²⁵⁰ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, s. 81; Acar, *İslam Aile Hukuku*, s. 293

²⁵¹ el-Cessâs, Ebu Bekr Ahmed b. Ali er-Razi (ö.370), *Ahkâmü'l-Kur'ân*, (thk. Muhammed Sâdık Kumhavî), Dâru İh'iyâü't-Türâsî'l-'Arabî, Kahire 1992, c. 2, s. 271; Şa'bân, *el-Ahvâlü'sh-Şahsiyye*, s. 485; Acar, *İslam Aile Hukuku*, s. 292-293

²⁵² *Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi*, md. 130

4. Kocanın Kaybolması

İslam hukukuna göre, kocanın kaybolması halinde iki durum söz konusu olabilmektedir: Gâiplik ve Mefkûdluk. “Evini terk edip giden ve yaşadığı bilindiği halde evine uğramayan kimseye, *Gâip* denmektedir”. Buna karşılık, “Kaybolan ve kendisine ulaşılamayan, ne halde olduğu yani ölü mü diri mi olduğu bilinmeyen kişiye, *Mefkûd* denmektedir”.²⁵³ Gâip ve Mefkûd olan kocanın karısının şer’i hükümleri aşağıda ele alınmaktadır.

a. Gâiplik

Bütün fakihler, karısıyla irtibat halinde bulunan ve onun nafakasını temin eden bir kocanın gâipliğinde, kadının tefrik için hâkime başvuru yapma hakkı olmadığı konusunda ittifak etmişlerdir. İbrahim en-Nehaî, İbn Şihab ez-Zührî, Abu Ubayd, Abu Sevr, İbn Hanbel gibi fakihlere göre, eğer böyle bir koca nafaka sağlamaz ve şer’i sebepleri olmaksızın uzun süre gıyabında olursa, kadın tefrik davası açabilmektedir. Ancak, Hanefiler, bu durumu bir tefrik sebebi olarak saymamaktadır.²⁵⁴

Kadının boşanma davası açabileceği yönünde görüş bildiren fakihler, Mâlikîler ve Hanbeliler, bu konuda bazı şartlar koymuşlardır.

- i. “Gâiplik süre uzun olması: Hanbelilere göre, koca altı aydan daha bir süre gıyabında olursa kadın tefrik davası açabilmektedir. Mâlikîlere göre, bu süre bir yıldır.”
- ii. “Zarar görme korkusu: Eğer gâip olan kocanın karısı, kendisine zarar görme yada zinaya düşme olasılığı varsa, hakime tefrik talebinde bulunabilmektedir. Kadının

²⁵³ en-Nesefi, *Tilbetü ’t-Talebe*, s. 212; İbn Kudame, *el-Mugni*, s. 105

²⁵⁴ İbn Kudame, *el-Mugni*, c. 11, s.248; el-Haskefî, Alâüddîn Muhammed b. Alî b. Muhammed, ed-*Durrul Muhtar*, s. 361

zarar göreceği en az müddet ve kocasından ayrı kalması durumunda sabredebileceği en uzun müddet, altı aydır. Ömer (r.a.), kızı Hafsa'ya (r.a.) bu meseleyi sorup, ondan kadının kocasından ayrı kalması halinde ancak altı ay sabredebileceği yönünde cevap alınca, askerleri karılarından altı aydan fazla ayrı tutmamıştır. Dolayısıyla, Hanbeliler bu görüşü vermişlerdir.”

- iii. “Sağ kalmaya daha yakın şartlarda bulunmaması: Kocanın gaipliğin sebebi hac, ticaret, çalışmak veya ilim tahsili gibi sağ kalmaya daha yakın şartlar olmamalıdır. Hanbelilere göre, eğer böyle bir sebep olursa, kadın tefrik davası açamaz. Ancak, Mâlikîlere göre, kocası gaip olan kadın, herhangi bir sebebiyle tefrik davasını açabilmektedir.”²⁵⁵

Mâlikîler ve Hanbelîlere göre, böyle bir durumda şu işlem gerçekleştirilir: “Geçerli bir sebep olmaksızın evini terk edip giden kişinin yeri bilinmemekte ise ve karısı tefrik davasıyla mahkemeye başvurmuşsa hâkim, belli bir süre tahdit ederek kocaya ya evine dönmesini ya da karısını yanına almasını haber vermektedir. Belirlendiği süre sonunda, aynı durum devam ederse hâkim evliliğe son vermektedir. Kocanın yeri bilinmemekte ise ve ayrılık üzerinden bir yıl geçmiş olursa, kadının talebi üzerine tefrik kararı verilmektedir.”²⁵⁶

b. Mefkûd

Mâlikîlere göre, kaybolan kişinin farklı durumlar açısından karısının beklenme süresi de farklı olmaktadır. Onlara göre, mefkud olan kocanın dört durum olabilmektedir:

²⁵⁵ İbn Kudame, *el-Mugni*, s. 248

²⁵⁶ Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, İz yayıncılık, İstanbul, c. 1, s. 316; Yaman-Çalış, *İslam Hukukuna Giriş*, s. 194

- i. “Koca, Müslüman bir ülkede kaybolursa, karısının dört yıla kadar beklemesi gerekmektedir. Bu süre geçtikten sonra, vefat iddeti beklemeye başlayacaktır ve diğer bir kişiyle evlenebilecektir.”
- ii. “Koca, Düşman bir ülkede kaybolursa, kadın kocanın akranlarının yaşına kadar beklemek zorundadır. Bu süre bittikten sonra kadın, vefat iddeti beklemeye başlayacaktır ve diğer bir kişiyle evlenebilecektir. İmam Malik’in bir rivayete göre, bu süre yetmiş yıldır; diğer bir rivayet ise, seksen yıldır. İbn Arafa’ya göre, yetmiş beş yıldır ve Mâlikî mezhebinde buna karar vermiştir.”
- iii. “Müslümanlarla kâfirler arasındaki savaşta koca kaybolursa, kadının bir yıl beklemesi gerekmektedir. Bundan sonra, vefat iddeti beklemeye başlamaktadır. Bazı Mâlikî fakihlere göre, böyle bir kadının hükmü Müslüman bir ülkede kaybolanın hükmü gibidir.”
- iv. “İki Müslüman grubu arasındaki savaşta koca kaybolursa ve savaş bittikten sonra kocadan hiçbir iz bulunamazsa, kadın savaş gününden itibaren vefat iddeti beklemeye başlamaktadır. Bazı Mâlikî fakihlere göre, bir yıl beklemesi gerekmektedir.”²⁵⁷

Hanefilerle Şâfiîlerin yeni görüşüne göre, “kaybolma çeşitler (mefkûd ve gâiplik) arasında fark yoktur. Gâip olanın niçin, ne zaman, nasıl kaybolduğu önemli değildir. Önemli olan ölümüne hükmedebilmek için söz konusu olan müddetin geçmesidir. Mefkud kocanın ölümüne hükmedebilmek için ya hakkında kesin bir bilgi sahibi olunması ya da akranlarının hayatta kalabildikleri azami sürenin geçmesidir. Bazı Hanefilere göre bu süre, doksan yıl

²⁵⁷ el-Mevsûatü'l-Fıkhiyye, Vizerâtü'l-Evkâf ve's-Şuûnî'l-İslamiyye, Dâru's-Safve, Kuveyt, c. 38, s. 269

iken bazılarına göre yüz yirmi yıldır”. İbn Mas’ûd (r.a.), İbrahim Nahai, Abu Kalaba, Şa’bi, Ebu Leyla, Süfyan Sevri ve bazı sahabalar (r.a.) aynı görüşündedir.²⁵⁸

Kadının bu kadar uzun süre beklemesinin yol açacağı maddi, bedensel ve manevi sıkıntılar dikkate alındığında, “Zarar, imkân ölçüsünde giderilir”²⁵⁹ genel hukuk ilkesi doğrultusunda Mâlikî içtihatlarının tercih edilmesi daha uygundur. Nitekim, Osmanlı Hukuk-ı Aile Kanunnamesi de bu görüşü benimsemiştir.²⁶⁰

Şâfîîlerin eski kavline göre, “mefkud olan erkeğin karısı dört yıl beklemelidir. Bu süre geçtikten sonra kadın, tefrik talebinde bulunabilmektedir. Kadının talebi üzerine hâkim onları ayırmakta ve kadın vefat iddeti (dört ay on gün) beklemeye başlamaktadır. Ömer, Osman, İbn Ömer, İbn Abbas, Ali, İbn Zübeyir (r.a.) da aynı görüşe sahiptir”.

Hanbeliler, “mefkud durumu ile hanımının hükmünü iki kısma ayırmışlardır: a) Ticaret, hac, gezmek ya da ilim tahsili gibi sağ kalmaya daha yakın durumlarda mefkud olan kocanın vefat haberi gelmedikçe veya üzerinden doksan yıl geçmedikçe vefatına hükmedilememektedir. Bazı Hanbeli alimlere göre, bu süre yüz yirmi yıldır. b) Savaş gibi ölüme daha yakın durumlarda kaybolan koca için dört yıl beklenmelidir. Dört yıl geçtikten sonra kadın, tefrik için hâkime başvurabilmektedir. Hâkim tefrik kararı verdikten sonra kadın, vefat iddeti beklemeye başlamaktadır.”²⁶¹

²⁵⁸ el-Mevsûatü'l-Fıkhıyye, s. 268; İbnu'l-Hümâm, *Fethü'l-Kadîr*, c. 6, s. 146-147; bkz. eş-Şevkani, *Kitabü's-Seylû'l-Cerrâr*, c. 2, s. 250.

²⁵⁹ İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-Nazâir*, s. 85; Mecelle, md. 31

²⁶⁰ Hukuk-ı Aile Kararnamesi, md. 127-129.

²⁶¹ el-Mevsûatü'l-Fıkhıyye, s. 269

5. Kocanın Hapsedilmesi

Hapis cezasına çarptırılan adamın karısının durumu hakkında fakihler arasında farklı görüşler vardır. Hanefi ve Şafii mezhebine göre, “hapse mahkûm olan kişinin karısı, hapis süresi uzun olsa dahi hâkimden tefrik talebinde bulunamamaktadır. Çünkü bu konuda şer’i bir delil (nass) yoktur”. Buna karşılık, “Mâlikîler ve bazı Hanbelilere göre, kocasının hapsedilmesinden dolayı zarar gören kadın, hâkimden tefrik talebinde bulunabilmektedir. Kocasından ayrı kalan bir kadının ayrılıktan zarar göreceği süre Mâlikîlere göre bir yıl, Hanbelilere göre ise altı aydır”.²⁶²

Onlara göre, “üç yıl ve daha fazla hapis cezasına çarptırılan bir erkeğin karısı, ceza süresi bir yıl geçtikten sonra tefrik talebinde bulunabilmektedir. Bu durumda, kadının zarar görmemesi önemlidir. Bu açıdan kendi isteğiyle evi terk edenle esaret ya da zorla götürülme gibi nedenlerle karısından ayrı kalan arasında bir fark bulunmamaktadır. Böyle durumlarda, kocanın karısından uzak duruşu, karısına zarar vermektedir. Dolayısıyla, kocası hapiste bulunduğu kadın, tefrik (kazaî boşama) için hâkime başvurabilmektedir. Bir yıl hapis cezasının ardından hâkim, kocaya haber vermeden ve süre belirtmeden onları ayırmaktadır”.²⁶³

Türkiye’nin 1917 tarihli Hukuk-ı Aile Kararnamesi’nde, bu konuda bir düzenleme bulunmamaktadır. Ancak, 1924 tarihli tasarında hem erkek hem de kadın aşağılayıcı ve yüz kızartıcı bir suçtan hapse atılırsa, karşı tarafın hâkimden boşanma talebinde bulunabileceği hükme bağlanmıştır. Suriye Ahvalu’ş-Şahsiyye Kanunu, üç yıl ya da daha fazla hapis

²⁶² Acar, *İslam Aile Hukuku*, s. 286-287

²⁶³ Acar, *İslam Aile Hukuku*, s. 287

cezasına çarptırılan kocanın karısına bir yıl sonra tefrik için mahkemeye başvurma hakkı verilmiştir.²⁶⁴

6. Liân/Mülâane

Lügat itibariyle, Liân kelimesi Arapça La'n (لعن) kökünden türetilmiştir. La'n (لعن) kelimesi, “uzaklaştırmak, kovmak ve iyiliğinden çıkarmak” anlamlarına gelmektedir.²⁶⁵ Bu kökün türevleri olan *liân* ve *mülâane* “karşılıklı lânetleşme” manasını ifade etmektedir.²⁶⁶ İbn Manzûr, Liân kelimenin lâfzî manasını tetkik ederek şöyle demektedir: “Allah’a nispet edildiğinde, ‘rahattan uzaklaştırma ve iyiliğinden mahrum bırakma’ manasında kullanılmakta ve insanlara yöneltildiğinde ‘sövmek ve birbirlerine lanetleşme’ anlamlarına gelmektedir.”²⁶⁷

İslam hukukunda, tefrik sebeplerinden biri olan Li'an, bir terim olarak şu şekilde tanımlanmaktadır: “Kocanın karısını zina etmekle itham etmesi ancak bu iddiasını dört şahitle ispat edememesi halinde mahkeme huzurunda özel bir şekilde eşlerin yemin etmeleridir.”²⁶⁸

Kur'an'ı Kerim'in şu ayet, Liân'ın hem delili hem de şeklini oluşturmaktadır: “*Kendi karılarına zina suçu atıp da kendilerinden başka şahitleri de bulunmayan kimselerden her biri ise kendisinin doğru söyleyenlerden olduğuna dair dört defa Allah'a yemin ederek şahitlik etmelidir. Beşinci defa da eğer yalan söyleyenlerden ise Allah'ın lanetinin kendi*

²⁶⁴ Acar, *İslam Aile Hukuku*, s. 287; *Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi*, md. 80; Suriye Ahvalü'ş-Şahsiyye, md. 109

²⁶⁵ İbn Manzûr, *Lisanul Arab*, s. 4044

²⁶⁶ en-Nesefi, *Tilbetü't-Talebe*, s.158

²⁶⁷ İbn Manzûr, *Lisanul Arab*, s. 4044

²⁶⁸ en-Nesefi, *Tilbetü't-Talebe*, s.158; el-Mevsûatü'l-Fıkhıyye, c. 35, s. 246

boynuna olmasını ifade etmelidir. Kadının dört defa: “Allah’a yemin ederim ki, o muhakkak yalancılardandır” diye şahitlik etmesi kendisinden cezayı kaldırmaktadır. Beşincisinde ise, eğer o (kocas) doğru söyleyenlerden ise, Allah’ın gazabının kendi üzerine olmasını istemektedir.”²⁶⁹

Li’an için karı-kocanın aklı başında, reşit olmaları ve iffete iftira atmaktan (kazf²⁷⁰) arınmış olması gerekmektedir. Buna karşılık, kadının da iffetli olması gerekmektedir, yani zina suçlaması dürüstlük ihtimalini ortadan kaldıracak şekilde yapılmalıdır.²⁷¹

Liân önce koca tarafından başlatılmaktadır. Zina ile itham edilen erkeğin liân’dan kaçınması veya iftira attığını kabul etmemesi konusunda, fakihler arasında görüş ayrılığı vardır. “Hanefî ve Hanbelîlere göre koca, karısına iftira attığını kabul edinceye veya liân davası açıncaya kadar hapsedilmektedir.” Zina yaptığından şüphelenilen kadının iki seçeneği vardır. Hanefî ve Hanbelîlere göre, “Ya kocasının iddiasını kabul edecek ya da liân işlemine başlayacak. Bunlardan birini tamamlamadığı takdirde o da hapsedilmektedir. Şâfiî ve Mâlikî mezhepleri, liân’dan kaçınan kişinin kendisine yüklenen suçu kabul etmiş sayılacağını ve bu nedenle had cezasının uygulanacağını kabul etmektedir.”²⁷²

Ebû Hanîfe ve Hanbelîlerin bir rivayete göre, “karı-koca liân işlemini tamamladıktan sonra hâkim onları ayırmadan önce boşanmış olduğunu sayılmamaktadır. Hâkimin vereceği bu ayrılık, kadının suçunun sabitliğinden değil evliliğin böyle bir ithamla devam edemeyecek olmasından kaynaklanmaktadır. Hanbelîlerin diğer rivayetine göre, liân işlemi

²⁶⁹ Nûr, 24/6-9

²⁷⁰ Kazf: “İslam hukukunda, haddi gerektiren belirli suçlardan birinin adı olup “muhsan olan bir kimseye zina ithamında bulunmak veya nesebini reddetmek” şeklinde tanımlanmaktadır. İthamda bulunan kişiye “kâzif”, itham edilene “makzûf”, bu amaçla kullanılan kelime ve cümlelere “makzûfün bih” denilmektedir.” bkz. Aktan, Hamza, “Kazf”, *DİA*, c. 25, s. 148-149

²⁷¹ es-Serahsî, *El-Mebusût*, c. 6, s. 40-41; el-Merginânî, *el-Hidâye*, c. 3, s. 276-278; İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-Müctehid*, s. 98.

²⁷² Acar, *İslam Aile Hukuku*, s. 301

tamamlandıktan sonra hâkimin ayırmasını gerek kalmadan taraflar arasında boşanma meydana gelmiş olmaktadır.”²⁷³ Ebû Hanife ve Muhammed eş-Şeybânî’ye göre, liân’le meydana gelen tefrik, bir bâin talâktır.²⁷⁴

Mâliki mezhebine göre, “her ikisinin liân’ı tamamlaması ile eşlerin arasında kendiliğinden ayrılık meydana gelmektedir”. Ancak Şâfi’îler ve Hanbelilere göre ise, “sadece kocanın liân’ı tamamlaması ile kendiliğinden ayrılık meydana gelmektedir”.²⁷⁵ Ebû Hanife ve Muhammed dışında kalan büyük çoğunluğa göre, “liân’dan sonra meydana gelen ayrılık eşler arasında ebedi haramlığı gerektiği için yeniden evlenmeleri mümkün değildir”.²⁷⁶

Koca, karısını zina ile itham ettikten sonra boşarsa, liân durumu ortadan kalkmaktadır. Ayrıca, kocanın had cezası uygulamasına da gerek kalmamaktadır.²⁷⁷ Eğer koca, liân’dan sonra kendini yalanlarsa, fakihlerin çoğunluğuna göre, kendisine had cezası (kazf haddi²⁷⁸) uygulanır, çocuk kendine ait olacak ve karısına de ebediyen dönemeyecektir.²⁷⁹ Resulullah’ın (s.a.v.) şu hadisi ile desteklemektedir: “Lanetleşen iki kişi ebediyen bir araya gelemezler.”²⁸⁰

Ebû Hanife ve Muhammed’e göre, “koca kendini yalanlarsa, kazf cezasını görüp lanetlenmiş karısıyla yeniden evlenebilmektedir. Çünkü hadis, onların lânet anında bir araya

²⁷³ el-Kasânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes’ûd b. Ahmed, *Bedâi’u’s-Sanâi’ fî Tertîbi’s-Şerâi’*, Dârü’l-Hadîs, Kahire 2005 c. 5, s. 34-36; el-Cessâs, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, c. 5, s. 133-136

²⁷⁴ İbnü’l-Hümâm, *Fethü’l-Kadîr*, c. 4, s. 286; el-Âlemgîriyye (*el-Fetâvâ’l-Hindiyye*), trc. Sayyid Amir Ali, Maktaba Rahmaniye, Lahor, ty, c. 2, s. 519-521

²⁷⁵ İbn Kudame, *el-Mugni*, c. 11, s. 122-124; eş-Şirbînî, *Mugnî el-Muhtâc*, c. 3, s. 498.

²⁷⁶ Mâlik, *el-Müdevvene*, c. 3, s. 107; Şafîî, *el-Ümm*, s. 417; İbn Kudame, *el-Mugni*, s. 122-124; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, s. 335; eş-Şevkani, *Kitabü’s-Seylû’l-Cerrâr*, s. 434.

²⁷⁷ Acar, *İslam Aile Hukuku*, s. 302

²⁷⁸ Kazf Haddi: “Kazf suçu sabit olduğu takdirde suçluya bedenî ceza olarak celde (seksen sopa) cezası uygulanmaktadır; mânevî ceza olarak da şahitliği kabul edilmeyen güvenilmez bir kişi olarak sayılmaktadır.” bkz. Aktan, Hamza, “Kazf”, *DİA*, c. 25, s. 148-149

²⁷⁹ el-Merginânî, *el-Hidâye*, s. 266-268; İbn Kudame, *el-Mugni*, s. 133-134

²⁸⁰ el-Beyhakî, Ebu Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali (ö.458), *es-Sünen*, (thk. Muhammed Fuad Abdulkaki) Darü’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beirut 2003, Kitâbu’l-Liân, Hadis no. 10353, c. 7, s. 672

gelemeyeceklerini delalet etmekte ve bu ayrılık, bir bâin talâk hükmündedir.”²⁸¹ Diğerlerine göre bu ayrılık, evliliğin feshi neticesini doğurmaktadır.²⁸²

7. İlâ

Sözlükte, Arapça “الإلّا” (Îlâ) kelimesi “yemin etmek” ve “birbirinden uzaklaşmak” anlamlarına gelmektedir. İslam hukukunda, terim olarak, “kocanın hastalık veya yolculuk gibi dini bir sebep olmaksızın karısıyla dört ay ve daha fazla cinsel ilişkiye girmeyeceğine dair Allah adıyla yemin etmesine îlâ denmektedir”.²⁸³

Yüce Allah Kur’an-ı Kerim’de, îlâ ile ilgili hükmü şu şekilde düzenlemektedir: “*Kadınlarına yaklaşmamak için yemin eden erkeklerin dört ay beklemeleri gerekmektedir. Şayet (yeminlerinden) dönerlerse, (bilsinler ki) şüphesiz Allah, çok bağışlayan ve çok merhamet edendir. Ancak, eğer boşanmaya karar verirlerse, (bilsinler ki) şüphesiz Allah, (söylediklerini) çok iyi işitmektedir ve (kurduklarını) çok iyi bilmektedir.*”²⁸⁴ Bu âyete bağlı olarak, yeminden dönmek veya dönmeden boşamak, ikisi de mümkün olmaktadır.

Bir erkek, yemin ettikten sonraki dört ay içinde karısıyla cinsel ilişkiye girerse, yeminini bozmuş olacağı için yemin keffâretinden sorumlu olmaktadır. Kur’an-ı Kerim’de, yemin keffâreti şöyle bildirilmektedir: “*...Yeminin keffâreti, çocuğunuza yedirdiğinizin orta derecesinden on fakiri doyurmak yahut giydirmek veya bir köle azat etmektir. Bunlara gücü yetmezse onun keffâreti üç gün oruç tutmaktır. İşte yemin ettiğiniz vakit yeminlerinizin*

²⁸¹ el-Merginânî, *el-Hidâye*, s. 268-270; el-Meydanî, Abdullgani el-Ganimi ed-Dimeşki (ö.1298), *el-Lübab Fi Şerhi'l-Kitab Âlâ Muhtasari'l-Kudûrî*, el-Mektabetü'l-İlmiyye, Beyrut, t.y, c. 3, s. 77; es-Serahsî, *El-Mebusût*, c. 6, s. 44.

²⁸² Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, c. 1, s. 345.

²⁸³ en-Nesefî, *Tilbetü't-Talebe*, s. 156; Döndüren, Hamdi, “Îlâ”, *DİA*, c. 22, s. 61-62

²⁸⁴ Bakara, 2/226-227

keffâreti budur...”²⁸⁵ Bu âyete göre yeminin kefareti, on yoksulu doyurmak veya giydirmek veya bir köle azat etmektir. Bunlardan birinin yerine getirilmesi mümkün olmadığı halde, üç gün oruç tutmaktır.

Îlâ süresi dolmuş ve koca yemininden bu yana dört ay geçmesine rağmen karısıyla cinsel ilişkide bulunmamışsa, bu tavır karısını boşamak niyetinde olduğunu göstermektedir. Hanefilere göre, “erkek, dört aylık sürenin bitiminden sonra karısına dönme hakkını kaybetmektedir. Bu durumda, hâkim kararına gerek kalmaksızın kendiliğinden bir bâin talâk vuku bulmuş olmaktadır.”²⁸⁶ İbn Abbas (r.a.), İbn Mes’ud (r.a.), İbrahim Nehaî ve Evzai de bu görüşe sahiptir. Ancak, Ali (r.a.), Zeyd b. Sâbit (r.a.) ve İbn Ömer (r.a.)’e göre, böyle bir durumda bir ricî talâk oluşmaktadır.²⁸⁷

Diğer mezheplere (cumhur) göre, “yeminin üzerinden dört ay geçtiği halde kendiliğinden talâk meydana gelmemektedir; koca ya yemininden vazgeçip karısına dönmeli ya da onu boşamalıdır. Aksi halde kadın mahkemeye tefrik talebinde bulunmaktadır. Mahkeme kocadan ya karısına dönmesi ya boşamasını istemektedir. Bunlardan birini seçilmediğinde hâkim, aralarını ayırmaktadır. Îlâ uygulamasında gerek kocanın boşaması gerekse mahkemenin tefriki, bir ric’î talâk hükmündedir.”²⁸⁸

²⁸⁵ Mâide, 5/89

²⁸⁶ eş-Şeybânî, *el-Câmi ‘u’l-Kebîr*, s. 107; el-Cessâs, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, c. 1, s. 490-491; es-Serahsî, *El-Mebusût*, c. 7, s. 20; el-Merginânî, *el-Hidâye*, c. 3, s. 231-233

²⁸⁷ el-Kasânî, *Bedâi ‘u’s-Sanâi’*, c.3, s. 175-176; İbn Kudame, *el-Mugni*, c.11, s. 30-38

²⁸⁸ İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-Müctehid*, s. 82-83; eş-Şevkani, *Kitabü’s-Seylû’l-Cerrâr*, s. 426.

8. Zihâr

Süzlükte Zihâr (الظهار) kelimesi, Arapça “sırt, arka, yüzey” gibi anlamlarına gelen “zahr” (ظهر) kökünden türetilmiştir. İslam Hukukunda Zihâr terimi, “Kocanın karısını veya onun önemli bir organı aralarında ebedi mahrem olan birine ya da onun sırt, baldır, karın gibi bir organına benzetmesidir”. Zihar, kocanın karısına “sen benim için mahremlerimden birisinin sırtı gibisin” demesi ya da “sen bana annemin sırtı gibisin” demesiyle gerçekleşmektedir.²⁸⁹

İslam öncesi dönemde, böyle benzetmeler bir tür talâk olarak sayılmaktaydı. Ancak İslam, bu tür boşamayı kaldırmış ve kadını, kocası keffaret ödeyene kadar kocasına yasaklamıştır.²⁹⁰

Bunun delili de şu ayetlerdir:

*“İçinizden zihâr ile kadınlarından ayrılmaya kalkışan kimseler bilmelidirler ki, o kadınlar onların anaları değildir. Anaları ancak, onları doğuranlardır. Üstelik onlar (zihâr yaparlarken), gerçekten pek çirkin ve asılsız bir söz söylüyorlar. Bununla birlikte Allah'ın affının ve mağfiretinin çok olduğunda da kuşku yoktur. Kadınlarından zihâr ile ayrılmağa kalkıp da sonra dediklerini geri alacak olanların, ikisi ilişkide bulunmadan önce bir köle azat etmeleri gerekmektedir. İşte siz bununla öğütleniyorsunuz. Allah her ne yaparsanız haberdardır. Ona (köle azat etme) gücü yetmeyen de karısıyla ilişki de bulunmadan önce iki ay sırasıyla oruç tutması gerekmektedir. Ona da gücü yetmeyen, altmış yoksulu doyurmalıdır. Bunlar, Allah'a ve peygamberine inanasınız diyedir ve bunlar Allah'ın çizdiği sınırlardır. Kafirler için ise acı bir azap vardır.”*²⁹¹

²⁸⁹ İbn Manzûr, *Lisanul Arab*, 2770; eş-Şirbînî, *Mugnî el-Muhtâc*, c.3, s. 461; İbn Abidîn, *Reddu'l-Muhtâr*, c. 5, s. 125

²⁹⁰ Acar, *İslam Aile Hukuku*, s. 302

²⁹¹ Mücâdele, 58/2-4

Hanefî ve Şâfiîlere göre “zihâr, niyet ile bağlıdır. Kast olunan haramlılık, zihâr haramlılığı ihtimalini taşıması tabirleri ile aynı zamanda, talâk ve îlâ haramlığı ihtimalini de taşıdığı için niyete bağlıdır. Eğer kocanın zihâr’dan niyetinin ne kastedildiği bulunmazsa, zihâr’a hamledilmektedir.” Hanbelîler ise, zihâr’ın sarîh olduğu nedeniyle niyete bağlı olmadığı görüşündedirler.²⁹²

Kocanın kefarete vermekten kaçınması halinde hâkim hapis veya tazir ile olsun ondan kefareti vermesini ya da hanımını boşanmasını talep etmektedir. Bunlardan birisi yapılmadığı takdirde, hâkim aralarını ayırmaktadır.²⁹³ Koca, eşini cinsi münasebet hakkında mahrum etmesi nedeniyle eşine zarar vermektedir. Kadın da hakkının yerine getirilmesi talebinde bulunma ve kendisinden zararın def’ini isteme hakkı vardır.

Sonuç olarak, “zihâr nikâh akdinin zevalini gerektirmemektedir. Kefareti ödendikten sonra nikâh akdi yenilenmeksizin eşler birbirine dönebilirler. Ancak zihâr’dan kaynaklanan zararı gidermek için, koca ya kefareti ödemek ya da eşini boşamak zorundadır.”²⁹⁴

V. FESİH KAVRAMI

A. TANIMI

Sözlükte, Arapça olan *Fesih* (الفسخ) kelimesi, “aklen veya bedenlen zayıf olmak, bilmemek; bozmak, yok etmek, iki şeyi ayırmak ve dağıtmak” gibi anlamlarına gelmektedir.²⁹⁵ İslam hukukunda, fesih terimi, “bir akdin veya hukuki bağın iradi olarak sona erdirilmesini ifade

²⁹² eş-Şirbînî, *Mugnî el-Muhtâc*, s. 464; İbn Abidîn, *Reddu’l-Muhtâr*, s. 130-131.

²⁹³ İbn Abidîn, *Reddu’l-Muhtâr*, s. 130-131.

²⁹⁴ el-Kasânî, *Bedâi’u’s-Sanâi’*, s. 230; eş-Şirbînî, *Mugnî el-Muhtâc*, s. 464-465; İbn Abidîn, *Reddu’l-Muhtâr*, s. 130

²⁹⁵ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, s. 3412; el-Fîrûzâbâdî, Muhammed b. Yakub, *el-Kamusu’l-Muhîr* (thk. Enes Muhammed eş-Şamî-Zekerîyya Cabir Ahmed), Dârü’l-Hadis, Kahire 2008, s. 1246

etmektedir”.²⁹⁶ Evlilikte fesih kavramı, “evlenme akdi esnasında bulunan veya sonradan meydana gelen bir eksiklik nedeniyle evlilik ilişkisinin hâkim tarafından ortadan kaldırılmasıdır.”²⁹⁷

Hanefilere göre, “fesih ancak hâkim kararı ile tamamlanabilmektedir”. Şâfiîlerle Hanbelilere göre, “fasih sebebin ortaya çıkmasıyla akit bağlayıcı olmaktan çıkmış ve diğer lazım olmayan akitler gibi hak sahibinin iradesinin beyanıyla feshedilebilir hale gelmiştir; dolayısıyla mahkeme kararına gerek yoktur.”

B. FESİH VE TALÂK ARASINDAKİ FARKLAR

Fıkıhçıların çoğu, diğer akitler gibi nikah akdini de feshedebileceğini belirtmekle birlikte, fesih ile talâk arasında gerek mahiyeti gerekse sonuçları açısından bazı farklılıklar bulunmaktadır. Fesih ile talâk arasında ortak vasıflar bakımından benzerlikler bulunmakla beraber mümeyyiz vasıfları bakımından aralarında şu farklar vardır:

- i. “Talakin ric’i olduğunda, kocanın tek taraflı iradesiyle evliliğin devam etmesi mümkün iken, fesih olması halinde, evliliğin yeniden gerçekleşmesi ancak yeni bir akit ile mümkündür.”
- ii. “Talak ile kocanın üç talâk hakkından biri kullanılmaktadır. Öte yandan, fesih sonrası talâk sayısında azalma olmamaktadır.”
- iii. “Hanefilere göre, boşama kelimelerinin kullanılması, Îlâ, liân, Kocanın Müslüman olmaktan kaçınması (Ebu Yusuf ve Muhammed’e göre), kocanın irtidat etmesi

²⁹⁶ Bardakoğlu, Ali, “Fesih”, *DİA*, c. 12, s. 427

²⁹⁷ Acar, *İslam Aile Hukuku*, s. 310

(Muhammed'e göre), kocada bulunan bir ayıp sebebiyle hâkimin ayırması ve Tefviz-i Talâk gibi nedenlerin sonuçları, kısaca, kocadan her ayrılmanın sonucu talâktır. Buna karşılık, kocanın küfüv olmaması, mehrin mehr-i misilden az olması gibi sebepler için kadın tarafından meydana gelen ayrılmaların sonucu fesihtir.”

- iv. “Hanefî mezhebine göre, evlilik akdinde bulunması gereken şartlardan bazılarının eksik olması halinde hâkim kararına gerek kalmaksızın fesih gerçekleşebilmektedir. Şâfiî mezhebine göre ise, karı-koca arasında bedel karşılığında da olsa her ayrılık, talâk olarak isimlendirilmektedir. Bunun dışında, liân, eşlerden birinde bulunan bir ayıp, nafaka veya mehrin az olması ve akit esnasında bulunan bir eksiklik gibi nedenler ile gerçekleşen ayrılıkların sonucu fesihtir.”²⁹⁸
- v. “Bir kimse bir veya iki talâkla boşadığı karısını, iddet içerisinde yeniden boşayabilmektedir. Çünkü, iddet süresince evlilik bir yönden devam etmektedir. Buna karşılık, kendisinden fesih suretiyle ayrıldığı kadını iddet içinde de olsa yeniden boşayamaz. Çünkü böyle bir kadın talâka mahal değildir”²⁹⁹

C. FESİH VE TEFRİK ARASINDAKİ FARKLAR

Fesih, evlenme akdi esnasında veya sonradan meydana gelen bir eksiklik veya bozukluk sebebiyle evlilik akdinin sona ermesi anlamında kullanılmaktadır. Evliliğin sona erdirilmesi, takdir ve araştırmayı gerekli kılıyorsa hâkimin hükmüyle, takdir ve araştırmayı gerekli kılmıyorsa kendiliğinden meydana gelmektedir.³⁰⁰

²⁹⁸ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, s. 243-244; Döndüren, Hamdi, *Delilleriyle İslam Hukuku*, Mistaş Matba, Konya 1983, s. 243-244

²⁹⁹ Çolak, *İslam Aile Hukuku*, s. 228-229

³⁰⁰ Çolak, *İslam Aile Hukuku*, s. 229

Bununla birlikte bir de belirli sebeplerin varlığında, eşlerden birisi, umumiyetle kadın mahkemeye başvurmakta ve hâkimden boşanmayı talep etmektedir. “Sebeplerin mevcut olması durumunda hâkim, tarafların ayrılmasına hükmetmekte ve bu hükümle boşanma gerçekleşmiş olmaktadır. Bu nevi boşanmalarda kocanın bunu istemiş olması şartı yoktur; boşanma kocanın veya eşlerin irade beyanlarıyla değil, hâkimin hükmüyle gerçekleşmektedir. Bu nevi boşanmaya “kazaî boşanma” veya “tefrik” denmektedir.”³⁰¹

VI. BOŞANMA İLE İLGİLİ BAZI ÖZEL DURUMLAR

Bu başlık altında, irtidat olayının boşanmaya etkisi, boşanmanın fesih kavramı ile ilişkisi, boşanmanın tescili, üç boşanma hakkının kullanılması sonucunda eşlerin yeniden birleşebilmeleri gibi özel durumlar hakkında kısa bir tartışma yapılacaktır.

A. İRTİDAT’IN ETKİSİ

Lügat itibarıyla, “Arapça “redd” (رَدّ) kökünden türeyen “irtidat” (إِرْتِدَاد) ve “ridde” (الرِّدَّة) kelimesi, ‘dönmek’, ‘geri çevirmek’ ve ‘kabul etmemek’ anlamlarına gelmektedir. İslam hukukunda, terim olarak, Müslüman bir kişinin kendi iradesiyle İslâm dininden çıkmasını ifade etmektedir. İrtidat eden erkeğe mürted (مُرْتَدّ), kadına mürtedde (مُرْتَدَّة) denilmektedir.”³⁰²

Bu ayetler, İslam’ı kabul ettikten sonra ondan çıkmanın yani irtidadın ne kadar büyük bir manevi suç olduğunu göstermektedir:

³⁰¹ Aydın, Mehmet Akif, *İslam ve Osmanlı Hukuku Araştırmaları*, İz Yayıncılık, İstanbul 1996, s. 24

³⁰² İnce, İrfan, “Ridde”, *DİA*, c. 35, s. 88

“...Sizden her kim de dininden döner ve kafir olarak ölürse, bunların yaptığı bütün iyi işler dünya ve ahirette boşa gitmiştir ve artık onlar cehennemlikler, hep orada sonsuza kadar kalacaklardır.”³⁰³

“İman ettikten, Resul’ün hak olduğuna tanıklık ettikten ve kendilerine apaçık deliller geldikten sonra inkarcılığa sapan bir kavme Allah nasıl hidayet nasip eder? Allah, zalimler topluluğunu doğru yola iletmez.”³⁰⁴

“Kim de doğru, apaçık belli olduktan sonra peygambere muhalefette bulunur ve müminlerin yolundan başka bir yola giderse, onu gittiği o yolda bırakır ve kendisini cehenneme boylatırız ki, o ne kötü gidiştir!”³⁰⁵

“Her kim imanından sonra Allah’a küfrederse kalbi imanla dolu olduğu halde zorlanan başka ve kim küfre göğsünü açarsa, onların üstüne kesinkes Allah’tan bir gazap iner ve onlara büyük bir azap vardır.”³⁰⁶

İrtidadin bu manevi etkilerinin yanı sıra hukukun evrensel uygulaması açısından maddi etkileri de bulunmaktadır. Bu etkilerden biri evlilikle ilgili ilişkide görülmektedir.

Hanefi ve Mâlikîlere göre, “karı kocadan herhangi birinin İslam’dan çıkması, mahkeme kararına gerek kalmaksızın evliliği sona erdirmektedir”.³⁰⁷ Kısaca diyebiliriz ki, irtidat nedeniyle ayrılık hemen meydana gelmektedir. Hanefilere göre, “başlangıçta mürtedle evlilik câiz olmadığına göre bilahare de mürtedle evliliğin devamı câiz değildir. Bu ayrılıkla fesih

³⁰³ Bakara, 2/217

³⁰⁴ Alü-İmrân, 3/86

³⁰⁵ Nisâ, 4/115

³⁰⁶ Nahl, 16/106

³⁰⁷ Mâlik, el-Müdevvene, c. 2, s. 315; el-Merginânî, el-Hidâye, c. 1, s. 221

meydana gelmektedir. talâk sayılarında azalma olmamaktadır”.³⁰⁸ İmam Muhammed’e göre, “fesih değil talâk meydana gelmektedir. Mâlikîlerin meşhur görüşüne göre, bâin talâk meydana gelmektedir.”³⁰⁹

Şâfiî ve Hanbeli mezheplerine göre, “irtidat eşlerin cinsel ilişkiden önce meydana gelirse ayrılık hemen meydana gelmektedir. Ancak, irtidat cinsel ilişkiden sonra meydana gelirse evlilik, irtidat ile başlayan iddet süresinin sonunda ve mahkeme kararıyla sona ermektedir. Eğer kocanın İslam’a dönmesi iddetin tamamlanmasından önce olursa evlilikleri devam etmektedir.”³¹⁰

İslam hukukunun, gayrimüslim iken İslam’ı kabul etme ve bunun evliliğe etkisi konusunda, yaklaşımı şöyledir: “Gayrimüslim bir kadın İslam’ı kabul ederse ve kocası da gayrimüslim kalırsa, her şeyden önce kocaya Müslüman olması teklif edilmektedir. Bu teklife olumlu cevap verir ve Müslüman olursa, eski evlilik hayatlarına devam etmektedir. Fakat İslam’ı kabul etmezse, hâkim onları ayırmaktadır. Hanefilere göre bu ayrılık, bâin talâk olarak kabul edilmektedir. Koca Müslümansa, kadın müşrik değilse yani kitabi dinlerden birine giren olursa evlilikleri zarar görmemektedir.”³¹¹

İslam’dan çıkıp kitabi dinlerden birine girdiği bir kadının durumunu şu ayete göre değerlendirilmektedir:

“Bugün temiz nimetler size helal edildi. Kendilerine kitap verilenlerin yemekleri size, sizin yemekleriniz de onlara helaldir. Hür mümin kadınlarla, sizden önce kendilerine kitap

³⁰⁸ es-Serahsî, *el-Mebsût*, c. 5, s. 49; İbnu’l-Hümâm, *Fethu’l-Kadîr*, c. 3, s. 428-429

³⁰⁹ Acar, *İslam Aile Hukuku*, s. 317

³¹⁰ Şâfiî, *el-Ümm*, c. 5, s. 75; İbn Kudâme, *el-Mugnî*, c. 6, s. 249

³¹¹ el-Kudûrî, *Muhtasarü’l-Kudûrî*, c. 3, s. 26; *el-Fetâva’l-Hindiyye*, c. 1, s. 338; eş-Şirbînî, *Mugnî el-Muhtâc*, c. 4, s. 320

verilenlerin hür kadınları, namusunuzu muhafaza etmek, zina etmemek, gizli dost tutmamak, kendilerine Mehirlarını verip nikahlamak şartıyla size helaldir. Her kim şeriatın hükümlerini tanımazsa, bütün yaptıkları boşa gitmiştir ve o ahirette zarara uğrayacaklardır.”³¹²

B. ÜÇ BOŞAMAYI AYNI ANDA KULLANMA

İslam hukukçular arasında, aynı anda yapılan üç talâkın sünnete aykırı olup olmadığı, geçerli olup olmadığı ve böyle bir uygulamanın eşleri birbirinden ayırıp ayırmadığı konusunda, ihtilaf bulunmaktadır.

Cumhura göre, “üç talâk hakkı bir defada veya üç defa ayrı ayrı ancak aynı temizlikte kullanılırsa, bid’i talâk oluşmaktadır”. Abdurrahman b. Avf (r.a.), Şa’bi, Şâfiî ve Hanbelilerin bir görüşüne göre, “böyle bir durumda bid’i talâk meydana gelmemektedir”.³¹³

Fakihlerin çoğunluğuna göre, “üç boşanma hakkının aynı anda kullanılması, hukuken geçerlidir ve boşama sayısı kadar yani üç talâk meydana gelmektedir.”³¹⁴ Ata, Amr b. Dinar ve Sa’id b. Cübeyr gibi fakihlere göre, zifaktan sonra üç talâk hakkı bir defada kullanılırsa üç talâk meydana gelmektedir. Ancak, zifaktan önce kullanılırsa bir talâk oluşmaktadır.³¹⁵

İbn Teymiyye, İbn Kayyım el-Cevziyye ve Şevkânî gibi fakihlere göre, böyle bir boşama, hem Peygamber (s.a.v.) ve Ebu Bekr (r.a.) dönemindeki uygulamalara hem de dikkate

³¹² Mâide, 5/5

³¹³ Acar, *İslam Aile Hukuku*, s. 257

³¹⁴ Mâlik, *el-Müdevvene*, c. 2, s. 419; Şâfiî, *el-Ümm*, c. 5, s. 199, 268; eş-Şevkânî, *Neylû’l-Evtâr*, c. 6, s. 231

³¹⁵ Acar, *İslam Aile Hukuku*, s. 257

alınması gereken yarar-zarar dengelerine göre, sadece bir talâk sayılmaktadır.³¹⁶ Aşağıdaki hadisler bu grubun görüşünü destekler niteliktedir:

“Resulullah (s.a.v.) ile Ebu Bekr (r.a.) döneminde ve Ömer’in (r.a.) yönetiminin ilk iki yılında üç boşama bir sayılıyordu. Ömer (r.a.) *‘Bu insanlar düşünüp taşınarak yapmaları gereken bir işi aceleyle getirir oldular. Şunu onlara geçerli saysak’* dedi ve (aynı anda yapılan üç boşamayı üç boşama olarak) uyguladı.”³¹⁷

“Rükâne b. Abdi Yezîd, hanımını bir mecliste üç defa boşamıştı. Sonra buna çok pişman olarak Peygamber’e (s.a.v.) gelip durumu arz etmişti. Resulullah, kendisine eşini nasıl boşadığını sorunca ‘üç defa boşadım’ demiş, *‘bir mecliste mi?’* sorusuna da ‘evet’ cevabını vermişti. Bunun üzerine Allah Resülü: *‘Bu sadece bir boşama sayılır; istersen eşine dönebilirsin’* buyurmuş, Rükâne de eşine dönmüştü.”³¹⁸

Fakihlerin çoğunluğu, bu hadisleri senet ve metin tenkidine tabi tutarak, Ömer’in (r.a.) belirli maksatlarla verdiği yargı kararını, meselenin nihai hükmü olarak değerlendirmiş ve bu karar üzerinde de sahabelerin icmasını oluştuğunu iddia etmiştir. Ancak Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Mes’ûd, Zübeyr b. el-Avvâm, Abdurrahman b. Avf (r.a.) bu görüşe katılmamıştır.³¹⁹

Ayrıca, bir defada verildiği üç talâkın hepsinin birden geçerli sayılması, geçmiş zamanlara göre çok daha önemli hale gelen aile kurumunu dağıtacağından, çocukları perişan edeceğinden ve Allah Resulünün diliyle lanetlenmiş bir rezalet olan anlaşmalı hülle evliliklerine kapı açacağından büyük mefsedetlere de sebep olacaktır. Bu nedenle hem

³¹⁶ eş-Şevkânî, *Neylû’l-Evtâr*, s. 231

³¹⁷ Müslim, Talâk, 15, 17; Müsned, Talâk, 5296; bkz. Ebu Dâvûd, Talâk, 2199, 2200

³¹⁸ Ebu Dâvûd, Talâk, 2196; Tirmizî, Talâk ve’l-Li’an, 1177

³¹⁹ Bkz. İbn Hazm, *el-Muhallâ*, c. 9, s. 388-397; eş-Şevkânî, *Neylû’l-Evtâr*, s. 230-231.

delilinin mevcudiyeti hem de aileyi koruyucu yönü dikkate alınarak aynı anda kullanılan üç boşamayı bir talâk olarak değerlendirmek daha uygun olacaktır.³²⁰

C. BOŞANMADA ŞAHİTLERİN BULUNMASI

Fakihlerin çoğu, şahitsiz bir boşanmanın meşru olduğu kanaatindedir.³²¹ Boşanma, bir bütün olarak toplum üzerinde etkilemektedir. Ayrıca boşanma, Rasulullah'ın (s.a.v.) beyanına göre Allah'ın sevmediği bir helal olduğu için insanlara, evlilikte olduğu gibi, boşanmayı ilan etmenin bir anlamı yoktur. Bununla birlikte, talâk hakkında bahseden ayetlerde görüldüğü gibi, boşama yetkisi kocaya aittir ve bunun gerçekleşmesi için şahitlere gerek yoktur.

Bazı hukukçular, aşağıdaki âyetin emredici hükmünün gereği olarak, “şahitlerin hazır bulunmasını talâkların geçerli olabilmesi için bir şart” olarak görmektedir.³²² Buhari de “boşanma esnasında iki şahit bulundurmanın sünnet üzere boşamanın bir gereği olduğunu” ifade etmektedir.³²³ İbnu'l-Hümmam'a göre, “muamelelerde ve nikâh, talâk, vekâlet, havale, vakıf, vasiyyet, ric'at gibi konularda şahit bulundurmak gerekmektedir”.³²⁴

Aşağıdaki ayet bu grubun görüşünü destekler niteliktedir. Yüce Allah Kur'ân-ı Kerim'de, boşanma esnasında şahitlerin bulunması konusunda, şöyle buyurmaktadır:

³²⁰ Yaman, *İslam Aile Hukuku*, Marifet Yayınları, İstanbul 1999, s. 109

³²¹ el-Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, c. 3, s. 682

³²² İbn Hazm, *el-Muhallâ*, c. 10, s. 17

³²³ Buhari, talâk, 1

³²⁴ Acar, *İslam Aile Hukuku*, s. 320

*“Boşadığınız kadınlar iddet sürelerinin sonuna ulaşınca, onları güzellikle tutun veya güzellikle ayrılın ve içinizden iki adil şahit tutun. Şahitliği de Allah için doğru yapın. Allah’a ve ahiret gününe inananlara böyle öğüt verilir...”*³²⁵

Cumhura göre, “bu ayetinde geçen “...*şahit tutun*...” ibaresinin, boşama sırasında şahit bulundurma emri olduğu gibi, ric’i talâk ile boşayan kişinin, yeniden karısına döneceği anda şahitler bulundurması gerektiği anlamı da ifade etmektedir.” Hanefiler ve Mâlikîler, “hem ayrılıkta hem de ric’at durumunda, iki erkek veya bir erkekle iki kadının şahitlik etmesinin müstehap” olduğu görüşündedirler. Şâfiîlerin bir görüşüne göre, “ric’at esnasında şahitler bulundurmak vacip, ancak ayrılıkta menduptur”. Hanbelilerin bir görüşüne göre, “ric’at sırasında vaciptir; bir başka görüşe göre ise müstehaptır. Son dönem Hanbeliler, müstehap görüşünü tercih etmektedirler.”³²⁶

Hz. Ali ve İmran b. Hüsayn’e (r.a.) göre, şahitler bulunmadan gerçekleşen boşamalar muteber değildir. Onlar, ayetteki “...*iki adil şahit tutun*...” emrinin önceki ayette zikri geçen “*Ey Peygamber! Kadınları boşayacağınızda...*”³²⁷ ifadesine bağlı olarak vucup ifade etmesinden hareketle, boşanma esnasında şahitlerin bulundurulmasının kanaatindedir. Ali (r.a.), kendisine boşanma hakkında soran kişiye “*Allah’ın emrettiği gibi iki adli şahit bulundurdun mu?*” deyince, adam “*hayır*” cevabını verdi. Hz. Ali (r.a.) “*Git, senin boşamanla boşanma meydana gelmemiştir*” demiştir.”³²⁸

“İmran b. Hüsayn (r.a.), karısını boşayan ve iddet bitmeden dönüş yaparak onunla cinsel ilişkide bulunan ve ne boşamayı ne de ona döndüğünü şahit tutmayan bir kimse hakkında

³²⁵ Talak, 65/2

³²⁶ Acar, *İslam Aile Hukuku*, s. 320

³²⁷ Talak, 65/1

³²⁸ Tûsî, Ebû Ca’fer Muhammed b. el-Hasan, *Tehzibu’l-Ahkam*, Tahran, ty. c. 8, s. 48-49

sorduğunda şöyle cevap vermiştir: “*Sen Peygamber’in (s.a.v.) sünnetine aykırı olarak boşamışsın ve (yine) onun sünnetine aykırı olarak dönmüştün. Onun boşandığını da kendisine döndüğünü de şahitlendir. Bir daha böyle yapma.*”³²⁹

D. BOŞANMANIN TESCİLİ

Küçük toplumlarda çiftlerin ne zaman evlenip ne zaman ve nasıl boşandıkları kolaylıkla bilinebilmiştir. Ancak, günümüzün büyük toplumlarında bunu takip etmek çok zor hale gelmiştir. Dolayısıyla, evliliklerin yanı sıra boşanmaların da şahitler huzurunda tescil edilmesi zorunlu hale gelmiştir.

Nitekim, 1917 yılında yürürlüğe giren *Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi*, “Karısını boşayan koca durumu hakime bildirmek zorundadır”³³⁰ ve “Adı geçen geçmiş maddeler mucibince tefrika dair sadır olan hüküm talâk-ı bâini tazammun eder ve keyfiyet ale’l-usul tescil edilir”³³¹ diyerek talâkın tüm toplumun bilgisi dahilinde olmasını şart koşmuştur. Ayrıca Osmanlı Ceza Kanunu 200. maddesine ek olarak, “Karısını talâk ettiğini 15 gün zarfında hâkime ihbar etmeyen bir kimse bir haftadan bir aya kadar hapsolunur” şeklindeki ceza da getirilmiştir.³³²

Gerçekleştiği zaman tescile ilişkin bu hükmü taşıyan boşanmanın gerçekleşip gerçekleşmediği, sayısı ve niteliği bakımından şüpheye düşme olasılığı da söz konusu olabilmektedir. Böyle durumlarda, boşanmanın ispatı için aşağıdaki esaslar kullanılmaktadır.

³²⁹ Ebû Davûd, talâk, 2186; İbn Mâce, talâk, 2025

³³⁰ *Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi*, md: 110

³³¹ *Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi*, md: 131

³³² *Osmanlı Ceza Kanunu*, md: 200

Koca, karısını boşayıp boşamadığı konusunda şüpheyne düşerse, boşanmaya hükmedilmemektedir. Çünkü, şüpheyne dayalı olarak kesinleşen evlilik bağı bozulamamaktadır.³³³

Boşamanın ric'i mi, yoksa bâin mi olduğu konusunda şüphe varsa, ric'i olduğuna karar verilmektedir. Çünkü asıl olan boşanma, bu tür boşanmadır. Boşanma sayısında şüphe varsa asgari sayı esas alınmaktadır. Çünkü diğerlerine göre kesin ve normal olan, boşamanın bir tek olmasıdır.³³⁴

E. ÜÇ BOŞANMADAN SONRA ESKİ EŞLERİN YENİDEN EVLENMESİ

İslam hukuku, kadının namusunu korumak ve talâk hakkının suiistimal edilmesini önlemek için bunu üçle sınırlandırmış ve üçüncü boşanmadan sonra birleşmeyi ağır şartlara bağlamıştır. Kur'an-ı Kerim'in şu ayeti, bu çetin şartların temel çerçevesini çizmektedir:

*“Yine (erkek) karısını bir daha (üçüncü defa) boşarsa, başka bir kocaya varıncaya kadar artık ona helal olmaz. Bu da onu boşarsa, Allah'ın emirlerini sağlam tutacaklarına ümitli oldukları takdirde öncekilerin birbirlerine dönmeleri kendilerine günah değildir. Bunlar, Allah'ın tayin ettiği sınırlardır. İlim ehli olanlar için bunları açıklamaktadır.”*³³⁵

Bu ayet ve ilgili hadislere göre, üç boşanma hakkını kullanmış olan eşlerin yeniden evlenmeleri için aşağıdaki şartlar aranmaktadır:

³³³ eş-Şirbînî, *Mugnî el-Muhtâc*, c. 4, s. 491; İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-Nazâir*, s. 61

³³⁴ İbn Kudame, *el-Mugni*, c. 7, s. 319; İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-Nazâir*, s. 61; eş-Şirbînî, *Mugnî el-Muhtâc*, c. 4, s. 491

³³⁵ Bakara, 2/230

- i. “Üçüncü defa boşanan kadın, iddetini bitirdikten sonra başka bir erkekle sahih bir şekilde nikâhlanmış olacaktır.”
- ii. “Bu yeni evlilikte mutlaka cinsel ilişki bulunmalıdır.”
- iii. “İkinci evlilik ölüm, talâk veya adli yollarla sona ermiş olacaktır.”
- iv. “Kadın, bu son boşamadan doğan iddeti de bitirmiş olacaktır.”³³⁶

Yukarıdaki şartları taşıması gereken yeni nikâh, sırf kadının eski eşine helal olması amacıyla akdi esasa göre (anlaşmalı olarak) yapılırsa, bu nikâh sahih olur mu?

Ebu Hanife ve bazı fakihler, “böyle bir evliliğin çok çirkin ve harama yakın olduğunu söylemeler de dış görünüşünden dolayı geçerli görmüşlerdir”.³³⁷ Öte yandan, fakihlerin büyük bir çoğunluk, “anlaşma ile yapılan hülle nikâhının haram ve çirkin olduğunu, dolayısıyla ayette hükmedilen yeni bir nikah olarak kabul edilemeyeceğini söylemişlerdir”.³³⁸ Her iki yaklaşım da aşağıdaki hadislerle dayanmaktadır. Ancak, farklı yorumlarla farklı sonuçlara varmaktadır:

*“Allah, anlaşmalı hülle evliliği yaparak kadını eski kocasına helal kılana da bu yolla kadın kendisine helal kılınan eski kocaya da lanet etsin”*³³⁹, *“Kiralık teke nedir, size bildireyim mi? O, anlaşmalı evlilikte kadını (eski kocaya) helal kılandır. Yüce Allah helal kılana da kendisi için helal kılınana da lanet etsin.”*³⁴⁰

³³⁶ bkz. Buhârî, Talâk, 4, 7, 27; Müslim, Talâk, 2; Ebu Dâvûd, Talâk, 49; Nesâî, Talâk, 9; İbn Mâce, Nikâh, 32; Müsned, 1/214, 2/25; Muvatta, Nikâh, 17, 18.

³³⁷ es-Serahsî, *el-Mebsût*, c. 6, s. 9-10; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, s. 474-475; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, s. 48.

³³⁸ Şafiî, *el-Ümm*, c. 5, s. 117-118; eş-Şirâzî, *et-Tenbîh*, s. 161; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, s. 48, 72; İbn Kudâme, *el-Mugnî*, s. 137-139.

³³⁹ Ebu Dâvûd, Nikâh, 15; Tirmizî, Nikâh, 28

³⁴⁰ İbn Mâce, Nikâh, 33

Nitekim, hadislerin açık manaları, cumhurun görüşünü desteklemektedir. Çünkü Allah'ın lanetini çekecek bir fiil, kendi başına sahih ve helal sayılamaz ki başka bir şeyi sahih ve helal hale getirsin. Ayrıca bazı sahabelerden, böyle bir evliliğin zina sayılacağına dair açık beyanları da bulunmaktadır. Örneğin Ömer (r.a.), amacı önceden belirlenmiş anlaşma ile yapılan hülle nikahı kıydıran yeni ve eski kocaları recmedeceğini söylemiştir.³⁴¹ Bu açıdan *Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi* de eski eşlerin yeniden birleşmesi için anlaşma ile yapılan hülle nikahını “Beynûnet-i kat’iyye zevcenin iddeti mürur ettikten sonra maksad-ı tahlil ile olmayarak zevc-i âhara varıp ba’de’t-takarrub anda iftirakı ve iddetinin müruru ile zail olur” diyerek geçerli saymamıştır.³⁴²

VII. BOŞANMA SONUÇLARI

Bir evlilik ilişkisi herhangi bir nedenle sona erdiğinde birtakım sonuçlar meydana gelmektedir. Bu sonuçların bir çeşidi eşleri, diğer bir çeşidi da çocukları ilgilendirmektedir. Bu başlık altında, evlilik akdinin sona ermesinden yani boşanmadan doğan sonuçları kısaca durulacaktır.

³⁴¹ Abdurrezzâk, *el-Musannef*, c. 6, s. 265 (no: 10777.)

³⁴² *Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi*, md. 118

A. ŞAHSİ SONUÇLAR

1. İddet

Arapça olan “İddet” (العدة) kelimesi, “sözlükte ‘saymak, beklemek, sayılan şeyin miktarı, belirli bir sayı, adet’ gibi anlamlara gelmektedir. İslâm hukukunda iddet terimi, evliliğin herhangi bir sebeple sona ermesi durumunda kadının yeni bir evlilik yapabilmek için beklemek zorunda olduğu süreyi ifade etmektedir.”³⁴³ Daha geniş bir ifadeyle, “kocasını ölen, ya da karı-koca hayatı yaşadıkdan (zifaf) sonra boşanan veya evliliği feshedilmiş olan bir kadının, başka birisiyle evlenebilmek için mutlaka beklemesi gereken süreye iddet” denmektedir.³⁴⁴

Tarifte geçen “karı-koca hayatı yaşadıkdan sonra” kaydı, nikâh akdinden sonra cinsel ilişki veya sahih halvet denen baş başa kalma durumu olmadan meydana gelen boşamaları dışarıda bırakmaktadır.³⁴⁵ Böyle bir durumdaki kadın, şu âyetin hükmü gereği herhangi bir iddet beklemez: “*Ey iman edenler, mümin kadınları nikahlayıp da kendileriyle ilişkide bulunmadan onları boşadığınızda, onların üzerinde sayacağınız bir iddet yoktur...*”³⁴⁶

a. İddetin Hikmeti

“Evliliğin sona ermesinin ardından kadın için getirilen iddet yükümlülüğü, ilk planda kadının önceki kocasından hamile olup olmadığının anlaşılması ve böylece nesebin karışmasının önlenmesi amacına yönelik bir tedbir gibi görünmektedir. Ancak “iddet ric‘î talâkta kocaya, bâin talâkta iki tarafa birden yeniden düşünme imkânı vermesi, kadını etrafında oluşabilecek

³⁴³ Acar, H. İbrahim, “İddet”, *DİA*, c. 21, s. 466

³⁴⁴ Yaman, *İslam Aile Hukuku*, s. 114

³⁴⁵ el-Kasânî, *Bedâi‘u’s-Sanâi‘*, s. 190; Yaman, *İslam Aile Hukuku*, s. 114

³⁴⁶ Ahzâb, 33/49

kötü zan ve niyetlere karşı koruması, evliliğin kocanın ölümüyle sona ermesi halinde ölen kocanın hâtırasına saygı ve yuvaya bağlılığı simgelemesi, kadının yeni bir hayata ve muhtemel bir evliliğe kendini hazırlamasına imkân vermesi gibi başka önemli amaç ve hikmetler de taşımaktadır.”

“İddet aile bağıını koruyucu, evlilik kurumunun önemini hatırlatıcı bir işleve de sahiptir. Böyle olunca iddetin sadece hamileliğin tesbiti ve nesebin karışmasının önlenmesi amacıyla sınırlandırılması doğru olmaz ve bu konuda Kur’an’da öngörülen süreler dinin taabbüdü nitelikte hükümlerinden sayılmaktadır.”³⁴⁷

Dolayısıyla günümüzde ultrason gibi cihazlarla hamilelik derhal belli oluyor, bu sebeple uzun süre iddet beklemeye gerek yoktur biçimindeki bir iddia, iddetin diğer hikmetlerini gözardı edeceğinden geçerli bir iddia değildir.

b. İddet Çeşitleri

İslam hukukunda, kadının durumuna ve sahip olduğu bazı niteliklere göre iddet altı kısma ayrılmaktadır:

i. Kocası Vefat Eden Kadının İddeti

Kocası ölmüş olan bir kadın, hamile değilse iddet süresi, zifaf meydana gelmiş olsun yada olmasın dört ay on gündür. Bu hüküm, kocası ölmüş kadınların iddeti hakkında Kur’an-ı Kerim’in genel ve açık beyanına dayanmaktadır. Allah, Kur’an’da şöyle buyurmaktadır:

³⁴⁷ Acar, “İddet”, s. 467. Bkz. Hallaf, *Ahvalü’ş-Şahsiyye*, s. 167; Ebû Zehre, *Ahvalü’ş-Şahsiyye*, s. 372

“İçinizden ölüp de geride kadın bırakanların eşleri, dört ay on gün beklemelidir. Bu süreyi bitirdikten sonra artık kendi haklarında meşru olarak tercih edecekleri hareketten size bir sorumluluk yoktur. Allah, bütün yaptıklarınızdan haberdardır.”³⁴⁸

“Hamile olmayan kadın, ric‘i boşama iddeti beklerken koca ölürse, boşanma iddetini terk ederek ölüm iddeti beklemeye başlamaktadır. Bâin talâk iddeti bekleyen kadın ise, ölüm iddeti beklemez; başlamış olduğu boşanma iddetini tamamlamaktadır. Ancak hamile ise, iddeti doğum yapana kadardır. Doğum kocasının ölümünden kısa bir süre sonra olsa bile durum değişmez.”³⁴⁹

Mahkeme mefkûd olan kocanın ölümüne ve dolayısıyla tefrike karar verdikten sonra, kadının ölüm iddetini beklemesi gerekmektedir.³⁵⁰ Fâsid nikah akdi, beraber yaşama hakkı vermediği halde karı-koca bir süre birlikte yaşamış olabilmektedir. Bunların hemen ayrılması gerekmektedir. “Eğer evlilik fâsid bir nikâh akdine dayanıyor da bu sırada koca ölürse kadın vefat iddeti beklememektedir; eğer cinsel ilişki olmuşsa talâk iddeti beklemektedir.”³⁵¹

ii. Boşanmış Kadının İddeti

Kur’an-ı Kerim’de, boşanmış veya evliliği fashedilmiş olan bir kadının beklemesi gereken iddet, şu şekilde bildirilmiştir: “Boşanmış kadınlar kendi kendilerine üç kuru’ beklerler...”³⁵²

Ayette geçen “kurû” (tekili kar’), sözlük kökeni itibariyle “hem adet (hayız, الحيض) hem de iki adet arasındaki temizlik (tuhr, طهر) süresi” anlamına gelmektedir. “Şâfiîlerle Mâlikîlere

³⁴⁸ Bakara, 2/234

³⁴⁹ el-Merginânî, *el-Hidâye*, c. 2, s. 28; İbn Kudâme, *el-Mugnî*, c. 8, s. 78; Şa’bân, *el-Ahvâlü’ş-Şahsiyye*, s. 500; Aydın, *İslâm Osmanlı Aile Hukuku*, s. 50.

³⁵⁰ Acar, “İddet”, s. 467

³⁵¹ Mâlik, *el-Müdevvene*, c. 2, s. 458; Kudûrî, *Muhtasarü’l-Kudûrî*, c. 3, s. 82; el-Merginânî, *el-Hidâye*, s. 29; İbn Kudâme, *el-Mugnî*, s. 112-113; Yaman, *İslam Aile Hukuku*, s. 116

³⁵² Bakara, 2/228

göre, ayette “kuru” kelimesinden kastedilen iki adet arasındaki *temizlik* süresidir. Bu görüşe göre, kadın boşanma sonrasında üçüncü hayız dönemine girdiğinde evlilik yapabilmektedir. Hanefiler ve Hanbeliler, bu iki anlamlardan *hayız* manasını tercih etmişlerdir. Onlara göre, boşanmış kadın üçüncü hayızdan temizlenmedikçe bir başkasıyla evlenemez.”³⁵³

iii. Hamile Kadının İddeti

Boşanma veya kocasının ölümü sırasında hamile olan kadın, doğum yapana kadar iddeti beklemektedir. Bu ayet, iddetin doğumla sona ereceğini göstermektedir: “...*Hamile kadınların iddetlerinin sonu, çocuklarını doğurmalarıdır.*”³⁵⁴

Hamile bir kadın düşük yapacak olursa, iddetin bitip bitmeyeceği düşüğün durumuna göre belirlenmektedir. Düşüğün şekli belirgin ise iddet biter, yoksa bitmez. Çünkü iddet şüphe ile bitmemektedir. Bu durumdaki kadın boşanmış olursa talâk iddetini, kocası ölmüş olursa ölüm iddetini tamamlamaktadır.³⁵⁵

iv. Küçüklük Veya Yaşlılıktan Dolayı Âdet Görmeyen Kadının İddeti

Henüz buluğ çağına gelmemiş kızların evlenmesi çok tasvip edilmese de³⁵⁶ bazı hukukçular tarafından caiz görülmektedir.³⁵⁷ Aşağıdaki âyet-i kerimede, yaşı küçük olduğu için henüz adet görmemiş olan kadınlar ile belli bir yaşa geldiği için adet görmeyen kadınların iddetleri

³⁵³ el-Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, c. 1, s. 496-497; es-Sâbûni, Muhammed Ali, *Revâiu'l-Beyan*, c. 1, s. 328. Yapılan diğer bir rivayete göre Ahmed b. Hanbel “temizlik” olarak anlamıştır. Bkz. Kattân, *Tarihut't-teşri'i'l-İslami*, s. 221

³⁵⁴ Talâk, 65/4

³⁵⁵ İbn Kudâme, *el-Mugnî*, s. 97; eş-Şirbînî, *Mugnî el-Muhtâc*, c. 5, s. 85; Yaman, *İslam Aile Hukuku*, s. 116-117

³⁵⁶ Nitekim Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi, “Oniki yaşını tamamlamamış olan erkek çocuk ile dokuz yaşını tamamlamamış olan kız çocuk hiçbir kimse tarafından evlendirilemez” (md. 7) diyerek küçüklerin evlendirilmelerini yasaklamıştır.

³⁵⁷ Bu konudaki tartışmalar için bkz. ed-Debûsî, *Kitâbu'n-Nikâh*, s. 144, 149; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, s. 5-6

bildirilmektedir: “Kadınlarınızdan artık ay halinden ümit kesmiş olanlarla, henüz ay hali görmeyecek kadar küçük yaşta olanların iddeti, şüphe ederseniz bilin ki üç aydır...”³⁵⁸

İlk adet görme yaşı ve adetin kesilme yaşı, kişiden kişiye değişmekle birlikte genellikle, ilki için en az dokuz en fazla on beş, ikincisi için elli beş³⁵⁹ sınır kabul edilmektedir. Bu durumda dokuz yaşından önce ve elli beş yaşından sonra gerçekleşecek boşamalarda üç ay iddet beklenmektedir.³⁶⁰

v. Buluğ Çağına Geldiği Halde Hiç Adet Görmemiş Kadının İddeti

Bilinmeyen bir sebeple hiç adet görmeyen veya bir ya da iki defa iddet görüp de adet görmemeye başlayan kadınların iddet müddeti hakkında mezhepler arasında büyük görüş ayrılıkları vardır. “Hanefilerle Şâfiîlerin yeni görüşüne göre kadın, adet görene kadar veya adet görmeyeceği yaşa gelinceye kadar beklemektedir. Bundan sonra yine üç aylık iddeti beklemektedir. Osman ve Zeyd b. Sabit (r.a.) de bu görüştedir. Onların bu ihtiyatkarlığı bu durumdaki kadının hamile olmadığıнын kesin olarak tespit arzusuna dayanmakta ise de bugünkü tıbbi bilgiler ışığında bu ölçüde bir ihtiyata artık gerek yoktur. Kaldı ki, bu ölçüde bir ihtiyat, hem boşandıkları halde karısına iddet nafakası ödemeye devam eden koca, hem de ne evli ne de bekâr sayılan kadın için son derece mahzurlu ve meşakkatlidir. Ayrıca, kötü niyetli kadınlar için suistimal edilmeye açık bir yoldur.”³⁶¹

“Şâfiîlerin diğer bir görüşüne göre, böyle bir kadın dört yıl bekledikten sonra ayrıca üç ay iddet beklemektedir. Mâlikî ve Hanbelî fakihlerine göre ise, bu tür kadınların iddeti dokuz

³⁵⁸ Talâk, 65/4

³⁵⁹ Yaşlıktan dolayı adet görmeyen kadının sınırı, Hanefilere göre elli beş iken, Hanbelilere göre elli, Şâfiî'lere göre altmış iki ve Malikilere göre ise yetmiş yaşıdır. bkz. Acar, *İslam Aile Hukuku*, s. 344

³⁶⁰ İbn Kudâme, *el-Mugnî*, c. 8, s. 86-87, İbnu'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, c. 4, s. 318

³⁶¹ Şâfiî, *el-Ümm*, s. 310; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, s. 75

aydır. Hamileliğin doğal süresi olan dokuz ay geçtikten sonra kadınlar üç ay daha iddet beklerler. İddet esas olarak önceki evlilikteki çocuğun nesebini korumaya yönelik olduğu için toplamda on iki aylık (bir yıl) bir süre bu amaca fazlasıyla hizmet etmektedir.”³⁶²

Osmanlı Hukuk-i Âile Kararnamesi, bu konuda Mâlikî mezhebinin görüşünü daha uygun görünmektedir. “Mu’tedde zikrolunan müddet zarfında hiçbir hayız görmediği ve yahut bir veya iki hayız gördükten sonra munkatı’ olduğu takdirde eğer sinn-i iyase vasıl olmuşsa vusûl tarihinden itibaren üç ay, olmamış ise iddetin lüzumu zamanından itibaren dokuz ay iddet bekler” diyerek hiç adet görmeyen veya bir iki defa gördükten sonra üçüncüsünü görmeyen kadınların dokuz ay iddet bekleyeceği hükmünü kanunlaştırmıştır.³⁶³

vi. Gayrimüslim Bir Kadının İddeti

İddetin hikmetinde ve varlık sebebinde zikredilen hususlar, insanların dinine göre değişmeyeceğinden, aksine konunun özünden kaynaklandığı için din farkı bu noktada rol oynamamaktadır.³⁶⁴ “Gayrimüslim bir kadın, yukarıdaki çeşitlerden herhangi birini bekleyecekse, tıpkı Müslüman bir kadın gibi iddeti bekleyecektir.”³⁶⁵

2. Hidâne (Çocuk Bakımı ve Terbiyesi)

Evlilik ilişkisinin sona ermesi, o evliliğin çocukları için de bazı sonuçlar doğurmaktadır. Bu sonuçların başlıca sebepleri, soyunun sabit olması, emzirme döneminde emzirilmesi, bakılıp

³⁶² eş-Şirbînî, *Mugnî el-Muhtâc*, c. 3, s. 343; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, s. 76; İbn Kudâme, *el-Mugnî*, s. 87; Acar, *İslam Aile Hukuku*, s. 344; Çolak, *İslam Aile Hukuku*, s. 243

³⁶³ *Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi*, md: 140

³⁶⁴ Yaman, *İslam Aile Hukuku*, s. 119

³⁶⁵ Mâlik, *el-Müdevvene*, 2/424; Şafîî, *el-Ümm*, s. 312; es-Serahsî, *el-Mebsût*, c. 6, s. 30; İbn Kudâme, *el-Mugnî*, s. 78; Yaman, *İslam Aile Hukuku*, s. 119

büyütülerek yetiştirilmesidir. Bu başlık altında, fıkıh terimi olarak, hidâne veya hadane olarak ifade edilen çocuğun bakım ve terbiyesi konusu ele alınacaktır.

a. Tanımı

Sözlük itibarıyla, Arapça حَضَن (hadn) kökünden gelen hidâne (hadâne, الحضانة) kelimesi, “birinin besleme, meşakkat, büyütülme ve eğitilmesini üzerine almak, himaya, kanatları altına almak;³⁶⁶ bir şeyi yanına almak, çocuğu kucağına almak ve beslemek³⁶⁷” gibi mânalarına gelmektedir. Fıkhi terim olarak, “kendi işlerini göremeyecek çağdaki küçük çocuğun bakımı, gözetimi, ona zarar verecek şeylerden uzak tutulması, ruh ve beden olgunluğu içerisinde toplumun ileride yetişkin bir ferdi olacak tarzda terbiye edilip büyütülmesi” şeklinde tarif edilmektedir.³⁶⁸

b. Hidâne Hakkına Sahip Olanlar

İslam hukukunda, doğumdan belli bir süreye kadar çocuğun beslenmesini, bakımını ve temizliğini en iyi şekilde anne yapacağından hidâne hakkı öncelikle anneye verilmektedir. Kendisi için bu hem bir hak hem de görevdir. Annenin şefkati, merhameti ve bu konulardaki doğuştan sahip olduğu yetenekler de bunu gerektirmektedir.³⁶⁹

Bir kadın Rasulullah’a (s.a.v.) gelerek şöyle şikâyet etmiştir: “*Ey Allah’ın Elçisi! Şu benim oğlumdur. Karnım ona yuva, göğsüm pınar, kucağım da sıcak bir kundak oldu. Şimdi ise*

³⁶⁶ İbn Manzur, *Lisanü’l-Arab*, s. 911

³⁶⁷ Bardakoğlu, Ali, “Hidâne”, *DİA*, c. 17, s. 467

³⁶⁸ Erbay, Celal, *İslam Hukukunda Küçüklerin Himayesi*, İstanbul, 1998, s. 146; Çolak, *İslam Aile Hukuku*, s. 248

³⁶⁹ Yaman, *İslam Aile Hukuku*, s. 119; Hassâf, *Kitâbu’n-Nafakât*, s. 23; eş-Şîrâzî, *et-Tenbîh*, s. 211; el-Merginânî, *el-Hidâye*, c. 2, s. 31; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, c. 10, s. 143; Behûtî, *er-Ravdu’l-Murbi*, s. 463; eş-Şevkânî, *es-Seylû’l-Cerrâr*, c. 2, s. 436

babası beni boşadı ve çocuğu benden çekip almak istiyor". Rasulullah (s.a.v.), “*Başkası ile evlenmediğin sürece onun üzerinde önce sen hak sahibisin*” buyurmuştur.³⁷⁰

Ebu Bekir (r.a.) de bir babaya karşı şöyle demiştir: “*Annesinin okşamayı, kucağına alması ve kokusu çocuk bakımından senin yanında kalmasından daha hayırlıdır. Sonra çocuk büyüyünce seçimini yapar.*”³⁷¹

Anne sağ değilse bu hak ve sorumluluk annenin kadın akrabalarına aittir. “Bunlar hidâne şartlarına hâiz değillerse bu hak asabe tarafına geçmektedir. Yani sırasıyla baba, dede ve yukarı doğru usulden hayatta olanlara intikal etmektedir. Daha sonra babanın ana-baba bir erkek kardeşine, sonra baba bir erkek kardeşine geçmektedir. Bunlar da yoksa ana-baba bir erkek kardeşin oğluna, sonra öz amca, sonra baba bir amca, sonra öz amcaoğlu ve nihayet baba bir amcaoğluna intikal etmektedir. Yukarıda sayılan yakınardan hiç birinin bulunmaması halinde hidâne hak ve sorumluluğu zevi'l-erhâm yakınlarına intikal edecektir.”³⁷²

Anne bu görevden kaçındığı takdirde, “bazı Hanefiler ve İmam Malik’in bir görüşüne göre, anne bu görevi üstlenmesi için zorlanmaktadır”. Şâfiîlerle Mâlikîler ve Hanbelilerin bir rivayete göre, “kaçınması halinde anne çocuğun bakımını üstlenmek için zorlanmamaktadır”. “Çocuk kendisine yeter hale geldiğinde baba onu almaktan kaçınırsa çocuğu almaya zorlanmaktadır. Çünkü, bu yaşlarda çocuğun babaya ihtiyacı vardır.”³⁷³

Herhangi bir nedenle sakıt olan hidane hakkı o nedenin zavalıyla tekrar sabit olmaktadır. Örneğin: “Anne diğer bir kişiyle evlenir ise hidane hakkı düşmektedir. Ancak, sonradan

³⁷⁰ Ebu Dâvûd, Talâk, 35

³⁷¹ Abdürrazzâk, *el-Musannef*, c. 7, s. 153 (No: 12598)

³⁷² el-Kasâni, *Bedâyet'u's-Sanayi*, s. 44; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, c. 4, s. 370

³⁷³ Acar, *İslam Aile Hukuku*, s. 354-355

boşanırsa bu hakkı tekrar dönmektedir. Aynı bir şekilde, kadın irtidat edecek olsa hidane hakkı düşmektedir. Fakat, töve edip yeniden iman etmesi durumunda bu hakkı yeniden sahip olmaktadır.”³⁷⁴

c. Hidâne Hakkına Sahip Olanlarda Aranan Şartlar

Hidâne sorumluluğu verilen kişinin “akıllı, ergin, bu işi yapacak güçte ve çocuğu hayatı, sağlığı ve ahlaki yönden koruma konusunda güvenilir olması” gerekmektedir.³⁷⁵

Hem erkekte hem de kadında aranan bu ortak niteliklere ek olarak, sadece kadınlarda ve sadece erkeklerde aranan başka şartlar da vardır. “Erkek için, müslüman olmak, hür olmak, bakacak çocuk kız ise ona mahrem olmak; Kadın için, çocuğa yabancı olan veya mahrem olmayan bir kimse ile evil olmamak da bu özel şartlardan biridir.”³⁷⁶

Hidâne hakkını kullanılan anne veya diğer sorumluluğu istelen kimseler, babanın çocuğunu görmesine engel olma hakları yoktur. Baba istediği her zaman çocuğunu görme hakkına sahiptir. Çünkü çocuk, annesi kadar babasının da çocuğudur. Kur’an-ı Kerim’in, şu ayeti gereği çocuğunu emzirdiği sürece annenin nafakası çocuğun babasına aittir: “*Onların (annelerin) yiyeceği, giyeceği, örfe uygun olarak babaya aittir.*”³⁷⁷

d. Hidâne Yaşı

Hanefilere göre, “çocukların bakım ve terbiye içinde tutulması doğumla başlayıp başkalarının hizmet ve himayesine muhtaç olmadığı, yeme, içme, giyinme gibi kişisel

³⁷⁴ İbnü’l-Hümâm, *Fethu’l-Kadîr*, s. 370; Çolak, *İslam Aile Hukuku*, s. 250

³⁷⁵ Yaman, *İslam Aile Hukuku*, s. 123

³⁷⁶ Mâlik, *el-Müdevvene*, c. 2, s. 356; eş-Şirbînî, *Mugnî el-Muhtâc*, c. 5, s. 195-197; eş-Şevkânî, *Neylû’l-Evtâr*, c. 6, s. 329

³⁷⁷ Bakara, 2/223

ihtiyaçlarını karşılayabildiği yaşa kadar devam etmektedir. Bu yaş, erkekler için yedi ve kızlar için ergenlik yaşıdır. Yedi yaşından sonra kız çocukları, kadın ahlakını ve görgülerini öğrenme ihtiyacı hissedecekleri için ergenlik yaşına kadar annelerinin veya ninelerinin yanında kalmaları gerekmektedir. Çocuklara anne ve nine dışında başka kadınlar bakarsa, kız dokuz yaşına kadar onların yanında kalmaktadır; çünkü, bu yaştaki kız erkeklerin ilgisini çekmeye başlamaktadır. Çocuk bu yaşa geldiğinde korunmaya muhtaç olduğu için babasına verilmektedir. Bu durumda kız ve erkek çocuklara seçme hakkı verilmemektedir.”³⁷⁸

Şâfiîlerle Hanbelilere göre “hidâne dönemi, kız-erkek ayrımı yapılmadan yedi yaş ile sona ermektedir. Bundan sonra çocuk serbest bırakılmaktadır. Anne ve babasından hangisini tercih ederse ona bırakılmaktadır”.³⁷⁹ Nitekim Peygamber Efendimizin (s.a.v.), anne-babası boşanmış bir erkek çocuğu, onlardan hangisini seçeceği konusunda muhayyer bırakması³⁸⁰, bu görüşü teyid etmektedir. Mâlikîlere göre “hidâne dönemi, kızın evlenmesiyle, oğlanın ergenlik yaşına gelmesiyle sona ermektedir.”³⁸¹

e. Hidâne Masrafları

Çocuğun nafaka dışındaki bakım masraflarıyla diğer ihtiyaçları, varsa öncelikle kendi malından karşılanmaktadır. Kendi malı yok ise masrafları karşılama görevi de babaya geçmektedir. Babanın bu görevi, çocuğun eğitim öğretim çağında da devam etmektedir. Baba da fakir ise, sırasıyla diğer nafaka borçlusu akrabalar bununla sorumlu olmaktadır.³⁸²

³⁷⁸ Acar, *İslam Aile Hukuku*, s. 354; ed-Debûsî, *Kitâhbü'n-Nikâh*, s. 843

³⁷⁹ İbn Kudâme, *el-Mugnî*, c. 8, s. 191; eş-Şirbînî, *Mugnî el-Muhtâc*, s. 198; Acar, *İslam Aile Hukuku*, s. 354

³⁸⁰ Ebu Dâvûd, *Talâk*, 35; Tirmizî, *Ahkâm*, 21; Nesâî, *Talâk*, 52.

³⁸¹ Mâlik, *el-Müdevvene*, c. 2, s. 356

³⁸² Hassâf, *Kitâbu'n-Nafakât*, s. 17; Yaman, *İslam Aile Hukuku*, s. 125

B. MALİ SONUÇLAR

1. İddet Bekleyen Kadının Nafakası

Taraflar bakımından iddetin temel sonuçlarından birisi de iddet nafakasıdır. Kocanın evinde iddeti bekleyen kadın, nafaka almaya hak kazanmaktadır. Ancak kadın, zarurat olmadığı halde kocasının evini terk edip başka bir yerde ikamet ederse, naafaka hakkını kaybetmektedir.³⁸³

a. Boşanmış Kadının Nafakası

Hanefilere göre, boşanma iddeti bekleyen kadının iddet süresince, yiyecek, giyecek ve barınma (mesken) gibi ihtiyaçları kocası tarafından karşılanmaktadır. Bu konuda, talâkın ric'i ya da bâin olmasının veya kadının hamile olup olmamasının herhangi bir farkı yoktur.³⁸⁴ Bu konu ile ilgili olarak, Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulmaktadır:

*“Ey peygamber, kadınları boşayacağınız zaman, onları iddetlerine doğru boşayın ve iddeti de sayın; Rabbiniz Allah'tan korkun. Açık bir terbiyesizlik yapmaları durumu dışında onları evlerinden çıkarmayın, kendileri de çıkmasınlar! Bunlar Allah'ın belirlediği sınırlardır. Her kim Allah'ın sınırlarını aşarsa, kendisine zulmetmiş olur. Bilmezsin, belki Allah, onun arkasından bir iş çıkarır.”*³⁸⁵

“Onların (kadınların), gücünüze göre oturduğunuz meskenin bir bölümünde oturmalarını sağlayın ve onlara baskı yapmak için kendilerine zarar vermeye kalkışmayın! Eğer hamile

³⁸³ Acar, *İslam Aile Hukuku*, s. 357

³⁸⁴ Mâlik, *el-Müdevvene*, c. 2, s. 424; Şafiî, *el-Ümm*, c. 5, s. 312; es-Serahsî, *el-Mebsût*, c. 6, s. 30; İbn Kudâme, *el-Mugnî*, c. 8, s. 78; Hassâf, *Kitâbu'n-Nafakât*, s. 22, 63; el-Cassâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, c. 3, s. 687.

³⁸⁵ Talâk, 65/1

iseler, doğumlarını yapıncaya kadar nafakalarını verin ... Varlıklı olan varlığı nispetinde nafaka versin, rızkı dar olan da Allah'ın kendisine verdiğiinden nafaka verin...”³⁸⁶

Şâfiîlerle Mâlikîler ve Hanbelîlerin bir görüşüne göre, bâin talâkla boşanmış olan kadın hamile değilse, nafaka olarak sadece mesken (barınma) hakkına sahip olmaktadır. Talâk suresinin 6. ayetin “*Eğer hamile iseler, doğumlarını yapıncaya kadar nafakalarını verin*” mealine göre, hamile olmayan kadınlar için nafaka söz konusu değildir. Ancak, umum anlamı ifade eden aynı ayetin gereği olarak meskenin temin edilmesi gerekmektedir.³⁸⁷

b. Kocası Ölen Kadının Nafakası

Fakihlerin çoğuna göre, kocasının ölümü sebebiyle iddet bekleyen kadın ister hamile olsun ister olmasın, zaten kocasının mirasından belli bir hisseye sahip olacağından ayrıca iddet nafakası söz konusu olmamaktadır.³⁸⁸ Buna karşılık, kadın hamile olamadığında nafaka hakkı bulunmamaktadır. Ancak, hamile olması durumunda iki görüş vardır. Bir görüşü cumhurun görüşü gibidir. Diğer bir görüşe göre, hamile ise nafaka hakkı vardır.³⁸⁹

c. Diğer Sebepler Nedeniyle Nafaka

“Evlilik kocanın irtidad etmesi veya hürmet-i musâhare meydana getirecek bir fiili işlemesi sebebiyle yahut kadının bulûğ muhayyerliği, akde konan kefâet şartının gerçekleşmemesi, mehrinin emsallerinden düşük olması veya sağlık gerekçelerine dayanarak yaptığı başvuru üzerine hâkimin nikâhı feshetmesi suretiyle sona ermişse koca iddet nafakası ödemekle

³⁸⁶ Talâk, 65/6-7

³⁸⁷ Acar, *İslam Aile Hukuku*, s. 358

³⁸⁸ Mâlik, *el-Müdevvene*, c. 2, s. 475-476; Şâfiî, *el-Ümm*, c. 5, s. 322; Hassâf, *Kitâbu'n-Nafakât*, s. 50; el-Cassâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, c. 3, s. 691; el-Merginânî, *el-Hidâye*, c. 2, s. 45; eş-Şevkânî, *es-Seylû'l-Cerrâr*, c. 2, s. 393-394

³⁸⁹ Acar, *İslam Aile Hukuku*, s. 358-359

mükelleftir. Kadının irtidadı veya hürmet-i musâhareye sebebiyet vermesi halinde ise iddet nafakası talep edemez.”³⁹⁰

2. Mehr-i Müeccelin Verilmesi

“Eşler arasında gerçekleşmiş olan ayrılık, kadına henüz verilmemiş olan Mehr-i Müeccelin hemen ödenmesini gerektirmektedir.”³⁹¹

3. Kadının Kocasına Mirasçı Olması

Kocanın ölümü anında evliliğin hakikaten veya hükmen devam ederse kadın kendisine mirasçı olmaktadır. Hakikaten evliliğin bulunması bizzat aile hayatının devam etmesiyle, hükmen evliliğin bulunması, ric'i talâkla boşanan kadının iddet beklerken kocasının ölmesiyle mümkündür. Evlilik hakikaten veya hükmen devam etmiyorsa mirasçı olma söz konusu değildir.³⁹²

4. Müt'a

Lügat itibariyle, Arapça olan *müt'a* (المُتْعَة) kelimesi, “‘menfaat, faydalanma’ gibi anlamlarına gelmektedir”.³⁹³ İslam hukukunda *Mut'atü't-talak* terimi olarak, “boşanmış kadınlara ve özellikle mehir belirlenmeden yapılan bir nikâhı takiben zifaf olmadan boşanan kadına verilecek maddi yardımı” ifade etmektedir.³⁹⁴

³⁹⁰ Erbay, Celal, “Nafaka”, *DİA*, c. 32, s. 283

³⁹¹ Acar, *İslam Aile Hukuku*, s. 359

³⁹² Acar, *İslam Aile Hukuku*, s. 361

³⁹³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, s. 4128

³⁹⁴ Dönmez, İbrahim Kâfi, “Müt'a”, *DİA*, s. 174

Kur'an-ı Kerim'de, *Mut'atü't-talak* ile ilgili şöyle buyrulmaktadır: “Eğer kadınları, kendilerine el sürmeden veya mehir belirlemeden boşadıysa, bunun size bir sakıncası yoktur. Ancak onlara yararlanacakları birşey verin, zengin olan durumuna göre, fakir olan da gücüne göre güzellikle bir mal vermelidir. Bu, iyilik severler (muhsinler) üzerine terettüp eden bir haktır.”³⁹⁵

Cumhura göre, “nikâh akdi kıyılırken mehir belirlenmeyip nikâh zıfâf olmadan koca tarafından bir sebeple sonlandırıldığı durumda, kadına mut'a vermek vaciptir”.³⁹⁶ Mâlikîler, “müt'a ile ilgili ayete geçen “Bu muhsinler üzerine terettüp eden bir haktır” ifadesine göre boşanmış kadına müt'a vermek muhsinlerin yapacağı bir şey olduğu için bu ihsan kabilindendir ve ihsan kabilinden olan bir şey vacip olmayacağı” görüşündedir.³⁹⁷

Şâfi'ilere göre, “fesih üçüncü bir şahıs sebebiyle gerçekleşmişse (emzirme gibi) karıya hem mehrin yarısı hem mut'a ödenmektedir.”³⁹⁸ Hanbelîlere göre, “fesih zıfaftan önce koca tarafından gerçekleştirilirse mehr-i müsemmanın yarısı ödendiği gibi mut'a da ödenmektedir; karı tarafından gerçekleşen fesihte mehrin tamamı düştüğü gibi mut'a da düşmektedir.”³⁹⁹

Hanefîler “mut'ayı, başörtüsü, gömlek, pardösü ve entari olarak veya bu parçaların para değerini vermek” şeklinde belirlemişlerdir.⁴⁰⁰ Şâfi'iler göre, “mut'ayı hâkim takdir etmektedir”.⁴⁰¹ Hanbelîler ise, “mut'a kocanın maddi durumuna göre belirlenmektedir” demişlerdir.⁴⁰²

³⁹⁵ Bakara, 2/236

³⁹⁶ el-Kasânî, *Bedâi'ü's-Sanâi'*, c. 2, s. 303; es-Serahsî, *el-Mebsût*, c. 5, s. 62

³⁹⁷ Acar, *İslam Aile Hukuku*, s. 360

³⁹⁸ eş-Şirâzî, Ebu İshak İbrahim b. Ali b. Yusuf, *el-Mühezzeb*, thk. Zekeriyya Umeyrat, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beirut 1995, c. 2, s. 475

³⁹⁹ İbn Kudâme, *el-Mugnî*, c. 10, s. 142-143

⁴⁰⁰ el-Kasânî, *Bedâi'ü's-Sanâi'*, s. 304.

⁴⁰¹ eş-Şirâzî, *el-Mühezzeb*, s. 476.

⁴⁰² İbn Kudâme, *el-Mugnî*, s. 143

Hamza Aktan, bu konuda “Ey peygamber, hanımlarına şöyle söyle: Eğer dünya hayatını ve zinetini istiyorsanız, gelin size boşanma bedellerinizi vereyim de sizi güzellikle salivereyim.”⁴⁰³ meâlindeki âyet ile “*Eğer kadınları, kendilerine el sürmeden veya mehir belirlemeden boşadınızsa, bunun size bir sakıncası yoktur. Ancak onlara yararlanacakları bir şey verin (yani kendilerine hediye kabilinden bir şeyler verin), Zengin olan durumuna göre, fakir olan da gücüne göre güzellikle bir mal vermelidir*”⁴⁰⁴ ve “*Boşanan kadınların da örfe göre bir nafaka hakları vardır ki, verilmesi Allah’tan korkanlara bir vazifedir*”⁴⁰⁵ meallerindeki ayetlerin birlikte değerlendirilmesiyle özellikle boşanma sonrası mali sıkıntı içine düşebilecek kadınlar lehine boşanma tazminatından söz edilebileceği görüşünü taşımaktadır.⁴⁰⁶

⁴⁰³ Ahzâb, 33/28

⁴⁰⁴ Bakara, 2/236

⁴⁰⁵ Bakara, 2/241

⁴⁰⁶ Acar, *İslam Aile Hukuku*, s. 361

İKİNCİ BÖLÜM

YAHUDİLİK, HRİSTİYANLIK VE HİDUİZM'DE BOŞANMA HUKUKU

YAHUDİLİK'TE BOŞANMA HUKUKU

I. YAHUDİLİK

“Yahudi” kelimesi Arapça “يهود” (Yahûd) kelimesinden türetilmiş ve sözlükte “geri dönmek”, “tövbe etmek”, “pişman olmak” anlamlarına gelmektedir.⁴⁰⁷ Terim olarak, “Yahudi” kelimesinin kökeni, Yahuda kabilesinin ve Yahuda Krallığının kurucusu Yahuda’dan⁴⁰⁸ gelmektedir.⁴⁰⁹

Encyclopedia Judaica’ya göre, “Yahudi” kelimesinin kökeni İbranice Yehudi’ye kadar dayanmaktadır. Bu, başlangıçta, ata Yakup’un⁴¹⁰ dördüncü oğlu olan Yahuda’nın kabilesinin üyelerine uygulanan bir terimdir. Bu terim, aynı zamanda, Yahuda kabilesinin bölgesinde

⁴⁰⁷ İbn Manjur, *Lisânül-Arab*, s. 4718; ez-Zemahşerî, *Esâsü’l-balâğa*, c. 2, s. 382

⁴⁰⁸ Yahuda: Hz. Yakup’un (a.s.) on iki oğuldan dördüncü idi. On iki oğulunun adı: Ruben, Simeon, Levi, Yahuda (Judah), İsahar (Issachar), Zabulun, Gad, Aşer (Asher), Yûsuf (a.s.), Beni Yamin (Benjamin), Dan, Naphtali (Naphtali). ‘Dina’ adıyla onun bir kızı da varmıştır. bkz. Azmi, Muhammad Ziaur Rahman, *Yahudi ve Hristiyan Milletler Tarihi*, Muhammad Yayınları, Dakka 2020, s. 98

⁴⁰⁹ Khairullah, Frank Safiullah, *Kâmûsul Kitab*, Mesihî İşa‘at Hane, Lahor 1993, s. 1187-1188

⁴¹⁰ Hz. Yakup: Hz. İbrahim (a.s.), Hz. Yakup’un (a.s.) babası olan Hz. İshak’ın (a.s.) babası idi. Hz. Yakup’un (a.s.) diğer ismi “İsrail” idi. İsrail, Allah’ın seçtiği kişi ve Allah’ın kulu (Abdullah) demektir. Bundan dolayı Hz. Yakup’un (a.s.) on iki oğlunun soyundan gelenlere *Beni İsrail* denmektedir. bkz. Işık, Hüseyin Hilmi, *Islam and Christianity*, Hakikat Kitâbevi, İstanbul 2016, s. 14; Azmi, *Yahudi ve Hristiyan Milletler Tarihi*, s. 98; Khairullah, *Kâmûsul Kitab*, s. 48-49

yaşayanlar için de kullanılıyordu. “Yahudi” terimi bu zamana kadar dini, siyasi ve ulusal bir varlık anlamına gelmektedir.⁴¹¹

Tarihte Arap-Yahudi ilişkilerini ele alan Ahmed Susa'ya göre Yahudileri tanımlamak üzere değişik zamanlarda dört farklı terim kullanılmıştır: a) İbranî veya Abiri, b) İsrailoğulları, c) Musevî, d) Yahudî.⁴¹² Ancak, günümüzde, Musa'nın (a.s.) takipçilerine ve ona iman edenlerine “Yahudi” ve din olarak bunu “Yahudilik” denmektedir.⁴¹³

II. YAHUDİ HUKUKUNDA BOŞANMA

Yahudi geleneğinde evlilik, ideal olarak, kalıcı bir ilişki olduğu görüşüyle girilmektedir. Ancak, boşanma ideal değildir.⁴¹⁴ Yahudilik'te boşanma, karı koca her ikisi de hayatta iken evlilik ilişkisinin hukuken sona ermesidir.⁴¹⁵ Evliliğin etik ilkesi böyle bir çözülmeye karşıdır. Yahudi kutsal yazıları, orijinal evlilik kurumundan bahsederken, “Erkek karısına bağlanacak ve onlar tek beden olacaklar”⁴¹⁶ sözleri, evliliğin çözülmez bir birlik olacağını ima etmektedir.

Ancak etik ilke, hayatın gerçek koşulları için her zaman yeterli değildir. Evlilik, en yüksek mutluluğun kaynağı olmak yerine, en derin keder ve sefaletin kaynağı olduğunda, evliliğin kutsallığı ve tarafların refahı için mutsuz birliğin feshedilmesini tavsiye etmektedir. Böyle

⁴¹¹ Grintz, Yehoshua M., “Jew”, *Encyclopedia Judaica*, Macmillan Reference USA, Detroit 2007, c. 11, s. 253

⁴¹² Acar, Ömer, “Arab” Teriminin Kökeni”, *Nüsha- Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, c. 10, sy: 31, 2010, s. 90

⁴¹³ Işık, *Islam and Christianity*, s. 14; Azmi, *Yahudi ve Hristiyan Milletler Tarihi*, s. 97

⁴¹⁴ Broyde, Michael J., *Marriage, Divorce, and the Abandoned Wife in Jewish Law*, Ktav Publishing House, New York 2001, s. 15

⁴¹⁵ Mielziner, M., *The Jewish Law of Marriage and Divorce in Ancient and Modern Times*, The Bloch Publishing and Printing Company, Cincinnati 1884, s. 115

⁴¹⁶ Yaratılış 2: 24

bir durumda boşanma, içsel olarak zaten yok edilmiş bir ilişkinin yalnızca dışsal çözülmesidir. Dolayısıyla Yahudi hukuku, belirli koşullar altında boşanmaya izin vermektedir.⁴¹⁷

Yahudilerin birincil hukuk kaynakları olan Tevrat ve Talmud'a göre, sadece kocanın boşanma yetkisi vardır. Talmud sonrası dönemde, zamanın hahamları ('*Geonim*' olarak bilinir), bir kadının boşanma davası açma hakkını büyük ölçüde genişletmek için Yahudi hukukunun temel anlayışını değiştirdi veya yeniden yorumladı.⁴¹⁸ Aşağıda, Tanah ve Talmud'da açıklanan ve Hahamların yeniden yorumlarıyla birlikte Yahudilik'te boşanma hukukunun bir tartışması bulunmaktadır.

Yahudilik'te hukuken geçerli bir evlilik, taraflardan (karı-koca) birinin ölümü veya boşanmak suretiyle, iki şekilde sona ermektedir.⁴¹⁹

A. ÖLÜM İLE EVLİLİĞİN SONA ERMESİ

Bir evliliğin ölümüyle sona erdiğini tespit etmek ve hayatta kalanın yeniden evlenmesine izin vermek için ölümün şüpheye yer bırakmayacak şekilde kanıtlanması gerekmektedir.⁴²⁰ Bu konuda, karı yurtdışında öldüğünde veya bir kaza sonucu ortadan kaybolduğunda⁴²¹ genellikle büyük zorluklar ortaya çıkar. Bir kişinin ölümünü tespit etmenin zorluğu, iletişim

⁴¹⁷ Mielziner, *The Jewish Law of Marriage and Divorce*, s. 116

⁴¹⁸ Broyde, *Marriage, Divorce, and the Abandoned Wife in Jewish Law*, s. 17-19

⁴¹⁹ Mielziner, *The Jewish Law of Marriage and Divorce*, s. 108

⁴²⁰ Bâbil Talmudu (BT), Yebamot 87b, 114b

⁴²¹ Bu konuyla ilgili Haham kanunlarda, sadece gaip kocanın ölümü vakası ele alınmaktadır. Çünkü koca, olağan uğraşları nedeniyle daha sık yurt dışına ve yolculuklara çıkmaktadır. Mielziner, *The Jewish Law of Marriage and Divorce*, s. 108

ve araştırma araçlarının bugünkü kadar gelişmiş olmadığı eski zamanlarda doğal olarak daha büyüktü. Talmud Hukuku, bu tür durumlara izin veren düzenlemelerinde çok hassastır.⁴²²

1. Ölüm Delilleri

Hahamlar hukukunda, orada bulunmayan kocanın ölümünün kanıtına ilişkin başlıca iki ilke vardır ve bunlar: Ölümüne veya cenazesine ilişkin tanıkların ifadesiyle veya vücudunun doğru bir şekilde tanımlanmasıyla kanıtlanmalıdır.⁴²³

Ölüme tanıklık, her türlü hata olasılığını dışlayacak nitelikte olmalıdır. Yalnızca varsayıma dayalı bir tanıklık hiçbir değer taşımaz.⁴²⁴ Örneğin, kocanın bir savaşta öldüğüne dair bir rapor, gerçekten gömüldüğüne dair kanıtlarla desteklenmiyorsa, kadının yeniden evlenmesine izin vermek için yeterli bir kanıt değildir.⁴²⁵

2. Ölümün Şahitleri

Bu konuda, beş kadın hariç herkes onun için şahitlik etmeye güvenilir olarak görülmektedir. Beş kadın, kayınvalidesi, kayınvalidesinin kızı, rakip karısı, kocasının erkek kardeşinin karısı ve kocasının kızıdır. Belirli koşullarda, Yahudi hukukunda aksi kabul edilmese de yazılı ifadeler kadar kulaktan dolma kanıtlar bile bir kişinin ölümünün yeterli kanıtı olarak kabul edilmektedir.⁴²⁶

⁴²² Mielziner, *The Jewish Law of Marriage and Divorce*, s. 108; Broyde, *Marriage, Divorce, and the Abandoned Wife in Jewish Law*, s. 07; Amram, David Werner, *The Jewish Law of Divorce According to Bible and Talmud*, Press of Edward Stern and Company, Philadelphia 1896, s. 169-170

⁴²³ Şulhan Aruh, Eben Ezer, 17:3, 32

⁴²⁴ Mielziner, *The Jewish Law of Marriage and Divorce*, s. 109

⁴²⁵ Şulhan Aruh, Eben Ezer, 17: 33

⁴²⁶ Şulhan Aruh, Eben Ezer, 17: 4; BT, Yebamot 117a

3. Cesedin Tanımlanması

Bir kaza sonucu öldürülen birinin cesedinin kimliğinin belirlenmesi konusunda Hahamlar Kanunu çok katıdır.⁴²⁷ Henüz bozulmamış yüzdeki belirgin şekilde tanınabilir özellikler veya uzuvların dikkat çekici anormallikleri gibi yalnızca vücutta bulunan yanılmaz işaretler, kimlik kanıtı olarak kabul edilir. Vücut üzerinde bulunan diğer işaretler veya üzerinde bulunan giysi ve nesneler, kimliğin tespit edilmesi için yeterli görülmemektedir.⁴²⁸

4. Bir Prematüre (Erken) Yeniden Evlenme

Öldüğüne inanılan koca, karısı yeniden evlendikten sonra dönerse, ilk kocası gibi ikinci kocasını da terk etmesi gerekmektedir. Ayrıca, birinci ve ikinci kocasından mehrini (*Ketuba*)⁴²⁹ kaybeder ve bu ikinci evliliğinden doğan çocukları zina ile doğmuş sayılır; ancak, her ikisinden bir “GET”⁴³⁰ alacaktır ve bu evliliği, bir premature (erken) yeniden evlenme olarak adlandırılmaktadır.⁴³¹

Bir prematüre yeniden evliliğin yıkıcı etkileri göz önüne alındığında, kadının, önceki kocasının öldüğüne kesinlikle ikna olana kadar ikinci bir evliliğe girmemeye çok dikkat etmesi gerekmektedir. Bu nedenle, mahkemede kadının, bulunmayan eşinin yurt dışında

⁴²⁷ Mielziner, *The Jewish Law of Marriage and Divorce*, s. 112

⁴²⁸ Şulhan Aruh, Eben Ezer, 17: 22-28

⁴²⁹ Ketuba: Yahudi hukuku, kadının dul kalması ya da boşanması durumunda kadını korumak için, kocasının evlilikten önce kocasının ölümü ya da boşanması durumunda mirasından belirli bir miktarı alma hakkı veren bir yükümlülüğü yazılı olarak yazmasını şart koşmaktadır. Bu yükümlülüğe Ketuba (evlilik sözleşmesi) adı verildi. bkz. BT, Ketubot 82b; Yaratılış 34: 11, 12

⁴³⁰ GET: Yahudi Kanununa göre, geçerli bir boşanma teşkil etmek için, yazılı bir boşanma belgesinin koca tarafından karısına şahsen veya tayin edilen bir vekil aracılığıyla teslim edilmesi gerekmektedir. Bu belgeye “GET” veya “Boşanma Belgesi” denmektedir. bkz. Şulhan Aruh, Eben Ezer, 17: 56; BT, Gittin 3b

⁴³¹ BT, Yebamoth 87b; Şulhan Aruh, Eben Ezer, 17: 56

öldüğüne ilişkin, iddiası kabul edilerek, yeni bir evliliğe katılmasına izin verilir. Ancak, kocasıyla ihtilaf içinde yaşadığı bilindiği veya beyanının yalnızca varsayıma dayandığı anlaşıldığı durumlarda, ifadesi itibar görmez.⁴³²

B. BOŞANMA İLE EVLİLİĞİN SONA ERMESİ

Halaha, Yahudi hukuku, boşanmaya izin vermektedir. Ancak boşanma yetkisi sadece kocaya aittir. Halaha'ya göre, koca isterse karısını boşayabilir, fakat kadın kocasını boşayamaz.⁴³³ Yahudi hukukuna göre, karı koca artık birlikte yaşamak istemediklerini ve evliliğini sonlandırdıklarını kabul ettiklerinde boşanma gerçekleşmektedir. Karı koca, onları evlilik yükümlülüklerinden kurtaracak ve isterlerse başkalarıyla yeniden evlenmelerine izin verecek yasal bir belge (*get*) imzalamayı kabul ederler.⁴³⁴

1. Tevrat Hukuku

Boşanmayla ilgili temel hukuk Tevrat'ın Tesniye'de şöyle bulunmaktadır: “*Eğer Bir adam evlendiği kadında yakışıksız (ahlaksızlık) bir şey bulduğu için ondan hoşlanmazsa, boşanma belgesi düzenleyip kadına verir ve onu evinden çıkarabilir. Kadın, onu terk ettiğinde gidip başka birinin karısı olabilir.*”⁴³⁵

Bu kanunda evlilik ilişkisini sona erdirmeye izni iki kısıtlama altında verilmiştir:⁴³⁶

⁴³² BT, Yebamoth 114b; Şulhan Aruh, Eben Ezer, 17: 43

⁴³³ Amram, *The Jewish Law of Divorce*, s. 24

⁴³⁴ Biale, Rachel, *Women and Jewish Law*, Schoken Book, New York 2002, s. 71.

⁴³⁵ EA, Tesniye 24: 1, 2

⁴³⁶ Mielziner, *The Jewish Law of Marriage and Divorce*, s. 118

- i. “Boşanma kocanın kapisine bağı olmayacak, ancak karısında onu uzaklaştırmak için uygunsuz bir şey bulmuş olmalı.”
- ii. “Koca, Karısını sadece ağızdan ağza değı, resmi eylemlerle uzaklaştıracaktır. Koca tarafından bir boşanma belgesi yazılmalı ve bunu, karısını evden göndermeden önce ona teslim etmelidir. Bu resmî belgenin istenmesindeki amaç, boşanmada ihtiraslı acelenin önüne geçmektir. Ayrıca, boşanmış kadına ikinci bir evlilik yapmakta serbest olduğuna dair bir belge olarak sunulacaktır.”

Tesniye’de, kadının şikâyetçi olması durumunda, onun boşanma hakkına sahip olup olmadığına dair bir kanun yoktur.

2. Yahudi Hukuk Bilginlerinin Görüşleri

Tesniye’de geçen (24:1) “ahlaksızlık” (İbranice, *Ervat davar*⁴³⁷) ifadesi hakkında Yahudi hukuk mezheplerinin farklı görüşleri olduğu anlaşılmaktadır.

Bet Şammay okuluna göre, kocanın karısını cinsel ahlaksızlıktan suçlu bulmadıkça boşayamayacaktır. Bu sözlerin (*Ervat Davar*), cinsel ahlaksızlığı ifade ettiğini ve eski yasanın bunu boşanmanın tek meşru nedeni olarak kabul ettiğini savundular.⁴³⁸ Bet Şammay’a göre, koca ancak karısını başka bir erkekle cinsel ilişki içinde yakalarsa boşayabilmektedir.⁴³⁹

Bet Hilel okulu, ‘ahlaksızlık’ kavramını Bet Şammay’dan daha geniş bir şekilde yorumlamaktadır. Onlar “ahlaksızlık” ifadesini, kocayı rahatsız eden herhangi bir şey olarak

⁴³⁷ *Ervat davar*: Kelimenin tam anlamıyla “bir şeyin çıplaklığı veya utancı” anlamına gelmektedir. Amram, *The Jewish Law of Divorce*, s. 33; Mielziner, *The Jewish Law of Marriage and Divorce*, s. 119

⁴³⁸ Mişna, Gittin 9:10

⁴³⁹ Amram, *The Jewish Law of Divorce*, s. 32-33

yorumladılar.⁴⁴⁰ Hilel okulu, kocanın boşanması için herhangi bir sebep göstermesine gerek olmadığını ve örneğin, dilerse karısını yemeğini bozduğu için boşayabileceğini savundular.⁴⁴¹ Flavius Josephus (m.s. 38-95) de “Yahudilerin Eski Eserleri” adlı kitabında aynı düşünceyi anlatmıştır.⁴⁴²

Rabbi Akibe (ö. m.s. 135)’ye göre, kocanın karısını boşaması için hiçbir sebep göstermesine gerek yoktur. Hatta ondan daha güzel başka bir kadın bulursa onu boşayabilir.⁴⁴³ Philo Judaeus (ö. 60 C.E.)’a göre, bir kadın, kocasından her ne sebeple olursa olsun boşanmış ve başka biriyle evlenmişse, ikinci kocası sağ olsun, ölü olsun, yine dul kalırsa, yine eski kocasına dönmemelidir.⁴⁴⁴ Koca istediği zaman karısını boşayabilmektedir. Karısını boşama hakkı Tesniye kanununa bağlı değildi, ancak bu onun eski bir örf hakkıydı.⁴⁴⁵

3. Boşanma Hukukunun Reformu

a. Tevrat Hukuku

Tevrat hukukunun Talmudik anlayışına göre, koca tarafından tek taraflı boşanma hakkı vardı, ağır kusur halleri dışında karısı tarafından boşanma hakkı yoktu.⁴⁴⁶ Yahudi hukukundaki çoğunluk görüşü, Tevrat hukukuna göre ketuba hakkının bulunmadığını savunmaktadır. Azınlık görüşü ise, bakire gelinler için ilk evliliklerle sınırlı olan ketuba hakkı olduğu yönündedir.⁴⁴⁷

⁴⁴⁰ Mişna, Gittin 9:10

⁴⁴¹ Amram, *The Jewish Law of Divorce*, s. 32-33; Mielziner, *The Jewish Law of Marriage and Divorce*, s. 119

⁴⁴² Amram, *The Jewish Law of Divorce*, s. 34

⁴⁴³ Mişna, Gittin 9:10

⁴⁴⁴ Judaeus, Philo, *The Works of Philo*, (Translated by C. D. Yonge), Hendrickson Publishers, Massachusetts 1993, p. 641

⁴⁴⁵ Amram, *The Jewish Law of Divorce*, s. 34

⁴⁴⁶ Broyde, *Marriage, Divorce, and the Abandoned Wife in Jewish Law*, s. 17

⁴⁴⁷ EA, Tesniye 22: 13-19, 28-29

Tevrat hukukuna göre, evlilikten çıkmak, evliliğe girmekten büyük ölçüde farklıydı. Her iki tarafın rızasını gerektirmezdi. Evlilik, yalnızca koca bitirmek istediğinde sona erebilirdi. Böylece, Tevrat kuralları şu şekilde ortaya çıktı: Kocanın tek taraflı boşanma hakkı vardı ve bazı evliliklerde kusur olmaksızın ketuba ödemek zorundaydı.⁴⁴⁸

b. Haham Dönemi

Yahudi kanunu yazılı hale gelir gelmez, tüm gelinler için ketuba kavramı geliştirildi ve hahamların fermanıyla bu, tüm evlilikler için bir gereklilik haline geldi.⁴⁴⁹ Kocanın boşanma hakkı, karısının rıza hakkı olmaksızın tek taraflı olarak kalırken, şimdi kocanın, tek taraflı boşanma hakkını kullanması halinde, karısının yasal olarak kabul edilmiş bir kusuru olmadığı takdirde, karısına ketuba ödeme yapması gereken net bir mali sorumlulukla sınırlandırılmıştır.⁴⁵⁰ Hatta Talmud, kocanın mali yükümlülüğünü ödeyemediği takdirde karısını boşamasının yasak olduğu görüşünü bile kaydeder.⁴⁵¹

Haham döneminde Talmud kuralları şöyleydi: 1) Kocanın tek taraflı boşanma hakkı vardı ve kusuru olmaksızın mehir ödemek zorundaydı. 2) Taraflarca belirlenecek ketuba ile karşılıklı rıza ile boşanma söz konusuydu. 3) “Ağır” kusurun mahkeme kararıyla boşanma hakkı vardı: Karı tarafından işlenirse ketuba alamazdı; koca tarafından işlenirse ketuba ödemeliydi.⁴⁵²

⁴⁴⁸ Breitowitz, Irving, *Between Civil and Religious Law: The Plight of the Agunah in American Society*, Greenwood Press, Connecticut 1993, s. 9.

⁴⁴⁹ BT, Yebamoth 85b

⁴⁵⁰ Broyde, *Marriage, Divorce, and the Abandoned Wife in Jewish Law*, s. 17-18; Amram, *The Jewish Law of Divorce*, s. 47-48

⁴⁵¹ Şulhan Aruh, Eben Ezer 117: 11

⁴⁵² Şulhan Aruh, Eben Ezer 119: 6; bkz. Broyde, *Marriage, Divorce, and the Abandoned Wife in Jewish Law*, s. 18

Karı koca ayrılmaya karar verirse, koca başka bir kadınla evlenebilir ve ilk karısını desteklemeye devam edebilirdi. Genel bir kural olarak, kadın böyle durumlarda boşanma davası açamaz⁴⁵³, ancak kocasının haklarını bir ketuba hükmü ile sınırlandırabilirdi.⁴⁵⁴

Ayrıca Talmud, koca tarafından boşanmaya zorlanan karının yaptıklarından bazılarını şöyle açıklar: “Bir kadın sokakta yemek yerse, sokakta açgözlülükle içerse, sokakta emzirirse, Rabbi Meir kocasını terk etmesi gerektiğini söylüyor.”⁴⁵⁵

Talmud, on yıl doğuramayan kısır bir kadını boşamanın bir zorunluluk olduğunu da belirtir: “Hahamlarımız şöyle öğretiler: Bir adam bir kadın alır ve on yıl onunla yaşarsa ve o çocuk doğurmazsa, onu boşayacak ve ona ketubasını verecektir, çünkü ondan çocuk sahibi olmaya layık olmayan kişi olması muhtemeldir.”⁴⁵⁶

c. Talmud Sonrası Yahudi Hukuku

Talmud döneminin bitiminden kısa bir süre sonra, o zamanın hahamları (*Geonim* olarak adlandırılır), bir kadının boşanma davası açma hakkını büyük ölçüde artırmak için Yahudi hukukunun temel anlayışını değiştirdi veya yeniden yorumladı.⁴⁵⁷

On birinci yüzyılda, o zamanın en ünlü haham otoritelerinden biri olan Haham Gershom, belirli durumlar dışında bir kadının kendi iradesi dışında boşanmasını yasaklayan bir yasa çıkardı.⁴⁵⁸ Bu kanunu’na göre, bazı açılardan farklı muamele gören dört çeşit boşanma vardır, ancak boşanma belgesinin şekli her durumda aynı olacaktır.⁴⁵⁹

⁴⁵³ BT, Yebamoth 64a; Şulhan Aruh, Eben Ezer 154: 6-7

⁴⁵⁴ BT, Yebamoth 65a

⁴⁵⁵ BT, Gittin 89a

⁴⁵⁶ BT, Yebamoth 64a

⁴⁵⁷ Breitowitz, *Between Civil and Religious Law*, s. 50-53

⁴⁵⁸ Şulhan Aruh, Eben Ezer 119: 6

⁴⁵⁹ Mielziner, *The Jewish Law of Marriage and Divorce*, s. 120-121; Broyde, *Marriage, Divorce, and the Abandoned Wife in Jewish Law*, s. 19-27; Amram, *The Jewish Law of Divorce*, s. 52-53

- 1) “Tarafların karşılıklı anlaşması ile boşanma. Bu durumda karı, ketuba’da belirlenen miktarı alma hakkına sahiptir.”
- 2) “Kocanın dilekçesi üzerine karısına uygulanan boşanma. Mahkeme, şikayetçi kocanın nedenlerini inceledikten sonra böyle bir boşanmaya karar verdiğinde, suçlu taraf olarak kadın ketubasını kaybeder.”
- 3) “Karısının dilekçesi üzerine kocaya uygulanan boşanma. Şikayetçi kadının sebepleri ona boşanma hakkı vermek için yeterli görüldüğünde, koca ona boşanma belgesini vermek ve ketubasını ödemek zorunda kalır.”
- 4) “Taraflardan birinin dilekçesi olmadan mahkeme tarafından tenfiz edilen boşanma. Bazı durumlarda, her iki taraf da evliliğini sürdürmek istese de Yahudi mahkemesi kocayı karısından boşanmaya zorlar.”

C. ÇAĞDAŞ YAHUDİ DÜŞÜNCESİNDE BOŞANMA

Çağdaş Yahudi düşüncesinde boşanma, kocanın veya kadının hakkından ya da mahkeme tarafından olabilmektedir.⁴⁶⁰ Bunlar aşağıda ele alınacaktır.

1. Karşılıklı Anlaşma İle Boşanma

Hahamlar kanunun bir ilkesine göre, karşılıklı anlaşma durumunda, özel bir neden gerekli değildir. Her iki tarafın da evliliklerinin başarısız olduğunu ve mutsuz ilişkilerini sona

⁴⁶⁰ Taha, Sabir Ahmet, *Nijamü 'l-Usre fi'l Yahudiyye ve'n-Nesraniyye ve'l-İslam*, Nahdatü Mısır, Kahire 2000, s. 137-140

erdirme sonucuna vardıklarını beyan ettikleri durumlarda boşanabilmektedir. Bu durumda mahkemenin müdahale yetkisi yoktur.⁴⁶¹

2. Boşanma Kocanın Hakkı Olduğunda

Çağdaş Yahudi hukukuna göre, koca karısında aşağıdaki durumlardan biri bulunduğu takdirde boşanma hakkını kullanabilmektedir:

- a) “Karısının zina etmesi ve hatta bu suçu işlediğine dair kuvvetli şüphe olduğu durumunda.”⁴⁶²
- b) “Karısının, ahlaki nezaketi alenen ihlal etmesi durumunda.”⁴⁶³
- c) “Karısının din değiştirmesi ya da ev idaresinde Ritüel Kanununa uymadığının kanıtlanması durumunda.”⁴⁶⁴
- d) “Karısının bir yıl boyunca evlilik haklarını inatla reddetmesi nedeniyle.”⁴⁶⁵
- e) “Karının kocasını başka bir eve kadar takip etmeyi haksız yere reddetmesi durumunda.”⁴⁶⁶
- f) “Karısının kayınpederine kocasının yanında hakaret ettiği veya kocasına hakaret etmesi durumunda.”⁴⁶⁷
- g) “Birlikte yaşamayı imkânsız veya tehlikeli hale getiren veya tedavisi olmayan belirli hastalıklar bulunduğu durumunda.”⁴⁶⁸

⁴⁶¹ Mielziner, *The Jewish Law of Marriage and Divorce*, s. 121

⁴⁶² Şulhan Aruh, Eben Ezer 115: 7

⁴⁶³ Şulhan Aruh, Eben Ezer 115: 4, 119: 4; BT, Kethuboth 39a

⁴⁶⁴ Şulhan Aruh, Eben Ezer 115: 1-4

⁴⁶⁵ Şulhan Aruh, Eben Ezer 77: 2

⁴⁶⁶ Şulhan Aruh, Eben Ezer 75: 1

⁴⁶⁷ Şulhan Aruh, Eben Ezer 115: 4

⁴⁶⁸ Şulhan Aruh, Eben Ezer 117: 1-11

3. Boşanma Kadının Hakkı Olduğunda

Çağdaş Yahudi düşüncesinde kadın, aşağıdaki durumlarda boşanma hakkına sahiptir:

- a) “Kocayla birlikte yaşamayı dayanılmaz hale getiren, kocanın (evlendikten sonra) kaptığı kronik hastalıklar veya (evlendikten sonra) girdiği iğrenç bir ticaret yapması durumunda.”⁴⁶⁹
- b) “Kocasının kendisini dövdüğü, dışarı çıkardığı ya da ebeveyn evini ziyaret etmesinin yasaklandığı gibi tekrarlayan kötü muamele etmesi durumunda.”⁴⁷⁰
- c) “Kocasının din değiştirmesi durumunda.”⁴⁷¹
- d) “Kocasının ahlaki çöküntüsü durumunda.”⁴⁷²
- e) “Kocasının malını boşa harcaması ve karısını desteklemeyi reddetmesi durumunda.”⁴⁷³
- f) “Kocası ülkeyi terk etmeye zorlayan bir suç işlediği durumunda.”⁴⁷⁴
- g) “Kocanın, kendisi tarafından kabul edildiği takdirde, fiziksel iktidarsızlığı veya evlilik ilişkilerini sürekli reddetmesi durumunda.”⁴⁷⁵

4. Mahkeme Tarafından Zorlanan Boşanma

Yahudi hukuku, geleneksel olarak, aşağıdaki durumlarda herhangi bir tarafın talebi veya isteği olmaksızın böyle bir boşanmayı zorunlu kılmıştır:

⁴⁶⁹ Şulhan Aruh, Eben Ezer 154: 1

⁴⁷⁰ Şulhan Aruh, Eben Ezer 154: 3, 74: 1-8

⁴⁷¹ Şulhan Aruh, Eben Ezer 154: 3

⁴⁷² Şulhan Aruh, Eben Ezer 154: 1

⁴⁷³ Şulhan Aruh, Eben Ezer 154: 3

⁴⁷⁴ Şulhan Aruh, Eben Ezer 154: 9

⁴⁷⁵ Şulhan Aruh, Eben Ezer 154: 7, 77: 1

- a) Mukaddes Kitap veya Rabbi Kanununa aykırı olduğu için geçersiz sayılan bir evlilik akdi yapılmışsa, mahkeme bu tür bir evlilikte karısını boşamaya zorlar.⁴⁷⁶ Örneğin, bir adam boşandığı karısını ikinci evliliğinden sonra yeniden evlendirirse, mahkeme onu boşanmaya zorlamaktadır.⁴⁷⁷
- b) Karısının kasten zina yapmaktan suçlu bulunmasına rağmen, kocanın evliliğini sürdürmeye istekli olduğu yerde mahkeme boşanma zorlamaktadır.⁴⁷⁸
- c) Taraflardan biri, evlilik ilişkisine izin vermeyen tedavisi olmayan bir hastalığa yakalanırsa, mahkeme boşanmaya zorlar. Ancak, karşı tarafın cinsel ilişki olmaksızın evliliğe devam etmeye rıza gösterdiği bir durumda boşanma mahkeme tarafından uygulanmaz.⁴⁷⁹
- d) Boşanma, on yıldır çocuksuz olduğu kanıtlanan bir evlilik durumunda mahkeme tarafından uygulanmaktadır. Çünkü doğurma, evliliğin başlıca amaçlarından biridir.⁴⁸⁰

D. BOŞANMA İŞLEMLERİ

İki kişi (karı-koca) evliliğini sonlandırmayı kabul ettiğinde, bir *bet din*⁴⁸¹'e (mahkeme) başvurmalıdır. Mahkeme onlar için bir tarih belirlenir. Mahkemede, bir katip *dayanim* (hakim)'in huzurunda get'i yazar ve koca bunu iki tanığın önünde karısına teslim eder. Karı koca mahkeme salonunda birbirleriyle yüzleşmek istemezlerse, koca get'i vermek için ve

⁴⁷⁶ Şulhan Aruh, Eben Ezer 154: 20

⁴⁷⁷ EA, Tesniye 24: 4; BT, Kethuboth 74b; BT, Gittin 45b

⁴⁷⁸ Şulhan Aruh, Eben Ezer 11: 1; 115: 8

⁴⁷⁹ Şulhan Aruh, Eben Ezer 154: 1

⁴⁸⁰ Şulhan Aruh, Eben Ezer 154: 10

⁴⁸¹ Bet Din: Mahkeme için bir haham terimidir. Kutsal Kitap yasalarına hâkim olan ve hem medeni hem de dini hukuk da dahil olmak üzere haham Yahudiliği tarafından katı bir şekilde uygulanan teokratik hukuk anlayışına göre, 'bet din' sadece medeni değil, aynı zamanda dini bir otoritedir. Jastrow, Marcus-Ginzberg, Louis, "Bet Din", *The Jewish Encyclopedia*, Funk and Wagnalls Company, New York, v. 3, s. 114-115

karı bunu almak için temsilciler atayabilir. Boşanma hükmü, karının veya temsilcinin get'i aldığı andan itibaren ifade eder.⁴⁸²

Karı koca aynı şehirde oturmuyorsa, koca en yakın mahkemeye müracaat eder. Mahkemede hâkim 'get' yazdıracak ve karının ikamet ettiği şehir veya ülkedeki mahkemeye teslim edilecektir. Daha sonra karın tanık huzurunda get'i almak için mahkemeye gelmesi istenecektir. Yahudi hukukunda medeni boşanmanın geçerliliği yoktur. Medeni mahkemelerinde boşanmış ancak Yahudi boşanmasını sağlayamayan bir Yahudi çift, Yahudi hukukuna göre hala evlidir. Bu demektir ki, bir anlaşma olmaksızın yeni eşlerle evlenirlerse, zina etmiş olurlar. Bu, ikinci evlilikten doğabilecek çocuklar için ciddi sorunlara neden olabilir.⁴⁸³

III. GET KAVRAMI

A. TANIMI

“Get”, boşanma belgesi olarak adlandırılan İbranice bir kelimedir. Sözlükte, “belge” anlamına gelen bu terim, günümüzde geleneksel özelliklere göre hazırlanan boşanma belgesi ile ilişkilendirilmiştir.⁴⁸⁴ Koca tarafından yazılan ve daha sonra karısına verilen resmi boşanma belgesi için Talmudik bir terimdir. Get, bir kadının bütün erkeklerle evlenmesine

⁴⁸² Forta, Arye, *Judaism*, Heinemann Educational, Oxford 1990, s. 72

⁴⁸³ Forta, *Judaism*, s. 72-73

⁴⁸⁴ Bayme, Steven, *The Jewish Family and Jewish Continuity*, KTAV Publishing House, New Jersey 1994, s. 229

izin verilen 12 satırlık bir belgedir.⁴⁸⁵ Get'in çoğulu *Gittin*'dir. Gittin, boşanmayı yöneten yasalar, gelenekler ve tutumlarla ilgilenen Talmudik bir risaledir.⁴⁸⁶

Yahudi Kanununa göre, geçerli bir boşanma teşkil etmek için, yazılı bir boşanma belgesinin koca tarafından karısına şahsen veya atanmış bir vekil aracılığıyla teslim edilmesi gerekir. Bu belge, Tevrat'ta “*Sepher Kerithoth*”⁴⁸⁷ (Boşanma Belgesi) ve hahamlar tarafından “Get” (Belge) olarak adlandırılmıştır.⁴⁸⁸ Bu belge iki yetkili şahit tarafından imzalanacak ve teslimin de iki tanık huzurunda gerçekleşmesi gerekmektedir. Bunun biçimi, Mişna'nın derlendiği zamana kadar henüz kesin olarak belirlenmemiştir. Yalnızca tarih ve tarafların adlarının yanı sıra “Artık herhangi bir erkek için özgürsün” kelimelerini içermesi istenmiştir.⁴⁸⁹

Belgenin bugünkü biçimi, dördüncü yüzyılın Babil öğretmenleri tarafından oluşturulmuştur.⁴⁹⁰ Belge herhangi bir dilde yazılabilesine rağmen, yalnızca İbranice ve Aramice'nin bir karışımı olan haham deyimlerini⁴⁹¹ kullanmak geleneksel hale gelmiştir.⁴⁹² Daha sonraki yetkililer, “Get” ile ilgili kuralları artırdı ve bu belgenin yazımı ve teslimine birtakım formaliteler eklemiştir.⁴⁹³ Bu hukuk ve prosedürlerin hızlı bir şekilde yerine getirilmesini sağlamak için eylemin bir Rabbi veya yasa konusunda bilgili diğer nitelikli bir kişi tarafından gerçekleştirilmesi ve denetlenmesi gerekmektedir.⁴⁹⁴

⁴⁸⁵ Eisenberg, Ronald L., *Jewish Traditions*, Jewish Publication Society, Philadelphia 2004, s. 67-68

⁴⁸⁶ Bayme, *The Jewish Family and Jewish Continuity*, s. 229

⁴⁸⁷ BT, Gittin 21b

⁴⁸⁸ Mielziner, *The Jewish Law of Marriage and Divorce*, s. 128

⁴⁸⁹ Mişna, Gittin 9:3

⁴⁹⁰ BT, Gittin 85b

⁴⁹¹ Get'te kullanılan Haham (Rabbi) Deyimleri: *We-den* (ve sadece), *Iggereth* (bir mektup), *Li-mehak* (gitmek), *Di-tehewjen* (evlenebilesin), *Di-tezbijen* (kimi istersen), *Terukin* (serbest bırakmak), *Shebukin* (boşanmak), *Kedu* (göre), *Le-hithnasseba* (evlenmek), vb. bkz. BT, Gittin 85b

⁴⁹² Mielziner, *The Jewish Law of Marriage and Divorce*, s. 128

⁴⁹³ Şulhan Aruh, Eben Ezer 120-153

⁴⁹⁴ Mielziner, *The Jewish Law of Marriage and Divorce*, s. 128-129

B. GET'İN HAZIRLANMASI

Tüm uzlaşma girişimleri başarısız olduktan ve karı koca yasal olarak boşanmayı kabul ettikten sonra, mahkemeye çıkma davası düzenlenir. Bet din, her biri karmaşık Yahudi hukuku davalarını çözmede uzman olan üç hahamdan oluşur. Yahudilikte boşanma, mahkeme kararından ziyade iki kişi arasındaki bir işlem olduğundan, birçok otorite tek bir bilirkişinin yeterli olduğunu savunmaktadır. Her iki durumda da kâtip (*sofer*) ve iki erkek tanığın hazır bulunması gerekmektedir. Genellikle kadın, boşanma sürecinde, zor zamanlarında kendisine yardım etmek için bir arkadaşıyla mahkemeye geldiği gibi erkek de arkadaşını getirebilmektedir. Bet din ile bir randevu, eşlerin avukatları veya kendileri tarafından planlanabilmektedir.⁴⁹⁵

1. Get'i Yazma ve Teslim Etme Emri

İşlemdeki ilk adım, kocanın uygun kişilere (Bet din'e) Get (Boşanma Belgesi) yazıp teslim etmesi için verdiği emirdir. Katipin Get'i yazması için koca tarafından emredilmesi gerekir. Ancak, emri kocadan başka biri veriyse, geçersizdir.⁴⁹⁶ Kocanın “karım için bir Get yazın” emri verdiği bir durumda, sonraki olaylardan, kocanın karısını boşama niyetinin gerçekten olduğu ortaya çıkarsa, niyeti gerçekleşecekti.⁴⁹⁷

⁴⁹⁵ Ullah, Neamat, *Yahudi Hukukunda Boşanma ve Aguna Problemi* (Basılmamış YL Tezi), İÜ, İstanbul 2018, s. 21-22

⁴⁹⁶ Amram, *The Jewish Law of Divorce*, s. 143-144, 152

⁴⁹⁷ BT, Gittin, 62b

Eğer koca, “eşim için bir get yazın” yerine “bir get yazın ve karıma verin” veya “boşanma belgesi yazıp ona verin”, ya da Get’in sadece yazılmasını değil aynı zamanda teslim edilmesini de istediğini belirtmek için böyle bir ifade kullanmış olsa, karısı boşanmış olduğu kararına dair hiçbir şüphe olmaz.⁴⁹⁸ Eğer koca, “onu serbest bırak”, “onun için sağla”, “onun için geleneksel olanı yap”, “onun için doğru olanı yap” derse, böyle sözlerinin hiçbir etkisi yoktur.⁴⁹⁹

2. Get’in Yazması

Yahudi hukukuna göre, sağır-dilsiz, aptal veya bebek gibi yasal olarak yetkisiz kılınmış olanlar bile, Get’in hazırlanmasında herkes katiplik yapmaya yetkilidir. Ancak, kâtiplik görevini ehil bir kişinin nezaretinde yerine getirmek zorundadırlar. Nitekim, Yazma eylemi yalnızca bir bakanlık görevidir ve bu nedenle, görevi Get’in yasalara uygun biçimde yazılmasına özen göstermek olan kişilerin yönetimi altındaki herhangi biri tarafından gerçekleştirilebilir. Boşanmak üzere olan kadın kendi Get’ini yazabilir ve kocasına verip tekrar kendisine teslim ettirdikten sonra boşanmış olur.⁵⁰⁰

3. Yazı Malzemeleri

Talmud’da, Get’in hazırlanmasında kullanılacak uygun materyaller hakkında tartışmalara çok yer ayrılmıştır. Tüm bu tartışmaların toplamı Mişna’nın bir cümlesinde özetlenmiştir. “Get, ‘Deyo’ (mürekkep), ‘Sam’ (boya), ‘Sikra’ (kırmızı boya), ‘Kumus’ (zamk),

⁴⁹⁸ Mişna, Gittin 6: 5

⁴⁹⁹ BT, Gittin 65b

⁵⁰⁰ Mişna, Gittin 2: 5; BT, Gittin 22b

‘*Kankantum*’ (ayakkabı boyası), gibi kalıcı bir iz bırakan herhangi bir maddeyle yazılabilir. Ancak, sıvı veya meyve suyu gibi kalıcı olmayan bir şey ile yazılamaz.”⁵⁰¹ Rabbi Hiyya’ya göre, “eğer *get* kurşunla, siyah pigmentle veya kömürle yazılırsa geçerlidir”. Rabbi Hanina’ya göre, “*get* şarap tortusu veya safran suyu ile yazılmışsa bile geçerlidir.”⁵⁰²

“Get, herhangi bir materyalin üzerine yazılabilir. Koca, bunu bir zeytin yaprağı üzerine yazılabilir. Eğer öküz boynuzunun üzerine yazılıp öküzü karısına verirse ve bir kölenin elinde yazılıp köleyi karısına verirse, geçerlidir.” Rabbi Yose (Jose the Galilean)’a göre, Hiçbir canlı veya gıda maddelerin üzerine *get* yazılmaz.⁵⁰³

Toprağa bağlı hiçbir şeyin üzerine boşanma belgesi yazılamaz. Toprağa yapışmış bir şeyin üzerine onu yazıp sonra koparıp imzalar ve karısına verirse sahihtir. Rabbi Yahuda, boşanma belgesinin yazılması ve imzalanması daha önceden ayrılmış haldeyken yapılmadığı takdirde geçersiz sayar. Rabbi Yahuda ben Beteira diyor ki: Boşanma belgesi silinmiş kâğıda veya bitmemiş deriye (*diftera*) yazılamaz, çünkü bu yüzeylere yazı sahte olabilir. Ancak rabbiler, bu maddelerden herhangi birinin üzerine yazılan boşanma belgesini geçerli sayarlar.⁵⁰⁴

4. Get Metni

“Get” herhangi bir dilde yazılabilmektedir. Ancak, geleneksel olarak *get*, Aramice’de yazılmaktadır. Geleneksel bir *get* metninin Türkçe çevirisi yaklaşık olarak şöyledir:⁵⁰⁵

⁵⁰¹ Mişna, Gittin 2: 3; BT, Gittin 19a

⁵⁰² BT, Gittin 19a

⁵⁰³ Mişna, Gittin 2: 3; BT, Gittin 20a, 21b

⁵⁰⁴ Mişna, Gittin 2: 4; BT, Gittin 21b, 22a

⁵⁰⁵ Ullah, *Yahudi Hukukunda Boşanma ve Aguna Problemi*, s. 25

“Dünyanın yaratılışından sonraki takvimsel hesaplamalarımıza göre yılının ayının.....haftasının.....gününde, nehrinin ve su kaynaklarının yanında bulunan.....şehrinde, ben..... oğlu....., şu anda bulunduğum/ikamet ettiğim, nehri ve su kaynakları yanında bulunan şehrinde, hiçbir baskı altında kalmadan, şu anda nehri ve su kaynakları yanında bulunan şehrinde ikamet eden, şimdiye kadar karım olan, kızı, seni bırakmaya, seninle ilişkimi kesmeye ve kendi kendine kalmak üzere seni boşamaya kendi isteğimle rıza gösteriyorum. Ve şimdi seni bırakıyor, seninle ilişkimi kesiyor ve seni kendi kendine kalmak üzere boşuyorum. Böylece sen, istediğin herhangi bir adam ile evlenmek için kendi otoritene sahipsin ve izinlisin. Bugünden itibaren kimse sana itiraz edemez ve sen herhangi bir erkekle evlenmek için izinlisin. Bu, benden sana, Musa ve İsrail yasalarına uygun olarak hazırlanmış bir izin tezkeresi, feragat mektubu ve beraat belgesidir.

Şahit: oğlu

Şahit: oğlu

5. Katılımcıların Sorgulanması

Sofer (kâtip) get metni yazmayı bitirdikten sonra şahitler get'i okuyup imzalarlar. Daha sonra bet din'deki (mahkeme) rabbilerden biri aşağıdaki soruları sorar:⁵⁰⁶

Sofere:

“Bu senin yazdığın get mi?”

⁵⁰⁶ Ullah, *Yahudi Hukukunda Boşanma ve Aguna Problemi*, s. 22-23

“Onu tespit edebileceğin özel bir ayrıntı var mı?”

“Koca mı sana get’i yazmanı söyledi?”

“En az ilk satırdan itibaren şahitler huzurunda mı yazdın?”

Şahitlere:

“Kocanın, karısını boşamak üzere get’in yazımı için sofere talimat verdiğini duyduunuz mu?”

“Bu imzalar size mi ait?”

“Koca get’i imzalamanızı söyledi mi?”

Sonra get tekrar okunur.

Kocaya:

“Get’i kendi özgür iradenle mi verdin?”

“Tüm diğer ifadelerinizi iptal edecek, unutmuş olabileceğiniz bir beyan olabilir mi?”

Kadına:

“Get’i kendi özgür iradenle mi kabul ettin?”

“Kendi rızan dışında bu get’i kabul etmene mecbur kılacak herhangi bir söz söyledin veya yemin ettin mi?”

“Get’i hükümsüz kılacak herhangi bir beyanda bulundun mu?”

Mahkemede bulunanlara:

“İtiraz eden herhangi biri varsa şimdi itiraz etsin.”

Get yazılırken, bu belgenin üzerine karının ve kocanın isimlerinin yazılması zorunludur. Get'in halaha tarafından onaylanması için bu gereklidir. Karı kocanın tanınmalarını sağlayacak adları ile boşanma yeri ve tarihi açıkça belirtilmelidir.⁵⁰⁷

C. ŞARTLI GET ÇEŞİTLERİ

Yahudi hukukunda iki tür şartlı Get bulunmaktadır:

1. Kocanın Geri Dönmemesi Şartıyla Yazıldığı Get

Şartlı boşanma belgesinin (Get) bir türü, yanında bulunmayan kocanın belirli bir süre içinde geri dönmemesi halinde boşanmanın kesinleşeceği ve bu süre içinde yurt dışında vefat etmesi halinde kadının boşanma hakkı tanınacağını ifade etmiştir. Bu belgenin kullanımı, kocanın yurtdışına veya denize gittiği veya çölde bir karavanla seyahat ettiği durumlarda ortaya çıkmıştır. Koca yolculuk sırasında vefat etmişse ve onun vefatına dair yasal bir kanıt sunmanın bir yolu yoksa, dul eşi, onun yokluğuna dayalı bir ölüm karinesi olmadığı için bir daha asla evlenemezdi. Böyle bir durum için şartlı bir Get uygulandı. Koca, süre dolmadan geri dönerse, Get geçersiz olur; ancak zaman geçtikten sonra Get mutlak hale gelmekte ve kadın özgürleşmektedir.⁵⁰⁸

Yahudi hukuku, Kocanın on iki aydan fazla bir süre ortadan kaybolması şartıyla karısına Get yazılması ve teslim edilmesi için emir bırakması durumunda, belirtilen süreden sonra yazılıp teslim edilmesi gerektiğine karar vermektedir. Eğer süre dolmadan yazılıp kadına teslim edilirse, şart tam olarak yerine getirilmediği için Get geçersiz olduğunu kabul edilir.⁵⁰⁹

⁵⁰⁷ Forta, *Judaism*, s. 72

⁵⁰⁸ Amram, *The Jewish Law of Divorce*, s. 168-169

⁵⁰⁹ Mişna, Gittin 7: 8; BT, Gittin 76b

2. Kocanın Ölümü Şartıyla Yazıldığı Get

Koca, boşanmanın ancak vefatından sonra kesinleşmesini şart koşarak bir get yazılabilir. Böyle bir get, ‘kocanın ölümü şartıyla yazıldığı get’ olarak ifade etmektedir.⁵¹⁰ Rabbi Yehuda’ya göre, Get’in doğumu ile kocanın ölümü arasındaki süre boyunca kadın her bakımdan evli bir kadın olarak kabul edilir. Ancak Rabbi Yose’ye göre kadın, boşanması şüpheli olan biri olarak kabul edilir.⁵¹¹

Yahudi hukukuu, koca çocuksuz öldüğünde karısının, görevi onunla evlenmek veya onu *Halizah*⁵¹² töreni ile serbest bırakmak olan, erkek kardeşinin gelini olacağını belirtir.⁵¹³ Boşanan kadın elbette bu hukukuna tabi değildir. Kayınbirader Karı veya koca tarafından beğenilmediği durumlarda, kocanın ölümünden sonra karısı üzerinde Kayınbiraderinin herhangi bir hak talebinde bulunmasını önlemek için şartlı get’in kullanılması oldukça makul olacaktır. Böylece koca, karısına ölümünden sonra kesinleşeceği anlayışıyla bir boşanma belgesi (get) verdiğinde, koca yaşadığı sürece karısı olarak devam edecektir. Ancak, kocanın öldüğü sırada artık onun dul eşi değil, boşanmış bir kadındır.⁵¹⁴

⁵¹⁰ Mişna, Gittin 7: 3; bkz. Amram, *The Jewish Law of Divorce*, s. 169

⁵¹¹ Mişna, Gittin 7: 4; BT, Gittin 73b

⁵¹² “Halizah: Çocuksuz ölen bir kardeşin dul eşinin kayınbiraderinin ayakkabısını çıkarma törenidir. Bu törenle erkek, onunla evlenme zorunluluğundan kurtulur ve kadın, istediği kişiyle evlenmekte özgür olur.” bkz. Greenstone, Julius H., “Halizah”, *The Jewish Encyclopedia*, v. 6 s. 170

⁵¹³ EA, Tesniye 25: 5-10

⁵¹⁴ Mişna, Gittin 7: 3; BT, Gittin 72a

D. GET İLE İLGİLİ BAZI DURUMLAR

1. Get'in Teslim Edilmesi

Boşanma prosedürünün son aşaması, koca tarafından Get'in (boşanma belgesi) eski karısına teslim edilmesidir. Get yazıldıktan sonra, bu belgeyi teslim etmenin iki yolu vardır. Koca eski karısına elden verebilir ya da elden vermek istemiyorsa, vekili aracılığıyla göndermelidir.⁵¹⁵

Get yazıldıktan sonra Rabbi bunu kocaya verecektir. Koca, get'i eski karısının eline bırakırken şöyle diyecektir: Bu senin getindir, boşanma belgeni al. Artık herhangi bir erkek için özgürsün.⁵¹⁶ “Daha sonra koca, boşanma belgesini kadına bizzat teslim etmeli veya belirli kural ve düzenlemelere uyarak bunu yapması için güvenilir bir haberci olan *Şaliah*'ı ayarlamalıdır.”⁵¹⁷ Yahudi hukukuna göre, belirsizliği ortadan kaldırmak ve boşanmanın kanıtlanmasını kolaylaştırmak için, Get'in tesliminin her zaman Yahudi kanununda tanıklık etmeye yetkili iki tanığın huzurunda yapılmasını gerekmektedir.⁵¹⁸

“Get'in, koca veya vekili tarafından kadına elden teslim edildiğine usulüne uygun şahitlik edilmelidir. Hataları önlemek için, bir get'in yazılması, imzalanması ve teslim edilmesiyle ilgili kurallara kesinlikle uyulmalıdır. Get tesliminin resmî töreninden sonra, karı ve koca yasal olarak birbirinden ayrılır ve her ikisine de evliliklerinin sona erdiğini ve başka eşleri seçmekte özgür olduklarını gösteren bir boşanma belgesi verilir. Kadın, zina ilişkisi olan bir adam gibi yasal olarak yasaklandığı kişiler dışında herhangi bir erkekle evlenmekte özgürdür.

⁵¹⁵ Ullah, *Yahudi Hukukunda Boşanma ve Aguna Problemi*, s. 23

⁵¹⁶ Mişna, Gittin 9: 3

⁵¹⁷ Kaplan, Dana Evan, *The New Reform Judaism: Challenges and Reflections*, University of Nebraska Press, Lincoln 2013, s. 128.

⁵¹⁸ Mişna, Gittin 9: 4

Boşanmadan sonra kocanın hemen yeniden evlenmesine izin verilir, ancak kadının bunu yapması en az 90 gün süreyle yasaktır. Kadın hamile ise, bekleme süresi çocuğun babalığıyla ilgili tüm şüpheleri gidermektedir.”⁵¹⁹

a. Reşit Olmayan Kariya Get Teslimi

Reşit olmayan biri nişanlandığında ve nişanlısı kocası onu serbest bırakmak istediğinde, gerçekten evlilermiş gibi ona bir get vermek zorunda ve bu get ona değil, babasına teslim edilmelidir.⁵²⁰ Ancak reşit olmayan biri evlendikten sonra, babasının üzerindeki vesayeti kesinlikle sona erer ve bu nedenle, get’i kendisi almaya hak kazanacağı görülmektedir.⁵²¹

Eğer ergin olmayan biri, Get’in sonucunu anlamayacak kadar küçükse, boşanamaz. Reşit olmayan sadece nişanlı olduğu sürece, babası Get’i alması için bir haberci atayabilir. Ancak evlendikten sonra, Get’in kendisine teslim edilmesiyle boşanabilir; çünkü ergin olmayan biri bir vekil, haberci veya avukat atayamaz.⁵²²

2. Get’in İptal Edilmesi

Koca, karısına gönderilen Get’i, karısına veya onu almak için tayin ettiği elçisine teslim edilmeden önce iptal edebilir ve geçersiz kılabilir.⁵²³ Mişna ayrıca, Get’i iptal etmek isteyen bir kocanın, başka bir yerde bir bet din (mahkeme) toplayarak, karısına ulaşmadan önce mahkeme huzurunda boşanma belgesini iptal edebileceğini belirtir. İçinde bulunduğumuz çağın 40. yılında Rabbi Gamliel, dünyanın iyiliği için, kocanın artık Boşanma Belgesini (get)

⁵¹⁹ Eisenberg, *Jewish Traditions*, s. 68

⁵²⁰ Mişna, Ketubot 4: 4

⁵²¹ Yeruşalim Talmudu (YT), Gittin 4

⁵²² Mişna, Gittin 6: 2-3

⁵²³ Mişna, Gittin 6: 1

habercinin veya karısının huzurunda olmadıkça iptal edemeyeceğine dair bir kararname çıkarmıştır.⁵²⁴

“Karısına bir vekil ile get’i gönderen kimse, vekilin yanına vardığında veya kendisinden sonra başka bir vekil gönderip boşanma belgesini getiren vekile şöyle dediğinde: ‘Sana verdiğim boşanma belgesi geçersizdir’, o zaman bu boşanma belgesi geçersiz olur. Benzer şekilde, koca, get’i kendisine ulaşmadan önce karısına ulaşmışsa veya ona bir vekil göndermişse ve şöyle demişse: ‘Sana gönderdiğim boşanma belgesi geçersizdir’, o zaman bu boşanma belgesi geçersiz olur. Bununla birlikte, boşanma belgesi kadının eline geçtikten sonra bunu beyan ederse, boşanma zaten yürürlüğe girdiği için artık onu geçersiz kılamaz.”⁵²⁵

IV. AGUNA KAVRAMI

A. TANIMI

“Aguna” İbranice bir kelimedir ve ‘zincirlenmiş’ anlamına gelmektedir. Kocasından boşanamayan ve yeni bir evlilik yapamayan kadın, kocasına zincirlenmiş olarak anlatılmış ve bu isim verilmiştir.⁵²⁶ “Agunah, kocasından herhangi bir nedenle ayrılmış ve ya ondan boşanamadığı için ya da kocasının hayatta olup olmadığı bilinmediği için yeniden evlenemeyen evli bir kadındır.”⁵²⁷ Talmud, agunah terimini, kocası ortadan kaybolan ve onu

⁵²⁴ Mişna, Gittin 4: 2

⁵²⁵ Mişna, Gittin 4: 1

⁵²⁶ Amram, David Werner, “Agunah”, *The Jewish Encyclopedia*, v. 1, s. 275; Eisenberg, *Jewish Traditions*, s. 70

⁵²⁷ Schereschewsky, Ben-Zion (Benno), “Agunah”, *Encyclopedia Judaica*, v. 1, s. 510

sadece ismen var olan bir evliliğe ‘zincirlenmiş’ bırakan bir kadına atıfta bulunmak için kullanmaktadır.⁵²⁸

Yahudi hukukuna göre, bir kadın genellikle iki şekilde aguna’ya düşer. Birincisi, kocanın kadını terk etmesi ve ona bir ‘get’ vermeyi reddetmesi durumudur. İkincisi, kocanın uzun bir yolculuktan veya savaştan dönmemesidir. Eğer koca ölürse ve kadın onun öldüğüne dair herhangi bir delil gösteremezse, kadın tekrar aguna olur. “Evli bir kadın, ne boşanma belgesi olan bir ‘get’i ne de kocasının ölümüne dair herhangi kanıta sahip değilse, zina içeren bir ilişkiye girme korkusuyla yeniden evlenemez.”⁵²⁹

Talmud sonrası dönemlerde bir tür aguna durumu daha ortaya çıkmıştır. Michael J. Broyde bunu şu şekilde ifade etmektedir: “Devam eden kocaların kaybolması sorununa ek olarak, Talmud sonrası Yahudi hukuku farklı türde bir aguna sorunuyla karşı karşıyaydı: başka bir dine dönen kocanın durumu. Bu din, bir Yahudi kadınla önceki evliliğinin geçerliliğini tanımayıp ilk karısından boşanmadan yeniden evlenmesine izin verebilir. Böyle bir durumda, kadın, farklı inançlara sahip olduğu için birlikte yaşayamadığı kocasına “zincirlenmiş” (aguna) olarak kalmaktadır.”⁵³⁰

Bir erkek karısına get’i vermeyi reddederse, kadın aguna olur ve yeniden evlenemez. Evlenirse, çocuklarını bekleyen olası trajik sonuçlarla birlikte, bir zaniye olur. Halaha’ya göre bu ikinci evlilik geçerli değildir. Yahudi yasalarına göre, yasak olan evliliklerden doğan çocuklara *mamzer* denir ve ebeveynlerinin kurallara önem vermemesinin sonuçlarına katlanmak zorunda kalırlar. Teknik olarak hala evli olan bir kadın, başka bir erkekle olan

⁵²⁸ Broyde, *Marriage, Divorce, and the Abandoned Wife in Jewish Law*, s. 3

⁵²⁹ Cohn-Sherbok, Dan, *A Concise Encyclopedia of Judaism*, One World, Oxford 1998, s. 192

⁵³⁰ Broyde, *Marriage, Divorce, and the Abandoned Wife in Jewish Law*, s. 5

ilişkisinden bir çocuk doğurursa, bu çocuk gayri meşru olarak kabul edilir. Bu durum, aguna durumundaki birçok kadının karşılaştığı ciddi bir sorun olmaya devam etmektedir.⁵³¹

Günümüzde aguna olarak adlandırılan kadınlar, daha çok kocasıyla sorunları olan ve kocasından ayrı yaşayan ancak dini yollara başvurarak kocasından boşanamayan kadınlardır. Eşler arasında yaşanan sorunlar çiftin ayrılmasına yol açsa da karısını cezalandırmak için “get” vermeyi reddeden koca, günümüzdeki aguna probleminin ana kaynağı olarak görülmektedir.

B. AGUNA PROBLEMİNE OLASI ÇÖZÜMLER

Bir kadın, kocası ona bir get vermeyi reddettiği için aguna olduğunda, bu durumu çözmek daha zordur. Tarih boyunca çeşitli çözümler önerilmiştir, ancak hepsinin kendine bağlı daha küçük veya daha büyük halahik sorunları vardır.⁵³²

Modern dönemde Yahudi hukuk uzmanı Shoshana Knol, aguna probleminin çözümü için bazı olası formüller ve çözümler önermektedir: Şartlı evlilik (*Kiddushin al tenai*), evliliğin sona ermesi (*Hafka ‘at kiddushin*), şartlı boşanma (*Get al tenai*), zorlama (*Kefiyah*), evlilik sözleşmesi (*Prenuptial agreements - PNA’s*), bu formüllerden bazılarıdır.⁵³³ Aguna üzerine çalışmaları bulunan Avishalom Westreich, Michael J. Broyde ve Bernard S. Jackson gibi Yahudi hukuku uzmanları da aguna problemi için benzer çözümler önermektedir.⁵³⁴ Tüm bu çözümler aşağıda kısaca tartışılacaktır.

⁵³¹ Ullah, *Yahudi Hukukunda Boşanma ve Aguna Problemi*, s. 30-31

⁵³² Knol, Shoshana, *Agunah and Ideology*, Deborah Charles Publications, Liverpool 2011, s. 8

⁵³³ Knol, *Agunah and Ideology*, s. 8

⁵³⁴ Westreich, Avishalom, *Talmud-Based Solutions to the Problem of the Agunah*, Deborah Charles Publications, Liverpool 2012, s. 1-3; Broyde, *Marriage, Divorce, and the Abandoned Wife in Jewish Law*,

1. Şartlı Evlilik (*Kiddushin al Tenai*)

Shoshana Knol, şartlı evliliği anlatırken Yahudilikte evlilik törenini şu şekilde özetlemektedir:

“Bir Yahudi evlilik töreni iki bölümden oluşur: *Kidduşin* ve *Nissu’ın*. Kidduşin, damadın “...benimle nişanlısın...” derken damat tarafından geline değerli bir nesne, genellikle altın bir yüzük, vermesidir. Kidduşin olgunlaşmamış bir evlilik oluşturur ve bundan sonra kadının bu ilişkiden kurtulmak için bir get gerekmektedir. Bununla birlikte, gelin ve damat hala birbirlerine cinsel olarak yasaklanmıştır. Sadece nissu’ın anından itibaren, gelin ve damadın birbirlerine cinsel olarak yaklaşmasına izin verilir. Eski zamanlarda Kidduşin ile nissu’ın arasında yaklaşık on iki aylık bir süre vardı. O günlerde nissu’ın, gelinin baba evinden damadın evine getirilmesi idi. Günümüzde nissu’ın, gelin ve damadın *yihud* olarak bilinen تنها bir odada kaldığı zamandır ve bu, kidduşin’den hemen sonra gerçekleşir.”⁵³⁵

Talmud’a göre bir koca, kidduşin’e koşullar ekleyebilir.⁵³⁶ Ancak, bu koşullar halaha ile çelişmeyecektir. Örneğin bir koca, “Benden yiyecek ve giyecek konusunda herhangi bir talebin olmaması şartıyla benimle nişanlısın” diyebilir. Bu durumda, nişan geçerlidir.⁵³⁷ Mişna’da şartlı evliliğin çeşitli örnekleri vardır.

s. 1-14; Jackson, Bernard S., “Agunah and the Problem of Authority: Directions for Future Research”, *Melilah: Manchester Journal of Jewish Studies*, Manchester 2004, v. 1, s. 1-78

⁵³⁵ Knol, *Agunah and Ideology*, s. 8-9

⁵³⁶ BT, Kidduşin 60a

⁵³⁷ BT, Kidduşin 19b

Şayet bir adam bir kadına ‘sana iki yüz dinar vermem şartıyla benimle nişanlısın’ derse, kadın onun nişanlısı olur ve erkek o parayı vermek zorundadır. ‘Şu andan itibaren otuz güne içerisinde sana belli bir miktar para (iki yüz dinar) vermem şartıyla’ derse, eğer parayı ona otuz gün içinde verirse kadın onun nişanlısı olur, vermezse olmaz. ‘Benim iki yüz dinarım olması şartıyla’ derse, bu kadar para varsa nişanlısı olur. ‘Sana iki yüz dinar göstermem şartıyla’ derse, ve parayı ona gösterirse kadın onun nişanlısı olur. Eğer erkek, bir sarraf ise ve onun başkasına ait parasını sarrafın masasında gösterirse, nişanlı olmaz; çünkü onun bu ifadesi, kendi parasını göstereceği anlamına gelir.⁵³⁸

Bu örnekler, kocanın kidduşin’e şartlar ekleyebileceğini göstermektedir. Dolayısıyla halaha’ya göre, erkeğin nişan töreninde şart koyması gelenek açısından mümkündür. Ancak, Yahudi evliliğin ikinci aşaması olan nissu’ın’e herhangi bir şart bağlanamaz, çünkü Talmud’a göre, evlilikte şart yoktur.⁵³⁹ Knol, bu durumda birçok hahamın görüşleri şöyle özetlemektedir:

Birbirini koşulsuz eş olarak kabul etmeyi içeren nissu’ın’e herhangi bir şart bağlanamaz. Çünkü hiç kimse cinsel ilişkilerini uygunsuz ilişkilere dönüştürmek istemez. Bu nedenle hahamlar, bir erkek ne zaman kidduşin’e bir koşul yüklerse ve ardından kadınla cinsel ilişkiye girerse, cinsel ilişki sırasındaki koşulu terk etmiş sayılır. Ancak Haham İsrail, bir adamın mürted bir erkek kardeşi olduğunda, nissu’ın’e, çocuksuz ölürse karısının yibbum’a⁵⁴⁰ düşmemesi koşulu ekleyebileceğine karar verdi. Bazı hahamlar bunu “*kiddushin al tenai*” yani şartlı evlilik için bir emsal

⁵³⁸ Mişna, Kidduşin 3: 2

⁵³⁹ BT, Yevamot 107a

⁵⁴⁰ Yibbum, kocası çocuğu olmadan ölen dul bir kadın ile ölenin erkek kardeşi arasındaki evliliktir. Ölenin kardeşini Yavam veya Levir denir. Bu evliliğini Levirat Evliliği denir. bkz. EA, Tesniye 25: 5-6

olarak görmüşlerdir. Halaha'ya göre nissu'ın'e şart bağlanmasındaki en büyük sorunlardan biri, evlilik ilişkileri yoluyla tüm şartların ortadan kalkmasıdır.⁵⁴¹

Ortodoks Haham Eliezer Berkovitz, 1967'de 'Şartlı Evlilik ve Boşanma' (*Tenai BeNissu'in uVeGet*), adlı kitabını yayınlamıştır. Ayrıca, şartlı evliliğin aguna sorununa uygun bir çözüm olduğu görüşüne sahiptir.⁵⁴² Amerika Birleşik Devletleri, onun teorilerinin bir sonucu olarak, aguna sorununu çözmek için 1968'de şartlı evlilik yöntemini benimsedi.⁵⁴³ Çağdaş bir aguna bilgini olan Michael Broyde'ye göre, Şartlı evliliklerin agunah sorununa bir çözüm olarak kullanılması oldukça eskidir ve hatırı sayılır bir desteği vardır.⁵⁴⁴

2013 yılı boyunca, İsrail ve Amerika Birleşik Devletleri'nde, aguna'nın sistemik bir çözüm arayışına odaklanan üç konferans gerçekleştirildi. Rabbi Diana Villa, bu konferansların özetini şöyle anlatmıştır: "Bu konferansların katılımcılarının çoğu, çok sayıda haham da dahil olmak üzere Ortodoks erkek ve kadınlardan oluşuyordu. Bu topluluk, Şartlı evlilikler de dahil olmak üzere çeşitli çözümler önerdiler. Uluslararası Agunah Hakları Koalisyonu (I.C.A.R.), üye kuruluşların mutlak çoğunluğu şartlı evliliğinin nihai sistemik çözüm olabileceği konusunda hemfikir olduğundan, bu çözümü önümüzdeki yıl geliştirmeye karar vermiştir."⁵⁴⁵

Aguna sorununa çözüm bulunması açısından şartlı evliliğin önemli bir konu olduğunu söyleyerek sonuca varabiliriz. Pek çok Yahudi hukukçusu ve haham, şartlı evlilik uygulamasını uygulayarak aguna problemini çözmeye çalışmıştır.

⁵⁴¹ Knol, *Agunah and Ideology*, s. 9-10

⁵⁴² Abel, Yehudah, *Confronting 'Iggun*, Deborah Charles Publications, Liverpool 2011, s. 39

⁵⁴³ Knol, *Agunah and Ideology*, s. 11

⁵⁴⁴ Broyde, *Marriage, Divorce, and the Abandoned Wife in Jewish Law*, s. 12

⁵⁴⁵ Villa, Diana, "A proposal for a systemic solution to the problem of Agunot", *Jerusalem Post*, March 5, 2014, <https://www.jpost.com/Opinion/Op-Ed-Contributors/A-proposal-for-a-systemic-solution-to-the-problem-of-Agunot-344430>, [Erişim Tarihi: 18.11.2022]

2. Evliliğin Feshi (*Hafka'at Kiddushin*)

Yahudi hukukuna göre, evliliğin feshedilmesinin iki yolu vardır. Birincisi, Yebamot'ta sıralanan bazı kusurlar evliliğin sona ermesine yol açmaktadır. “Neresh şehrinde bir olay meydana geldi. Reşit olmayan bir kadın nişanlandı ve reşitlik çağına ulaştı ve kocası onu nikah masasının altındaki gelin koltuğuna oturttu. Kocas, kadınla henüz cinsel ilişkiye girmemişken başka bir adam gelip onu zorla götürüp onunla evlendi. Rav’ın öğrencileri Rav Bruna ve Rav Hananel oradaydılar ve kadının ikinci kocasından bir boşanma belgesi (get) almasını istemediler. Muhtemelen, onu ilk kocasıyla tamamen evli olarak görüyorlardı ve ilk evlilik henüz tamamlanmamış için ikinci evliliğin asla yürürlüğe girmediğini kabul ettiler.” Rav Ashi, bunun bir haham kararı olduğunu belirtmektedir. “Bu adam, kadının zorla kaçırılması gibi yakışsız davrandığı için, hahamların da bu evliliği bozmak gibi ona yakışsız davranma yetkisi vardır.”⁵⁴⁶

Evliliğin feshedilmesini gerektiren ikinci yolu, sonraki davranışlara dayanmaktadır. “Kocanın bedensel veya zihinsel sorunları varsa, bet din (mahkeme) onun aleyhine hüküm verebilmektedir. Yahudi hukukun’a göre, bu ruhsattır. Evlilik gerçekleştikten sonra kocada ‘kusur’ bulunursa, bet din evliliğin feshedilmesini emredebilir. Evlilik sırasında kocanın, akıl hastalığı, kötü muamele, cinsel zayıflığı gibi bazı sorunları varsa ve kadın bu koşullardan habersiz onunla evlenirse, kadın ondan evliliğin iptalini isteyebilmektedir.”⁵⁴⁷

⁵⁴⁶ BT, Yebamot 110a

⁵⁴⁷ Ullah, *Yahudi Hukukunda Boşanma ve Aguna Problemi*, s. 36

Knol, evliliğin sona ermesinin aguna sorununu çözmek için bir yöntem olabileceğini belirtmiştir. Ayrıca, Talmud’da bazı durumlarda evliliğin feshine izin verildiğine dikkat çekerek benzer durumlarda evliliğin bugün de sona erebileceğini söylemiştir.⁵⁴⁸

Talmud’a göre, evliliğin sona ermesinin ilk örneği, buluğ çağına gelmemiş bir kadının evlenmesidir. Bu evlilik, bir erkek kadına yakışıksız davranıp seçimine karşı onu evliliğe zorladığında ortaya çıkar. Bu durumda evlilik, hahamlar tarafından feshedilebilir. Rav Ashi de aynı görüşe sahiptir.⁵⁴⁹

Talmud’un ikinci örneğinde Yahudi din adamları, bir kadını fiziksel şiddetle tehdit eden ve onu kendisiyle evlenmeye zorlayan erkeğin yanlış davranışına çare olmak için evliliği feshetmektedir.⁵⁵⁰

Talmud, üçüncü örnek olarak, bir erkeğin karısına bir *Şaliah* (elçi) aracılığıyla bir get gönderdiği, ancak karısına bu konuda bilgi vermeksizin karısına teslim edilmeden önce get’i iptal ettiği bir durumu ele almaktadır. Rabban Shimon ben Gamliel, böyle durumlarda hahamların evliliği iptal etmesine karar vermiştir. Çünkü, evlenen herkes hahamların şartlarına göre evlenmeye zorundadır ve böylece hahamlar evliliği feshedebilir.⁵⁵¹

Talmud’un dördüncü örneğinde Yahudi bilginlere göre, bir erkek yolculuğa gitmeden önce geri dönememesi ihtimaline dair karısına verdiği get’i sonradan geri alamaz. Bet din’in bu evliliği sona erdirme gücü vardır. “Ölüm döşeginde karısına get veren daha sonra iyileşen adamın durumu” da buna bir örnektir.⁵⁵²

⁵⁴⁸ Knol, *Agunah and Ideology*, s. 12-13

⁵⁴⁹ BT, Yebamot 110a

⁵⁵⁰ BT, Bava Batra 48b

⁵⁵¹ BT, Gittin 33a

⁵⁵² BT, Gittin 73a

3. Şartlı Boşanma (*Get al tenai*)

Yahudi hukukunda şartlı boşama “*Get al tenai*” olarak adlandırılmaktadır. Talmud’da Kral Davut döneminde, askerlerine savaşa gitmeden önce karılarına get vermelerinin hükmetmesi üzerine gerçekleştirilmiş, şartlı boşanmanın bir örnek bulabiliriz. “Davut Hanedanı’nın önderliğindeki bir savaşa katılan herkes, karısı için şartlı boşanma belgesi yazar. Bunu yapmanın amacı, askerın dul eşinin, kocası savaştan dönmediğı ve ölümüne tanık olmadığı için yeniden evlenemeyeceğı bir durumu önlemektir. Get’te yazıldığı gibi, ‘kardeşlerinize selam getirin ve *arubatam*’ı kabul edin’, şartlı boşanma belgesi kadına boşanmış statüsü ve yeniden evlenmesine izin vermiştir. Rav Yosef’e göre: *Arubatam*, karı koca arasında paylaşılan meselelere, yani evliliğe ifade etmektedir.”⁵⁵³

Knol, Kral Davut dönemindeki şartlı get verme işlemini o dönemin askerleri için bir gelenek olduğunu savunmaktadır.⁵⁵⁴ Ben-Zion Schereschewsky’a göre, “bu get şartlıydı. Ancak kocanın savaştan belirli bir tarihe kadar dönmemesi durumunda geçerli oluyordu. Koca, get’te belirtilen tarihte dönmemişse, kadın o günden itibaren boşanır ve *Yibbum* veya *Halizah*’tan geçmek zorunda kalmadan başka herhangi bir erkekle evlenmekte özgür olur.”⁵⁵⁵

Hahamlar, şartlı bir get kullanımını, kocanın bir iş gezisine gitmek zorunda olduğu durumlara, özellikle erkek ve kadın arasında anlaşmazlık olduğu durumlara kadar

⁵⁵³ BT, Ketubot 9b

⁵⁵⁴ Knol, *Agunah and Ideology*, s. 14

⁵⁵⁵ Schereschewsky, “Agunah”, *Encyclopedia Judaica*, v. 1, s. 512

genişletmiştir.⁵⁵⁶ Kendini bu durumda bulan bir kadın, *bet din*'den kocasına ülkeyi terk etmeden önce ona şartlı bir get yazmasını emretmesini isteyebilir.⁵⁵⁷

Talmud'da diğer bir *Get al tenai* (şartlı get) türleri listelenmiştir; tıpkı bir adamın kidduşin'e şartlar uygulayabilmesi gibi, get'te de şartlar ekleyebilir.⁵⁵⁸ Ancak hahamlar, bu şartların yerine getirilmesi açısından mümkün olması gerektiğine karar verdiler. Şart, yalnızca belirli bir süre için geçerliyse geçerlidir; ancak, makul değilse (süresiz olursa), geçerli değildir.⁵⁵⁹ “Koca karısına, ‘şarap içmemek şartıyla veya babanın evine hiç gitmemek şartıyla, bu senin boşama belgendir’ derse, boşama belgesi geçerli olmaz. Ancak, otuz gün veya başka bir sınırlı süre için şart koştuğu takdirde, boşanma belgesi geçerlidir ve otuz günlük sürenin sonunda ilişki tamamen sona erecektir.”⁵⁶⁰

4. Zorlama (*Kefiyah*)

Bet din'in (mahkeme) bir kocayı karısına get vermeye zorlama yetkisine *kefiyah* denmektedir. Genellikle, kocanın kendi özgür iradesiyle bir get verilmesi gerekmektedir. Koca bunu sağlamaya zorlanırsa, get geçersiz olur. Ancak, get'i geçersiz kılmayan başka *kefiyah* veya zorlama türleri de vardır.⁵⁶¹

Talmud'da *kefiyah* şöyle anlatılır: “Bir erkeğe, mahkeme tarafından karısını boşamaya veya kölesini serbest bırakmaya karar verildiği halde bunu yapmaktan kaçındığı takdirde, mahkeme, ‘karımı boşamak istiyorum’ veya ‘kölemi azat etmek istiyorum’ diyene kadar onu

⁵⁵⁶ Mişna, Gittin 7: 8; BT, Gittin 76b

⁵⁵⁷ Knol, *Agunah and Ideology*, s. 15

⁵⁵⁸ BT, Eruvin 15b

⁵⁵⁹ Knol, *Agunah and Ideology*, s. 16

⁵⁶⁰ BT, Eruvin 15b; BT, Kidduşin 5a

⁵⁶¹ Knol, *Agunah and Ideology*, s. 16

zorlayabilir.”⁵⁶² Knol, bu açıklamayı şu sözlerle desteklemektedir: “Kefiyah, ancak bet din kocanın aleyhine hükmedip karısına bir get vermesi gerektiğini söyledikten sonra kullanılacaktır. Yahudi hukukunda, kocanın ‘bu benim kendi isteğimdir’ diyene kadar bir get vermeye zorlandığı durumlar bulunmaktadır.”⁵⁶³

Belirli durumlarda, bir kadın kocasını boşanma davasına katılmaya zorlamak için bet din’e başvurabilir: Kocanın, hahamların onu karısına karşı itici bulduğu bir fiziksel hastalığa sahip olması durumunda; Kocanın karısına evlilik haklarını sağlamadığı durumda; Kadının, eşinin cinsel olarak kendisine çekici gelmediğini iddia etmesi durumunda; Kadının kocası tarafından hukuki sebep olmaksızın dövülmesi durumunda.⁵⁶⁴

5. Evlilik Öncesi Anlaşma (*Prenuptial Agreements - PNA’s*)

Agunah durumlarını önlemeye çalışırken, günümüzde, en sık kullanılan araçlardan biri, evlilik öncesi bir anlaşmanın (*Prenuptial Agreements - PNA’s*) kullanılmasıdır. Evlilik öncesi anlaşmaların çoğu erkeğe yöneliktir: Evlilik kaçınılmaz bir şekilde bozulduğu zaman dini evliliği bitirmeye ve evliliği bitirmeyi reddettiğinde karısına para vermeye söz vermektedir.⁵⁶⁵

Yeruşalim Talmudu, kadının haklarını korumak için evlilik sırasında ketubaya eklenen iki evlilik öncesi anlaşma örneğini listeler. Birincisi, “Haham Yose’ye göre, ketuba’da, ‘koca karısından nefret ederse veya kadın kocasından nefret ederse, kadın hem boşanma hem de

⁵⁶² BT, Kidduşin 50a

⁵⁶³ Knol, *Agunah and Ideology*, s. 16

⁵⁶⁴ Hammer, Viva, “Can A Woman Initiate Jewish Divorce Proceedings?”
<https://www.myjewishlearning.com/article/can-a-woman-initiate-jewish-divorce-proceedings/>, [Erişim Tarihi: 22.11.2022]

⁵⁶⁵ Knol, *Agunah and Ideology*, s. 19

maddi tazminat alır’, yazarsa bu para şartı olarak sayılır ve bu şart geçerlidir.”⁵⁶⁶ İkincisi, “Haham Mana onlara (kadının akrabalarına) şöyle dedi: ‘Onun ketubasını getirin de okuyalım’. Ketubasını getirdiler ve içinde şöyle yazılı buldular: ‘Bu kadın bu adamla evlenir ve ortaklığın devam etmesini istemezse, yani boşanmak isterse, bir get ve ketubasının yarısını alacaktır’.”⁵⁶⁷

Haham Shlomo Riskin bunu şöyle tanımlamıştı: “Son yıllarda, kocanın karısına boşanma kararı vermeyi geciktirmesi durumunda karısına büyük miktarda para vermeyi kabul ettiği birçok evlilik öncesi anlaşma geliştirilmiştir. Bu anlaşmaların amacı, kadını korumak ve kocayı onu boşamaya zorlamaktır. Amerika Hahamlar Konseyi (*The Rabbinical Council of America*), Amerika Birleşik Devletleri’nde bu tür evlilik öncesi anlaşmaların kullanılmasını onaylamaktadır.”⁵⁶⁸

Amerika Hahamlar Konseyi, 2006 yılında bir karar alarak, hahamları halahık bir evlilik öncesi anlaşması olmadan düğünlerde görev yapmamaya teşvik etmiştir. Haham Weissmann’a göre, ABD’nin bet din tarafından 2010 yılında yürütülen bir araştırma, örgüte bağlı hahamların yüzde 70’inden fazlasının çiftlerin bu belgeyi kullanmasını talep ettiğini ortaya çıkardı.⁵⁶⁹ Profesör Broyde’ya göre, “bu evlilik öncesi anlaşma (PNA) çok iyi çalışmaktadır. Pek çok haham bu PNA’yı imzalamadan sinagoglarında evliliğe izin vermediği için yaygın olarak kullanılmaktadır.”⁵⁷⁰

⁵⁶⁶ YT, Ketubot 5: 8

⁵⁶⁷ YT, Ketubot 7: 6

⁵⁶⁸ Riskin, Shlomo, “Hafka’at Kiddushin: Towards Solving the Agunah Problem in Our Time”, *Tradition: A Journal of Orthodox Jewish Thought*, Rabbinical Council of America, New York 2012, v. 36:4, s. 3

⁵⁶⁹ Oppenheimer, Mark, “Where Divorce Can Be Denied, Orthodox Jews Look to Prenuptial Contracts”, *The New York Times*, <https://www.nytimes.com/2012/03/17/us/orthodox-jews-look-to-prenuptial-contracts-to-address-divorce-refusals.html>, [Erişim Tarihi: 23.11.2022]

⁵⁷⁰ Knol, *Agunah and Ideology*, s. 20

Knol, İsrail'in *PNA*'sını şu şekilde tartışmaktadır: "İsrail'in durumu ABD'dekinden farklıdır. 'Gadol Hador' (Neslin En Büyüğü) olarak kabul edilen Rav Elyashiv, evlilik öncesi anlaşma (*PNA*) kullanımına şiddetle karşı çıkmaktadır. Bu nedenle, *PNA*'lar İsrail'de nadiren kullanılmaktadır. Haham Shear-Yashuv Cohen bir dizi *PNA* geliştirmiştir. En yeni *PNA*'lardan biri, Rachel Levmore, Haham Elyashiv Knohl ve Rav David ben Sasson tarafından yazılan Karşılıklı Saygı Anlaşmasıdır. Bu *PNA*, sadece erkeği değil çifti bir bütün olarak hedef alması bakımından benzersizdir. Bu *PNA*'da karı koca gerektiğinde dini nikahlarını bitirmeye hem rıza gösterirler hem de diğer eşten bunu yapmamaları halinde maddi tazminat kabul ederler."⁵⁷¹

V. BOŞANMIŞ KADININ HUKUKİ VE SOSYAL DURUMU

Tevrat, boşanmış kadınların yasal ve sosyal statüsünden çok kısaca bahsetmektedir. Hiçbir şey, statüsünün herhangi bir şekilde daha düşük olduğunu göstermez; tam tersine, evli kadınların sahip olmadığı birçok ayrıcalıktan yararlanmış görünmektedir. "Kadın boşandıktan sonra 'sui juris' (özgür) olur. Kadın, evlenmeden önce babasının kontrolü (*patria potestas*) altındaydı; evlilik sırasında kocası onun efendisiydi ve dul kalma veya boşanma durumunda artık babasının kontrolü altına girmeyip bunun yerine özgür kalır."⁵⁷² Daha sonra kendini evliliğe verme hakkına sahipken,⁵⁷³ bakire olarak, olgunlaşmadan babası tarafından evlendirildi ve evli olmayan bir kadın ya da eşin aksine, kendini yeminleriyle bağlayabilirdi.⁵⁷⁴

⁵⁷¹ Knol, *Agunah and Ideology*, s. 20

⁵⁷² Amram, *The Jewish Law of Divorce*, s. 101

⁵⁷³ EA, Tesniye 24: 2

⁵⁷⁴ Sayılar 30: 10

A. BOŞANMIŞ KADININ ÖZGÜRLÜĞÜ

Hahamlara göre, Tevrat'ın boşanmış kadının yasal ve sosyal statüsüne yaptığı birkaç atıf, kadının tamamen özgür olduğunu, artık kocasının otoritesine tabi olmadığını veya yasal anlamda babasının ev halkının bir üyesi olmadığını göstermeye yeterlidir. Mişna'ya göre, “bir kadın boşanma kararıyla veya kocasının ölümüyle ‘kendi gücüne gelir’ (özgürlüğüne kavuşur).”⁵⁷⁵ Bu noktada, babası tarafından azat edilmiş özgür bir kadının tüm hak ve yükümlülüklerine sahip olmaktadır.

Yahudi kanununa göre, dul kadının veya boşanmış kadının verdiği yeminler onu bağlayıcıydı, oysa evli kadının yeminleri kocası tarafından iptal edilebilirdi.⁵⁷⁶ Boşanan kadın yeniden evlenirse, yemin ile üstlendiği yükümlülükler yine onu bağlar ve ikinci kocası tarafından feshedilemez.⁵⁷⁷

Evli kadının durumu ile boşanmış kadının durumu arasındaki farkın bir başka örneği de, kendileri tarafından işlenen haksız fiillere ilişkin sorumluluklarıdır. “Köle ve evli kadın hakkında, onlarla karşılaşmak sakıncalıdır, çünkü onları yaralayan sorumludur. Ancak, başkalarını yaralayan onlar ise, tazminat ödeyecek paraları olmadığı için muaf tutulurlar. Muafiyet geçicidir, çünkü kadın boşanırsa veya köle azad olursa ve sonra kendi paraları olursa tazminat ödemekle yükümlüdürler.”⁵⁷⁸

⁵⁷⁵ Mişna, Kidduşin 1: 1

⁵⁷⁶ Sayılar 30: 10

⁵⁷⁷ Mişna, Nedarim 9: 8

⁵⁷⁸ Mişna, Bava Kamma 8: 4

Boşanan kadın özgür olduğundan, “istediği herhangi bir erkekle” evlenebilir. Get’in maddelerinden biri, “herhangi bir erkekle evlenmenize izin verilir” şeklindedir.⁵⁷⁹ Bununla birlikte, imtiyazı tamamen sınırsız değildir. Çünkü, aşağıda açıklandığı gibi, belirli kişilerle evlenmesi kanunen yasaktır.

B. BOŞANMIŞ KADININ EVLENME HAKKI İLE İLGİLİ KISITLAMALAR

Yahudi hukuku, boşanan kadının, kendisiyle zina yaptığından şüphelenilen bir erkekle evlenmesine izin verilmemiştir.⁵⁸⁰ Talmud’un bu kısıtlamayı kaldırmış gibi görünen bir durumu vardır. Zina yaptığından şüphelenilen bir kadın boşandığında, yeniden evlendiğinde, tekrar boşandığında ve ardından kendisiyle zina yaptığından şüphelenilen kişiyle evlendiğinde, bu evlilik yasadışı olarak ilan edilmedi. Çünkü, bu evlilik öyle görünüyor ki, arada meydana gelen diğer evlilik, iddia edilen suç için bir şekilde kefaret olarak görülmektedir.⁵⁸¹

Yabancı bir yerden Boşanma Belgesi (get) getiren elçi, boşandığı kadınla evlenemez. “Yurtdışından bir boşanma senedi getirip de boşanma senedinin geçerli sayılması için gereği olarak ‘huzurumda yazılmış ve huzurumda imzalanmıştır’ diyen bir elçi boşandığı kadınla evlenemez. Boşandığı kadınla evlenmek, boşanma davasının meşruiyeti onun tanıklığına dayandığı için gizli bir gündemi varmış izlenimi verir.” Bir kadın, bir hâkime sunulduğunda kendisi için bağlayıcı olduğu ilan edilen belirli yeminler ettiği için boşandığında, hâkim

⁵⁷⁹ Mişna, Gittin 9: 3

⁵⁸⁰ Mişna, Yebamot 2: 8

⁵⁸¹ BT, Yebamot 24b

kendisiyle evlenmek için kocasına onu yasak kıldığı şüphesini ortadan kaldırmak için, bu kadınla evlenemez.⁵⁸²

Bu durumlardaki amaç, yalanın ve çıkarların tarafların fiillerine zarar vermesini önlemektir. Ancak, sebep ortadan kalkmışsa, yeniden evlenme yasağı kaldırılacaktır.⁵⁸³ Öyle ki, birden fazla haberci get'i getirdiğinde veya üç hâkimden oluşan bir mahkeme kadının yeminini sürdürdüğünde, habercilerden veya hakimlerden herhangi biri, kadın boşandıktan sonra onunla evlenebilir.⁵⁸⁴ Ayrıca, kadının boşandığı sırada elçi veya hakim evli ise ve karısı ölmüşse, görevini yerine getirirken herhangi bir gizli amacı olduğu veya karısının ölümü olasılığını tahmin edeceği varsayılmadığı için, boşanan kadınla evlenmesine izin verilirdi.⁵⁸⁵

Yahudi hukuku, boşanma sırasında hamile kalmış olabileceği çocuğun babası konusunda herhangi bir şüpheye mahal vermemek için, boşanan kadının boşandıktan sonraki üç ay içinde tekrar evlenmesine, hatta nişanlanmasına dahi izin verilmemiştir.⁵⁸⁶ Tevrat hukukuna göre, “boşanmış bir kadın bir rahiple evlenmemelidir. Bu, kadının boşanması nedeniyle damgalanmasından değil, rahiplik makamının kutsallığından kaynaklanmaktadır”.⁵⁸⁷

Kocasından ayrılmış bir kadın rahip tarafından alınamaz. Boşanmış bir kadınla evlilik, rahibe kırbaç cezası verir, ceza otuz dokuz kırbaştır⁵⁸⁸ ve böyle bir ilişkiden doğan bir oğul, olağan rahiplik görevlerini yerine getirmeye yetkili değildir.⁵⁸⁹ Ancak, “sadece nişanlanıp daha

⁵⁸² Mişna, Yebamot 2: 9-10

⁵⁸³ Amram, *The Jewish Law of Divorce*, s. 108

⁵⁸⁴ YT, Yebamot 2: 11

⁵⁸⁵ Mişna, Yebamot 2: 10

⁵⁸⁶ Mişna, Yebamot 4: 10

⁵⁸⁷ Levililer, 21: 7

⁵⁸⁸ Mişna, Makkot 3: 1-2

⁵⁸⁹ Mişna, Terumot 8: 1

sonra evlilik tamamlanmadan boşanmışsa, onunla bir rahibin evlenebileceğine ve bu tür bir evliliğin tamamen yasal olacağına karar verildi”.⁵⁹⁰

C. BOŞANMIŞ KADININ MÜLKİYET HAKLARI

Boşanmanın sonuçlandırılmasında en karmaşık konulardan biri de boşanma sonrası nafaka yükümlülüklerinin kesin olarak tesis edilmesidir. Yahudi hukukuna göre boşanmış bir kadının mülkiyet hakları aşağıda tartışılmaktadır.

1. Ketuba Miktarı

Boşanmanın karşılıklı rıza ile olduğu durumlarda veya zina gibi karının alenen tacizde bulunmadığı hallerde, genel olarak, boşanmanın kesinleşmesi karının ketuba almasını da kapsamaktadır. Ketuba miktarı, bakireler için iki yüz zuz⁵⁹¹, dul veya boşanmış kadınlar için yeniden evlenmeleri halinde bu miktarın yarısıdır ve ülkenin cari parasıyla ödenmektedir. Bu miktar, yasanın öngördüğü asgari miktardır. Ancak, koca tarafından süresiz olarak artırılabilir. Bazı durumlarda, kocanın suiistimali için bir ceza olarak yasa tarafından artırılmaktadır.⁵⁹²

Mişna’da, Rabbi Akiba’nın karar verdiği şöyle bir örnek vardır: “Kocaya karısını boşamak üzereyken ona ketuba’yı ödemesi emredilmiştir. Ketuba’da dört yüz zuz yazmıştı, bu da kanunun öngördüğü asgari miktarın iki katıydı. Ketuba’nın tamamının ödenmesine,

⁵⁹⁰ Mişna, Yebamot 10: 3

⁵⁹¹ Zuz (Çoğulu Zuzim): Eski İbranilerin başlıca gümüş parası olan Şekel’in dörtte biridir. Eski İbrani miktarı 200 zuz 2,2 pound gümüşe eşdeğerdir (günümüzde yaklaşık 400 dolar). bkz. <https://www.dictionary.com/browse/zuz> [Erişim Tarihi: 26.11.2022]

⁵⁹² Mişna, Ketubot 5: 1, 5: 7, 6: 1, 13: 11

babasının, adamın kendisi ve bir erkek kardeş arasında paylaşılacak üzere, sekiz yüz zuzluk bir mülk bırakarak öldüğünü ve şimdi boşanmış karısına dört yüz zuz (ketuba'sının tamamı) ödemek zorunda kalırsa, onu fakirleştirecekti. Hukukunun belirlediği asgari miktar olan iki yüz zuzu ona ödemeyi ve kendisine miras kalan diğer iki yüz zuzu elinde tutmayı teklif etmişti. Kararı verirken Rabbi Akiba sert bir şekilde şöyle dedi: 'Talebiniz kabul edilmiyor, çünkü saçınızı satsanız bile evlilik sözleşmesinin tamamını ona vermeniz gerekmektedir'.⁵⁹³

2. Ketuba'nın Artırılması

Belirli koşullar altında, Ketuba kanunen artırılabilir. Koca, karısının evlilik haklarını reddederse ve aynı zamanda onu boşamazsa, kadın boşanma hakkına sahiptir. Ancak, kadın boşanma talebinde bulunmadıysa, kocasıyla kalabilmektedir ve kocanın kötü davranışından dolayı karının ketuba'sına her hafta üç dinar eklenerek cezalandırılacaktır. Haham Yehuda'ya göre, bu ceza üç terapaikindir (bir terapaikin, yedi yarım dinara eşittir). "Bir erkek karısına isyan ederse para cezasına çarptırılır ve kadının evlilik akdine haftada fazladan üç dinar eklenir. Rabbi Yehuda diyor ki: Üç terapaikindir."⁵⁹⁴

İki yüz zuz, çok fazla olmayan önemsiz bir miktardır. Kadının güvenliği için çok etkili bir kalkan değildir. Ancak İsrail'deki ketuba, kocanın evliliğin boşanmayla veya kocanın ölümüyle sonuçlanması durumunda mali kapasitesine bağlı olarak karısına daha büyük bir miktar vereceğine dair söz verdiği ek bir hüküm içermektedir.⁵⁹⁵

⁵⁹³ Mişna, Nedarim 9: 5

⁵⁹⁴ Mişna, Ketubot 5: 7

⁵⁹⁵ Bulka, Reuven P., "Post-Divorce Financial Obligations",
https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/560115/jewish/Post-Divorce-Financial-Obligations.htm,
[Erişim Tarihi: 26.11.2022]

3. Eşinin Ayrı Mülkü

Kadın, boşandıktan sonra, evliliğinden önce veya evliliği sırasında edindiği ayrı mülkün mülkiyetini alma hakkına sahiptir. Evliliği sırasında, kadın, evlenmeden önce kendisine ait olan ayrı bir mülk üzerinde tasarruf hakkına sahiptir. Ancak, kocanın üzerinde intifa hakkı bulunduğundan, kadının evliliğinden itibaren mülkiyetine geçen malları evliliği sona erene kadar satma veya başka bir şekilde tasarruf etme yetkisi yoktur.⁵⁹⁶

Koca, karısının ayrı mal varlığını iyileştirmek için ondan herhangi bir menfaat veya gelir elde etmeden para harcamışsa, karısını boşadıktan sonra, bu şekilde harcanan miktarı geri alma hakkına sahiptir. Ancak evlilikleri sırasında kadının malından bir miktar gelir elde etmişse, onu iyileştirmek için harcadığı miktarı geri alma hakkını kaybetmektedir; çünkü hukuk, evlilikleri sırasında yaptığı harcamaların büyük veya küçük bir getirisini alma riskini aldığını ve kadından boşanırsa hiçbir şey almadığını varsaymaktadır.⁵⁹⁷

4. Ketuban'ın Kaybı

Kadının ketuba miktarını talep etme hakkı, onun iyi davranışına bağlıdır ve bazı durumlarda, bir eş olarak görevlerini yerine getirmediği takdirde bu hakkını kaybetmektedir. Bir kadının Kethuba üzerindeki iddiasını kaybetmesinin örneklerden, zina yapan kadın⁵⁹⁸ ve evlilik

⁵⁹⁶ Mişna, Ketubot 8: 1, 8: 4

⁵⁹⁷ Mişna, Ketubot 8: 5

⁵⁹⁸ Mişna, Sotah 1: 5

öncesi idrarını tutamayan kadın⁵⁹⁹ vakalarıdır. Her ikisi de Tevrat düzenlemelerine dayanmaktadır.

Mişna, kadının kötü davranışı nedeniyle hakkını kaybettiği birkaç vakadan bahsetmektedir. Evlenmeden önce Kendini yeminlere tabi kıldıysa ve bunu kocasına açıklamadıysa veya gizlediği fiziksel kusurları varsa, dolandırıcılıktan suçludur ve kocası bu nedenle onu boşamışsa, koca ona ketuba miktarını ödemek zorunda değildir.

“Bir erkek, bir kadından herhangi bir adaktan sorumlu olmayacağı anlayışıyla nişanlanırsa ve öyle olduğu ortaya çıkarsa, o zaman şartı yerine getirilmemiştir ve kadın nişanlı değildir. Eğer onunla şartsız evlenirse ve tutması gereken yeminleri olduğu ortaya çıkarsa, evlilik geçerli olmaktadır. Bununla birlikte, erkek, onu boşama hakkına sahiptir ve yeminine bağlı olduğunu bilseydi onunla evlenmeyeceği varsayıldığı için, ketuba’sını ödemedi boşanmaktadır. Aynı şekilde, onu fiziksel kusuru olmamak şartıyla nikahlamışsa ve kusurlu olduğu anlaşılmışsa, kadın nişanlı değildir. Kadınlı şartsız nikâhlıldığı ve fiziksel kusurlu olduğunun anlaşıldığı bir durumda, erkek onu boşama hakkına sahip olmaktadır ve kadın, evlilik akdini (ketuba) ödemedi boşanmaktadır.”⁶⁰⁰

Genel olarak, boşanmış kadın ister ritüelistik bir kuralı ister bir sosyal geleneği ihlal ederek, etik gelenek veya göreneklere karşı bir suç işlemişse ketuba’sını kaybetmektedir. Ancak suçun her iki durumda da ağır suistimali içermesi gerekir.⁶⁰¹

⁵⁹⁹ Mişna, Ketubot 1: 2

⁶⁰⁰ Mişna, Kidduşin 2: 5

⁶⁰¹ Amram, *The Jewish Law of Divorce*, s. 123

Yahudi hukukuna göre, boşandıklarında ketuba hakkını kaybeden başka kadınlar da vardır: Annesi veya erkek kardeşleri tarafından evlendirilen ve reşit olduktan sonra kocasıyla yaşamayı reddeden küçük, kocasıyla akrabalık dereceleri içinde bulunan kadın, ve evlenmeden önce var olan ve kocasının bilmediği kusurları nedeniyle çocuk sahibi olamayacak durumda olan kadın.⁶⁰²

D. BOŞANMIŞ KADININ ÇOCUKLARININ BAKIMI

Boşanmış kadının çocuklarının velayeti ile ilgili ilk düzenlemelerin erken Mişnik dönemde yapılmış olduğu anlaşılmaktadır ve özellikle emzirmenin sorumluluğu ve bakımı ile ilgilidir.⁶⁰³

Şammai okulu, karısının çocuğunu emzirmekten kaçınmaya yemin ettiği zaman, yemininin onu bağladığını ve çocuğu emzirmeye zorlanamayacağını ilan etmiştir. Hillel okulu, kadının yemininin değersiz olduğunu, anne sorumluluğunun her şeyden önce geldiğini ve zaten boşanmış olursa çocuğu emzirmeye zorlanamayacağını savunmaktadır. Anne boşandıktan ve doğal olarak çocuğunu emzirmeye istekli olduktan sonra, hizmetleri için ücret alma hakkına sahip olmaktadır.⁶⁰⁴

Kadının eski kocası, durumunun gerektirdiği şekilde ona özel bakım ve fazladan yemek sağlamakla yükümlüdür. Ancak, emzirmek istememekteyse, bunu yapmaya zorlanamamaktadır. Çocuk annesini tanır ve başka bir kadından beslenmek istememekteyse,

⁶⁰² Mişna, Ketubot 9: 6

⁶⁰³ Amram, *The Jewish Law of Divorce*, s. 128

⁶⁰⁴ BT, Ketubot 59b

anne çocuğu emzirmek zorunda kalmaktadır. Eski kocası, çocuk süttten kesilene kadar (en az iki yıl) ona bakmakla yükümlüdür.⁶⁰⁵

Yahudi hukukuna göre, “baba, boşanmış karısının gözetimindeyken oğlu altı yaşına gelene kadar ona bakmak zorundadır. Bundan sonra, eğer anne çocuğu babaya vermeyi reddederse, baba artık onun nafakasını ödemekle yükümlü değildir, ama kızı her zaman babası tarafından desteklenmelidir. Bununla birlikte, baba ölmüşse ve anne çocuklara bakmak istememekteyse ya da bakamayacak durumdaysa, onlar cemaatin vesayetinde olmaktadır ve kamu fonundan desteklenmektedir”.⁶⁰⁶

⁶⁰⁵ BT, Ketubot 59b, 60a, 65b

⁶⁰⁶ Amram, *The Jewish Law of Divorce*, s. 130-131

HRİSTİYANLIK'TA BOŞANMA HUKUKU

I. HRİSTİYANLIK

Hristiyanlık, “MS 1. yüzyılda Nasıralı (*Nazareth*) Mesih (veya Tanrı’nın meshedilmiş kişisi) olarak bilinen Hz. İsa’nın yaşamı, öğretileri ve ölümünden kaynaklanan bir dindir”.⁶⁰⁷ Filistin bölgesinde doğmuş olan ve Roma İmparatorluğu’nun gölgesinde ortaya çıkan Hristiyanlık, iki milyardan fazla bağlısıyla, günümüzde yaşayan dinlerin nüfus bakımından en büyük olanıdır. Hristiyanlık, kutsal kitaba dayanan, özünde tek tanrılı olan, ancak daha sonra yerini teslise (üçleme) bırakan ilahi kökenli bir dindir.⁶⁰⁸

İslâmi literatürde, “Hristiyanlar için *Nasrânî* (çoğulu *nasârâ*), *Mesîhî* (çoğulu *Mesîhiyyûn*) ve *İsevî* adları kullanılırken Hristiyanlık için *Nasrâniyye* ve *Mesîhiyye* adları da kullanılmaktadır. ‘*Nasârâ*’ kelimesinin, Hz. İsa’nın yardım talebine havârilere olumlu cevap vermeleri⁶⁰⁹ sebebiyle, “yardım etmek” anlamındaki *nasr* kökünden geldiği veya Hz. İsa’nın memleketi olan Nâsıra (*Nazareth*) şehrine nisbet edildiği belirtilmektedir. Hz. İsa’nın Mesîh oluşu sebebiyle Hristiyanlara “ona tâbi olan” anlamında Mesîhî ve bizzat Hz. İsa’ya nisbetle *İsevî* de denilmektedir”.⁶¹⁰

⁶⁰⁷ Hogg, William Richey ve dğr, “Christianity”, *Encyclopedia Britannica*, 2 Jan. 2023, <https://www.britannica.com/topic/Christianity>, [Erişim Tarihi: 27.01. 2023]

⁶⁰⁸ Aydın, Mahmut, “Hristiyanlık”, *Yaşayan Dünya Dinleri*, DİB Yayınları, İzmir, 2019, s. 77; Küçük, Abdurrahman ve dğr, *Dinler Tarihi*, Berikan Yayınevi, Ankara 2021, s. 311

⁶⁰⁹ Âlû İmrân, 3/52; es-Saf, 61/14

⁶¹⁰ Demirci, Kürşat, “Hristiyanlık”, *DİA*, c. 17, s. 328

Batı dillerinde, bu dinin bağılıları “*Christian*” (Türkçe’de Hristiyan) ve dinini “*Christianity*” (Türkçe’de Hristiyanlık) şeklinde adlandırılmaktadır. Yeni Ahid’de, “Hristiyan kelimesi, Yunanca “*Christos* yanlısı” (İsa’ya inanan) anlamında “*Christianos*” şeklinde geçmektedir. İbranicede “*Christos*” kelimesi, “kutsal yağ sürülmüş” ve “yağlanmış” anlamlarına gelen Maşi’ah’ın Grekçe çevirisi olup Latinceye “*Christos*”, günümüz batı dillerine ise “*Christ*” olarak intikal etmiştir”.⁶¹¹ Hristiyan (*Christian*) kelimesi ilk kez, Hz. İsa’dan sonra onun öğrencilerine verilerek, Antakya (*Antioch*)’da kullanılmaya başlamıştır.⁶¹²

Baba-Oğul-Kutsal Ruh üçlemesi üzerine bina edilen Hristiyanlık, tarihsel süreçte pek çok değişim geçirmiştir. “1054 yılında Doğu ve Batı Kiliselerinin birbirinden tamamen kopmasıyla Hristiyanlık dini, Ortodoks Kilisesi ve Katolik Kilisesi olmak üzere ikiye ayrılmıştı. Ancak 16. yüzyılın başlarında meydana gelen Reform Hareketleri sonucunda da Protestanlık teşekkül olunmuş ve Hristiyanlık, üç ana mezhebe bölünmüştür. Hristiyanlıkta mezhep ile kilise kavramları aynı manada kullanılmaktadır.”⁶¹³

Hristiyanlıkta, kutsal kitabı olarak “Ahd-i Atik” (*New Testament, Eski Ahit*) ve “Ahd-i Cedid”i (*Old Testament, Yeni Ahit*) kabul edilmektedir. Bu iki ahit birlikte “Kitabı Mukaddes” (*Kutsal Kitap, The Bible*) denilmektedir. “Ahd-i Atik”, hem Yahudiler hem de Hristiyanlar tarafından kutsal kitabı olarak kabul edildiği halde, “Ahd-i Cedid” sadece Hristiyanlar tarafından kutsal sayılmaktadır. Hristiyanlara göre, bu yeni ahit, Tanrı tarafından onlara Hz. İsa aracılığıyla vaat etmiştir. Ancak bu isim MS ikinci yüzyılın

⁶¹¹ Yeni Ahit (YA), Markos, 3:6, 12:13; bkz. Yıldız, Hasan, *Ortadoğu’da Dinler Üzerinde Bir Araştırma (Yahudilik-Hristiyanlık-İslamiyet)*, Basılmamış YL Tezi, Fırat Üniversitesi, Elâzığ 2008, s. 24; Kürşat Demirci, “Hristiyanlık”, s. 328; Eroğlu, Ahmet Hikmet, “Hristiyanlık”, *Dinler Tarihi*, Grafiker Yayınları, Ankara 2022, s. 136; Rhodes, Ron, *The Complete Guide to Christian Denominations*, Harvest House Publishers, Oregon 2015, s. 7-8

⁶¹² YA, Elçilerin İşleri, 11: 22-26

⁶¹³ Yılmaz, Mahmut, “Hukuk Tarihi Açısından Hristiyanlık”, *Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Dergisi*, 2017, C. 3, sy 3, s. 12-31; Azmi, *Yahudi ve Hristiyan Milletler Tarihi*, s. 466-477; Adam, Baki, “Din Hakkında Genel Bilgiler”, *Dinler Tarihi*, Grafiker Yayınları, Ankara 2022, s. 57

sonlarına doğru kullanılmaya başlanmıştır.⁶¹⁴ “Yeni Ahit, Yahudi kutsal metinleriyle aynı kutsallığa ve yetkiye sahip olduğu kabul edilir ve Apostolik çağına⁶¹⁵ ait yazılar içermektedir. Eski Ahit kitapları, yüzyıllar boyunca uzanan ulusal bir literatürden alınmış ve neredeyse tamamen İbranice yazılmışken Yeni Ahit kitapları, tek bir neslin eseridir ve çoğunlukla Yunanca yazılmıştır.”⁶¹⁶

Ahd-i Cedid’i teşkil eden kitapların sayısı, yirmi yedidir. Bu kitaplar, “İnciller” (4), “Elçilerin İşleri”, “Pavlus’un (Saint Paul) Mektupları” (14), “Genel (Katolik) Mektuplar” (7), “Yuhanna’nın Vahyi”⁶¹⁷ dir.

II. HRİSTİYAN HUKUKUNDA BOŞANMA

Hristiyanlıkta evlilik, Mesih ile Kilise arasındaki birliğin bir kutsallığı ve bir sembolü olarak kabul edilmektedir. Evliliğin çözülmezliği, Mesih ile Kilise arasındaki kırılmaz bağı yansıtır olarak görülmektedir.⁶¹⁸ Ancak boşanma sorunu, günahın doğası ve Tanrı’nın lütfunun doğası gibi karmaşık teolojik konuları gündeme getirmektedir.

⁶¹⁴ YA, İbranilere Mektup, 9:15-20; bkz. Tanyu, Hikmet, “Ahd-i Cedid”, *DİA*, c. 1 s. 501; Azmi, *Yahudi ve Hristiyan Milletler Tarihi*, s. 370-371

⁶¹⁵ Apostolik Çağı (*Apostolic Age*): Hristiyanlık tarihinin Apostolik Çağı, geleneksel olarak, Oniki Havariler dönemi olarak kabul edilmektedir. Bu dönem, MS 33 civarında Kudüs’te dirilen Hz. İsa’nın Havarilerin Büyük Komisyonu’ndan, Havari Yuhanna’nın olduğuna inanılan son Havari’nin, MS 100 civarında Anadolu’da, ölümüne kadar uzanmaktadır. bkz. Britannica, The Editors of Encyclopaedia, “Apostolic”, *Encyclopedia Britannica*, 20 Jul. 1998, <https://www.britannica.com/topic/Apostolic>, [Erişim Tarihi: 29.01.2023]; Huang, “Apostolic Age”, *Encyclopedia*, 27 Oct 2022, <https://encyclopedia.pub/entry/31565> [Erişim Tarihi: 29.01.2023]

⁶¹⁶ *Holy Bible*, <https://www.churchofjesuschrist.org/study/manual/translations-and-downloads/scriptures/holy-bible?lang=eng> [Erişim Tarihi: 29.01.2023]

⁶¹⁷ İnciller (4): Matta, Markos, Luka ve Yuhanna; Pavlus’un (Saint Paul) Mektupları (14): Romalılar, 1. Korintliler, 2. Korintliler, Galatyalılar, Efesliler, Filipililer, Koloseliler, 1. Selanikliler, 2. Selanikliler, 1. Timoteos, 2. Timoteos, Titus, Filimon ve İbraniler; Genel (Katolik) Mektuplar (7): Yakup, 1. Petrus, 2. Petrus, 1. Yuhanna, 2. Yuhanna, 3. Yuhanna ve Yahuda.

⁶¹⁸ Eski Ahit (EA), Yaratılış, 2:24; YA, Markos, 10:9

Boşanma, çeşitli mezhepler ve bireyler arasında farklı yorum ve görüşlerin olduğu, Hristiyan topluluğunda karmaşık ve tartışmalı bir konudur. Hristiyanlık, evliliği bir ayin ve ömür boyu sürecek bir taahhüt olarak görmektedir. Ancak, aynı zamanda, kopmuş ilişkilerin gerçekliğini ve boşanma olasılığını da kabul etmektedir.

Boşanmaya ilişkin Hristiyan görüşleri, hem Kutsal Kitab'ın (*The Bible*) kaynaklarında hem de konuyla ilgili öğretilerde hemfikir olan Kilise Babaları (erken Hristiyan Kilisesi'nin eski ve etkili Hristiyan teologları) tarafından yazılan metinlerde temellerini bulunmaktadır.

A. BOŞANMA HAKKINDA KİTABI MUKADDES'İN GÖRÜŞÜ

Mukaddes Kitap, uygulamanın hem koşullu hem de koşulsuz onaylarıyla boşanma konusunda çelişkili öğretiler sunmaktadır. Eski Ahit'te Tesniye, mutsuz bir evliliğe son vermenin bir yolu olarak boşanmaya izin verirken Yaratılış ve Malaki boşanmayı yasaklamakta ve bunu günah olarak adlandırmaktadır.⁶¹⁹

Yeni Ahit'in Sinoptik İncillere⁶²⁰ göre, Hz. İsa evliliğin sürekliliğine ve aynı zamanda bütünlüğüne vurgu yapmıştır. Markos İncili'nde Hz. İsa şöyle demiştir: “Kim karısını boşar ve başkasıyla evlenirse, ona karşı zina etmiş olur. Bir kadın kocasından boşanır ve başkasıyla evlenirse, zina etmiş olur.”⁶²¹ Luka İncili, “boşanmış kişilerle evlenenlerin de zina ettiğini” eklemektedir.⁶²² 1. Korintliler, zina yapanların “Tanrı'nın krallığını miras almayacaklarını”

⁶¹⁹ EA, Tesniye 24:1-4; EA, Yaratılış 1:27, 2:24; EA, Malaki 2:16

⁶²⁰ Sinoptik İncilleri: Matta, Markos ve Luka İncilleri, sinoptik İnciller olarak anılmaktadır. Çünkü bunlar, çoğu zaman benzer bir sırayla ve benzer veya bazen aynı ifadelerle aynı hikayelerin çoğunu içermektedir. Bkz. Harman, Ömer Faruk, “İncil”, *DİA*, c.22, s. 272-274

⁶²¹ YA, Markos, 10:11-12

⁶²² YA, Luka, 16:18

belirtmektedir.⁶²³ Matta’da kaydedildiği gibi, masum eş için geçerli olan tek yasal boşanma nedeni, “suçlu eşin fuhuş (*fornication*) yapması veya zina etmesidir”.⁶²⁴

Bununla birlikte, Hermas’ın Çobanı⁶²⁵, “boşanmaya izin verilebilmesinin tek nedeni zina iken, karı koca arasında tövbe ve uzlaşmaya izin vermek için başka bir kişiyle yeniden evlenmenin yasak olduğunu” öğretmektedir. Buna göre, bu durumda, eşini affetmeyi ve kabul etmeyi reddeden, büyük günah işlemiş olmaktadır. 1. Korintliler’de bu Hristiyan öğretisi tekrarlanmıştır.⁶²⁶ Yeni Ahit’te Hz. İsa, Matta İncili’nde boşanmayı öğretmiştir ve burada sadece zina durumlarında boşanmaya izin vermiştir.⁶²⁷ Markos İncili ve Luka İncili de bu istisnadan bahsederken, Yuhanna İncili boşanmadan hiç bahsetmemiştir.

Bu konuda İslâm Ansiklopedisi şöyle belirtilmiştir: “Hristiyanlık’ta evliliğe kutsî bir konum verilerek evlenen karı kocanın tek bir beden haline geldiği ve ayrılmanın mümkün olmayacağı belirtilmektedir. Buna göre boşanıp başkasıyla evlenen eş zina etmiş olmaktadır. Çünkü önceki evliliği henüz devam etmektedir. Her ne kadar bu yasak Yahudilik’teki boşanmaların aşırılığına bir tepki olarak ortaya çıkmışsa da boşanmayı bütünüyle reddettiği için bu defa da bir başka aşırılığa sebebiyet vermiştir. Bu durum bir taraftan kilise dışındaki evlenme ve boşanmalara yol açmış, kilisede boşanıp ikinci defa evlenemeyenler bunu kilise dışında yapma yoluna gitmişlerdir; diğer taraftan bu usulün henüz uygulamaya girmediği dönemlerde birbirlerinden ayrılma imkânı bulamayan çiftler bu evliliklerini istemeyerek kâğıt üzerinde muhafaza etmişler, evlilik dışı meşru olmayan ilişkiler içerisine girmişlerdir.

⁶²³ YA, 1. Korintliler, 6:9-10

⁶²⁴ YA, Matta, 19:9

⁶²⁵ Hermas’ın Çobanı (*The Shepherd of Hermas*), konuyla ilgili erken bir Hristiyan metnidir. Bkz. Aydın, Mehmet, “Hristiyanlık”, *DİA*, c. 17, s. 340-345.

⁶²⁶ YA, 1. Korintliler, 7:10-11; Dean Taylor, “Divorce and also Remarriage in the Early Church”, (24 November 2008), <https://www.radicalreformation.com/the-heartbeat-of-the-remnant/277-marriage,-divorce,-and-remarriage/40-divorce-and-also-remarriage-in-the-early-church>, [Erişim Tarihi: 31.01.2023]

⁶²⁷ YA, Matta 5:32

Bu sebeple, bu boşanma yasağının, Batı dünyasındaki ahlaksızlığın oluşmasında büyük bir payı olduğu belirtilmektedir.”⁶²⁸

B. HRİSTİYANLIK'TA BOŞANMAYA TARİHSEL BAKIŞ

Yahudi selefleri gibi en eski Hristiyan toplulukları, boşanmayı belirli durumlarda gerekli bir kötülük olarak görüyorlardı. Bununla birlikte, Hz. İsa'nın Yeni Ahit'teki öğretileri, “Tanrı'nın birleştirdiğini insan ayırmasın”⁶²⁹ diyerek daha yüksek bir evlilik taahhüdü standardı ortaya koymuştur. Bu, geleneksel Yahudi boşanma anlayışına meydan okudu ve ilk Hristiyanlar arasında birçok tartışmaya neden olmuştur.

Augustine ve Jerome gibi ilk Kilise Babaları, evliliğin çözülmezliğini vurgulamış ve boşanmayı caydırmışlardır. Bununla birlikte, Thomas Aquinas gibi daha sonraki Babalardan bazıları, sadakatsizlik, terk edilme veya çocuk sahibi olamama gibi belirli durumlarda boşanma olasılığını görmüştür.

Katolik Kilisesi, bir evliliğin bazı engeller nedeniyle başlangıcından itibaren geçersiz olduğunu ilan eden iptal uygulamasını geliştirmiştir. Bu, evliliğin bozulmazlığını ihlal etmeden boşanma olasılığına izin vermiştir. Ortodoks Kilisesi ise, evliliğin bozulmazlığını vurgulamaya devam etmiştir. Ancak, sadakatsizlik veya zulüm gibi sınırlı durumlarda boşanma olasılığına izin vermiştir.

16. yüzyıldaki Protestan Reformu, Katolik Kilisesi'nin iptaller üzerindeki tekeline meydan okumuştur ve sadakatsizlik, zulüm veya terk edilme durumlarında boşanmaya izin vermiştir.

⁶²⁸ Aydın, Mehmet Akif, “Aile”, *DİA*, c. 2, s. 197

⁶²⁹ YA, Markos, 10:9

Bu, bazıları diğerlerinden daha sınırlı koşullarda boşanmaya izin veren Protestan mezhepleri arasında çok tartışmaya neden olmuştur. Çoğu Protestan kilisesi boşanmayı caydırır, ancak boşanmanın ele alınma şekli mezhebe göre değişmektedir. Örneğin, Birleşik Mesih Kilisesi boşanmaya izin verir ve yeniden evlenme olasılığına izin verirken, Kardeşlik Kilisesi ve Metodist Kilisesi gibi mezhepler, zina durumu dışında boşanmayı yasaklar ve boşanmış kişilerin yeniden evlenmesine izin vermemektedirler. Katolik, Ortodoks ve Protestan kiliselerindeki boşanma hukukları aşağıda ele alınacaktır.

III. KATOLİK KİLİSESİ'NDE BOŞANMA

Bir evliliğin yasal olarak sona ermesi olan boşanma, Katolik Hristiyanlıkta yüzyıllardır tartışmalı bir konu olmuştur. Katolik Kilisesi, evliliğin erkek ve kadın arasında ömür boyu sürmesi amaçlanan kutsal bir birlik olduğunu öğreterek boşanmayı yasaklamaktadır. Katolik Kilisesi'nin boşanma konusundaki öğretisinin kökleri, Hz. İsa'nın Markos'ta "Tanrı'nın birleştirdiğini insan ayırmaz"⁶³⁰ beyanı gibi İncil'deki pasajlara dayanmaktadır. Kilise bunu evliliğin çözülemez olduğu ve Katolikler için boşanmanın bir seçenek olmadığı şeklinde yorumlamaktadır. Bu öğreti, tarih boyunca çeşitli papalık beyannameleri ve Katolik Kilisesi'nin açıklamalarıyla pekiştirilmiştir.

Katolik Kilisesinde evliliği, bu algının ana sebebi olan üreme ihtiyacını aşan kutsal bir bağ olarak yorumlamaktadır. Bu anlamda, üç bağ özel olarak ele alınmaktadır: "a) Tanrı katında iki kişinin evlendikten sonra tek beden olması ve oluşan bu birliğin bir daha bozulamaması, b) evlilik İsa ile kilise arasındaki bağı temsil ettiği için eşlerin buna ihanet etmemesi gerektiği

⁶³⁰ YA, Markos, 10:9

ve c) bu birlikteliği rahip tarafından kutsandığı ve Kutsal Ruh tarafından güçlendirildiği;” dolayısıyla evliliğin bozulma olasılığı yoktur.⁶³¹

Katolik kilisesinde, boşanmaya izin verilmemekte iken eşler arasında fiziksel ayrılık ve evliliğin feshi (iptal edilmesi) olarak iki kavramını izin verilmektedir. Bunlar aşağıda tartışılacaktır.

A. FİZİKSEL AYRILIK KAVRAMI

Katolikler boşanmayı kesinlikle yasakladılar ve bunun yerine fiziksel ayrılığı getirdiler. Fiziksel ayrılık, eşlerin barınma, yatak takımları, sofrası ve çeşitli konularda yaşamlarına ilişkin her şeyde, evlilik bağına sürdürürken, ortak yaşamlarının sona ermesi anlamına gelmektedir. Hüküm verilmedikçe bu ayrılık kesinleşmemektedir. Ayrıca, bir sebep bulunmadıkça hüküm verilmemektedir.⁶³²

Dr. Muhammed Said Rüşdi şöyle demiştir: “Fiziksel ayrılık kavramı, eşlerin aralarında kalan evlilik bağı ile birlikte yaşama ayrılığı anlamına gelir. Fiziki ayrılık yemek, giyecek ve yatakla sınırlı iken, evlilik bağı bozulmadan kalmakta, yani ikisi de yeni bir evliliğe giremez ve eşler arasındaki ortak yaşam sona ermektedir. Evliliğin özünü çalan anormal bir sistem olduğu konusunda şüphe olmayan bir sistemdir ve buna rağmen evlilik adını koruyarak evliliğin bazı hükümlerini içermektedir. Böyle bir sistemin varlığı, Hristiyanlar özellikle de bu sistemi başladığı Katolik mezhebin dışında bulunmamaktadır.”⁶³³

⁶³¹ YA, Matta, 19:7-12.

⁶³² Taha, *Nijamü'l-Usre fi'l Yahudiyye ve'n-Nesraniyye ve'l-İslam*, s. 149.

⁶³³ Rüşdi, Muhammed Said, *el-Ahvâlü's-Sahsiye Li Gairi'l-Müslimin*, by, ty, s. 251; bkz. Salama, Ahmed, *el-Ahvâlü's-Sahsiye*, s. 847; Serur, Muhammed Şükri, *Nijamü'z-Zivâc fiş Şerâi' el-Yahudiyye ve'l-Mesihîyye*, Dâru'l-Fıkri'l-Arabi, Kahire 1979, s. 344-345

Evliliğin temeli, haklı bir nedenle mazeret olmadıkça, eşlerin ortak bir evlilik hayatına bağlı olmalarıdır. Ancak evlilik sırasında müşterek evlilik hayatını çok zorlaştıran ve evliliğin sona ermesine yol açmayacak bir düzenlemeye başvurmayı gerektirecek sebepler ortaya çıkabilmektedir. Aksine eşler arasındaki evlilik bağı devam etmektedir. Sürekli ayrılık halinde zina suçu işleyen koca diğer eşten mirasçı olmamaktadır. Kadın, sürekli veya geçici ayrılık halinde, bu ayrılığın sebebi kendisi olmadığı sürece, kocasından nafaka hakkına sahiptir.⁶³⁴

1. Fiziksel Ayrılığın Çeşitleri

Fiziksel ayrılık, süresi bakımından ikiye ayrılmaktadır: a) Kalıcı Ayrılık ve b) Geçici Ayrılık. Her birinin nedenleri aşağıda açıklanmaktadır.

a. Kalıcı Ayrılık

Bu ayrılık sadece zinayı içermektedir. Katoliklerin, evlilik bağları yerinde kalırken kalıcı ayrılığa izin verdiği yerdir. Katoliklerin evlilik bağları yerindeyken kalıcı ayrılığa izin verdiği durumlarda, masum karı veya koca zina eylemini yapan diğer kişiyi, bu suçu kabul etmedikçe, suçun sebebi o değilse, açıkça veya zımnen affetmedikçe veya kendisi bu türden bir suçu işlemişse, kalıcı olarak terk etme hakkına sahiptir.⁶³⁵

Zina, Katolik teologlar tarafından, evli bir erkek ile karısı olmayan bir kadın veya evli bir kadın ile kocası olmayan bir erkek arasındaki cinsel ilişki eylemi olarak tanımlanmıştır.

⁶³⁴ Diyat, El-Ferid, *el-Vacîz fî Ahkâmi'z-Zivâc ve'l-Usre li't-Tavâifi'l-Mesihîyye fî'l-Memleketi'l-Urduniyyeti'l-Hâşimîyye*, Dârus-Sakafa, Urdun 2004, s. 112-113

⁶³⁵ Diyat, *el-Vacîz fî Ahkâmi'z-Zivâc ve'l-Usre*, s. 113

Burada dikkat edilmesi gereken husus, ilgili iki taraftan en az birinin evli olmasıdır. Eğer her ikisi de evliyse, suçluluk duygusu elbette artmaktadır.⁶³⁶

Zina ile ilgili Yeni Ahit'in öğretilerinin özeti şu şekildedir: "a) Zina, şehvetli düşünceleri içermektedir (kalpte zina); b) Zina, görme ve dokunma (göz, el) duyularını içerebilmektedir; c) Boşanma, zina ile eşit tutularak, zina kadar ciddidir; d) Zina, boşanmışların yeniden evlenmesine karışmaktadır; e) Zina ile ayrılık, bir evliliği sona erdirmemektedir; f) İki eşlilik ve çok eşlilik zina türleridir; g) Tanrı, zina yapanları cehenneme göndererek cezalandırabilmektedir."⁶³⁷

Sadece zina kalıcı ayrılığa izin vermektedir. Eşlerden birinin diğerinden kalıcı olarak ayrılmasına izin veren belirli koşulların karşılanması gerekmektedir. Bu koşullar şunlardır:

- a) "Zina suçunun fiilen işlenmiş olması. Eşcinsellik da zina olarak kabul edilmektedir."
- b) "Ayrılık talebinde bulunan eşin suça rıza göstermemiş veya sebep olmamış olması gerekmektedir."
- c) "Masum olan eş, suçlu olan eş i affetmemiş olmalıdır. Açıkça veya zımnen bağışlarsa, ayırmaya hakkı yoktur. Zina suçunun işlendiğine kesin olarak kanaat getirdiği ve onunla evlilik ilişkilerini devam ettiği zaman, ya da zina olayını öğrendiği tarihten itibaren altı ay içinde zina eden tarafı kovmaz, terk etmez veya ona karşı ayrılık davası açmazsa, bağışlama gerçekleşmiş sayılmaktadır."
- d) "Masum olan tarafın zinaya benzer bir suç işlememiş olması gerekmektedir."

⁶³⁶ Miller, L. G., "Adultery", *New Catholic Encyclopedia*, Gale, Detroit 2003, c. 1, s. 131.

⁶³⁷ Wenham, Gordon J., *Jesus, Divorce, and Remarriage: In Their Historical Setting*, Lexham Press, Washington 2019, s. 19

“Sırf zina fiili, kalıcı ayrılığın gerekliliği anlamına gelmez, çünkü kalıcı veya sürekli ayrılık masum eşin görevi değil, hakkıdır. Bu hakkını kullanabilmekte veya ondan vazgeçebilmektedir.”⁶³⁸

b. Geçici Ayrılık

Katolik Kilisesi, diğer ayrılma nedenlerini onaylamıştır ve bu durumlardaki ayrılık, geçici ayrılıktır. Katolik kanunlarına göre, aşağıdaki sebeplerden biri varsa, eşler arasında geçici olarak ayrılmasına hükmedilmektedir:

- a) “Eşlerden birinin Katolik olmayan bir mezhebe katılması veya çocuklarını Katolik olmayan bir şekilde yetiştirmesi.”
- b) “Eşlerden birinin suç işlemesi ve onur kırıcı davranışlarda bulunması.”
- c) “Eşlerden birinin diğer eşi ruh veya beden bakımından ciddi bir tehlikeye maruz bırakması.”
- d) “Eşlerden birinin yaptığı kaba davranışlarla evlilik hayatını çok zorlaştırması.”
- e) “Eşlerden birinin diğerini terk etmesi.”⁶³⁹

Bu sebepler, masum eşin suçlu eşten Katolik mahkeme kararıyla veya sebeplerin ispatı, kesinliği ve gecikme tehlikesinin bulunması halinde kendi başına, geçici olarak ayrılmasına izin vermektedir. “Ayrıca, bu sebeplerin ortadan kalkması halinde, müşterek evlilik hayatına dönüşün yetkili mahkeme kararı ile yapılması gerekmektedir. Ancak, mahkeme kararında geçici ayrılığın belirli bir süre için devam edeceği belirlenmişse, kararda belirtilen süre biter

⁶³⁸ Diyat, *el-Vacîz fî Ahkâmi 'z-Zivâc ve 'l-Usre*, s. 113-114

⁶³⁹ Taha, *Nijamü 'l-Usre fî 'l Yahudiyye ve 'n-Nesraniyye ve 'l-İslam*, s. 149-150; el-Kilani, Salih-el-Halaile, Enes, “et-Talak fî 'd-Diyanat es-Salasa”, *Mecelleti 'l-Buhus ve 'd-Dirasati 'ş-Şer'îyye*, Kahire 2014, sy. 20, s. 87-110

bitmez evlilik hayatına tekrar katılması gerekmektedir. Eşlerden biri bu kararı uymazsa diğeri, Katolik mahkemeden bu durumun üzerine bir karar talep etme hakkına sahiptir.”⁶⁴⁰

2. Fiziksel Ayrılığın Etkileri

Eşlerin birbirinden ayrılması her iki eş üzerinde de geçerli olmaktadır. “*Delilu’z-Zivac li’t-Tavaif’il-Mesihyye*” (Hristiyan Mezhepleri İçin Evlilik Rehberi) adlı kitapta Katolik kilisesinin fiziksel ayrılık kavramının şu etkilerinden bahsedilmiştir:

- i. “Ayrılık süresi içinde eşlerden herhangi birinin başka bir evliliğe girmesi caiz değildir.”
- ii. “Ayrılık süresi içinde eşlerden biri ölürse, eşlerden her biri diğerine mirasçı olmaktadır.”
- iii. “Asi olan kadına nafaka yoktur.”
- iv. “Evliliğin iptaline, yani evlilik akdinin feshine karar verilmesi ile nafaka hakkı ortadan kalkmaktadır.”
- v. “Katolik mahkemesi, ayrılma süresine, nafaka yükümlülüğünün kimlere ve miktarına ve ayrıca çocukların hangi eşlerde ikamet edeceğine karar vermektedir.”⁶⁴¹

Ayrılma, sona erme veya evliliğin iptali durumlarından en çok çocuklar etkilenmektedir.

“Ayrılık halinde çocukların yetiştirilmesi, ayrılığa neden olmayan masum eşe emanet edilmektedir. Ancak, diğer eş Katolik değilse Katolik eşe emanet edilecektir. Mahkeme her

⁶⁴⁰ Diyat, *el-Vacîz fî Ahkâmi’z-Zivâc ve’l-Usre*, s. 114-115

⁶⁴¹ *Delilu’z-Zivac li’t-Tavaif’il-Mesihyye*, el-Meclisü’l-Vatani Li Şu’ûni’l-Usre, Matba el-Cami’ati’l-Urduniyye, ty, s. 23

iki durumda da çocukların yararına ve iyi yetiştirilmeleri için aksini kararlaştırmadıkça bu hüküm gerçekleştirilecektir.”⁶⁴²

B. EVLİLİĞİN İPTAL (FESİH) EDİLMESİ

Hristiyanlıkta, evliliğin yaratıcısının Tanrı olduğuna ve evliliğin unsurlarını ve özelliklerini Tanrı'nın belirlediğine inanılmaktadır. Katolik kilisesine göre kutsal bir evlilik, vaftiz edilmiş iki kişinin birliğidir. “Evlilik yasal bir sözleşmeden daha fazlasıdır; bir erkek ve bir kadının kendilerini tamamen birbirlerinin iyiliğine adadıkları kutsal bir bağıdır. Vaftiz edilmiş iki eş arasındaki tüm evliliklerin geçerli olduğu varsayılmakta ve aksi makul bir şüphenin ötesinde kanıtlanana kadar bir ayin olarak kabul edilmektedir. Her evlilik bir ayin olmasa da (örneğin, bir Katolik ile vaftiz edilmemiş bir kişi arasındaki evlilik), Kilise tarafından her evliliğin geçerli olduğu varsayılmaktadır.”⁶⁴³

Evlilik, eşlerin ve çocuklarının iyiliği için yapılmaktadır; temel unsurlar ve özellikler sadakat ve kalıcılıktır. Evliliğinin şart ve koşulları olarak hizmet eden bu görevler, eşler tarafından değiş tokuş edilmeli ve yerine getirilmelidir. Bu şartlar ve koşullara dayanarak, evliliklerin iptal veya geçersiz sayılmasına neden olan oldukça yaygın ve tekrar eden bazı nedenler vardır.

Bir kişinin evliliğini iptal etmesi için gerekçeler şunları içermektedir:

- a) “Evli bireylerden birinin delilik, akıl hastalığı veya bilinç eksikliği nedeniyle evlilik töreninde neler olduğunu bilmemesi.”

⁶⁴² Diyat, *el-Vacîz fî Ahkâmi 'z-Zivâc ve 'l-Usre*, s. 115

⁶⁴³ *The Code of Canon Law*, cd. 1060; bkz. *The Annulment Process*, ed: Metropolitan Tribunal of Omaha, Omaha, ty, s. 2

- b) “Temel evlilik yükümlölükleri ve haklarına ilişkin olarak takdire dayalı kararların ciddi biçimde yokluğu. Bu, taraflardan birinin veya her ikisinin, evlenme kararını veya gerçek bir evlilik bağı kurma kapasitesini yargılayabilmesini veya değerlendirebilmesini engelleyen önemli faktörlerden veya koşullardan olumsuz etkilendiğı zaman meydana gelmektedir.”
- c) “Eşlerden herhangi biri, evliliğın bir erkek ve bir kadın arasında cinsel iş birliğı yoluyla çocuk doğurmaya yönelik kalıcı bir ilişki olduğunu bilmediğinde.”
- d) “Eşlerden herhangi biri, belirli bir niteliğē (örneğin, sosyal statü, medeni durum, eğitim, dini inanç vb.) sahip olan veya olmayan biriyle evlenmek istediğinde.”
- e) “Eşlerden birinin rızasını almak için bir kişiyē dayatılan zorlama veya ağır korku.”
- f) “Şartlı rıza, evlilik anındaki koşul geleceğē ilişkinse veya geçmişē veya bugüne ilişkinse ve fiilen yerine getirilmemişse.”
- g) “Dolandırıcılık, eşlerden birinin veya her ikisinin, diğērinin evliliğē rızasını kazanmak için diğērinde bir niteliğın varlığı veya yokluğu konusunda kasıtlı olarak diğērini yanıltması veya nikah töreninin sadece evlilik dışında bir şey elde etmek için yapılmasıdır. (Örneğın, vatandaşlık almak veya çocuğū meşru kılmak için yapıldığı evlilik).”⁶⁴⁴

Kapsamlı bir soruşturma aslında geçersiz olduğunu tespit edene kadar varsayılan bir evlilik geçersiz ilan edilmemektedir. Rıza anında yasal nikah bağının kurulup kurulmadığı konusu

⁶⁴⁴ *The Code of Canon Law*, cd. 1095, 1098, 1101-1103; Weaver, M. J., “The Roman Catholic heritage”, *Encyclopedia of American Religious Experience*, Scribner, New York 1988, s. 153-170; Arnaud, Theresa St., *Annulments Today- Merciful and Just*, The Catholic Women’s League of Canada, byy, 2019 s. 3; Que, John, *Perceptions of Reasons for Divorce*, Basılmamış YL Tezi, California State University, Long Beach 2007, s. 11-12.

araştırılmaktadır. Evliliğin iptal beyanı, boşanma değildir; Kilise tarafından anlaşıldığı şekliyle evlilik bağının asla kurulmadığının ifadesidir.

“Mahkeme, başlangıçtan itibaren bu unsurların mevcut olmasını engelleyen herhangi bir şeyin olup olmadığını veya eşlerden birinin veya her ikisinin fiziksel, psikolojik veya duruma bağlı nedenlerle geçerli bir birlikteliğe girip girmediğini belirlemeye çalışmaktadır. Bir iptal (Fesih) beyanı, halihazırda var olan bir bağın feshedilmesi yerine bir bağın var olmadığını belirtmektedir. Ayrıca bir kişinin, evlenmekte özgür olup olmadığı gibi, Kilise’deki statüsünü ele almaktadır; bir tarafı suçlu, diğerini masum ilan etmemekte ve taraflardan birine sorumluluk yüklemeye çalışmamaktadır.”⁶⁴⁵

İptal süreci, taraflardan birinin evliliğinin geçerliliğine itiraz ederek mahkemeye iptal beyanı için dilekçe vermesiyle başlamaktadır. Süreci başlatan taraf, davacı olarak ve karşı taraf muhatap veya davalı olarak anılmaktadır. Süreç, evliliği değerlendirir ve çiftler arasında kalıcılık, sadakat, gerçek arkadaşlık ve sevgi ve çocuk sahibi olma ve büyütme isteği dahil olmak üzere yasal bir birlikteliğin özelliklerini incelemektedir. Dilekçe verdikten sonra mahkeme, evlilik öncesi ve evlilik sırasındaki olayları, özellikle de çiftin evlilik yemini ettiği zamana ilişkin bir soruşturma yürütmektedir. Soruşturma, Katolik Kilisesi tarafından anlaşıldığı şekliyle bir evlilik bağı olup olmadığını belirlemeye çalışmaktadır; aksi takdirde, evlilik geçersiz sayılmaktadır. İptal beyanı, zaten var olan bir bağı ortadan kaldırmamaktadır; ancak bağın var olmadığını beyan etmektedir. Bu nedenle bir evliliğin iptal edilmesi, Katolik boşanması olarak kabul edilememektedir.⁶⁴⁶

⁶⁴⁵ *The Annulment Process*, s. 2

⁶⁴⁶ Keenan, Rosemary, *A Guide to The Annulment Process*, National Board of Catholic Women, London, ty, s. 5-10; *The Annulment Process*, s. 2

C. KATOLİK KİLİSESİ'NDE BOŞANMANIN İKİ İSTİSNAİ DURUMU

Katolik kilisesi boşanma konusunda şu iki istisnai durumu kabul etmektedir: 1) “Eşlerden birinin evlilik ilişkisinde iken “porneia” (zina) etmesi”, 2) “Hristiyan olmayan eşin boşanmakta ısrar etmesi”. Bu iki durumun yanı sıra, evlilik anlaşması eşlerden birinin ölümü ile sona ermektedir.⁶⁴⁷

1. Evlilik Kurumuna Sadakatsizlik / Porneia (Zina)

“A Greek-English Lexicon of the New Testament and Other Early Christian Literature” adlı kitapta, “Porneia” terimi hakkında şöyle bahsetmektedir: “Porneia terimi yunanca bir kelime olup Yeni Ahit’te zina için kullanılmaktadır; Eski Ahit’te ise “ervat davar” terimi kullanılmaktadır. Sözlükte “Porneia” terimi, “yasadışı cinsel ilişki, fuhuş, iffetsizlik ve zina” gibi anlamlara gelmektedir.”⁶⁴⁸ Bu terim, ensest, eşcinsellik, evlilik öncesi ilişki ve zina dahil olmak üzere her türlü cinsel günahı kapsamaktadır. Matta’da, Eski Ahit’te gelen İbranice terim “Ervat Davar”⁶⁴⁹ çevirmekte ve kelimenin tam anlamıyla “bir şeyin çıplaklığı” anlamına gelmektedir.⁶⁵⁰

Zina yasağı, Eski Ahit gibi Yeni Ahit’te de zikredilmiştir.⁶⁵¹ Hz. İsa, “sonsuz yaşama” sahip olmak için ne yapılması gerektiğini soran bir adama şu cevabı vermiştir: “O’nun buyruklarını biliyorsun: Zina etmeyeceksin, adam öldürmeyeceksin, çalmayacaksın, yalan yere tanıklık

⁶⁴⁷ YA, Matta, 5:32, 19:9; YA, 1. Korintliler, 7:15.

⁶⁴⁸ Arndt, William ve dğr, *A Greek-English Lexicon of the New Testament and Other Early Christian Literature*, University of Chicago Press, Chicago 2000, s. 854.

⁶⁴⁹ EA, Tesniye 24:1

⁶⁵⁰ Wenham, *Jesus, Divorce, and Remarriage*, s. 23.

⁶⁵¹ EA, Çıkış 20:14; EA, Tesniye 5:18; YA, Matta 5:27; YA, Luka 18:20.

*etmeyeceksin, annene babana saygı göstereceksin.”*⁶⁵² Ayrıca, Hz. İsa’nın zina konusunda oldukça katı olduğu ifadeleri de vardır: “*Zina etmeyeceksin, dendiğini duydunuz. Ama ben size diyorum ki, bir kadına şehvetle bakan her adam, yüreğinde o kadınla zina etmiş olur. Eğer sağ gözüün günah işlemene neden olursa, onu çıkar at. Çünkü vücudunun bir üyesinin yok olması, bütün vücudunun cehenneme atılmasından iyidir. Eğer sağ elin günah işlemene neden olursa, onu kes at. Çünkü vücudunun bir üyesinin yok olması, bütün vücudunun cehenneme gitmesinden iyidir.*”⁶⁵³

Ferisilerin Hz. İsa’ya boşanmak konusundaki, “*Bir adamın, herhangi bir nedenle karısını boşaması Kutsal Yasa’ya uygun mudur?*”, sorunun cevabı Matta İncili’nde açıkça yer almaktadır. Ferisilerin bu sorunu Hz. İsa şöyle cevap vermiştir: “*Kutsal Yazılar’ı okumadınız mı? Ben size şunu söyleyeyim, karısını fuhuştan (Porneia) başka bir nedenle boşayıp başkasıyla evlenen, zina etmiş olur. Boşanan kadınla evlenen de zina etmiş olur.*”⁶⁵⁴

“Katolik Kilisesi’nin zinayı boşanmanın şartı olarak kabul etmesinin nedeni, sadakatsizliğin evliliğin kutsallığına zarar vermesi ve anlamını yok etmesidir. Eşler evlilik yoluyla birbirlerine ve aynı zamanda Kilise’ye bağlıdırlar. Ayrıca kilisede nikahla birbirine bağlanan iki kişiden üçüncüsü İsa Mesih’tir. Bu birliğe sadakatsizlikle üçüncü kişinin girmesi kutsal birliği bozmaktadır. Böylece, evliliğe atfedilen anlam ortadan kalkmaktadır.”⁶⁵⁵

Günümüzde, kiliseye gidip zina yaptıklarını papaza itiraf etmeleri, af kazanmaları için yeterli sayılmaktadır. Böylece, tövbe kapısının açık olduğu ve bunun sonucunda evliliklerin daha uzun süre devam ettiği vurgulanmaktadır. Katolik kilisesinin, çok eşlilik, boşanma ve

⁶⁵² YA, Luka 18:18-20.

⁶⁵³ YA, Matta 5:27-30, 18:8-9

⁶⁵⁴ YA, Matta 19:3-12

⁶⁵⁵ Tanrıkulu, Fatma Betül Zehra, *Katolik Mezhebinde Evlilik ve Boşanma*, Basılmamış YL Tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa 2022, s. 50.

boşandıktan sonra yeniden evlenme konusundaki katı duruşunu değiştirmek için zina suçunu affetmek için itirafı yeterli bir gerekçe olarak gördüğüne inanılmaktadır.⁶⁵⁶

2. Hristiyan Olmayan Eşin Boşanmaya Israr Edilmesi

Katolik kilisesi, Hristiyan olmayanlarla Hristiyanların evlenmesini yasaklamaktadır. Ancak sonraki dönemler, bu soruna yalnızca nadir durumlarda izin verildiğini göstermektedir. Bu tür evlilikler, belirli şartlar kabul edilmek koşuluyla Kilisenin onayını aldıktan sonra kabul edilmiştir.⁶⁵⁷

Hristiyan olmayan eş ile Hristiyan olan bir eşin evliliği ve böyle bir evlilikte boşanmanın söz konusu olması hususunda Pavlus şöyle söylemiştir: “*Geri kalanlara Rab değil, ben söylüyorum: Eğer bir kardeşin karısı iman etmemişse ama kendisiyle yaşamaya razıysa, onu boşamasın. Bir kadının kocası iman etmemişse ama kendisiyle yaşamaya razıysa, kadın onu boşamasın. Çünkü iman etmemiş koca karısı aracılığıyla, iman etmemiş kadın da imanlı kocası aracılığıyla kutsanır. Yoksa çocuklarınız murdar olurdu. Ama şimdi kutsaldırlar. İman etmeyen ayrılırsa ayrılsın. Kardeş ya da kızkardeş böyle durumlarda özgürdür. Tanrı sizi barış içinde yaşamaya çağırdı. Ey kadın, kocanı kurtarıp kurtaramayacağını nereden biliyorsun? Ey erkek, karını kurtarıp kurtaramayacağını nereden biliyorsun? Ancak herkes Rab’bin kendisi için belirlediği duruma uygun biçimde, Tanrı’dan aldığı çağrıya göre yaşasın. Bunu bütün kiliselere buyuruyorum.*”⁶⁵⁸

⁶⁵⁶ Ünal, Asife, “Hristiyanlıkta Kadın ve Aile Anlayışına Genel Bir Bakış”, *Dinler Tarihi Araştırmaları III*, Dinler Tarihi Derneği Yayınları, Ankara 2002, s. 137.

⁶⁵⁷ Tanrıku, *Katolik Mezhebinde Evlilik ve Boşanma*, s. 51

⁶⁵⁸ YA, 1. Korintliler 7:12-17

Hristiyanlar ve Hristiyan olmayanlar arasındaki evlilikte, boşanmanın verilebilmesi için Hristiyan olmayan eş tarafından boşanma talebinde bulunulması gerekmektedir. Çünkü evlilik Hristiyan eş için kutsal bir kurumdur ve ne olursa olsun kutsallıktan taviz vermemelidir. İman etmeyen koca, eşine kötü davranrsa veya evlilikte anlaşmazlık olsa bile, Hristiyan eş boşanma talebinde bulunma hakkı verilmemiştir. Bu uygulama, evlilik kurumunu korurken aynı zamanda aile birliğine verilen değeri göstermektedir.⁶⁵⁹

Bu tür bir evlilikte mümin eşin boşanma davası açma hakkı yoktur, ancak evlilik anlaşmazlığı durumunda evliliğin bozulmaması için her türlü çabayı göstermelidir. Her zaman eşine karşı saygılı olmalıdır. Hristiyan olmayan eşinden istemesi gereken tek şey, ibadetine engel olmaması ve kendi inancına karışmamasıdır. Hristiyan olmayan eş boşanmak isterse, mümin olan eş bunu hemen kabul etmemeli ve boşanmaktan kaçınmaya çalışmalıdır. Eğer inanmayan eş yine de boşanma talebinde ısrar ederse evlilik birliği adına aleyhine açılan boşanma davasını kabul etmesine izin verilmektedir.

D. YENİDEN EVLENME

Katolik kilisesi, evliliğin kutsal olması nedeniyle evliliğin Tanrı'nın gözünde bozulmaz olduğuna, karı kocanın tek vücut olduğuna ve aralarında boşanma olsa da iki kişinin manevi bağlarının devam ettiğine inanmaktadır. Dolayısıyla, evlendikten sonra başkasıyla cinsel ilişkide bulunmak hem erkek hem de kadın için günahdır. Katolik mezhebi, boşanmayı ve

⁶⁵⁹ Üçal, Turgay-Malcolm, Derek, *Ahlak: Kutsal Kitap'a Göre Etik*, Babylon Kitaplığı, İstanbul 2003, s. 184; Tanrıku, *Katolik Mezhebinde Evlilik ve Boşanma*, s. 52

yeniden evlenmeyi biyolojik bir temelden ziyade ‘dini günah’ fikrine göre değerlendirmiştir.⁶⁶⁰

İnciller, yeniden evlenmeyle ilgili olarak şu hususlara atıfta bulunmaktadır: “*Karısını boşayıp başkasıyla evlenen zina etmiş olur. Kocasından boşanmış bir kadınla evlenen de zina etmiş olur.*”⁶⁶¹ Pavlus, Korintliler’e 1. Mektubu’nda boşanma ve yeniden evlenme hakkında şöyle bahsetmiştir: “*Evlilereyse şunu buyuruyorum, daha doğrusu Rab buyuruyor: Kadın kocasından ayrılmasın. Ayrılırsa evlenmesin, ya da kocasıyla barışsın. Erkek de karısını boşamasın.*”⁶⁶² Pavlus, bir istisnadan da bahsetmiştir: “*Evli kadın, kocası yaşadıkça yasayla ona bağlıdır; kocası ölürse, onu kocasına bağlayan yasadan özgür olur. Buna göre kadın, kocası yaşarken başka bir erkekle ilişki kurarsa, zina etmiş sayılır. Ama kocası ölürse, kadın yasadan özgür olur. Şöyle ki, başka bir erkeğe varırsa, zina etmiş olmaz.*”⁶⁶³ Yani, evlenmiş kadın boşandıktan sonra boşandığı eş hayatta iken yeniden evlenirse zina yapmış olmaktadır. Ancak, boşandığı eş öldükten sonra kadın, bu hükümden özgür olmaktadır. Bu durumda kadın yeniden evlenirse, zina yapmış olmamaktadır.

Katolik Kilisesi, Hristiyan olmayan bir eşin Hristiyan biriyle evlenip onu terk etmesi veya onunla yaşamayı reddetmesi durumunda boşanmaya izin verilmektedir. Pavlus, Korintliler’e 1. Mektubu’nda şöyle bahsetmiştir: “*Geri kalanlara Rab değil, ben söylüyorum: Eğer bir kardeşin karısı iman etmemişse ama kendisiyle yaşamaya razıysa, onu boşamasın. Bir kadının kocası iman etmemişse ama kendisiyle yaşamaya razıysa, kadın onu boşamasın*”

⁶⁶⁰ Tanrıkulu, *Katolik Mezhebinde Evlilik ve Boşanma*, 53; Russell, Bertrand, *Marriage and Morals*, Liveright Publishing Corporation, New York 1929, s. 224-225.

⁶⁶¹ YA, Luka, 16:18

⁶⁶² YA, 1. Korintliler, 7:10-11

⁶⁶³ YA, Romalılar, 7:2-3

*İman etmeyen ayrılırsa ayrılsın. Kardeş ya da kız kardeş böyle durumlarda özgürdür. Tanrı sizi barış içinde yaşamaya çağırdı.”*⁶⁶⁴

Bununla birlikte, eşlerden biri Hristiyan olmadığı için boşanan eşin tekrar evlenmesinde bir sorun görmemektedir. Bu olay nedeniyle, dini bir boşanma gereksiz olarak değerlendirilmiştir. Bu durum Kilise'nin karışık evlilikler konusundaki katı duruşunu pekiştirmektedir. Kilisenin belirlediği şartlara göre boşanan bir çiftin boşandıktan sonra yeniden evlenmesi hem karı kocayı hem de boşanan kadını zina suçunun içine sokmaktadır. Çünkü ölene kadar bağlı olan çiftlerden birinin evlenmesi, çifte günahın ortaya çıkışını göstermektedir. Bu nedenle Katoliklik, boşanmaya karşı kesin bir tutum benimsemiş ve bunu teşvik etmemiştir.⁶⁶⁵

IV. ORTODOKS KİLİSESİ'NDE BOŞANMA

Ortodoks Kilisesi, Hz. İsa'nın, Hristiyan halkının kurtuluşu için evliliğin ayrılmazlığı ve manevi önemine ilişkin öğretilerini sadakatle desteklemiş ve geliştirmiştir. Yasallığının gerekliliklerine uygun olarak akdedilen bir evlilik, geleneksel olarak geçici bir hukuki anlaşma yerine ömür boyu sürecek olan kalıcı bir ilişki olarak görülmüştür.⁶⁶⁶

Kutsal Kitap'ın öğretisinde, yalnızca eşlerden birinin zina etmesi durumunda aşırı bir çözüm olarak izin verilen boşanmaya da atıfta bulunmaktadır: *“Ben size şunu söyleyeyim, karısını fuhuştan başka bir nedenle boşayıp başkasıyla evlenen, zina etmiş olur. Boşanan kadınla*

⁶⁶⁴ YA, 1. Korintliler, 7:12-15

⁶⁶⁵ Tanrıkulu, *Katolik Mezhebinde Evlilik ve Boşanma*, s. 54

⁶⁶⁶ YA, Matta, 19:6

*evlenen de zina etmiş olur”.*⁶⁶⁷ Ayrıca Pavlus, Hristiyan eş ile yaşamayı tercih etmeyenlere atıfta bulunarak boşanmadan şöyle söz etmektedir: “*İman etmeyen ayrılırsa ayrılın. Kardeş ya da kız kardeş böyle durumlarda özgürdür. Tanrı sizi barış içinde yaşamaya çağırdı.*”⁶⁶⁸

Bununla birlikte Pavlus, evliliği Tanrı’nın bir gizemi olarak tanımlayarak, evliliğin benzersizliğinin olağanüstü bir tanımını sağlamak için evliliği Mesih ile Kilisesi arasında var olan özel bağ ile karşılaştırmaktadır: “*Bu sır büyüktür; ben bunu Mesih ve kiliseyle ilgili olarak söylüyorum. Size gelince, her biriniz karısını kendisi gibi sevsin. Kadın da kocasına saygı göstere.*”⁶⁶⁹ Ayrıca Pavlus, ikinci evliliklerden de söz etmektedir. Ancak bunu, yalnızca kendini tutamadıkları takdirde yeniden evlenmelerine izin verilen dul kadınlar için yapmaktadır.⁶⁷⁰

İlk yüzyıllarda, Hristiyanlar arasında boşanmalar ve ikinci evlilikler pek yaygın değildi; o zamanlarda, güçlü bir münzevi eğilim Hristiyanlığı etkiledi. Kilise Babaları, boşanmanın Kutsal Kitap’ın öğretilerine aykırı olduğuna inandıkları için, boşanmak için belirli kurallar veya nedenler listesi oluşturmamıştır. Hristiyan evliliğinin özgünlüğünün ayırt edici özelliği ve evlilik birliğinin kalıcılığı, erken dönem Hristiyan kurallarında yoğun bir şekilde vurgulanmıştır.⁶⁷¹

Boşanma nedenleri söz konusu olduğunda, birinci bin yılın Kilisesi, sebepsiz boşanma ile sebepli boşanma arasında net bir ayrım yapmıştır. Sebepsiz yere boşanıp başka bir kadınla evlenmek isteyen koca ve reddedilen bir kadını götürenler aforoz edilmiş ve kanuni cezalara

⁶⁶⁷ YA, Matta, 19:9

⁶⁶⁸ YA, 1. Korintliler, 7:15

⁶⁶⁹ YA, Efesliler, 5:32-33

⁶⁷⁰ YA, Romaliler, 7:2-3; 1. Korintliler, 7:8-9, 39-40

⁶⁷¹ Cozma, Ioan, “Grounds for Divorce in the Orthodox Church: A Canonical Approach”, *Scientific Annals of the Alexandru Ioan Cuza University of Iasi-Orthodox Theology*, Alexandru Ioan Cuza University of Iasi Publishing House, Iasi, v. 2, s. 125-153

çarpıtılmıştır. Bununla birlikte, Kilise hiçbir zaman sebepsiz bir boşanmaya izin vermemiştir; geçmişte bunu yapanlar kanonik sonuçlarla karşılaşmıştır.⁶⁷²

A. ORTODOKS KANONİK YAKLAŞIMDA BOŞANMA SEBEPLERİ

Ortodoks Kanun Hukukuna (*the Orthodox Canon Law*) göre, boşanmak için geçerli sebepleri iki gruba ayrılabilir: a) İnsan zayıflığı ve idrar tutamama nedeniyle kusurlu boşanma sebepleri, yani ahlaki sebepler; b) Dini sebepler. Genel olarak, geçerli bir boşanmanın temeli, İncil'in öğretileri ve Pavlus'un yorumlarına dayanmaktadır.

1. Boşanmanın Ahlaki Sebepleri

Bu gruba, belirli durumlarda sadece boşanmaya değil, aynı zamanda yeniden evlenmeye de izin verebilecek şu geçerli nedenler dahildir: zina, ailenin terk edilmesi ve eşlerden birinin öldüğü varsayımı. Bunlar aşağıda ele alınmıştır.

a. Zina Etmesi

Zina, evliliğe saldırı, evliliğin antitezi, Tanrı'nın kurduğu evlilik bağının inkârı olarak görülmüştür. Ayrıca bu, evliliğin kutsallığın özü olan sevgiyi yok etmektedir. Aziz Basil, zamanında geleneğin yalnızca kocanın karısının zinası nedeniyle boşanmasına izin verdiğini ve yeni bir evliliğe girmesine izin verdiğini itiraf etmiştir. Ayrıca, sadakatsizlik nedeniyle boşanma başvurusunda bulunma hakkının teorik olarak her iki eşi de ilgilendirdiğine

⁶⁷² “Canons of the Holy Apostles”, *the Orthodox Canon Law* (OCL), Can. 48; “Council in Trullo”, *the Orthodox Canon Law*, Can. 77, 87.

inanmıştır.⁶⁷³ “Böylece, o zamanın geleneğine göre, gelinin sadakatsizliği kınanarak boşanma sebebi olarak kabul edilirken, kocanın sadakatsizliği kınanmamaktaydı. Ayrıca, evli bir erkek özgür bir kadınla cinsel ilişkide bulunursa fuhuş⁶⁷⁴ yapan kişi olarak kabul edilmektedir; öte yandan, evli veya evli olmayan bir erkekle bu tür bir ilişkide bulunan evli bir kadın zinacı olarak kabul edilmektedir.”⁶⁷⁵

Theodore Balsamon’a göre zinacı, meşru karısıyla evli olduğu halde başka bir kadınla evlenen erkektir; öte yandan, fuhuş yapan kişi, meşru karısıyla evli olduğu halde özgür bir kadınla cinsel ilişkide bulunan erkektir. İmparator Justinianus, bu senaryoda bazı değişiklikler yapmış ve karısının, kocasının davranışını değiştirmeyi reddettiğini kanıtlayabilirse, kocasının sadakatsizliğini boşanmanın temeli olarak kullanmasına izin vermiştir.⁶⁷⁶

b. Eşin Terk Edilmesi

Eski yasalar, eşin terk edilmesiyle ilgili çeşitli durumları düzenlemiştir. İlk olarak, bir kadın eşinden ayrılmış ve başka biriyle evlenmiş durumda, eski eş zinacı olarak kabul edilmiş, terk edilmiş kocanın onsuz başka bir kadınla evlenme hakkı varmış ve ikinci karısı bunun için mahkûm edilmiştir. Diğer taraftan, damadın eski karısı onu sebepsiz yere boşarsa, cemaatten mahrum bırakılarak cezalandırılmamıştır.⁶⁷⁷

⁶⁷³ “St. Basil the Great”, *Canons of the Holy Fathers* (CHF), Can. 9, 21; Erickson, John H., *The Challenge of Our Past: Studies in Orthodox Canon Law and Church History*, St. Vladimir’s Seminary Press, New York 1991, s. 43.

⁶⁷⁴ “Yasal kullanımda fuhuş (*Fornication*) ile zina (*Adultery*) arasında bir fark vardır. Zina (*Adultery*), yalnızca ilgili taraflardan en az biri (erkek veya kadın) evli olduğunda kullanılırken, fuhuş (*Fornication*), evli olmayan (birbirlerine veya başkasına) rızaya dayalı cinsel ilişkiye giren iki kişiyi tanımlamak için kullanılabilir.” Bkz. “Fornication”, *Merriam-Webster.com Dictionary*, Merriam-Webster, <https://www.merriam-webster.com/dictionary/fornication>, [Erişim Tarihi: 18.02.2023]

⁶⁷⁵ Cozma, “Grounds for Divorce in the Orthodox Church: A Canonical Approach”, s. 133

⁶⁷⁶ Miller, David J. D.-Sarris, Peter, *The Novels of Justinian: A Complete Annotated English Translation*, Cambridge University Press, Cambridge 2018, s. 759-760.

⁶⁷⁷ “Council in Trullo”, *OCL*, Can. 87; “St. Basil the Great”, *CHF*, Can. 9, 35.

İkinci olarak, kadın başka biriyle evlenmeden kocasını terk etmiş, ancak daha sonra ona geri dönmüş durumdur. “Böyle bir durumda, bir kadın bilmeden terkedilmiş bir adamla evlenirse, adamın ilk karısı onunla barışırsa (dönerse) ikinci evlilik geçersiz olmaktadır. Bununla birlikte, evli bir adam hür bir kadınla cinsel günahlara girdiği için, ikinci eş zinadan suçludur; ancak aile ilişkilerinde iyi niyet gösterdiği için (zina içinde yaşamaya hiç niyeti olmamasına rağmen, onun zaten evli olduğunu bilmeden bir adamla evlenmişti), yeniden evlenmesine engel olmamaktadır.”⁶⁷⁸

Kanon, boşanmadan ziyade geçici olarak terk edilmeyi ifade etmektedir. Büyük Aziz Basil (*St. Basil the Great*), bu durumla ilgili olarak şöyle demiştir: “Bir süre karısının terk ettiği bir erkekle farkında olmadan evlenen ve daha sonra eski karısının dönmesi nedeniyle kendisinden ayrılan kadın, farkında olmadan da olsa zina etmiştir. Bu nedenle, bekar kalması daha iyi olsa da evliliği reddedilmeyecektir.”⁶⁷⁹

c. Eşlerden Birinin Öldüğü Varsayımı

Kocanın varsayılan ölümü, ancak kocanın öldüğünü ve ortadan kaybolduğunu doğrulayan kanıtlar varsa, kadının yeni ve geçerli bir evlilik yapmasına izin vermektedir. Ancak, diğer eşin geri döndüğü halde, yeni yapılan evlilik iptal edilmekte ve koca evliliğine yeniden girebilmektedir. “Evlilik, kocanın öldüğüne dair kanıt bulunmadan önce akdedilmişse, evlilik geçersiz sayılır ve kadın zinadan suçlu olur.”⁶⁸⁰

⁶⁷⁸ Cozma, “Grounds for Divorce in the Orthodox Church: A Canonical Approach”, s. 136

⁶⁷⁹ “St. Basil the Great”, *CHF*, Can. 46; “Council in Trullo”, *OCL*, Can. 93

⁶⁸⁰ “St. Basil the Great”, *CHF*, Can. 31, 36; “Council in Trullo”, *OCL*, Can. 93

Justinianus'un zamanında, “beş yıllık belirsiz hayatta kalma süresinden sonra, savaş esareti durumunda evliliğin sona ermesine ve ikinci evliliklere izin verilmiştir.”⁶⁸¹

2. Boşanmanın Dini Sebepleri

Ortodoks Kilisesi'ne göre, boşanmanın dini sebepleri arasında şunlar sayılabilmektedir: a) yasadışı evlilik, b) manastır mesleğine girmesi, c) eşlerden birinin irtidat veya sapkınlık yapması ve d) kişinin kendi çocuğuna vaftiz ebeveyni olarak hizmet etmesi.

a. Yasadışı Evlilik

Ortodoks Kilisesi'nin kanunlarında bahsedilen boşanma sebeplerden biri, yasadışı evliliktir. Kutsal Havarilerin Kanunları'na göre, “bir rahiplik adayı şu kadınlarla evlenememektedir: dul, boşanmış kadın, fahişe, cariye ve sanatçı”.⁶⁸² Eğer böyle bir evlilik gerçekleşirse, evlilik yasadışı olacaktır ve derhal feshedilmesi gerekmektedir.

Kadına hizmet eden çeşitli meslekler, kutsal kanonların gerektirdiği gibi (sanatçı veya şarkıcılık mesleği vb.), artık törene engel olarak görülmediğinden, günümüzde Ortodoks Kiliselerinde din adamlarının boşanması, yasadışı evlilik durumlarında nadiren gerçekleşmektedir.⁶⁸³

⁶⁸¹ Miller, *The Novels of Justinian*, s. 756-757

⁶⁸² *Canon of the Holy Apostles*, Can. 18; “St. Basil the Great”, *CHF*, Can. 27; “Council in Trullo”, *OCL*, Can. 26.

⁶⁸³ Boltetos, Triantafyllos K., “Marriage for Clergy and Laity: Marriage Bond and Dissolution in the Eastern Orthodox Church”, *International Symposium: A Point of no Return? Amoris Laetitia on Discernment and Conscience for Divorced and Remarried Couples*, Faculty of Theology and Religious Studies, KU Leuven, Leuven 2016, s. 135-148; Cozma, “Grounds for Divorce in the Orthodox Church: A Canonical Approach”, s. 142-143.

b. Manastır Mesleğine Girmek

Dördüncü yüzyıla kadar manastır mesleği nedeniyle boşanmak yasal idi. Aziz Basil, ilk kez manastır mesleğinin, ancak iki eşin karşılıklı rızası olması halinde, makul bir boşanma sebebi olarak kabul edildiğini belirtmiştir. Ayrıca, diğer tarafın rızası bulunmadığı halde, bunu boşanmanın bir gerekçe olarak kabul edilmemiştir.⁶⁸⁴

Böyle bir uygulamanın nedeni, manastır hayatını kucaklamak için dünyadan vazgeçmenin dünya için bir ölüm olarak anlaşılması ve dolayısıyla fiziksel ölümle karşılaştırılmasıdır.⁶⁸⁵ Justinianus'un yasasında, manastır mesleklerini boşanma için geçerli bir neden olarak kabul eden ilk medeni normları bulunmaktadır. Karı veya kocadan biri manastır hayatını seçtiğinde boşanmanın kusursuz olarak gerçekleşeceği hükme bağlanmıştır. “Bu durumda..... karı kocanın her ikisinin de evliliği olumlu yönde değiştirmek ve geri kalan tarafa bir miktar tazminat bırakarak inzivaya çekilmek hakları vardır.”⁶⁸⁶

c. Eşlerden Birinin İrtidat veya Sapkınlığı

Ortodoks Kilisesi, eşlerden birinin irtidat etmesi veya sapkınlığı söz konusu olduğunda, her zaman Pavlus ayrıcalığının yalnızca birinin Ortodoks Hristiyan olduğu Hristiyan olmayanların durumuyla sınırlı olmadığını düşünmüştür.⁶⁸⁷ Bunun yerine, eşlerden birinin Ortodoksluktan sapkın bir Hristiyan cemaatine veya Ortodoksluktan başka bir dine geçtiği durumları da kapsayacak şekilde genişletilebilmektedir.

⁶⁸⁴ Saint Basil: *Ascetical Works (The Father of the Church: A New Translation, vol. 9)*, ed. Monica M. Wagner, The Catholic University of America Press, Washington (D.C.) 1962, s. 262-263.

⁶⁸⁵ Morini, Enrico, *Ortodoks Kilisesi'nin Doktrin ve Kanonik Uygulamasında Evlilik*, Theological Memoirs 2015, s. 40.

⁶⁸⁶ Miller, *The Novels of Justinian*, s. 236.

⁶⁸⁷ YA, 1. Korintliler, 7:12-16.

Böyle durumlarda Ortodoks eş, inancını korumak ve savunmak için eşinin dini durumunu boşanma sebebi olarak ileri sürebilmektedir. Trullo Konseyi, hükümsüzlük yaptırımını altında Ortodoks ve Hristiyan olmayan arasındaki evlilikleri yasaklamıştır.⁶⁸⁸ Eşlerden birinin irtidat etmesi veya sapkın bir mezhebe geçmesi de İmparator VI. Leo tarafından makul bir boşanma sebebi olarak onaylanmıştır.⁶⁸⁹

B. BİZANS HUKUKUNDA BOŞANMA SEBEPLERİ

Roma-Bizans hukuku, yukarıda belirtilen nedenlere ek olarak, bazıları Ortodoks Kilisesi tarafından tanınan boşanma için ek nedenler öngörmüştür. Bu sebepler üç kısma ayrılmıştır:

1) Kocanın boşanma davası açmasına izin veren sebepler, 2) Kadının boşanma davası açmasına izin veren sebepler ve 3) Eşlerden her birinin boşanma davası açmasına izin veren ortak sebepler.

1. Kocanın Boşanma Davası Açmasına İzin Veren Sebepler

Kocanın boşanma davası açmasına izin veren sebepler şunlardır: “a) Koca, düğün günü karısını bakire olarak bulunmadığında, b) kadın, kocasının dölünü (spermini) kasten bozduğunda, c) kadın, tanımadığı erkeklerle yatarsa ya da onlarla ziyafetlere katılır veya onlarla yıkanır, d) kadın, kocasından kovmadıkça, kocasına rağmen geceyi kocasından ayrı geçirirse ya da annesi babası yokken ana babasının evinde veya akrabalarının evinde kalırsa. Çünkü kadının kocasının rızası olmadan geceyi evinin dışında geçirmesi, bir yandan kocasına

⁶⁸⁸ “Council in Trullo”, *OCL*, Can. 72.

⁶⁸⁹ Petrà, Petra, *Divorce and Remarriage in the Greek tradition*, Citadel Publisher, Assisi 2014, s. 154.

ve çocuklarına karşı evlilik görevlerinin ihlali anlamına gelmektedir; öte yandan karının geceyi evlilik evinin dışında geçirmesi şüphe uyandırmakta ve bu eylemi bir zina karinesi haline getirmektedir.” Bu tür durumlar kötü davranış şüphesini doğurmaktadır. Dolayısıyla kocanın bu sebeplerle kilise mahkemeye boşanma talebinde bulunması caizdir.⁶⁹⁰

2. Kadının Boşanma Davası Açmasına İzin Veren Sebepler

Kocanın boşanma davası açmasına izin veren sebepler şunlardır: “a) Koca, nikah tarihinden itibaren üç yıl inat ederse, yeteneği ve iktidarsızlığı ispat edilmezse (Yani koca iktidarsızlıktan muzdarip olursa). İktidarsızlık, erkeklerin doğumuna yol açan cinsel ilişkiye girememe veya Bizans yasalarının yorumladığı gibi, kadınlarla ilişkiye girememe durumudur, b) koca, karısının iffetini aldatır ve onu zinadan üçüncü bir kişiye teslim etmeye çalışırsa, c) koca, karısını zina ile suçlamış ve zina suçunu işlediğini ispat edememiş ise, d) kocanın karısını üç yıl ihmal etmesi (yurt dışında olsun veya olmasın, karısını üç yıl terk edip, onun işleriyle kesin olarak ilgilenmemesi), e) kocası zina eder ve kendisine bir cariye alırsa.” bir kadın, kocasının bu sebeplerden birine sahip olması durumunda, boşanma davası açabilmektedir.⁶⁹¹

3. Eşlerden Her Birinin Boşanma Davası Açmasına İzin Veren Ortak Sebepler

Her eşin boşanma davası açmasına izin veren ortak nedenler şunlardır: “a) Delilik, b) manastırcılığın benimsenmesi, c) devlete karşı komplo, d) eşlerden birinin diğerinin hayatı üzerindeki komplosu, e) eşlerden birinin suç işlemekten mahkûm edilmesi, f) din farklılığı

⁶⁹⁰ Bizans Hukuku, md. 248; bkz. Diyat, *el-Vacîz fî Ahkâmi'z-Zivâc ve'l-Usre*, s. 174-175

⁶⁹¹ Bizans Hukuku, md. 249; bkz. Diyat, *el-Vacîz fî Ahkâmi'z-Zivâc ve'l-Usre*, s. 177-179

ve irtidat, g) birlikte yaşamanın imkansızlığı.” Eşlerden herhangi birinde bu sebeplerden biri tespit edildiğinde diğer eş kilise mahkemesine boşanma davası açabilmektedir.⁶⁹²

C. THEODOSIUS HUKUKUNDA BOŞANMA SEBEPLERİ

Theodosius Yasasında, boşanmak için kabul edilen gerekçeler iki kısma ayrılmaktadır: 1) Kocanın boşanma davası açmasına izin veren sebepler ve 2) Karşılıklı rıza ile boşanma sebepleri. Bu hukukta, kadının boşanma davası açmasına izin vermemiştir.

1. Kocanın Boşanma Davası Açmasına İzin Veren Sebepler

Theodosius Yasasına göre, kadında aşağıdaki sebeplerden biri varsa kocasına boşanma davası açması için izin vermektedir: “Kadının, akrabaları olmayan erkeklerle yemek yemesi, başka bir erkekle birlikte yaşaması, sirke yalnız gitmesi, kürtaşı kışkırtması, karışık banyolara gitmesi.”⁶⁹³

2. Karşılıklı Rıza ile Boşanma Sebepleri

Theodosius Yasasına göre, eşlerden biri şu sebeplerden biriyle suçlanırsa diğer taraf karşılıklı rıza ile boşanma davası açabilmektedir: “Eşlerden birinin, diğerin üzerine komplosu, zina

⁶⁹² Bizans Hukuku, md. 250; bkz. Diyat, *el-Vaciz fi Ahkâmi 'z-Zivâc ve 'l-Usre*, s. 179-182

⁶⁹³ *Codex of The Emperor Theodoseus* (CET), CTh. 3:16: 1-2; bkz. Pharr, Clyde- Pharr, Mary Brown, *The Theodosian Code and Novels and the Sirmondian Constitutions*, Princeton University Press, Princeton 1952, s. 76-78.

etmesi, cinayete girmesi, mezarların ihlali, zehirlenmesi, sahteciliği, büyücülüğü, kiliselerden çalması, hırsızlığı, şiddetliği, diğer eşin hayatı için tehdit olması.”⁶⁹⁴

Ancak Aziz Basil’in zamanında aile içi şiddet, geçerli bir boşanma sebebi olarak kabul edilmiyordu. Basil’in kanonuna göre, “eğer kadın kocası tarafından dövüldüyse, darbelere katlanmalı, sabırlı olmalı ve hiçbir koşulda ondan boşanmamalıdır”.⁶⁹⁵

D. KONSTANTİNOPOLİS KİLİSESİ’NDE BOŞANMA SEBEPLERİ

Konstantinopolis Kilisesi, dokuzuncu yüzyıldan itibaren, boşanma sebepleriyle şunları eklemiştir:

- a. “Evlenmeden önce kadının bekaretini kaybetmesi.”
- b. “Kocanın, evlenmeden önce kasıtlı olarak sakladığı fiziksel kusurları nedeniyle karısına duyduğu nefret.”
- c. “Ciddi hakaretler veya kötü muamele sonucunda kadının kocasına duyduğu nefret.”
- d. “Sadakatsizlik şüpheleri veya diğer nedenlerden kaynaklanan birbirlerine karşı amansız bir nefret, birlikte yaşamının dayanılmaz ve tehlikeli olduğu bir nefret.”
- e. “Kocanın oğlancılığı.”
- f. “Kadının kocasına olan nefretinden dolayı kürtaj yaptırması.”
- g. “Eşlerden birinin işlediği suç ve rezil olan bir cezaya çarptırılması.”
- h. “Karakterin uyumsuzluğu.”
- i. “Eşlerden birinin haber vermeden beş yıl boyunca yokluğu.”

⁶⁹⁴ CET, CTh. 3:16: 1-2; bkz. Pharr, *The Theodosian Code and Novels and the Sirmondian Constitutions*, s. 76-78.

⁶⁹⁵ “St. Basil the Great”, *CHF*, Can. 9.

- j. “Eşlerden birinin evlenmesinden sonra ruh ve bedende meydana gelen (felç, körlük, kadının annelik ve zevcelik görevlerini yerine getirememesi gibi) ağır hastalık.”⁶⁹⁶

V. PROTESTAN KİLİSESİ'NDE BOŞANMA

Katoliklik kilisesi, evliliği bir ayin olarak görürken, Protestan kilisesi bunu Tanrı'dan bir lütuf ve hatta bir meslek olarak görmektedir. Tanrı, sağlıklı çocuklar yetiştirmek gibi yeryüzündeki işini gerçekleştirmek için, evliliği kullanmakta ve bunun ömür boyu sürecek bir bağlılık olması beklenmektedir. Tarihsel olarak, boşanma yanlış olarak görülmüştür.⁶⁹⁷

Protestan Kilisesi, boşanma konusunda Markos'un tanımını, “kim karısını boşar ve başkasıyla evlenirse, ona karşı zina etmiş olur; bir kadın kocasından boşanır ve başkasıyla evlenirse, zina etmiş olur”⁶⁹⁸ onaylamaktadır. Buna bağlı olarak, Protestan kilisesinin mezheplerinin çoğu boşanmanın arzu edilmeyen bir şey olduğunu öğretmektedir. Ancak, evliliği kurtarmaya yönelik diğer tüm girişimler başarısız olduğunda ve çocukların çıkarları ve geleceği ile ilgili özen gösterildiğinde son çare olarak görülüp aşağıdaki iki durum dışında boşanmaya izin vermemektedir.

⁶⁹⁶ Petra, *Divorce and remarriage in the Greek tradition*, s. 153-155.

⁶⁹⁷ Que, *Perceptions of Reasons For Divorce*, s. 10-11; Abbott, Deborah, *The Lutheran Tradition: Religious Beliefs and Healthcare Decisions*, The Park Ridge Center, Illinois 2002, s. 6-12; el-Maragî, *Ez-zivac ve 't-talâk fi Cemî'i'l-edyân*, s. 345; Noll, Mark A., *Protestantism: A Very Short Introduction*, Oxford University Press, New York 2011, s. 44-46; Minşavi, Abdul Hamid, *Ahkâmü'l-Usre fi 'ş-Şarai' el-Mesihîyye ve'l-Yahudiyye*, Manşa'atü'l-Ma'arif, İskenderiye 2008, s. 388.

⁶⁹⁸ YA, Markos, 10:11-12.

A. BOŞANMA SEBEPLERİ

Protestan Kilisesi'nde boşanma sebepleri şunlardır: Eşlerden birinin, 1) zina etmesi ve 2) Hristiyanlıktan başka bir dine mensup etmesi.⁶⁹⁹

1. Eşlerden Birinin Zina Etmesi

Zina, eşlerden birinin evlilik yaşamı sırasında başka biriyle temasa geçerek evlilik kutsallığına ihanet etmesidir. “Eşlerden biri zina yaparsa, zina yaptığı ispatlanırsa ve diğer taraf boşanmak için davasını açılırsa, o zaman bu durumu boşanma gerekçe olarak kabul edilmektedir.”⁷⁰⁰

Protestan Ceza hukukunda zina tanımı, bundan farklıdır. Ceza hukukuna göre kadın için, evli olduğunu ve kocasından başka bir kişiyle gizlendiğinin farkında olduğunda, evlilik kısıtlamasıyla ilişkilendirilirse ve kendini yasadışı böyle bir taahhütte ortaya çıkarırsa, bir zina suçu gerçekleştirilmektedir. Ancak koca için, bu koşullar yerine getirildiğinde ve bu eylem ondan evlilik evinde meydana geldiği halde, bir zina suçu gerçekleştirilmektedir. Öte yandan, dinde zina söz konusu olduğunda, fiiller gerçek cinsel ilişki kadar açık olmasa da makbuldür. Bu, bir eşin eşi olmayan biriyle yaptığı müstehcenliği ve eşin evlilik teklifinde ihmali olarak görülen diğer uygunsuz eylemleri de içermektedir.⁷⁰¹

⁶⁹⁹ Grudem, Wayne, *What the Bible Says about Divorce and Remarriage*, Crossway, Illinois 2021, s. 17; Noll, *Protestantism: A Very Short Introduction*, s. 44-46; Minşavi, *Ahkâmü'l-Usre fi 'ş-Şarai' el-Mesihîyye ve'l-Yahudîyye*, s. 388.

⁷⁰⁰ Taha, *Nijamü'l-Usre fi'l Yahudîyye ve'n-Nesraniyye ve'l-İslam*, s. 150; el-Kilani, “et-Talak fi'd-Diyanat es-Salasa”, s. 100; Minşavi, *Ahkâmü'l-Usre fi 'ş-Şarai' el-Mesihîyye ve'l-Yahudîyye*, s. 389; Abidin, Muhammet Ahmet, *Kanunu'l Ahvali's-Şahsiyye li Gayri'l-Müslimin*, Dâru'l-Matbu'âti'l-Câmi'yye, İskenderiye 1984, s. 102.

⁷⁰¹ Minşavi, *Ahkâmü'l-Usre fi 'ş-Şarai' el-Mesihîyye ve'l-Yahudîyye*, s. 389

Kadının kocasından başka bir erkekle evlilik dışı ilişkisinin tamamlanmış veya yapılma aşamasında olup olmadığı veya bu fiili, ergenlik çağına gelmemiş bir erkek çocuktan, ileri yaştaki bir kişiden, üreme gücünü kaybetmiş bir kişiden kaynaklanıp kaynaklanmadığı; bütün bu fiiller, boşanmaya izin veren zina suçunu oluşturmaktadır. Çünkü kilisedeki boşanma, cezalandırma ve soyların karışmasını yasaklamadan çok, evliliğin kutsallığını korumaya yöneliktir. Koca, bu fiilleri evlilik evi dışında bir evde, buna hazırlıklı olmadığı bir kadınla işlemiş olsa bile, zina etmiş sayılmaktadır.

2. Eşlerden Birinin Hristiyanlıktan Başka Bir Dine Mensup Olması

Eşlerden biri Hristiyanlıktan başka bir dine geçerse, diğer Hristiyan eş ondan boşanma talebinde bulunabilmektedir. Ayrıca, bu dönüştürme kanıtlanırsa, diğer eş boşanmak isterse ve mahkeme boşanmayı onaylayan bir kararı verilirse, diğer eş, yeni bir evliliğe girme hakkına sahiptir; çünkü ilk evlilik feshedilmiştir.⁷⁰²

Ancak, bu davada boşanma kararı sadece Hristiyan dininde kalan koca lehine verilmektedir. Koca karısıyla birlikte yaşamayı, dini inançlarına ya da çocuklarının yetiştirilmesine, bir tehdit olarak görmediği sürece evlilik hala geçerli kabul edilecektir. Bunu Havari Pavlus'un emrine dayandırmaktadır: *“Geri kalanlara Rab değil, ben söylüyorum: Eğer bir kardeşin karısı iman etmemişse ama kendisiyle yaşamaya razıysa, onu boşamasın. Bir kadının kocası iman etmemişse ama kendisiyle yaşamaya razıysa, kadın onu boşamasın. Çünkü iman etmemiş koca karısı aracılığıyla, iman etmemiş kadın da imanlı kocası aracılığıyla kutsanır.*

⁷⁰² Minşavi, *Ahkâmü'l-Usre fi 'ş-Şarai' el-Mesihîyye ve'l-Yahudîyye*, s. 391-392; Taha, *Nijamü'l-Usre fi'l Yahudîyye ve'n-Nesraniyye ve'l-İslam*, s. 150; el-Kilani, “et-Talak fi'd-Diyanat es-Salasa”, s. 100; Abidin, *Kanunu'l Ahvali 'ş-Şahsiyye li Gayri'l-Müslimin*, s. 102.

Yoksa çocuklarınız murdar olurdu. Ama şimdi kutsaldırlar. İman etmeyen ayrılırsa ayrılsın. Kardeş ya da kızkardeş böyle durumlarda özgürdür. Tanrı sizi barış içinde yaşamaya çağırdı. Ey kadın, kocanı kurtarıp kurtaramayacağını nereden biliyorsun? Ey erkek, karını kurtarıp kurtaramayacağını nereden biliyorsun? Ancak herkes Rab'bin kendisi için belirlediği duruma uygun biçimde, Tanrı'dan aldığı çağrıya göre yaşasın. Bunu bütün kiliselere buyuruyorum.”⁷⁰³

Son olarak, William R. Garrett, günümüzdeki Protestan Kilisesi'ndeki boşanmayı uygulamayla ilgili şöyle ifade etmiştir: “1960'ların ve 1970'lerin kültürel değişimlerini takiben, boşanma sıklığı önemli ölçüde arttığında, tüm Protestan mezheplerinde boşanmaya yönelik tutumlar önemli ölçüde değişmiştir. Ana akım Protestanlar daha sık boşandıkça ve tek ebeveynli aileler kurdukça, tüm mezheplerin gelenekleri boşanmayı, tek ebeveynli aileleri ve yeniden evlenmeyi daha fazla kabul eder hale gelmiştir.”⁷⁰⁴

Protestan Kilisesi'nin mezheplerden, Presbiteryen Kilisesi'nin odak noktası, her türden ailenin daha iyi çalışmasına yardımcı olmaktır. Piskoposluk Kilisesi'nde, boşandıktan sonra yeniden evlenme memnuniyetle karşılanmaktadır. Metodist Kilisesi, odak noktasını boşanmaya ahlak empoze etmekten, boşanmış olanlara teselli ve iyileşme bulma konusunda yardım etmeye kaydırmıştır.⁷⁰⁵

⁷⁰³ YA, 1. Korintliler, 7:12-17

⁷⁰⁴ Garrett, William R., “Presbyterian: Home life as Christian vocation in the reformed tradition”, *Faith Traditions and the Family*, (ed. Phyllis D. Airhurt and Margaret Lamberts Bendroth), Westminster John Knox Press, Kentucky 1996, s. 114-125.

⁷⁰⁵ Que, *Perceptions of Reasons For Divorce*, s. 11; Gillespie, Joanna Bowen, “Episcopal: Family as the Nursery of Church and Society”, *Faith Traditions and the Family*, (ed. Phyllis D. Airhurt and Margaret Lamberts Bendroth), Westminster John Knox Press, Kentucky 1996, s. 143-156; Schmidt, Jean Miller ve dğr, “Methodist: ‘Tis Grace Will Lead Us Home”, *Faith Traditions and the Family*, (ed. Phyllis D. Airhurt and Margaret Lamberts Bendroth), Westminster John Knox Press, Kentucky 1996, s. 85-99.

B. FİZİKSEL AYRILIK

Fiziksel Ayrılık, eşlerin aralarındaki uyumsuzluk nedeniyle birbirinden ayrılmasıdır. Protestan Kilisesi, aşağıdaki nedenlerle, eşler arasında fiziksel ayrılığı kabul edilmektedir.

1. “Eşlerden birinin sürekli kötü muamele görmesi nedeniyle”
2. “Eşlerden birinin, diğeriyle birlikte yaşamak bir tehdit olarak görmesi nedeniyle”

Böyle durumlarda, diğer eş kendisine fiziksel ayrılma talebinde bulunabilmektedir. Fiziksel ayrılık, boşanmadan farklıdır. Bu ayrılık, eşler birbirinden uzaklaşır uzaklaşmaz barışma ile biten bir dönemdir. Öte yandan boşanma, mahkeme kararıyla eşlerin tam olarak ayrılmasıdır. Ayrılma veya boşanma sebebi koca ise, eş ve onun emzirme veya velayet altındaki çocukları için, taraflar anlaşamazlarsa yetkili makamca değerlendirildikten sonra nafaka ödemekle yükümlüdür. Ancak sebebi kadın ise, emzirmesinden dolayı çocukları olmadıkça koca nafaka ödemekle yükümlü değildir ve kadın, baba evinden getirdiği eşyası ve Mehir dışında kocasından hiçbir şey alamamaktadır.⁷⁰⁶

⁷⁰⁶ el-Maragî, *Ez-zivac ve 't-talâk fi Cemî'i'l-edyân*, s. 346-347.

HİNDUİZM'DE BOŞANMA HUKUKU

I. HİNDUİZM

Sanskrit literatüründe “soylu yol” anlamına gelen⁷⁰⁷ “Hinduizm” kelimesi, “İndus Nehri”nin isminden ortaya çıkmıştır. “Eskiden *Sindhu* şeklinde ifade edilen bu nehre Farslılar “Hindu”, burada yaşayanlara “Hindus”, bölgeye de “Hindustan” şeklinde adlandırmışlardır. Batılılar bu bölge halkının dinini ifade etmek için “Hindu” kelimesinden aldıkları Hinduizm terimini kullanmışlardır.”⁷⁰⁸ Hindular ise, kendi dinleri için “*Sanatana Dharma*” (ezeli-ebedi şeriat) veya “*Arya Dharma*” ifadesini kullanırlar.⁷⁰⁹

Hinduizm, “Hint alt kıtasında ortaya çıkan inanç sistemleri arasında tarihi bakımdan en eski gelenektir. Bu, MÖ 2. bin yılın ortalarında Doğu Avrupa steplerinden gelen Arilerin dini inanç ve gelenekleri ile yerli Dravidyen kültürün karışımı sonucu ortaya çıkan yeni bir dini sistemin adıdır. Hinduizm, Hint Yarımadasıyla sınırlı bir din oluşu itibariyle etnik kökenlidir ve bu yönüyle Yahudiliği çağrıştırmaktadır. Ancak Yahudilik ve diğer dinlerden ayıran en önemli özellik, onun belli bir kurucusu ve inanç esasları yoktur.”⁷¹⁰

⁷⁰⁷ Demirci, Kürşat, “Hinduizm”, *DİA*, c. 18, s. 113

⁷⁰⁸ Adam, Baki, “Din Hakkında Genel Bilgiler”, *Dinler Tarihi*, Grafiker Yayınları, Ankara 2022, s. 54; Yitik, Ali İhsan, “Hinduizm”, *Yaşayan Dünya Dinleri*, DİB Yayınları, İzmir 2019, s. 277; Karataş, İbrahim Ethem, “Hint Dinlerinde Tanrı Anlayışı (Hinduizm Örneği)”, *Basılmamış YL Tezi*, Uludağ Üniversitesi, Bursa 1999, s. 12; Azmi, Ziaur Rahman, *Hinduizm, Budizm, Caynizm ve Sihizm’in Tarihi*, Kalantor Prokaşoni, Sylhet 2022 s. 28.

⁷⁰⁹ Adam, “Din Hakkında Genel Bilgiler”, s. 54; Yitik, Ali İhsan, “Hinduizm’in Diğer Dinlere Bakış”, *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İzmir 1998, sy: X, s. 77-78; Azmi, *Hinduizm, Budizm, Caynizm ve Sihizm’in Tarihi*, s. 28.

⁷¹⁰ Adam, “Din Hakkında Genel Bilgiler”, s. 54; Yitik, “Hinduizm”, s. 277-278; Demirci, “Hinduizm”, s. 112-113.

Dünya nüfusunun yaklaşık %15'ini temsil eden yaklaşık 1 milyar Hindu vardır. Hinduizm köklerini, taraftarlarının ezici çoğunluğunun (%99'dan fazlası) ikamet ettiği Asya-Pasifik bölgesine kadar izlemektedir. Hinduların ezici bir çoğunluğu (%94) tek bir ülke, Hindistan'da yaşamaktadır. Hindistan dışındaki (tüm Hinduların) en büyük Hindu nüfusu Nepal'de (%2) ve Bangladeş'tedir (%1). Birleşmiş Milletler Nüfus Bölümü (the United Nations Population Division) tarafından Afganistan, Bangladeş, Butan, Hindistan, İran, Maldivler, Nepal, Pakistan ve Sri Lanka'dan oluşan bir alt bölge olan Güney Asya, dünyadaki Hindu nüfusunun yaklaşık %99'una ev sahipliği yapmaktadır. Genel olarak, Güney Asya'nın toplam nüfusunun yaklaşık %60'ı Hindu'dur. Hindular sadece üç ülkede çoğunluğu oluşturuyor (tüm Hinduların %97'si): Nepal (%81), Hindistan (%80) ve Mauritius (%56).⁷¹¹

II. HİNDU HUKUKUNDA BOŞANMA

Hindu medeni hukuku, belirli gerekçelerle boşanmaya izin vermektedir. Ancak din olarak Hinduizm, dini bir parçası olmadığı için, bir bütün olarak boşanmayı onaylamamaktadır. Hinduizm'in ilkelerine göre, evlilik kutsal bir ilişki, ilahi bir antlaşma ve kutsal bir ayındır. Evlilik, cinsel zevk için değil, üremek ve aile soyunu sürdürmek içindir. Hinduizm'in bir parçası olan evlilik, zorunlu bir görevdir ve bir kez kabul edildikten sonra her iki tarafça da hayatları boyunca sürdürülmelidir. Dolayısıyla evlilik, bencil veya kişisel nedenlerle

⁷¹¹ “The Global Religious Landscape”, *the Pew Forum on Religion & Public Life*, the Pew Research Center, Washington, D.C. 2012, <http://www.pewforum.org/global-religious-landscape.aspx>, [Erişim Tarihi: 08.01.2023]

boşanma yoluyla bozulamayacak kutsal bir ilişkidir. Hindu medeni hukukunda boşanma ile ilgili hukukları aşağıda ele alınacaktır.

A. ESKİ HİNDU HUKUKUNDA BOŞANMA

1. Şastrik Hukukunda Boşanmanın Tanınmaması

Aile birimi, tüm Hindular tarafından özellikle önemli kabul edilmektedir ve istikrarını sağlamak için her türlü çaba gösterilmektedir. Yüzyıllar boyunca, Şastrik hukuku altında, evlilik bir Hindu için en önemli *Sanskarlar*⁷¹²dan biri olarak kabul edilmiştir.⁷¹³

Dinsel bir yükümlülük olan evlilik, özellikle bir Hindu evliliğinin, *Homa* ve *Saptapadi* olarak adlandırılan, iki temel töreni tamamlandığında ebedi ve çözülmez kutsal birlik olarak ele alınıyordu.⁷¹⁴ “Manu, en yüksek dharma olduğu için karşılıklı sadakatin ölümüne kadar devam etmesine izin verirken, evlilik birliğinin ne satışla ne de başka bir yolla serbest bırakılamayacağı konusunda yeterince vurgulu görünmektedir.”⁷¹⁵

⁷¹² Hinduizm’in kutsal metinlere göre, “evlilik töreniyle birlikte 10 tane kutsal törenleri vardır. Bunlara *Sanskarlar* denmektedir”. bkz. Singh, Ramkanta, *Hindu Law*, s. 517

⁷¹³ Kane, Pandurang Vaman, *History of Dharmasastra*, Bhandarkar Oryantal Araştırma Enstitüsü, Poona 1941, c. 2, s. 427

⁷¹⁴ Akhtar, Naseem, *Family Law on Divorce and Judicial Separation*, Deep & Deep Publications, Yeni Delhi 2003, s. 8.

⁷¹⁵ *The Laws of Manu*, (trc. Wendy Doniger ve Brain K. Smith), Penguin Books, London 1991, Hukuk no. 9: 46, 101, s. 245, 249; Diwan, Paras, *Family Law (Law of Marriage and Divorce in India)*, Sterling Publishers Private Limited, Yeni Delhi 1983, s. 217

2. Vedik Dönemde Boşanmanın Sınırlı Tanınması

Hindu metinler, “evliliğin kutsal kavramını ve ölümün ötesinde bile devam eden evliliğin çözülmezliğini telkin etmiştir”.⁷¹⁶ Kautilya⁷¹⁷ bu kavramı reddetmedi, ancak boşanmaya izin verilebileceği bazı durumlar sağlamıştır.⁷¹⁸ Rajkumari Agrawal, Kautilya’nın bu görüşü ile ilgili şöyle ifade etmiştir: “Ona göre, eğer karşılıklı bir isteksizlik varsa, o zaman bir salıverme mümkündür. Kautilya, boşanmaya izin verilebilecek bazı durumlar sağlamıştır. Ona göre, onaylanmamış bir şekilde yapılan evlilik, karşılıklı rıza ile sona erebilmekte iken onaylanmış biçimlerde yapılan evlilikler çözülmemektedir.”⁷¹⁹ Onaylanmış ve onaylanmamış evlilik biçimleri arasındaki bu ayrım Kautilya’ya aittir ve mahkemeler veya diğer yetkililer tarafından her zaman onaylanmamaktadır.

Nitekim, tüm Hindu Kanunu iki aşamalı bir sisteme dayanıyordu. Haklar ve yükümlülükler, entelektüel veya kültürel seçkinler ile daha az zeki veya bilgisiz olanlar için aynı değildi.⁷²⁰ Vedik literatürde, cinsel ilişkinin düzenlenmemiş olduğu bir toplum hakkında hiçbir ipucu veya fikir öne sürülmemektedir. Svetakatu,⁷²¹ eşler arasında karşılıklı iffet kuralı koymuştu

⁷¹⁶ Singh, Shiv Sahai, *Unification of Divorce Laws in India*, Deep & Deep Publications, Yeni Delhi 1993, s. 37

⁷¹⁷ “Çanakya veya Vishnugupta olarak da bilinen Kautilya, günümüz Hindistan topraklarında siyasi birliği sağlayan ilk devlet olarak kabul edilen Maurya İmparatorluğu’nun (M.Ö. 322- M.Ö. 185) kuruluşunda rol oynayan en önemli kişi olarak Hint kökenli tarihçiler tarafından kabul edilmektedir.” Bkz. Gökcan, Özkan, “Kitap Değerlendirmesi: ‘L.N. Rangarajan, Arthashastra Kautilya, İstanbul, Kırmızı Kedi Yayınevi. 2018’”, *Uluslararası İlişkiler*, c. 18, sy: 71, 2021, s. 165-167.

⁷¹⁸ Kautilya, *The Arthashastra*, chapter 2:1, verse 25-31; chapter 3:2, verse 45. bkz. Rangarajan, L.N., *Kautilya-The Arthashastra*, Penguin Books India (P) Ltd., Yeni Delhi 1992, s. 67, 183

⁷¹⁹ “Kautilya’ya göre, evlilik *Gandharava*, *Asura* ve *Rakshasa* formlarında girilmişse, bunu onaylanmamış bir biçim olarak kabul edilmektedir. Böyle bir evlilikte karı-koca, her ikisinin de birbirinden nefret etmesi durumunda evlenen tarafların karşılıklı rızasıyla feshedilebilmektedir. Öte yandan, evlilik *Brahma*, *Praja Patya*, *Arsha* ve *Daiva* formlarında girildiyse onaylanmış bir biçim olarak kabul edilir ve bu evlilik feshedilemez.” Agrawal, Raj Kumari, *Matrimonial Remedies Under Hindu Law*, N.M. Tripathi, Bombay, 1974, p. 68; Banerjee, Gooroodass, *The Hindu Law of Marriage and Stridhan*, Thacker Spink & Co., Calcutta 1879, p. 207; Derrett, J. D. M., “Divorce by Caste Custom”, *Bombay Law Reporter Journal*, Bombay 1963, s. 161-169.

⁷²⁰ Akhtar, *Family Law on Divorce and Judicial Separation*, s. 9.

⁷²¹ “Svetaketu (Swetaketu), Hinduizm’in bir ilgeydi. *Chandogya Upanishad*’da ondan bahsedilmektedir. *Upanishad*’lar, Svetaketu’nun cehaletten benlik ve hakikat (*sat*) bilgisine doğru yolculuğunu içermektedir.

ve böyle bir ilkenin herhangi bir şekilde çiğnenmesi büyük bir günah olarak görülmekteydi.⁷²²

Priyanath Sen, bu durumu şöyle açıklamaktadır: “Bir Hindu ailesi kendine özgü bir yapıya sahiptir ve ne zaman evlat edinme ya da evlilik yoluyla yeni bir üye katılırsa, aile çerçevesine o kadar derinden aşılır ki, bağın kesilmesi fikri imkânsız hale gelir karısı, kocası ölse bile, kocasıyla birlikte ölmemiş ve hâlâ hayatta olan ailenin bir parçası olarak yaşayabileceği için kendisini kesemezdi. Doğal olarak, bir Hindu evliliğinin sona ermesi sorunu ortaya çıkamaz.”⁷²³

3. Kast Geleneğinde Boşanma (Tyaga Kavramı)

Eski Hindu hukukuna göre, bazı durumlarda ve sosyal koşullarda boşanma, kast geleneği olarak kabul edilebilirdi.⁷²⁴ William Strange, “gelenek ile boşanmanın geçerli olduğunu ve bazı yerlerde buna izin verildiğini” söylemektedir.⁷²⁵ Geleneksel boşanmaya ek olarak, Hindu toplumunda yaygın olan ‘Tyaga’ da varmıştır.

Dr. Jayswal, *Tyaga* hakkında, şu gözlemlerde bulunmaktadır: “Tyaga, teknik boşanma anlamına gelen *mokşa*’nın aksine, evlilik ilişkisinden ayrılmayı ifade eden teknik bir terimdir. Manu

Eski hindu yasası onun tarafından revize edilmiştir.” Thomas, P., *Kama Kalpa or the Hindu Rituals of Love*, D.B. Taraporevala Sons and Co. Private Ltd., Bombay 1960, s. 3

⁷²² Kane, *History of Dharmasastra*, c. 2, s. 427-428

⁷²³ Sen, Priyanath, *The General Principles of Hindu Jurisprudence*, The Calcutta University Press, Calcutta 1918, s. 277-278

⁷²⁴ Banerjee, *The Hindu Law of Marriage and Stridhan*, p. 207; Derrett, “Divorce by Caste Custom”, s. 161-169; Mayne, *A Treatise on Hindu Law and Usage*, s. 93-94.

⁷²⁵ William Strange, *Treatise on Hindu Law*, p. 52.

Dharmasastra'ya göre, böyle bir kadın, kocası tarafından terk edilmiş olsa da yasal bir eş olarak kalabilmektedir.”⁷²⁶

Eski Hindu yasalarına göre, zina yapan bir kadının bile boşanmasına izin verilmemiştir. Alt kastlardan erkeklerle zina yapmışsa, en iyi ihtimalle cezalandırılabilirdi. Ayrıca, zina sonucu hamile kalması halinde, ondan vazgeçilebileceği ileri sürülmüştür. ‘Tyaga’ kelimesinin kullanımı açıkça, kadının sadece cenini veya kocayı öldürmek veya *mahapatka* için değil, aynı zamanda sadece zina sonucu hamile kalması için de evden kovulabileceği anlamına gelmektedir. Ancak, evden kovulmasına rağmen, evlilik bağının hiçbir zaman çözülmediği belirtilebilmektedir. Kadın, yasal olarak başka biriyle evlenememektedir.⁷²⁷

Bu şekilde, koca karısından ayrılmakta özgürdü, ancak karının başlangıçta bunu yapma yetkisi yoktu ve hatta kocaları öldükten sonra yeniden evlenmelerine bile izin verilmemiştir. Hindistan geniş bir ülke olduğundan, boşanma kavramı kasttan kasta ve yerden yere değişmekteydi. Boşanmaya yasal olarak hiçbir zaman izin verilmemesine rağmen, ülkenin birçok kesiminde yerel gelenekler tarafından her zaman kabul edilmiştir.

4. Müslüman ve İngiliz Yönetimi Sırasında Etkilenmemesi

Tarihçiler tarafından bilinen Hindu döneminde boşanma uygulamasının yaygınlığına dair herhangi bir kanıt bulunmamaktadır. Bununla birlikte, kendi Müslüman toplumlarında boşanmış olan yönetici ırkların etkisi nedeniyle kolayca kurulabilecekken, Müslüman dönemde de böyle bir uygulamaya ilişkin herhangi bir referans bulunmamaktadır.

⁷²⁶ Jayaswal, Kashi Prasad, *Manu and Yajnavalkya: A Comparison and a Contrast: A Treatise on the Basic Hindu Law*, Butterworth, Kalküta 1930, p. 230.

⁷²⁷ Singh, *Unification of Divorce Laws in India*, s. 37-38

Ayrıca, İngiliz Hindistan'daki mahkemeler de metnin Hindu topluluğunda bağımsızlıktan önceki geç saatlere kadar boşanmaya izin verdiği şeklinde yorumlanmasına katılmamıştır. Bunun nedeni, ilk olarak, bu uygulamaya karşı çıkan birkaç *Smriti Kara* arasında, İngiliz mahkemelerinin yalnızca Manu'yu üstün otorite olarak tanınmasıdır. İkincisi, diğer metin yazarları bile boşanmanın Hindular arasında yasal ve kabul edilebilir bir uygulama olduğu konusunda hemfikir değillerdi. Üçüncüsü ise, erken İngiliz mahkemelerinde uzmanlar (*pundit*) tarafından yapılan herhangi bir beyan veya teklifle desteklenmemiştir. Son olarak, boşanma gibi bir teklifin sosyal çevre tarafından reddedilmiş olmasıdır.⁷²⁸

5. Kadının İkinci Bir Koca Alma Hakkına Sahip Olduğu Durumlar

Kadınların ikinci bir kocaya sahip olmalarına izin veren sık sık alıntılanan metinler şu durumlarla sınırlıdır: “a) kocası kaybolduğunda veya duyulmadığında, b) kocası öldüğünde, c) kocası dünyadan vazgeçip bir *Sannyasi*⁷²⁹ olduğunda, d) koca iktidarsız olduğunda, e) kocası *patita* (alçaltma) olduğunda.”⁷³⁰

Şastrik hindu hukukuna göre, “eski kocadan boşandıktan sonra alt kastlarda yeniden evlenmek nadir, yaygın ve yasak değildir. Bazen kast grubu bile ilk evliliği bitirmekte ve kadının yeniden evlenmesine izin vermektedir. Kuzey Hindistan'da bunu *Trin Tora* olarak bilinmektedir”.⁷³¹ Yerli ırklar, Güney Sanara'nın Lingayatları ve Pencap'taki Jatlar arasında,

⁷²⁸ Akhtar, *Family Law on Divorce and Judicial Separation*, s. 10; Diwan, *Family Law (Law of Marriage and Divorce in India)*, s. 225

⁷²⁹ “Sanskritçe’de, “terk etmek” veya “atmak” anlamlara gelen “*Sannyasi*” kelimesi “*Sannyasin*” olarak da yazılmaktadır. Hinduizm’de, *Sannyasi*, sosyal veya aile konumuyla ilgili tüm iddialarını terk ederek dünyadan vazgeçmiş dinsel bir münzevidir. Sannyasiler, diğer *sadhular* veya kutsal adamlar gibi yakılmazlar, ancak genellikle oturmuş bir meditasyon durumunda gömülürler.” Bkz. Britannica, The Editors of Encyclopaedia, “*Sannyasi*”, *Encyclopedia Britannica*, 2015, <https://www.britannica.com/topic/sannyasi>, [Erişim Tarihi: 11.01.2023]

⁷³⁰ Akhtar, *Family Law on Divorce and Judicial Separation*, s. 10-11

⁷³¹ Agrawal, Rajkumari, *Matrimonial Remedies Under Hindu Law*, p. 67

terk edilmiş bir kadının yeniden evlenmesine ve yasal bir eş statüsü kazanmasına izin verilmektedir. Bombay, Madras, Kalküta, Nagpur'daki yüksek mahkemeler ve hatta Sadar Divani Adalet dönemindeki yargı makamlar, bu tür davalarla ilgilenmiş ve acil durum temelinde evliliğin sona ermesine izin vermiştir.⁷³²

1955 tarihli Hindu Evlilik Yasası'ndan (*the Hindu Marriage Act, 1955* (HMA)) önceki bir davada mahkeme, bu özel uygulamaya, yani önceki evliliği bozmadan yeniden evlenme alışkanlığını onaylamamış, ancak bir gelenek olarak boşanmayı reddetmemiştir. Başka bir davada ise, sadece kast tarafından belirlenen bir miktar parayı ödeyerek boşanmaya izin veren Pakhali topluluğunun bir uygulamasını kabul etmeyi reddetmiştir. Mahkeme, bu uygulamanın, genel bir kural olarak boşanmayı yasaklayan ve buna yalnızca istisnai durumlarda gönülsüzce izin veren Hindu Yasasını ihlal ettiğine ve ayrıca Hindistan Sözleşme Yasası'nın (*the Indian Contract Act*) 23. bölümü uyarınca kamu düzenine aykırı olduğuna karar vermiştir.⁷³³

B. 1955 TARİHLİ HİNDU EVLİLİK YASASI'NDA BOŞANMA

Hindistan'ın bağımsızlığı kazanmasının ardından, boşanma yasası için yeni bir talepte bulunulmuştur. Hindu kadınların yaşadığı zorluklar bu talebin gerekçesi olmuştur. Boşanmaya karşı çıkan oldukça büyük bir ortodoks Hindu grubu da varmıştır. Onların ana iddiaları, boşanmaya ilişkin herhangi bir yasal hükmün, diğer dini yasalarla ilgili olarak karışmama politikasını izleyen aynı Parlamento (meclis) tarafından Hindu dinine müdahale anlamına geleceğiydi. Nihayetinde, Parlamento'daki hararetli tartışmaların ardından

⁷³² Akhtar, *Family Law on Divorce and Judicial Separation*, s. 11

⁷³³ Bharathi v. Bharathi, 1878, 2 Bom. 140; Diwan, Paras, "The New Divorce Structure of Hindus", *ICLQ*, 1968, s. 392

hükümet, Hindu topluluğu arasında boşanma kurumunu tanıtmayı başarmıştır. 1955 tarihli Hindu Evlilik Yasası (HMA), boşanma kavramını tanıtırken İngiliz hukuku ve 1869 tarihli Hindistan Boşanma Yasasının tarihini yakından takip etmiştir.⁷³⁴

HMA-1955'e göre, *Virashaiva*, *Lingayat* veya *Brahmo*, *Prarthana* veya *Arya Samaj*'in takipçisi dahil olmak üzere herhangi bir biçimde veya gelişmede dinen “Hindu” olan herhangi bir kişi, dine göre “Budist”, “Caina” veya “Sih” olan veya Yasanın kapsadığı bölgelerde ikamet eden ancak dinen “Müslüman”, “Hristiyan” veya “Yahudi” olmayan herhangi bir kişi, bu yasa'nın 5. bölümünde belirtilen temel koşulları ihlal ederse, bir Hindu evliliğinin diğer tarafı duruma göre boşanma, feshedilmek veya adli ayrılık alma hakkına sahiptir. Adli ayrılık ve boşanma sebepleri aynıdır.⁷³⁵

HMA-1955'in 13. maddesi, 1964 ve 1976 yılında, iki kez değiştirilmiştir. 13. bölümün 1 numaralı alt bölümündeki 1976 tarihli değişikliklerinin amacı, 10. bölümden 13. bölüme, o zamana kadar münhasıran adli ayrılık gerekçelerini aktarmak ve böylece hem boşanma hem de adli ayrılık için birleşik bir nedenler listesi sağlamak idi.

⁷³⁴ Singh, *Unification of Divorce Laws in India*, s. 38

⁷³⁵ Mahmood, Tahir, *Studies in the Hindu Law*, Hukuk Kitabı Şirketi, byy 1986, s. 445; Beri, B.P., *Law of Marriage and Divorce in India*, Doğu Kitap Şirketi, Lucknow 1982, s. 12

1. Hindu Evlilik Yasası 1955'in 13. Maddesi

Boşanma nedenleri, HMA-1955'in 13. maddesinde belirtilmiştir ve şu şekilde işlemektedir:

▪ Bölüm 13- Boşanma

(1) “Bu Kanunun yürürlüğe girmesinden önce veya sonra akdedilmiş herhangi bir evlilik,

karı veya kocanın sunacağı bir dilekçe üzerine, diğer tarafta aşağıdaki gerekçeler bulunduğu takdirde, boşanma kararı ile feshedilebilmektedir:”

(i) “Nikah akdinden sonra eşi dışında herhangi bir kişi ile isteyerek cinsel ilişkiye girmişse; veya

(i-a) evlilik töreninden sonra dilekçe sahibine zalimce davranmışsa; veya

(i-b) dilekçenin sunulmasından hemen önceki en az iki yıllık sürekli bir süre boyunca dilekçe sahibini terk etmişse; veya”

(ii) “Başka bir dine geçerek bir Hindu olmaktan çıkmışsa; veya”

(iii) “Tedavi edilemez bir şekilde akıl sağlığı yerinde değilse veya sürekli veya aralıklı olarak bu tür bir zihinsel bozukluğundan mustaripse ve davacının makul olarak davalıyla birlikte yaşaması beklenemeyecek kadar mustaripse.

Açıklama: bu maddede- (a) “zihinsel bozukluk” ifadesi, akıl hastalığı, zihnin durmuş veya eksik gelişmesi, psikopatik bozukluk veya herhangi bir akıl bozukluğu veya sakatlığı anlamına gelmektedir ve şizofreniyi içermektedir;

(b) “psikopatik bozukluk” ifadesi, diğer tarafın anormal derecede saldırgan veya ciddi şekilde sorumsuz davranışlarıyla sonuçlanan ve tıbbi tedavi gerektirip gerektirmediği veya gerektirmediğine bakılmaksızın (zekanın normal altı dahil olsun veya olmasın) kalıcı bir zihinsel bozukluk veya sakatlık anlamına gelmektedir; veya”

- (iv) “Öldürücü ve tedavi edilemez bir cüzzam hastalığından mustaripse; veya”
- (v) “Bulaşıcı bir biçimde zührevi hastalıktan mustarip olmuşsa; veya”
- (vi) “Herhangi bir dini düzene girerek dünyadan vazgeçmiştir; veya”
- (vii) “Hayatta olsaydı doğal olarak duyacak olan kişiler tarafından yedi yıl veya daha uzun bir süre hayatta olduğu duyulmamışsa.

Açıklama: Bu alt bölümde, “terk etme” ifadesi, davacının evliliğe diğer tarafça makul bir sebep olmaksızın ve bu tarafın rızası olmaksızın veya isteğine aykırı olarak terk edilmesi anlamına gelmektedir ve dilekçe sahibinin evliliğin diğer tarafı tarafından kasten ihmalini içermektedir ve gramatik değişimleri ve aynı kökenli ifade buna göre yorumlanacaktır.”

*736

“(1A) Evliliğin taraflarından her biri, bu Kanunun yürürlüğe girmesinden önce veya sonra yapılmış olsun, evliliğin aşağıdaki nedenlerle boşanma kararı ile sona erdirilmesi için dilekçe verebilir:”

- (i) “Taraf oldukları bir davada adli ayrılığa karar verilmesinden sonra, evliliğin tarafları arasında bir yıl veya daha uzun bir süre birlikte yaşamamanın yeniden başlamamış olması; veya”
- (ii) “Taraf oldukları bir davada evlilik haklarının iadesine ilişkin bir kararın kabul edilmesinden sonra bir yıl veya daha uzun bir süre boyunca evliliğe taraf olanlar arasında evlilik haklarının iade edilmediğini.”

⁷³⁶ *13 (1). bölümün (viii) ve (ix) numaralı maddeler, 1964 tarihli Yasanın 44 (2) bölüm ile çıkarılmıştır.

(2) “Bir kadın da evliliğinin aşağıdaki nedenlerle boşanma kararı ile sona ermesi için dilekçe sunabilmektedir:”

- (i) “Bu Yasanın başlamasından önce gerçekleştirilen herhangi bir evlilik durumunda, kocanın bu evlilikten önce yeniden evlenmiş olması veya kocanın bu tür bir evlilikten önce evlenen diğer herhangi bir karısının davacının nikah töreni sırasında hayatta olması: Her iki durumda da dilekçenin verildiği sırada diğer eşin hayatta olması şartıyla; veya”
- (ii) “Kocanın, evliliğin kutlanmasından bu yana tecavüzden, oğlancılıktan veya [hayvanlarla cinsel ilişkiden] suçlu olduğu; veya”
- (iii) “1956 tarihli Hindu Evlat Edinme ve Bakım Yasası’nın 18. bölümü uyarınca bir davada (1956’nın 78’i) veya 1973 tarihli Ceza Muhakemesi Kanunu’nun 125. bölümü uyarınca bir davada (1974’ün 2’si) veya 1898 tarihli Ceza Muhakemesi Kanunu’nun ilgili 488. maddesi uyarınca (1898’in 5’i), duruma göre, koca aleyhine, kadının ayrı yaşamasına rağmen eşine nafaka ödenmesine hükmeden bir kararname veya emir çıkarılmıştır ve bu tür bir kararname veya emrin çıkarılmasından bu yana taraflar arasında bir yıl veya daha uzun bir süre boyunca birlikte yaşama yeniden başlamamıştır.”
- (iv) “Nikâhının (tamamlanmış olsun ya da olmasın) on beş yaşını doldurmadan önce kıyıldığını ve bu yaşa geldikten sonra ancak on sekiz yaşını doldurmadan önce nikâhı bozduğunu.”

“Açıklama: Bu madde, evliliğin 1976 tarihli Evlilik Hukukları (Değişiklik) Yasası’nın (1976’nın 68’i) başlamasından önce veya sonra gerçekleştirilmiş olup olmadığına bakılmaksızın geçerlidir.”

▪ Bölüm 13-A. Boşanma Davasında Alternatif Çözüm

“Bu Kanun kapsamındaki herhangi bir davada, dilekçenin 13. bölümün (1) alt bölümünün (ii), (vi) ve (vii) bentlerinde belirtilen gerekçelere dayandığı sürece, boşanma kararıyla evliliğin sona ermesi için bir dilekçe üzerine, mahkeme, davanın koşullarını göz önünde bulundurarak uygun gördüğü takdirde, bunun yerine adli ayırma kararı verebilmektedir.”

▪ Bölüm 13-B. Karşılıklı Rıza ile Boşanma

- (1) “Bu Yasa hükümlerine bağlı olarak, 1976 tarihli Evlilik Hukukları (Değişiklik) Yasası’nın (1976’nın 68’i) başlamasından önce veya sonra nikah kıyılmış olsun, bir yıl veya daha uzun süredir ayrı yaşadıkları, birlikte yaşayamayacakları ve evliliğin feshedilmesi konusunda karşılıklı anlaştıkları gerekçesiyle bir evliliğin her iki tarafı tarafından evliliğin boşanma kararıyla sona erdirilmesi için bölge mahkemesine, bir dilekçe sunulabilmektedir.”
- (2) “(1) numaralı alt bölümde belirtilen dilekçenin sunulduğu tarihten itibaren en geç altı ay içinde ve söz konusu tarihten itibaren en geç on sekiz ay içinde her iki tarafın önergesi üzerine, bu arada dilekçe geri alınmazsa mahkeme, tarafları dinledikten ve uygun göreceği soruşturmayı yaptıktan sonra evliliğin akdedildiğine ve dilekçedeki itirazların doğru olduğuna kanaat getirince, karar tarihinden itibaren geçerli olmak üzere evliliğin sona erdiğini bildiren bir boşanma kararı vermektedir.”⁷³⁷

⁷³⁷ Hindu Evlilik Yasası-1955 (HMA-1955), şu adreste mevcuttur:
https://highcourtchd.gov.in/hclsc/subpages/pdf_files/4.pdf, [Erişim Tarihi: 14.01.2023]

2. Evlilik Hukukları (Değişiklik) Tasarısı, 2010

Evlilik Hukukları (Değişiklik) Tasarısı, 2010 (*The Marriage Laws (Amendment) Bill, 2010*), 4 Ağustos 2010'da Rajya Sabha'da tanıtılmıştır. Bu Tasarısı, 1955 tarihli Hindu Evlilik Yasasını ve 1954 tarihli Özel Evlilik Yasası'nı (*the Special Marriage Act, 1954*) değiştirmeyi amaçlamaktadır. Daimî Komite (*The Standing Committee*), tasarı hakkındaki raporunu 1 Mart 2011 tarihinde sunmuştur. Devam eden Muson Oturumu (*Monsoon Session*) sırasında, hükümet 2010 tarihli Değişiklik Yasa Tasarısında yapılan değişiklikleri dağıtmıştır. *Rajya Sabha*⁷³⁸, bu Yasa Tasarısını 26 Ağustos 2013 tarihinde değişikliklerle kabul etmiştir.⁷³⁹

Bu tasarı, boşanma için ayrı bir neden olarak evliliğin telafisi mümkün olmayan bir şekilde bozulmasının eklenmesini önermiştir. Hindu Evlilik Yasasının 13B bölümünden sonra, aşağıdaki bölümlerin ekleneceğini belirtmektedir:

▪ Bölüm 13C

(1) “Boşanma kararıyla evliliğin sona ermesi için bir dilekçe, evliliğin taraflarından herhangi biri tarafından, evliliğin telafisi mümkün olmayan bir şekilde bozulduğu gerekçesiyle, [2010 tarihli Evlilik Hukukları (Değişiklik) Yasası'nın başlamasından önce veya sonra] bölge mahkemesine sunulabilmektedir.”

(2) “Alt bölüm (1)'de atıfta bulunulan bir dilekçeyi dinleyen mahkeme, evliliğin taraflarının, dilekçenin sunulmasından hemen önce üç yıldan az olmamak üzere

⁷³⁸ “Hindistan Parlamentosu, Başkan ve iki Meclisten oluşmaktadır, Eyaletler Meclisi (Rajya Sabha) ve Halk Meclisi (Lok Sabha). Bu İki Meclis, anayasada Devlet Konseyi ve Halk Meclisi olarak yeniden örgütlenmeye devam ederken, fiili uygulamada sırasıyla Rajya Sabha ve Lok Sabha olarak bilinmektedirler.”
[https://cms.rajyasabha.nic.in/documents/CouncilOfState/1657796269327.93_Council%20of%20States\(2\)%20\(1\).pdf](https://cms.rajyasabha.nic.in/documents/CouncilOfState/1657796269327.93_Council%20of%20States(2)%20(1).pdf), [Erişim Tarihi: 17.01.2023]

⁷³⁹ Kakkar, Jhalak, “PRS Legislative Research”, şu adreste mevcuttur:
https://prsindia.org/files/bills_acts/bills_parliament/2010/comparison_Marriage_Laws.pdf, [Erişim Tarihi: 14.01.2023]

kesintisiz bir süre boyunca ayrı yaşadıklarına ikna olmadıkça, evliliğin geri dönüşü olmayan bir şekilde sona erdiğini kabul etmeyecektir.”

- (3) “Mahkeme, 2. fıkrada belirtilen olguya ilişkin kanıtlara dayanarak ikna olursa, evliliğin geri dönüşü olmayan bir şekilde sona ermediğine dair tüm kanıtlara ikna olmadıkça, bu Yasa hükümlerine tabi olarak, boşanma kararı verecektir.”
- (4) “Alt-bölüm (2) amacıyla, evliliğin taraflarının ayrı yaşadıkları sürenin sürekli olup olmadığı dikkate alınırken, tarafların yeniden birlikte yaşamaya başladıkları (toplam üç ayı geçmemek üzere) herhangi bir süre dikkate alınmamaktadır; ancak tarafların birlikte yaşadıkları diğer süreler, evliliğe taraf olanların ayrı yaşadıkları sürenin bir parçası olarak sayılmamaktadır.”
- (5) “(2) ve (4) numaralı alt bölümlerin amaçları bakımından, karı ve koca aynı evde birlikte yaşamadıkları sürece ayrı yaşıyormuş gibi muamele görürler ve bu bölümde birbirleriyle birlikte yaşayan bir evliliğin taraflarına yapılan atıf, aynı evde birbirleriyle birlikte yaşamaları olarak yorumlanacaktır.”

▪ Bölüm 13D

- (1) “Kadının, 13C maddesi uyarınca boşanma kararıyla evliliğin sona ermesine yönelik bir dilekçeye davalı olduğu durumlarda, evliliğin sona ermesinin kendisine ağır mali sıkıntı yaratacağı ve her halükârda evliliğin sona ermesinin yanlış olacağı gerekçesiyle karar verilmesine karşı çıkabilmektedir.”
- (2) “Bu madde gereğince bir kararname verilmesine karşı çıkıldığında, o halde, (a) mahkeme, dilekçe sahibinin bölüm 13C’de belirtilen gerekçeye dayanma hakkına sahip olduğunu tespit ederse ve (b) bu bölüm dışında mahkemenin dilekçe hakkında karar vermesi durumunda, mahkeme, evliliğe taraf olanların davranışları ve bu

tarafların ve ilgili çocukların veya diğer kişilerin çıkarları dahil olmak üzere tüm koşulları dikkate alacaktır, ve eğer mahkeme, evliliğin sona ermesinin davalıyı ciddi bir mali sıkıntıya sokacağı ve her koşulda evliliğin sona ermesinin yanlış olacağı kanaatindeyse, dilekçeyi reddedecek veya uygun bir durumda, zorluğu ortadan kaldırmak için tatmin edici düzenlemeler yapılncaya kadar yargılamayı durduracaktır.”

▪ Bölüm13E

“Mahkeme, evlilikten doğan çocukların nafakası için yeterli hükmün evliliğe taraf olanların mali kapasitelerine uygun olarak yapıldığı konusunda ikna olmadıkça, 13C maddesi uyarınca boşanma kararı vermeyecektir.”

“*Açıklama:* Bu bölümde “çocuklar” ifadesi şu anlamlarına gelmektedir: (a) reşit olmayan çocuklar; (b) kendilerini geçindirecek mali kaynaklara sahip olmayan evlenmemiş veya dul kızlar ve (c) fiziksel veya zihinsel sağlıklarının özel durumları nedeniyle bakıma muhtaç olan ve kendilerini destekleyecek mali kaynakları olmayan çocuklar.”⁷⁴⁰

III. BOŞANMA NEDENLERİ

1955 tarihli Hindu Evlilik Yasası’nın 13. bölümü, boşanmanın birkaç nedenlerini sağlamaktadır. Bu gerekçelerden bazıları tipik olarak suçluluk teorisine dayanmakta veya boşanmanın kusurlu gerekçeleri olarak adlandırılmaktadır. Örneğin: Zina, Terk etme, Zulüm, Delilik, Cüzam, Zührevi Hastalık, Din değiştirme ve Dünyadan vazgeçme gibi gerekçelerdir.

⁷⁴⁰ Kakkar, “PRS Legislative Research”.

Boşanma kararı alabilmek için taraflardan herhangi birinin kanunda belirtilen en az bir boşanma sebebini ispat etmesi gerekmektedir. Mahkeme, bir davada, “bir evlilik ilişkisinin (evlilik) 1955 tarihli Hindu Evlilik Yasası kapsamında belirtilmeyen bir gerekçeyle sona erdirilemeyeceğini veya feshedilemeyeceğini” söylemiştir.⁷⁴¹

A. KARI-KOCA İÇİN BOŞANMA NEDENLERİ

1. Zina

Zina, evlilik ile ilgili ciddi bir hatadır ve uyumlu bir evlilik ilişkisine son derece zarar vermektedir. “Zina, evli bir kişinin, failin eşi veya eşi dışındaki bir kişiyle ya da bir kişinin başka biriyle evli olan bir kişiyle gönüllü olarak cinsel ilişkiye girmesidir.”⁷⁴² Zina, 1955 tarihli Hindu evlilik yasasına göre, boşanma sebebi olarak kabul edilmiştir.

HMA-1955’in 13 (1) (i) Maddesi, zinayı şu şekilde okumaktadır: “*Bu Kanunun yürürlüğe girmesinden önce veya sonra akdedilmiş herhangi bir evlilik, karı veya kocanın sunacağı bir dilekçe üzerine, diğer tarafın ‘nikah kıyıldıktan sonra eşi dışında herhangi bir kişi ile gönüllü cinsel ilişkiye girmesi’ bulunduğu takdirde, boşanma kararı ile feshedilebilmektedir.*”

a. ‘Nikah Kıyıldıktan Sonra’ İfadesi

13 (1) (i) Maddesinde “*nikah kıyıldıktan sonra*” ifadesi, karı veya kocanın başka bir erkek veya kadınla evlilik öncesi iffetsizliğinin veya cinsel ilişkisinin boşanma nedeni olmadığını açıkça belirtmek için eklenmiştir. Bu nedenle, boşanma sebebi olabilmesi için, şikayet edilen

⁷⁴¹ Rajender v. Anita, 1993 Del. 135

⁷⁴² Black, Henry Campbell, *Black’s Law Dictionary*, West Publishing Co., Minnesota 1990, s. 51

cinsel ilişkinin, evlenmeden önce değil, nikah kıyıldıktan sonra kendi rızasıyla gerçekleşmiş olması gerekmektedir.

b. Gönüllü Cinsel İlişki

Hindu Evlilik Yasası'nın 13. maddesinde, karı koca olmayan karşı cinsten iki evli kişi arasındaki cinsel ilişkinin zina teşkil etmesi için gönüllü bir eylem olması gerektiği açıkça belirtilmiştir. Tecavüze varan fiil irade dışı veya rıza dışı ise, zina olarak kabul edilmeyecektir. İstem dışı cinsel ilişki bölümün ilgisini çekememektedir. Fiil, sarhoşken veya bilinçsizken veya zorla veya hile ile işlenirse zina olarak kabul edilmeyecektir. Ayrıca, bir kadın yanlışlıkla başka bir erkeği kocası sanıp bu eylemi kasten yaparsa, zina işlemiş olmamaktadır.

c. Zinanın İspatı

Zina gizli bir fiil olduğu için, bunun ispatı olarak doğrudan delil son derece zor ve nadirdir. Dolayısıyla, ikinci dereceden kanıtlar yeterli olarak sayılmaktadır. Genel bir kural olarak ispat yükü, suçlayan veya konuyu gündeme getiren tarafa aittir, bu nedenle burada da zinanın ispat yükü her zaman iddia eden kişiye aittir. Zina suçu, doğrudan delil veya fiilin sonuçlandırılmasına yol açan ikinci dereceden delil veya suçlu tarafın itirafı veya kadın söz konusu olduğunda, erişim eksikliği nedeniyle dilekçe sahibinin baba olamayacağı çocuğun doğumuna ilişkin belgeler ile ispat edilebilmektedir.⁷⁴³

Sadece çapraz sorgulama sırasında davalı tarafından kabul edilmesi zinayı kanıtlamak için yeterli değildir. Tarafların davranışları, ortaklıkları, fırsatları, yasadışı sevgileri, gereksiz

⁷⁴³ Tripat v. Vimla, AIR 1959 J&K 72.

yakınlıkları ve suçluluk bağları, mahkemenin harekete geçebileceği bir çıkarım oluşturan örneklerden bazılarıdır.⁷⁴⁴

Zina ciddi bir evlilik suçu olduğundan, suçun işlendiğine dair mahkemeyi tatmin etmek için yüksek standartta bir ispat gereklidir. Evlilik dışı cinsel ilişki tam olarak belirlenmelidir. Bu noktada aşağıdaki mahkeme kararları yerindedir:

- a) “İtiraz edilen fiil, yalnızca delillerin üstünlüğüyle değil, makul şüphenin ötesinde ispatlanmalıdır”;
- b) “Bazen böyle bir eylem varsayılabilir. Örneğin: Suçlu tarafın, akraba olmayan bir kişi ile fiziksel olarak, تنها bir yerde ve garip bir saatte yan yana bulunması”;
- c) “Zinanın doğrudan kanıtlanması zorunlu değildir ve inanılmayabilir”, ve
- d) “Delilin kesinliğe ulaşması gerekmemektedir, ancak yüksek derecede olasılık taşınması gerekmektedir.”⁷⁴⁵

Zina, karı veya kocanın karakterine iftira atan ve onun itibarını etkileyen ciddi bir suçlama olduğundan, zina konusundaki savunmalar spesifik olmalıdır. “Savunmalar belirsizse ve zina suçlamasıyla ilgili herhangi bir ayrıntı sunmuyorsa, davalı suçlamayı karşılayamayacaktır.”⁷⁴⁶

d. Zinanın Bağışlanması

HMA-1955’in 23(1)(b) bölümüne göre, “dilekçe sahibi zina işlemine yardımcı olduysa veya suçlu eşin suçuna göz yumar veya affederse, dilekçe başarısız olacaktır”. Karı veya koca,

⁷⁴⁴ Kusum, *Family Law Lectures-Family Law-I*, LexisNexis, Yeni Delhi 2020, s. 68-69; Agnes v. Ashley, AIR 1964 Cal. 28; Anandi v. Raja, AIR 1973 Raj. 94.

⁷⁴⁵ Akhtar, *Family Law on Divorce and Judicial Separation*, s. 17; Kusum, *Family Law Lectures-Family Law-I*, s. 68-69.

⁷⁴⁶ Akhtar, *Family Law on Divorce and Judicial Separation*, s. 18

zina yaptığı iddia edilen diğer eşle, gerçeği öğrendikten sonra bile birlikte yaşamaya devam ederse, bu durumda göz yumulduğu varsayılmaktadır.

Kocanın, karısıyla cinsel ilişkiye girdiğini, ancak kendisine yapılan haksızlığı affetme niyetinde olmadığı için onu affetmediğini söylemesine izin vermek, edep ve sağduyuya aykırı olmaktadır. Kocanın açmış olduğu boşanma dilekçesi karısının, zina yapmasına göz yumarsa (ailesinin onuru için bile olsa) kabul edilmemektedir.⁷⁴⁷

2. Zulüm

Zulüm, HMA-1955 uyarınca (1976 değişikliğinden önce) yalnızca 10. bölüm altında adli ayrılık için bir neden idi, ancak 13. bölüm uyarınca bir boşanma nedeni değildi. Eski hüküm kapsamında (artık yürürlükten kaldırılmıştır), hafifletme gerekçesi şuydu: “Diğer taraf, dilekçe sahibine, diğer tarafla birlikte yaşamamanın zararlı veya incitici olacağı konusunda dilekçe sahibinin zihninde makul bir endişeye yol açacak kadar zalimce davranmıştır.”⁷⁴⁸

Bu nedenle, Yasama Meclisi, evlilik suçu olarak ‘zulüm’ kavramına, her davada kendi olgularına dayanarak yorumlanması ve uygulanması gereken bir uyarı eklemiştir. Birkaç davada, Hindistan Mahkemeleri aşağıdaki kararları vermiştir:

- i. “Zulüm, suçlu tarafın davranışının doğasında olabilmektedir; mutlaka fiziksel olması gerekmemektedir.”⁷⁴⁹

⁷⁴⁷ Madhav, Mayank, *Singhal's Family Law-I*, Singhal Law Publications, Yeni Delhi 2013, s. 134; Virupkashi v. Smt. Sarojini, AIR 2002 Raj. 128.

⁷⁴⁸ 10(1)(b) maddesi, 1976 tarihli değişikliğinden önceki haliyle.

⁷⁴⁹ Smt. Kaushalya W/O Wisakhi Ram vs Wisakhi Ram Mohan Lal, AIR 1961 P H 521

- ii. “Dilekçe sahibinin diğer eşin münferit şiddet eylemlerinden şikayetçi olduğu ve bu eylemleri istisna olarak kabul ettiği durumlarda, Mahkeme bu eylemleri hafife alamaz.”⁷⁵⁰
- iii. “İffetsizlikle ilgili yanlış suçlamalar zulüm anlamına gelmektedir.”⁷⁵¹
- iv. “Evlilik davranışına saygı konusundaki modern eğilimler, davranışın zalimce olup olmadığını belirleyecektir.”⁷⁵²
- v. “Zihinsel zulmü belirlemek için, eşler arası tüm tartışmalar ve diğer ilgili olaylar, her bir eşin kişiliğinin ve davranışının diğeri üzerindeki etkisiyle birlikte incelenecektir.”⁷⁵³
- vi. “Durumun bütünlüğü ve mevcut tüm kanıtlar, zulmü değerlendirmek için temel teşkil edecektir.”⁷⁵⁴
- vii. “Kocanın cariyeliği, karısına zulüm anlamına gelmektedir.”⁷⁵⁵
- viii. “Yasa, evrensel anlamıyla zulmü içermiyordu; bunun yerine, yalnızca belirli bir sonuca yol açan zulmü kapsıyordu.”⁷⁵⁶
- ix. “Kadının evlilik evinden herhangi bir geçerli sebep olmaksızın ayrıldığı iddiasıyla tüm süs eşyalarını ve diğer değerli eşyalarını alması durumunda ve yapılan tüm çabalara rağmen geri dönmediği durumunda, kadının zulümü yok olarak sayılmaktadır.”⁷⁵⁷
- x. “Koca, kadının kürtaj tehdidine rıza gösterdiğinde, bu zulüm sayılmamaktadır.”⁷⁵⁸

⁷⁵⁰ Mahmood, *Studies in the Hindu Law*, s. 447

⁷⁵¹ C. Jagan Mohan v. Sayitharamma, AIR 1973 AP 377

⁷⁵² Arun Kumar v. Neelam, 1982 H.L.R. 627

⁷⁵³ N. Sreepadachar vs Vasantha Bai, AIR 1970 Mys 232

⁷⁵⁴ Smt. Neera vs Kishan Swarup, AIR 1975 All 337

⁷⁵⁵ Lalita Devi vs Radha Mohan, AIR 1976 Raj 1

⁷⁵⁶ Shri Pranab Biswas vs Smt. Mrinmayee Dassi, AIR 1976 Cal 156

⁷⁵⁷ Tarsem Singh v. Satwant Kaur 1985, 1 HLR 140

⁷⁵⁸ Deepak Kumar Arora v. Sampuran Arora, 1983 HLR 334

Hindistan'ın Uttar Pradesh eyaletinin 1962 tarihli XIII sayılı yerel yasasında, zulmü boşanma için başka bir ek gerekçe olarak eklemek üzere, 1955 tarihli Hindu Evlilik Yasası'nın 13. bölümü değiştirilmiştir. Bu davada ileri sürülen iddia, “diğer tarafın, davacıya sürekli veya tekrar tekrar, davacının zihninde, davacının tarafla birlikte yaşamasının zarar verici veya yaralayıcı olacağı konusunda makul bir endişe uyandıracak kadar zalimce davrandığı” iddiasıydı.⁷⁵⁹

Son yıllarda Hindistan mahkemeleri tarafından, zulüm üzerine, şu kararları verilmiştir:

- i. “Eşlerden birinin cinsel ilişkiye girmek istediği zaman diğerin bunu kasten reddetmesi zulümdür.”⁷⁶⁰
- ii. “Kadının kocasına karşı asılsız skandal suçlamaları ve çeşitli tehditler zulüm anlamına gelmektedir.”⁷⁶¹
- iii. “Savunmaya dayalı bir zina suçlaması, yanlışlığı kanıtlanmadıkça kendi başına her zaman zulüm değildir.”⁷⁶²
- iv. “Şüpheyne veya söylentiye dayanarak ahlaksızlık suçlamasında bulunmak, zulüm anlamına gelmektedir.”⁷⁶³
- v. “Kocanın isteği dışında kadının hamileliğinin tekrar tekrar sonlandırılması zulüm olarak kabul edilebilmektedir.”⁷⁶⁴
- vi. “Zina, sadece şüphe edildiğinde değil, yalnızca mağdur tarafça etkili bir şekilde kanıtlandığında zulüm anlamına gelebilmektedir.”⁷⁶⁵

⁷⁵⁹ Mahmood, *Studies in the Hindu Law*, s. 449

⁷⁶⁰ Sankar Prosad Paul Chowdhury vs Madhabi Paul Chowdhury, AIR 1982 Cal. 474

⁷⁶¹ Mukesh Kumar vs Kamini Gupta, AIR 1984 Del. 368

⁷⁶² Paras Ram v. Kamlesh, AIR 1982 P H 60

⁷⁶³ Lajwanti v. Chandok, ILR 1982 Del. 689

⁷⁶⁴ Satya v. Sri Ram, AIR 1983 P&H 252

⁷⁶⁵ Swayamprabha v. Chandrashekar, AIR 1982 Kant. 295

- vii. “Kocanın ayrı yaşamaya gücü yeterse, kadının kocanın ailesinden ayrı yaşamayı istemesi zulüm sayılmamaktadır.”⁷⁶⁶

Davalının eylem ve davranışlarının zulüm teşkil edip etmediği değerlendirilirken, tarafların tüm koşulları ve geçmişleri dikkate alınmalıdır. Bunu yaparken, sosyal statü, geçmiş, gelenek, görenekler, kast ve toplum yetiştirme, bölgede yaygın olan kamuoyu vb. gibi çeşitli faktörlerin dikkate alınması gerekmektedir. Yazılı ifadede, kocanın erkeklikten yoksun ve iktidarsız olduğuna dair sorumsuz ve temelsiz iddialar, herhangi bir destekleyici delil olmaksızın zulümdür.⁷⁶⁷

Ancak sadece tarafların, bir eşin asi huyları veya evlilik kavgaları nedeniyle mutsuz olduklarını göstermek, zalimce muameleye varabilecek bir davranış olarak önemli ölçüde yetersizdir. Karşı tarafın huysuz, kaprisli, titiz, duygusuz ve uzlaşmaz olduğunda dair delilin olması yeterli olmayacaktır. Mizaç kusurları, çoğu durumda, daha iyi veya daha kötü olarak kabul edilmelidir. Yani, bir evlilik mutlu olmasa bile mahkeme sadece buna dayanarak zulme karar verememektedir.⁷⁶⁸

3. Din Değişikliği

HMA-1955’in 13(1) (ii) bölümüne göre, bu temeli talep eden dilekçe sahibi, diğer eşin Hinduizm’i bırakıp başka bir dini kabul ettiğini kanıtlamalıdır. “Hindu bir eşin Müslüman, Hristiyan, Yahudi veya Parsi inancına geçmesi, kesinlikle Bölüm 13(1)(ii)’nin gerekliliklerini yerine getirecektir. Ayrıca, böyle bir dönüşüm, din değiştiren kişinin

⁷⁶⁶ Dhawan v. Dhawan (1985) 1 CCC 20 (Del.)

⁷⁶⁷ Smt. Nirmala Manohar Jagesha vs Manohar Shivram Jagesha, AIR 1991 Bom. 259

⁷⁶⁸ Akhtar, *Family Law on Divorce and Judicial Separation*, s. 24

evliliğini otomatik olarak sona erdirmeyecektir. Bunun yerine, diğer eşe boşanma davası açması için bir sebep verecektir.”⁷⁶⁹

4. Akıl Hastalığı

1976 yılında, Hindu Evlilik Yasasında yapılan değişiklikten önce, deliliğin boşanma veya adli ayrılık nedeni olarak konumu şu şekildeydi: (a) “Dilekçenin verilmesinden en az iki yıl önce devam eden akıl hastalığı (tedavi edilebilir veya edilemez), adli ayrılığın bir nedenidir”⁷⁷⁰ ve (b) “Dilekçenin verilmesinden en az üç yıl önce var olan tedavisi olmayan akıl hastalığı, boşanma nedenidir.”⁷⁷¹

1976 yılında yasama organı, boşanma ve adli ayrılık nedenlerini birleştirirken, 13. bölüm kapsamında delilik tanımını açıklığa kavuşturacak ve genişletecek kadar ileri gitmiştir. HMA-1955, şimdi iki farklı zihinsel koşula atıfta bulunmaktadır: “(a) akli hastalık ve (b) akli bozukluk. Yasa, bu koşulları, akıl hastalığının tedavi edilemez olması gerektiği ve akıl bozukluğunun, davacının makul olarak davalı ile yaşamasının beklenemeyeceği türden ve ölçüde olması gerektiği şeklinde eklemektedir.”⁷⁷²

⁷⁶⁹ HMA-1955, Sec. 13 (1)(ii); Nitaben Vs Dhirendra Chandrakant Shukla, 1984 MLR 187 (Guj.); Mahmood, *Studies in the Hindu Law*, s. 455

⁷⁷⁰ HMA-1955, Sec. 10 (1) (e), [1976 yılında yürürlükten kaldırılmıştır].

⁷⁷¹ HMA-1955, Sec. 13 (1) (iii), [1976 tarihli değişikliğinden önce]; bkz. Mahmood, *Studies in the Hindu Law*, s. 455

⁷⁷² HMA-1955, Sec. 13(1)(iii); bkz. Balwinder Kaur v. Baldev Singh (1985) 1 HLR 97 and 299 (P&H).

5. Cüzam

Cüzam bulaşıcı, kronik, şekil bozukluğuna yol açan bir hastalıktır ve dünyada kalıcı sakatlık nedenlerinden biridir. “Cüzzam, tarihsel olarak iğrenç bir hastalık olarak görülmüştür. Ülser gibi çirkin bir semptom olduğunda veya sosyal etkileşim neredeyse imkânsız olduğunda öldürücüdür. Cüzzam, Hint topluluklarının evlilik yasalarının çoğuna göre bir boşanma ve adli ayrılık nedenidir. HMA-1955’e göre, eşlerden biri ‘öldürücü ve tedavisi olmayan’ cüzzamdan muzdaripse, diğeri bu gerekçeye dayanarak boşanma davası açabilmektedir.”⁷⁷³

1976 yılındaki değişikliğinden önce, Hindu Evlilik Yasası’nda, cüzzamın durumu şu şekildeydi:

- (i) “Cüzzam, ne kadar uzun sürerse sürsün, şiddetli değilse adli ayrılık veya boşanma sebebi de değildi.”
- (ii) “Durum şiddetliyse ancak tedavi edilemez değilse, dilekçenin sunulmasından önce en az bir yıl devam ederse adli ayrılığa hak kazanmıştır.”
- (iii) “Şiddetli ve tedavi edilemez ise, dilekçenin verilmesinden önce en az üç yıl devam ederse boşanma nedeni olarak kabul edilmiştir.”⁷⁷⁴

6. Zührevi Hastalık

Zührevi Hastalıklar, vajinal ilişki, oral seks ve anal seks dahil olmak üzere insan cinsel davranışı yoluyla insanlar arasında önemli bir bulaşma olasılığı olan hastalıklardır. Bulaşıcı

⁷⁷³ Amit Kashyap, “LEPROSY- a ground for divorce: Medical Jurisprudence”, şu adreste mevcuttur: <https://judgementsincriminallaw.wordpress.com/2016/12/29/leprosy-a-ground-for-divorce-medical-jurisprudence/>, [Erişim Tarihi: 20.01.2023]

⁷⁷⁴ HMA-1955, Sec. 10 (1) (c), 13(1)(iv).

bir hastalık, bir kişiden diğerine dokunma, birbirlerinin eşyalarını kullanma ve yakın fiziksel ilişki yoluyla geçen bir hastalıktır. Bu temelde başarılı olmak için, davacının tıbbi kanıtlara dayanarak davalının maruz kaldığı zührevi hastalığın bulaşıcı olduğunu kanıtlaması gerekmektedir.⁷⁷⁵

1955 yılında, zührevi hastalığın boşanma veya adli ayrılık nedeni olarak durumu şu şekildeydi:

- (a) “Bulaşıcı bir şekilde olmasaydı ne boşanma ne de adli ayrılık verilebilirdi.”
- (b) “Bulaşıcı olduğu ancak üç yıldan az bir süre devam etmiş, davalının dilekçenin sunulmasından hemen önce bundan muzdarip olmuş ve dilekçe sahibi davalıya hastalığı bulaştırmamış, hallerde adli ayrılığa izin verilebilirdi.”
- (c) “Bulaşıcı olması ve dilekçenin verilmesi ile sona eren en az üç yıl sürmesi halinde, boşanma sebebiydi.”⁷⁷⁶

1956 yılında, boşanma sebebi olarak zührevi hastalık ile adli ayrılık sebebi arasındaki tüm farkı ortadan kaldırmak için kanun değiştirilmiştir. Ancak, davacının davalıya hastalığı bulaştırmamış olması koşulu, yalnızca adli ayrılık için bir gerekçe olarak zührevi hastalığa bağlı kalmıştır.⁷⁷⁷ 1976 yılında, adli ayrılık sebebi olarak zührevi hastalığa ilişkin ayrı hüküm tamamen yürürlükten kaldırılırken, bölüm 13 (1)(v)’de belirtilen gerekçe, hastalık süresini ortadan kaldıracak şekilde değiştirilmiştir. Artık, zührevi hastalık, davalının bu hastalıktan muzdarip olduğu süreye bakılmaksızın olgun kişiler tarafından bulaşıcı ise boşanma ve adli ayrılık için bir sebep olarak sayılmaktadır.⁷⁷⁸

⁷⁷⁵ Madhav, *Singhal’s Family Law-I*, p. 152.

⁷⁷⁶ Bkz. HMA-1955, Sec. 10 (1) (d), 13(1)(v).

⁷⁷⁷ Bölüm 10 (1) (d), 1956 tarihli 73 sayılı kanun ile değiştirilmiştir.

⁷⁷⁸ Bölüm 13(1)(v), 1976 yılında değiştirilmiştir.

7. Gaiplik (Ölüm Varsayımı)

“Hindistan kanuni hukuku, 1872 yıldan beri, bir kişinin yakın ailesi tarafından yedi yıl veya daha uzun bir süredir duyulmaması durumunda, ölü kabul edileceğine dair genel hukuk kuralını kabul etmiştir. Onun yaşadığını iddia edenlerin, bunu destekleyecek delilleri sunma sorumluluğu vardır. HMA-1955’in 13. bölümü altında, aynı kural boşanma sebebi olarak dahil edilmiştir.”⁷⁷⁹

Bu kanun kapsamında, boşanmak isteyen kişi, son yedi yıl içinde diğer eşin hayatta olduğunu duyulmadığını ve kendisi hayatta olsaydı doğal olarak duyacak kişiler tarafından da duyulmadığını, kanıtlamak zorundadır.

Hindu hukuk bilginlere göre, “Hindu Evlilik Yasası’nın 13(1)(vii) maddesi hükmü altında verilen böyle bir boşanma kararı, kayıp eşin ölümünü ilan eden bir kararname olmayacaktır. Ancak, en azından 1872 tarihli Hindistan Kanıt Yasası’nın 8. bölümü uyarınca, varsayılan ölümün bir beyanı anlamına gelecektir.”⁷⁸⁰

8. Terk Etmek (Desertion)

Terk etmek, 1976 tarihli değişikliğinden önce 10. bölüm altında, boşanma nedeni değilken yalnızca adli ayrılık nedeniydi. Bölüm 10(1)’inde yer alan konuyla ilgili hükümler, artık

⁷⁷⁹ Kanıt Yasası (Evidence Act)-1872, Sec. 108; bkz. Mahmood, *Studies in the Hindu Law*, s. 461

⁷⁸⁰ Akhtar, *Family Law on Divorce and Judicial Separation*, s. 41

herhangi bir değişiklik yapılmadan 13. bölüme aktarılmıştır. Artık ‘terk etme’, adli ayrılık için olduğu kadar boşanma için de bir sebeptir.

Hindistan parlamentosu, HMA-1955’in 13. bölümünün (1) alt bölümüne ilişkin açıklamada terk etmeyi böyle açıklamıştır: “‘Terk etme’ ifadesi, davacının diğerk tarafça makul bir sebep olmaksızın ve bu tarafın rızası veya isteği dışında evliliğe katılmaması anlamına gelmektedir ve davacının diğerk tarafça evliliğe kasten ihmalini içermektedir ve aynı kökenli ifadeleri aynı anlama sahip olmaktadır.”⁷⁸¹

Hindu Evlilik Yasası altında, konuyla ilgili ana hükmü, terk etmenin, mevcut olması gereken, asgari süreyi belirtmiştir. “Dilekçenin sunulmasından hemen önce en az iki yıllık kesintisiz bir süre” bu sürenin tanımıdır.⁷⁸² Dolayısıyla, bir davranış şekli ‘terk etme’ anlamına gelmekte ise ancak süresi öngörülen süreden daha az ise, davacının davası kabul edilmemektedir.

1955 tarihli Hindu Evlilik Yasası, terk etmenin makul bir neden olmaksızın ve terk edilen eşin rızası veya isteği dışında olması gerektiğini açıklamaktadır. Ayrıca bu yasa, bir eşin diğerk tarafından kasten ihmal edilmesinin, ikinci tarafından birinciye terk etmesi olarak kabul edileceğini eklemektedir.

Aşağıdaki durumlarda, Bölüm 13(1) (i-b) kapsamında, herhangi bir muafiyetin sağlanamayacağı ileri sürülmüştür:

⁷⁸¹ Aneja, Renita, “Desertion under Hindu Marriage Act, 1955”, şu adreste mevcuttur: <http://indian-laws.blogspot.com/2011/12/desertion-under-hindu-marriage-act-1955.html>, [Erişim Tarihi: 20.01.2023]; Paras Diwan, *Modern Hindu Law*, Allahabad Law Agency, Haryana 2007, p. 106.

⁷⁸² HMA-1955, Sec. 13(1) (i-b)

- a) “Terk etme gerçeğinin var olduğu ancak bunun için makul bir sebebin bulunduğu zaman.”
- b) “Terk edilme olgusunun var olduğu ancak terkedilen eşin rıza gösterdiği veya bunun için istekte bulunduğu zaman.”
- c) “Tarafların karşılıklı olarak ayrı yaşamayı kabul ettiği zaman.”
- d) “Kadının terki söz konusu değildir.”⁷⁸³

“Cariyelik”, “zulüm” ve (terk edildiği iddia edilen kocanın) “başka bir karısının varlığı”, ‘makul sebepler’ olarak kabul edilmiştir.⁷⁸⁴ Yasa aynı zamanda ‘yapıcı terk’ olarak adlandırılan şeyi de tanımaktadır. Bu durumda, diğer eşin davranışları nedeniyle evlilik konutunu terk eden eş, terk edilen taraf olarak kabul edilmektedir.⁷⁸⁵

‘Kasıtlı ihmal’ ile ilgili olarak, kanıtlanması halinde, suçlu eş evlilik evinde yaşamaya devam etse bile, ‘terk etme’ anlamına gelecektir. Ancak, bu durumda:

- a) “İhmal kasıtlı olmalı ve tesadüfi olmamalıdır.”
- b) “Bu, evlilik yükümlülüklerinin bir bütün olarak tamamen ihmal edilmesi olmalıdır. Evlilik yükümlülüklerinin belirli bir yönünün ihmal edilmesi ihmal olarak kabul edilmeyebilmektedir. Ancak, sunulduğu takdirde, zulüm anlamına gelebilmektedir.”⁷⁸⁶

“Kocanın zulüm veya terk etme nedeniyle boşanmak istediği bir davada kadın, kocasını terk etmeye kalktığı anda, kadının eşini terk etmediği belirlenmiştir.”⁷⁸⁷

⁷⁸³ Vijay Kumar v. Rita Kumari, 1982 HLR 593

⁷⁸⁴ A. Kuppuswami Gounder vs Alagammal, AIR 1961 Mad. 391; K. Siddegowda v. Parvathamma, AIR 1965 Mys. 299.

⁷⁸⁵ Dharam Dev Malik vs Raj Rani, AIR 1984 Del. 389

⁷⁸⁶ Sankar Prosad Paul Chowdhury vs Madhabi Paul Chowdhury, AIR 1982 Cal. 474

⁷⁸⁷ Vinod Kumar Kapoor Vs. Indu Bala, 1983 HLR 217

a. Terk Etmenin Sona Ermesi

Terk etme devam eden bir suçtur. Aşağıdaki şekillerde bunu sona erebilmektedir:

i. Birlikte Yaşamamanın Yeniden Başlaması

Taraflar, dilekçenin sunulmasından önceki herhangi bir zamanda birlikte yaşamaya devam ederse, terk etme sona ermektedir. Birlikte yaşamamanın yeniden başlaması, her iki tarafın karşılıklı rızası ile olmalı ve tam bir uzlaşma anlamına gelmelidir. Terk etme, ancak terk eden taraflar zihinsel olarak birlikte yaşamayı sona erdirmek için evlilik evine gittiklerinde sona ermektedir. Evlilik ilişkisinin de yeniden başladığının ispatlanması gerekmektedir.

ii. Evlilik İlişkisinin Yeniden Başlaması

Evlilik ilişkisinin yeniden başlaması, birlikte yaşamamanın yeniden başlamasının önemli bir yönüdür. Evlilik ilişkisinin yeniden başlaması, birlikte yaşamamanın yeniden başlamasına yönelik bir adım ise, terk edilen eş geri adım atsa bile terk etmeyi sonlandıracaktır.

iii. Uzlaşma Teklifi

Terk etme halindeki bir taraf geri dönme niyetini gösterdiğinde, bu terk etmenin sona ermesi anlamına gelmektedir. Burada uzlaşma teklifi, geri dönme niyeti anlamına gelmektedir. Terk eden bir eş, samimi ve iyi niyetli bir uzlaşma teklifiyle firar etmeyi sona erdirebilmektedir. Ancak, yaklaşmakta olan yargı sürecini engellemek veya bozmak için yapılmamalıdır.

b. Terk Eden Kadının Nafakası

Kocasını haklı bir sebep olmaksızın terk eden kadın nafaka talebinde bulunamamaktadır. Nafaka talebinde bulunmak için kadının kocasını terk ettiğine dair bir sebep göstermesi gerekmektedir. Kocanın yeniden evlenmesi, kadının onunla birlikte yaşamayı reddetmesi için yeterli bir sebep olarak sayılmaktadır.⁷⁸⁸

9. İade Kararına Uyulmaması

1955 tarihli Hindu Evlilik Yasası'na göre, karşı tarafın evlilik haklarının iadesine ilişkin bir karara, kararın çıkarılmasından sonra iki yıl veya daha fazla bir süre boyunca uymaması, boşanma için bir sebeptir. Aleyhine iade kararı çıkarılmış olan eşin kusurlu olması, bu sebebin temeli olarak teşkil etmiştir.⁷⁸⁹

1976 yılındaki değişiklikten sonra mevcut hüküm şudur: “Hata yapan bir eşe karşı evlilik haklarının iadesine karar verildiğinde, hatalı eşin bu karara itaatsizlik etmeyi tercih ettiği ve karar tarihinden itibaren en az bir yıl boyunca bunu uymadığı halde, eskiden iade kararını kimin kime karşı almış olduğuna bakılmaksızın, karı ya da kocanın talep ettiği durumunda boşanmaya izin verilmektedir.”⁷⁹⁰

⁷⁸⁸ Smt. Maiki vs Hemraj, AIR 1954 All 30.

⁷⁸⁹ 1964 yılında yürürlükten kaldırılan bölüm 13(1)(ix).

⁷⁹⁰ Bölüm 13 (1-a) (ii), 1976 yılında değiştirildiği şekliyle.

10. Dünyadan Vazgeçmek (Sannyasi Olmak)

Hindu hukukuna göre, bir Hindu mefhumu olan ‘dünyadan vazgeçmek’, bir boşanma sebebidir. Hinduizm’e göre, ashramalar⁷⁹¹, bir insanın hayatındaki nihai kurtuluş yolundaki aşamalardır. Sanyasa ashrama, bir erkeğin hayatındaki son aşamadır ve burada tamamen bir feragat hayatı sürmektedir. Hindu dininin bir parçası olmasına rağmen, kişinin inancına uyması eşi için zorluk teşkil etmemesi gerektiğinden, yine de boşanma sebebi haline getirilmiştir.⁷⁹²

Bu konuda başka bir bakış açısı daha vardır. Örneğin, biri sannyasi olur ve eşinden ayrılırsa, diğer eş onun geri dönüp normal bir hayata başlama şansı görmediğinden, bu aşırı bir terk etme biçimidir. Bu nedenle, Hindu hukuklarına göre, dünyadan vazgeçmek veya sannayasi olmak geçerli bir boşanma nedeni olarak alınmıştır.

Madde 13(1)(vi)’ye göre, eşlerden biri tarikata girerek dünyadan vazgeçmişse, diğer eş boşanma davası açabilmektedir. Bu sebeple boşanmak için şu iki şartın gerçekleşmesi gerekmektedir: (a) Davalının dünyadan (Sannyasa) vazgeçmiş olması gerekmektedir, ve (b) Bazı dini tarikatlara girmiş olmalıdır. “Bir kişi gerçekten dünyadan vazgeçmiş olmalıdır, sanki birinin müridi olmuş gibi, bu onun dünyadan vazgeçtiği anlamına gelmemektedir. Bir kimse, dinin öngördüğü bazı tören ve ayinlerden geçtiğinde tarikata girmiş sayılmaktadır.”⁷⁹³

⁷⁹¹ “Hinduizm’de Ashrama (ashram), manevi ve yogik uygulamaların yapıldığı, şehir hayatından uzak bir yeri ifade etmektedir. Ashramlar genellikle, ashram sakinleri tarafından hem övgü nesnesi olan hem de merkezi bir öğretim figürü olan, bir *guru* ile ilişkilendirilmektedir. Guru, resmi olarak oluşturulmuş bir düzene veya manevi topluluğa ait olabilmektedir veya olmayabilmektedir.” bkz. Britannica, The Editors of Encyclopaedia, “Ashrama”, *Encyclopedia Britannica*, 2017, <https://www.britannica.com/topic/ashrama>, [Erişim Tarihi: 20.01.2023]

⁷⁹² Law Teacher, “Family Law Research Paper Common grounds for divorce”. Şu adreste mevcuttur: <https://www.lawteacher.net/free-law-essays/family-law/family-law-research-paper-divorce-law-essays.php>, [Erişim Tarihi: 20.01.2023]

⁷⁹³ Govind Dass and Ors. vs Kuldip Singh, 1971 Del. 151; Satyanarayana Rao v. Hindu Religious Endowment Board, AIR 1957 AP 824.

Burada dikkat edilmesi gereken başka şeyler de vardır. Örneğin: Bir kimse tarikata girmiş, fakat her gün eve gelip birlikte yaşıyorsa, bu, dünyayı terk etmemiş olduğundan boşanma sebebi olamaz. Dolayısıyla, boşanma sebebi olarak ileri sürülebilmesi için yukarıda belirtilen iki şartın yerine getirilmesi gerekmektedir. Aynı sırayla, bir Sih bir *Granthi*⁷⁹⁴ olursa veya bir Hindu bir *Pujari*⁷⁹⁵ olursa, bu, dünyadan vazgeçme anlamına gelmemektedir. Basit bir dünyadan feragat beyanı yeterli değildir, dini bir düzene resmi olarak girmek zorunludur.

B. KADINA ÖZEL BOŞANMA NEDENLERİ

HMA-1955 uyarınca, hem karı hem de koca için mevcut gerekçelerin dışında, bir kadına, boşanma için bazı ek gerekçeler verilmiştir. HMA-1955'in 13(2) maddesi, kadına boşanmak için iki özel gerekçe sağlamıştır. 1976 tarihli Evlilik Hukukları (Değişiklik) Yasası, kadının kullanabileceği iki kusur nedeni daha eklemiştir. Bu nedenle, Hindu bir eşin kullanabileceği toplam dört özel boşanma nedeni vardır. Hindu Evlilik Yasasına göre, boşanma kararı almak için kadının kullanabileceği dört özel gerekçe şunlardır: Ön yasa çok eşli evlilik; Tecavüz; Oğlancılık veya Canavarlık; Nafaka kararnamesi/siparişinden sonra birlikte yaşamamanın yeniden başlamaması; Evliliğin reddi.

⁷⁹⁴ “Sihizm’de bir Granthi, manevi bir liderdir. Bir Granthi, Cemaate ibadet kıldırılmaktadır; Kirtan (Kutsal Yazıların müzikal yorumu), Katha (Söylemler), Ardas (Dualar) icra etmektedir ve Sangat’a (cemaat) manevi yön ve yükselme sağlamaktadır ve ilham vermektedir.” Bkz. Dhillon, K.S., “The Granthi”, şu adreste mevcuttur: <https://www.sikhnet.com/news/granthi>, [Erişim Tarihi: 21.01.2023]

⁷⁹⁵ “Pujari kelimesi, tapınma ve ibadet anlamlarına gelen Sanskritçe kelimedenden gelmektedir. Pujari, *puja* gerçekleştiren bir Hindu tapınağı rahibine verilen bir unvandır. Pujari esas olarak Hindu Brahman’dan alınmıştır. Pujari, *puja* ve *aarti* dahil olmak üzere, tapınak ritüellerini gerçekleştirmekten sorumludurlar.” Bkz. Legal Correspondent, “A pujari is merely an appointee of a shebait: Supreme Court”, *The Hindu*, 11.09.2019, <https://www.thehindu.com/news/national/a-pujari-is-merely-an-appointee-of-a-shebait-sc/article29947128.ece>, [Erişim Tarihi: 21.01.2023]

1. Ön Yasa Çok Eşli Evlilik

1955 tarihli Hindu Evlilik Yasası'nın 13 (2)(i) bölümünde, “Yasanın başlamasından önce gerçekleştirilen herhangi bir evlilik durumunda, kocanın bu evlilikten önce yeniden evlenmiş olması veya kocanın bu tür bir evlilikten önce evlenen diğer herhangi bir karısının davacının nikah töreni sırasında hayatta olması; her iki durumda da dilekçenin verildiği sırada diğer eşin hayatta olması şartıyla, bir kadın evliliğinin boşanma kararı ile sona ermesi için dilekçe sunabileceğini” belirtmiştir.

Böyle bir gerekçe, her iki evliliğin de geçerli olması ve diğer karının, dilekçenin verilmesi sırasında hazır bulunması durumunda geçerlidir. Bu gerekçe ancak Kanun'un yürürlüğe girmesinden önce yapılmış evlilikler için geçerli olabileceği açıktır. Yasanın 5. ve 11. Maddelerine göre, Kanundan sonra yapılan evliliklerle ilgili olarak, bu tür evlilikler çok eşli olacak ve başlangıçtan itibaren geçersiz olacak ve doğal olarak bu tür durumlarda boşanma söz konusu olmayacaktır. Dolayısıyla, günümüzde bu sebep artık pratik bir öneme sahip değildir.

Bu maddeye göre, dilekçenin mahkemeye sunulduğu sırada diğer eşin sağ olması da zorunludur. Diğer evliliğin davacı eşinin kendisiyle evlenmesinden önce veya sonra gerçekleşmiş olmasına bakılmaksızın, bu çarenin kadın için geçerli olduğu görülecektir. Böylece, bu çare hem ilk hem de sonraki karılar için geçerlidir.⁷⁹⁶ Hindu evlilik yasası, 1955, 5. bölüm kapsamında çok eşliliği, bir suç olarak değerlendirmiştir.

⁷⁹⁶ Kadu, Darshan, “Grounds of Divorce Available Only to the Wife under Hindu Marriage Act”, şu adreste mevcuttur: <https://www.shareyouressays.com/knowledge/grounds-of-divorce-available-only-to-the-wife-under-hindu-marriage-act/117232>, [Erişim Tarihi: 22.01.2023]

Bu madde uyarınca boşanmak isteyen kadın, “her iki eşin de Kanun’un başlangıcından önce kocasıyla evli olduğunu, boşanma davasının açıldığı sırada her ikisinin de hayatta olduğunu ve her iki evliliğin de söz konusu zamanda yasal olarak mevcut olduğunu” kanıtlamak zorundadır. Bölüm 13(2)(i) kapsamındaki hüküm, yasama organının tek eşliliği uygulama ve iki eşliliği veya çok eşliliği ortadan kaldırma niyetini açıkça göstermektedir.

2. Tecavüz, Oğlancılık veya Hayvanlarla Cinsel İlişki

HMA-1955’in 13 (2) (ii) bölümüne göre, “bir kadın kocanın, evliliğin kutlanmasından bu yana tecavüzden, oğlancılıktan veya hayvanlarla cinsel ilişkiden suçlu olduğunda evliliğinin boşanma kararı ile sona ermesi için dilekçe sunabilmektedir”. Ancak davacı kadın, bir erkeğin evlenmeden önce yapmış olduğu tecavüz, oğlancılık (sodomy) ya da hayvanlarla cinsel ilişkiyi boşanma sebebi olarak kullanamamaktadır.

1860 tarihli Hindistan Ceza Kanunu’nun 375 numaralı maddesine göre, şu durumlarda bir erkeğin “tecavüz” işlediği söylenmektedir, eğer o:

- i. “Penisini bir kadının vajinasına, ağzına, üretrasına veya anüsüne herhangi bir şekilde sokarsa veya onu kendisi veya başka bir kişiyle yapmaya zorlarsa; veya”
- ii. “Bir kadının vajinasına, üretrasına veya anüsüne penis olmayan herhangi bir nesneyi veya vücudun bir parçasını herhangi bir ölçüde sokarsa veya bunu kendisi veya başka bir kişiyle yapmasına neden olursa; veya”
- iii. “Kadının vücudunun herhangi bir yerini vajinaya, üretraya, anüse veya kadının vücudunun herhangi bir yerine nüfuz edecek şekilde manipüle ederse veya bunu kendisine veya başka bir kişiye yaptırırsa; veya”

- iv. “Aşağıdaki yedi tanımdan herhangi birine giren koşullar altında, bir kadının vajinasına, anüsüne, idrar yoluna ağzını sürerse veya ona kendisi veya başka bir kişiyle bunu yaptırırsa: Birincisi, iradesi dışında; İkincisi, onun izni olmadan; Üçüncüsü, rızasıyla, ancak kendisinin veya ilgilendiği herhangi bir kişinin ölüm veya incinme korkusuna maruz bırakılarak rızası alınmışsa; Dördüncüsü, rızasıyla, erkek onun kocası olmadığını ve rızasının, kendisinin yasal olarak evli olduğu veya kendisinin yasal olarak evli olduğuna inandığı başka bir adam olduğuna inandığı için verildiğini bildiğinde; Beşincisi, rızasıyla, böyle bir rızayı verdiği sırada, akıl hastalığı veya sarhoşluk veya kendisi tarafından veya başka bir sersemletici veya sağlıksız Maddenin kendisi tarafından uygulanması nedeniyle, rıza verdiği şeyin doğasını ve sonuçlarını anlayamadığı zaman; Altıncısı, rızası olsun veya olmasın, on sekiz yaşından küçük olduğu zaman ve Yedincisi, rızasını iletemediği zaman.”⁷⁹⁷

Hindu hukuk bilginlere göre, bir erkek tarafından (karısı dışında bir kadınla) işlenen tecavüz de Hindu evlilik yasanın 13(2)(ii) maddesine ek olarak 13(1)(a) maddesi uyarınca, karisi için boşanma sebebi teşkil edecektir.⁷⁹⁸

Hindu hukukuna göre, “Sodomi (Oğlancılık/Eşcinsellik), genel olarak anlaşıldığı şekliyle, bir erkeğin, karısı veya başka bir erkek ya da başka bir kadın olabilen anal ilişkisidir. Mağdurun yaşı ve buna rıza gösterip göstermediği de bu durumda önemsizdir. Hindu Evlilik Yasası’nın 13(2)(ii) bölümü uyarınca, sodomi tüm bunlar anlamına gelmekte ve bir boşanma sebebi olmaktadır.” Ayrıca, “Hindu evlilik yasasının bölüm 13(2)(ii) bağlamında,

⁷⁹⁷ Hindistan Ceza Kanunu-1860 (*The Indian Penal Code*), md. 375. Şu adreste mevcuttur: <https://legislative.gov.in/sites/default/files/A1860-45.pdf> [Erişim Tarihi: 22.01.2023]

⁷⁹⁸ Mahmood, *Studies in the Hindu Law*, s. 467

hayvanlarla cinsel ilişki, kocanın (eylemin nesnesi kim olursa olsun) herhangi bir kaba cinsel davranışını ve kocanın herhangi bir hayvanla girdiği cinsel ilişkisi kapsadığı kabul edilmektedir.”⁷⁹⁹

Herhangi bir erkek, kadın veya hayvanla doğanın düzenine aykırı bir cinsel ilişki, Oğlancılık veya Hayvanlarla Cinsel İlişki anlamına gelmektedir. “Bir erkeğin kendi karısına yaptığı sodomi, evlilik suçu olarak kabul edilir ve kadının boşanma kararı alması için geçerli bir sebeptir.”⁸⁰⁰

Tecavüz, oğlancılık veya hayvanlarla cinsel ilişki girişimi boşanma kararı almak için bir temel oluşturmamaktadır. Kadının, kocanın fiilen bu tür suçlardan dolayı cezalandırıldığını kanıtlaması gerekli değildir. Kadının boşanma kararı alması için sadece kocanın adına böyle bir davranışta bulunduğu ispatı yeterlidir.⁸⁰¹

Hindistan Ceza Kanunu, 1860’ın 377. Maddesi kapsamında, “Her kim, herhangi bir erkek, kadın veya hayvanla doğanın düzenine aykırı olarak kendi isteğiyle cinsel ilişkiye girerse, ömür boyu hapis veya on yıla kadar uzayabilen hapis cezası ile cezalandırılır ve ayrıca para cezasına çarptırılmaktadır.”

3. Nafaka Kararnamesinden Sonra Birlikte Yaşamının Yeniden Başlamaması

1956 tarihli “Hindu Evlat Edinme ve Bakım Yasası (The Hindu Adoptions and Maintenance Act-1956)”nın 18. maddesi uyarınca, kocaya karşı karısının nafakası için bir kararname

⁷⁹⁹ Akhtar, *Family Law on Divorce and Judicial Separation*, s. 43

⁸⁰⁰ K. Swarna Kumari vs M.B. Chowdary, AIR 1996 AP 104

⁸⁰¹ Koundal, Akshay, “Grounds of Divorce in Favour of Wife under Hindu Law”, Şu adreste mevcuttur: <http://www.shareyouressays.com/knowledge/grounds-of-divorce-in-favour-of-wife-under-hindu-law/117839>, [Erişim Tarihi: 22.01.2023]

çıkarıldığında karısı, iki şartın yerine getirilmesi koşuluyla boşanma dilekçesi sunma hakkına sahiptir: a) Kadının ayrı yaşamakta ve b) en az bir yıl veya daha fazla bir süredir kendisi ile kocası arasındaki bu tür bir kararname veya birlikte yaşama düzeninin devam etmemiş olması nedenleriyle boşanma kararı verilecektir.⁸⁰²

Kadın, ayrı ikamet ve bakım kararı da alınabilmektedir. Bu, 1976 tarihli Evlilik Hukukları (Değişiklik) Yasası ile ilk kez Hindu kadınlarına sunulan bir boşanma sebebidir. Hindu bir kadın, 1956 tarihli Hindu Evlat Edinme ve Bakım Yasası'nın (*the Hindu Adoptions and Maintenance Act, 1956*) 18. bölümü ve 1973 tarihli yeni Ceza Muhakemesi Kanunu'nun (*the new Criminal Procedure Code, 1973*) 125. bölümü uyarınca, ayrı ikamet ve bakım için bir kararname veya emir talep edebilmektedir. Koca, kararın tarihinden itibaren bir yıl içinde birlikte yaşamaya devam etmezse, 1955 tarihli Kanun (1976'da değiştirildiği şekliyle), belirtilen karar veya emri alan kadının boşanma talebinde bulunmasına izin vermektedir.⁸⁰³

4. Evliliğin Reddi (Ergenlik Seçeneği)

1976 tarihli Evlilik Hukukları (Değişiklik) Yasası, Kadının Statüsü Komitesi (*the Committee on the Status of Women*) ve Hukuk Komisyonu (*the Law Commission*) tarafından bu konuda yapılan bir öneriye yanıt olarak, bu gerekçeyi Yasaya dahil etmiştir. HMA-1955, böyle bir hüküm sağlamamıştır. Bu nedeni yalnızca kadınlar için getiren 1976'daki bir değişikliktir.

⁸⁰² Suman, Sumit Kumar, "No Fault Theory of Divorce", Şu adreste mevcuttur: <https://www.lawctopus.com/academike/fault-theory-divorce/>, [Erişim Tarihi: 22.01.2023]; "Hindu Evlat Edinme ve Bakım Yasası-1956 (The Hindu Adoptions and Maintenance Act-1956)" şu adreste mevcuttur: https://www.indiacode.nic.in/bitstream/123456789/1638/1/AA1956____78.pdf, [Erişim Tarihi: 22.01.2023]

⁸⁰³ HMA-1955, Sec. 13(2)(iii); bkz. Madhav, *Singhal's Family Law-I*, p. 162.

Bu hükme göre, bir Hindu kadın, eğer evlendiği tarihte on beş yaşından küçükse ve on sekiz yaşına gelmeden bu evliliği reddetmişse, boşanma talebinde bulunabilmektedir.⁸⁰⁴

“Kadının on sekiz yaşını doldurmadan boşanma davası açmasına gerek yoktur. Bundan önce evliliği reddettiğini kanıtlaması gerekmektedir, ancak dilekçeyi daha sonra verebilmektedir. Kanunda, evliliğin reddi için herhangi bir usul belirtmemiştir. Dolayısıyla, reddin delille ispat edilmesi gerekli olmaktadır.”⁸⁰⁵

C. KARŞILIKLI RIZA İLE BOŞANMA

Hindu hukuku, hem yasal hükümlere hem de geleneksel ritüellere ve geleneklere uygun olarak, karşılıklı rıza temelinde boşanmaya izin vermektedir. Geçmişte, çok sayıda Hindu topluluğu, tarafların karşılıklı rızasıyla geleneksel boşanmanın tatmin edici bir şekilde kullanıldığını görmüştür.

Karşılıklı rıza ile boşanma gerekçesi, 1976’da yapılan bir değişiklikle HMA-1955’ine 13B numaralı bölümü eklenerek eklenmiştir. Bölüm 13B (1), “boşanma dilekçesinin mahkeme önünde boşanmak isteyen taraflarca ortaklaşa sunulması” gerektiğini söylerken, benzer şekilde bölüm 13B (2), “her iki tarafça da duruşma önergesinin sunulması” gerektiğinden bahsetmektedir. Diğer önemli şartlar şunlardır:

- (a) “Boşanacak tarafların bir yıldan beri ayrı yaşıyor olmaları gerekmektedir.”
- (b) “Birlikte yaşamak mümkün olmamalıdır.”

⁸⁰⁴ Law Commission of India, *59th Report on Hindu Marriage Act-1955 and Special Marriage Act-1954*, Yeni Delhi 1974, clause no. 7.17, s. 69

⁸⁰⁵ Akhtar, *Family Law on Divorce and Judicial Separation*, s. 45

- (c) “Aralarında evliliğin sona erdirilmesi konusunda karşılıklı bir anlaşma olmalıdır.”
- (d) “Dilekçeyi sundukları tarihten itibaren altı aylık bir süre bekliyor olmalı ve dilekçenin verildiği tarihten itibaren on sekiz ay geçmeden her ikisi tarafından mahkemeye başvurulması gerekmektedir.”
- (e) “Karşılıklı rıza ile boşanma rızası, zorla, dolandırıcılıkla veya uygunsuz bir şekilde etkileme yoluyla alınmamalıdır.”

“Ayrı yaşamak ifadesi, karı koca gibi yaşamamak anlamına gelmektedir. Yaşanılan yerle ilgili bir referansı yoktur. Taraflar şartlar gereği aynı çatı altında yaşıyor olabilirler, ancak karı koca olarak yaşamıyorlar olabilmektedir. Önemli görünen, evlilik yükümlülüklerini yerine getirme arzularının olmaması ve bununla birlikte dilekçenin sunulmasından hemen önceki bir yıl boyunca ayrı yaşıyor olmalarıdır.”⁸⁰⁶ Bu şartının tespit edilmesinden sonra, tespit edilmesi gereken ikinci husus, tarafların birlikte yaşayamamış olmalarıdır.

“Birlikte yaşamak mümkün olmamak” ifadesi, uzlaşma umudunun kalmadığı bir noktaya kadar bozulan bir evlilik fikrini ima etme eğilimindedir. “Tarafların birlikte yaşayamayacak durumda olduklarını ispat etmeleri gerekli değildir. Karşılıklı rıza ile dilekçe sunmuş olmaları, birlikte yaşayamadıklarının bir göstergesidir.”⁸⁰⁷ Ancak, taraflardan hiçbirinin rızasının zorlama, dolandırıcılık veya diğer etik olmayan yollarla alınmadığının tespit edilmesi çok önemlidir.

Burada kullanılan “mümkün” kelimesi ‘eğilimli’ anlamına gelmemektedir. Eşler birlikte yaşayamadıklarında hem içsel hem de dışsal nedenler olabilmektedir. Eşlerin artık

⁸⁰⁶ Sureshta Devi v. Om Prakash, (1992) AIR SC 1904; Gurnani, Neerja, “Divorce by Mutual Consent”, Şu adreste mevcuttur: <https://www.lawctopus.com/academike/divorce-by-mutual-consent/>, [Erişim Tarihi: 22.01.2023]

⁸⁰⁷ Diwan, Paras, *Law of Marriage, and Divorce: A Comprehensive Treatise on Matrimonial Laws of All the Indian Communities*, Evrensel Hukuk Yayıncılığı, Yeni Delhi 2008, s. 529

birbirlerinden hoşlanmadıkları veya sırasıyla başka kişilerden hoşlandıkları bir durum söz konusu olabilmektedir. Düşünceleri uyuşmayabilmekte, hayat felsefeleri farklı olabilmekte, sosyopolitik görüşlerde farklı bakış açılarına sahip olabilmekte veya alışkanlıkları da farklı olabilmektedir. Gerçek şudur ki, evlilikleri bozulmuş olduğu için tekrar bir araya gelmeleri mümkün değildir.

Mahkeme, tarafların karşılıklı rıza ile boşanmaya, her ikisinin de evliliği sona erdirmeyi kabul ettiklerine ve rızalarının zorlama, dolandırıcılık veya diğer etik olmayan yollarla alınmadığına ikna edilmelidir. Bu hüküm, 1955 tarihli Hindu Evlilik Yasasının 23 (1) (bb) bölümünde tartışılmaktadır.⁸⁰⁸ Bu tür boşanma davalar, “karşılıklı olarak boşanmaya yol açan, kocanın nafakasını sağlayamaması veya zulmü gösteren gerçekleri ve durumları içermektedir. Nihai seçim neredeyse her zaman, evlilik hikayesinin mutlu bir şekilde sonuçlanabilmesinin tek yolu olan karşılıklı rızadan kaynaklanmaktadır.”⁸⁰⁹

Karşılıklı rıza ile boşanma davası açılabilmesi için, mahkemece hükmedilene kadar karşılıklı rızanın devam etmesi şarttır. Evliliğin taraflarından birinin başlangıçta vermiş olduğu rızasını geri alması halinde, mahkeme derhal yargılama yetkisini kaybetmektedir.⁸¹⁰ “Boşanma dilekçesinin altı ay süreyle beklemeye alınması, taraflara durumu yeniden düşünmeleri ve boşanmaya devam edip etmeme konusunda karar vermeleri için zaman tanımayı amaçlamaktadır. Karşılıklı rıza ile boşanma kararı verilinceye kadar tarafların rızası karşılıklı kalmalıdır.”⁸¹¹

⁸⁰⁸ HMA-1955, Sec. 23 (1) (bb): “Karşılıklı rızaya dayalı olarak boşanma istendiğinde, bu rıza zorla, dolandırıcılıkla veya uygunsuz bir şekilde etkileme yoluyla elde edilmemiştir.”

⁸⁰⁹ Akhtar, *Family Law on Divorce and Judicial Separation*, s. 45

⁸¹⁰ Kumar, Vijendra, “Divorce by Mutual Consent”, Şu adreste mevcuttur: <https://indialawyers.wordpress.com/2011/06/25/divorce-by-mutual-consent/>, [Erişim Tarihi: 23.01.2023]

⁸¹¹ Smt. Sureshta Devi vs Om Prakash, (1992) AIR SC 1904.

Hindu Evlilik Yasasına göre,18 aylık süre içinde ikinci talepte bulunulmazsa, mahkeme karşılıklı rıza ile boşanma kararı vermek zorunda değildir. Ayrıca, 13B. bölümün dilinden, taraflardan birinin, kararın çıkmasından önce her an rızasını geri çekebileceği açıkça görülmektedir. Karşılıklı rıza ile boşanma kararının verilmesi için her iki eşin gönüllü rızası en önemli ön koşuldur. Diğer bir deyişle, evliliğin sona ermesi konusunda karı koca arasında tam bir anlaşma olmadıkça ve mahkeme tamamen tatmin olmadıkça mahkeme karşılıklı rıza ile boşanma kararı verememektedir. Aksi takdirde “karşılıklı rıza ile boşanma” söz konusu olmayacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSLAM BOŞANMA HÜKÜMLERİNİN YAHUDİLİK, HRİSTİYANLIK VE HİNDUİZM İLE MUKAYESESİ

I. BOŞANMA HÜKÜMLERİNİN KAYNAKLARI BAKIMINDAN

Boşanma hükümleri, farklı dinler ve kültürler arasında önemli ölçüde farklılık göstermektedir. İslam, Yahudilik, Hristiyanlık ve Hinduizm'deki boşanma hükümlerinin kaynakları aşağıda kısaca özetlenmiştir.

A. İSLAM

İslam Hukukunda boşanma hükümlerinin birincil kaynağı Kur'an-ı Kerim'dir. Kur'an-ı Kerim Bakara, Nisâ ve Talâk sureleri dahil olmak üzere boşanmayı ele alan birkaç ayet içermektedir. Örneğin, Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

“(Dönülebilecek) boşanma ancak iki keredir. Sonra ya güzellikle tutmalı, ya (da) iyilikle bırakmalıdır (Eğer erkek, bahsedilen iki boşanmanın müddeti geçtikten sonra, karısını üçüncü kez de) boşarsa, o kadın başka biriyle evlenmedikçe, bir daha kendisine caiz değildir. Eğer (ikinci koca da) onu boşarsa, Allah'ın sınırlarını koruyacaklarına içten inanıyorlarsa, (eski karıkocanın) birbirlerine dönmelerinde bir günah yoktur Kadınları boşadığınız zaman, onlar (da) iddetlerini

tamamlarlarsa, birbirleriyle meşru bir şekilde anlaştıkları takdirde, kocalarıyla evlenmelerine engel olmayın.....”⁸¹²

“Kendilerine dokunmadığınız yahut mehirlerini kararlaştırmadığınız kadınları boşamanızda, sizin için bir günah yoktur. (Ancak böyle durumlarda) zengin, kendi gücüne göre, fakir ise kendi kudretince (o kadınlara) uygun bir şeyler vermelidir Eğer onlara mehir tayin eder, (ancak) temas etmeden önce boşarsanız, (bu durumda) kararlaştırdığınız mehrin yarısını onlara vermelisiniz. Ancak kendileri veya nikâh düğümünü elinde tutan kimse, (isterse mehrin tümünü) bağışlayabilir. Sizin bağışlamanız takvaya daha yakındır. Birbirinize iyilik yapmayı unutmayın. Şüphesiz Allah, bütün yaptıklarınızı görendir.”⁸¹³

“Allah’ın bazı kimseleri, bazılarında daha üstün tutmasından ve erkeklerin kendi mallarından (kadınlara) harcamalarından dolayı, erkekler kadınların koruyucularıdır İsyankâr hallerinden korktuğunuz kadınlara, (ilk olarak) nasihat edin. Sonra onları yataklarında yalnız bırakın. Daha sonra (gerekirse,) onlara (fiziki olarak) ceza verin. Eğer size itaat ederlerse, onlar aleyhinde herhangi bir bahane aramayın. Karı-kocanın arasının açılmasından endişe ederseniz, erkeğin ailesinden hikmet ile karar veren birini, kadının (da) ailesinden hikmet ile karar veren birini tayin edin. Onlar aralarını bulmak isterlerse, Allah her ikisi arasında uzlaşma sağlayacaktır. Şüphesiz Allah, çok iyi bilen ve her şeyden haberdar olandır.”⁸¹⁴

“Ey Peygamber (ve inananlar!) Hanımları boşayacağınız zaman, onları iddetlerine göre boşayın ve iddetin (de) hesabını tutun Onlar, iddetlerinin sonuna

⁸¹² Bakara, 2/228-232

⁸¹³ Bakara, 2/236-237; Ayrıca bkz. Bakara, 2/241

⁸¹⁴ Nisâ, 4/34-35; Ayrıca bkz. Nisâ, 4/128

ulaşınca, kendilerini uygun bir şekilde alıkoyun veya uygun bir şekilde ayırın. Aranızdan iki adaletli (kişiyi) şahit tutun Allah kimseyi, kendisine verdiği dışında sorumlu tutmaz. Allah, her darlıktan sonra bolluk yaratacaktır.”⁸¹⁵

Kur'an-ı Kerim'e ek olarak İslam Hukukunda boşanma hükümlerinin ikincil kaynağı, Peygamber Efendimize (s.a.v.) atfedilen sözleri ve eylemleri içeren Sünnettir. Sünnet, boşanmada uyulması gereken kuralların açıklanmasının yanı sıra bunların uygulanmasını da içermektedir. “Kütüb-i Sitte” adlı hadis kitaplarıyla birlikte diğer ünlü olan hadis kitaplar da boşanma ile ilgili hadisleri “Kitabü't-Talâk” adlı bölüm altında içermektedir. Bu hadislerden bazıları şunlardır:

İbn Ömer'den (r.a.) nakledildiğine göre, Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Yüce Allah'a en sevimsiz gelen meşru işlerden biri, boşanmadır.”⁸¹⁶

Sevbân'ın (r.a.) naklettiğine göre, Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Herhangi bir kadın, geçerli bir sebebi olmaksızın kocasından boşanma talep ederse, cennetin kokusu ona haram olur!”⁸¹⁷

Hz. Ömer'in (r.a.) oğlu Abdullah (r.a.), karısını hayızlı iken boşamıştı. Bunun üzerine babası Ömer b. Hattâb (r.a.) bu durumu Peygamberimize (s.a.v.) sormuş ve o (s.a.v.) da şöyle cevap vermiştir: “Ona söyle, karısına dönsün. Sonra hayzından temizlenip tekrar bir hayız daha görüp sonra tekrar temizleninceye kadar (nikâhı altında) tutsun. Bundan sonra isterse tutar, isterse cinsel ilişkiye girmeden önce boşar. İşte Yüce Allah'ın, kadınların içinde boşanmasını

⁸¹⁵ Talâk, 65/1-7

⁸¹⁶ Ebû Dâvûd, Talâk, 2178; İbn Mâce, Talâk, 2018

⁸¹⁷ Ebû Dâvûd, Talâk, 2226

emrettiği iddet dönemi budur.”⁸¹⁸ Diğer bir rivayette, “...Kadın temizlendiği vakit, ya onunla cinsel ilişkiye girmeden boşasın yahut nikâhında tutsun!” ifadesi geçmektedir.⁸¹⁹

Abdullah b. Mes’ûd (r.a.) sünnete uygun boşanma hakkında şöyle ifade etmiştir: “Sünnete uygun talâk, kişinin hanımını temiz iken ve cinsel ilişkide bulunmaksızın bir talâk ile boşamasıdır. Kadın tekrar hayız olup temizlenince ikinci talâkı verir. Tekrar hayız görüp temizlenince de tekrar üçüncü talâkı verir. Sonra da kadın iddet süresini bekler.”⁸²⁰

Kur’an-ı Kerim ve Sünnet’in yanı sıra İslam Hukukunda boşanma hukukunun diğer bir kaynağı, İcma‘ olarak bilinen İslam alimlerinin fikir birliğidir. İslam alimleri, boşama kanunlarını kendi Kur’an ve Sünnet anlayışlarına göre yorumlamakta ve uygulamaktadırlar. Dolayısıyla, İslam’da boşama hukukunun ana kaynakları Kur’an-ı Kerim ve Sünnet olup, İslam âlimlerinin yorumları (İcma‘) da bu hususta önem arz etmektedir. Bu kaynaklar hep birlikte, İslam’da boşanma ve aile hukukunun diğer yönleri için bir çerçeve sunmaktadır.

B. YAHUDİLİK

Yahudilikte boşanma hükümlerinin kaynağı öncelikle Tanah’ın (Eski Ahit) bir parçası olan (ilk beş kitabı içeren) Tevrat’tır. Spesifik olarak, boşanmayla ilgili yasalar Tesniye’de şöyle bulunmaktadır: “Eğer bir adam evlendiği kadında yakışsız (ahlaksızlık) bir şey bulur, bundan ötürü ondan hoşlanmaz, boşanma belgesi yazıp ona verir ve onu evinden kovarsa, kadın adamın evinden ayrıldıktan sonra başka biriyle evlenirse, ikinci kocası da ondan hoşlanmaz, boşanma belgesi yazıp verir, onu evinden kovarsa ya da ikinci adam ölürse,

⁸¹⁸ Ebû Dâvûd, Talâk, 2179

⁸¹⁹ Müslim, Talâk, 3654

⁸²⁰ Nesâî, Talâk, 3423

*kadını boşayan ilk kocası onunla yeniden evlenemez. Çünkü kadın kirlenmiştir. Bu Tanrının gözünde iğrençtir. Tanrınız mülk olarak size vereceği ülkeyi günaha sürüklemeyin.”*⁸²¹

Yahudi hukuku aynı zamanda “Talmud” ve “Mişna” olarak bilinen ve Tevrat kanunları hakkında daha fazla yorum ve detaylandırma sağlayan bir sözlü gelenek bütünü de içermektedir. Özellikle, Talmud risalesi olan Gittin’in yanı sıra Mişna risalesi olan Gittin de boşanma yasalarını ele almaktadır. Örneğin: *“Bir kadın sokakta yemek yerse, sokakta açgözlülükle içerse, sokakta emzirirse, Rabbi Meir kocasını terk etmesi gerektiğini söylüyor.”*⁸²² *“..... Rabbi Akibe (ö. m.s. 135) ’ye göre, kocanın karısını boşaması için hiçbir sebep göstermesine gerek yoktur. Hatta ondan daha güzel başka bir kadın bulursa onu boşayabilir.....”*⁸²³

Ayrıca, çağdaş Yahudi hukuk sistemi olan Halaha da boşanmayı tanımaktadır. Yahudilik’te Halaha, Tanah (Eski Ahit), Midraş ve Talmud’a dayanan ve değişen gerçekleri ele almak için büyüyen, yaşamın yönleri hakkında rehberlik sağlayan bir hukuk çalışmaları bütünüdür. Tüm Yahudi hukukunu özetlemeyi amaçlayan çalışmalardan oluşmaktadır.

Halaha, boşanmayı son çare olarak kabul edilmekte ve adli bir süreç gerektirmektedir. Yahudilikte boşanmanın sınırlı sebeplerinden Tanah’ta bahsedilmiş, boşanma prosedürü Talmud’da özetlenmiş ve boşanma hukukunun detayları Halaha’da tartışılmıştır. Özellikle, Halaha’nın bir parçası olan ‘Şulhan Aruh’un ‘Eben Ezer’ adlı bölümü boşanma hükümlerini ele almaktadır.

⁸²¹ EA, Tesniye 24: 1-4

⁸²² BT, Gittin 89a

⁸²³ Mişna, Gittin 9:10

C. HRİSTİYANLIK

Hristiyanlık'ta boşanma hukuku, Kitab-ı Mükaddes'te, özellikle Yeni Ahit'in içerdiği Matta ve Markos İncillerinde kaydedildiği şekliyle, öncelikle Hz. İsa'nın öğretilerine dayanmaktadır. Hz. İsa, evlilikte yalnızca sadakatsizlik (zina) durumunda boşanmaya izin verilmiştir. Ayrıca, boşandıktan sonra çiftin yeniden evlenmenin zina olarak sayıldığını öğretmiştir. Yeni Ahit'te boşanma tartışması şu şekilde ortaya çıkmıştır:

“İsa oradan ayrılıp Yahudiye'nin Şeria Irmağı'nın karşı yakasındaki topraklarına geçti. Çevresinde yine kalabalıklar toplanmıştı; her zamanki gibi onlara öğretiyordu. Yanına gelen bazı Ferisiler O'nu denemek amacıyla, “Bir erkeğin, karısını boşaması Kutsal Yasa'ya uygun mudur?” diye sordular. İsa karşılık olarak, “Musa size ne buyurdu?” dedi. Onlar, “Musa, erkeğin bir boşanma belgesi yazarak karısını boşamasına izin vermiştir” dediler. İsa onlara, “İnatçı olduğunuz için Musa bu buyruğu yazdı” dedi. “Tanrı, yaratılışın başlangıcından İnsanları erkek ve dişi olarak yarattı. Bu nedenle adam annesini babasını bırakıp karısına bağlanacak, ikisi tek beden olacak. Şöyle ki, onlar artık iki değil, tek bedendir. O halde Tanrı'nın birleştirdiğini insan ayırmayın.” Öğrencileri evde O'na yine bu konuyla ilgili bazı sorular sordular. İsa onlara, “Karısını boşayıp başkasıyla evlenen, karısına karşı zina etmiş olur; Kocasını boşayıp başkasıyla evlenen kadın da zina etmiş olur.”⁸²⁴

“Musa ‘Kim karısını boşarsa ona boşanma belgesi versin’ denmiştir. Ama ben size diyorum ki, karısını fuhuş dışında bir nedenle boşayan onu zinaya itmiş olur. Boşanmış bir kadınla evlenen de zina etmiş olur.”⁸²⁵

⁸²⁴ YA, Markos 10: 1-12

⁸²⁵ YA, Matta 5:31-32

“Ferisiler İsa’ya, “Öyleyse” dediler, “Musa neden erkeğin boşanma belgesi verip karısını boşayabileceğini söyledi?”, İsa onlara, “*İnatçı olduğunuz için Musa karılarınızı boşamanıza izin verdi*” dedi. “*Başlangıçta bu böyle değildi. Ben size şunu söyleyeyim, karısını fuhuştan başka bir nedenle boşayıp başkasıyla evlenen, zina etmiş olur. Boşanan kadınla evlenen de zina etmiş olur.*” Öğrenciler İsa’ya, “Eğer erkekle karısı arasındaki ilişki buysa, hiç evlenmemek daha iyi!” dediler. İsa onlara, “*Herkes bu sözü kabul edemez, ancak Tanrı’nın güç verdiği kişiler kabul edebilir. Çünkü kimisi doğuştan hadımdır, kimisi insanlar tarafından hadım edilir, kimisi de Göklerin Egemenliği uğruna kendini hadım sayar. Bunu kabul edebilen etsin!*” dedi.”⁸²⁶

Havari Pavlus, Hz. İsa’nın öğretilerine ek olarak, Korintlilere yazdığı mektuplarda boşanma ve yeniden evlenme konularını ele almıştır. Pavlus, Hristiyan bir eş, iman etmeyen tarafından ayrılırsa, imanlının evliliğe devam etmek zorunda olmadığını şöyle öğretmiştir:

“Eğer bir kardeşin karısı iman etmemişse ama kendisiyle yaşamaya razıysa, onu boşamasın. Bir kadının kocası iman etmemişse ama kendisiyle yaşamaya razıysa, kadın onu boşamasın. Çünkü iman etmemiş koca karısı aracılığıyla, iman etmemiş kadın da imanlı kocası aracılığıyla kutsanır. Yoksa çocuklarınız murdar olurdu. Ama şimdi kutsaldırlar. İman etmeyen ayrılırsa ayrılsın. Kardeş ya da kız kardeş böyle durumlarda özgürdür. Tanrı sizi barış içinde yaşamaya çağırdı. Ey kadın, kocanı kurtarıp kurtaramayacağını nereden biliyorsun? Ey erkek, karını kurtarıp kurtaramayacağını nereden biliyorsun?”⁸²⁷

Hristiyan mezhepleri, bu öğretilerin farklı yorumlarına ve uygulamalarına da sahiptir; bu da boşanma hukukları ve uygulamalarında farklılıklara yol açmaktadır. Bazı kiliseler,

⁸²⁶ YA, Matta 19:7-12

⁸²⁷ YA, 1. Korintliler 7:12-16

boşanmaya izin verirken, diğerleri belirli koşullar hariç boşanmaya izin vermemektedir. Kutsal Havarilerin Kanunu, Ortodoks Canon Yasası, Canon Hukuku vb. gibi her kilisenin hukukları içeren yasalar vardır. Bu yasalar da Kitabı Mukaddes’le birlikte, Hristiyanlıkta boşanma hukukunun kaynağı olarak kabul edilmektedir.

D. HİNDUİZM

Hindu medeni hukuku, belirli gerekçelerle boşanmaya izin vermektedir. Ancak din olarak Hinduizm, dini bir parçası olmadığı için, bir bütün olarak boşanmayı onaylamamaktadır. Hindu hukukuna göre, evlilik kutsal bir ilişkidir; aynı zamanda ilahi bir sözleşme ve kutsal bir ayındır. Dini bir parça olan evlilik, zorunlu bir görevdir. Bir kez onayladıktan sonra her iki tarafın hayatı boyunca bu ilişkiyi sürdürülmesi gerekmektedir. Dolayısıyla Hinduizm’de evlilik, bencil veya kişisel nedenlerle boşanma yoluyla bozulamayacak kutsal bir ilişkidir.

Ancak, Hindu hukukunun modern bir düzenlemesi olan 1955 tarihli Hindu Evlilik Yasası (*the Hindu Marriage Act-1955*), boşanmaya izin vermenin yanı sıra boşanma işlemlerini ve çeşitli boşanma gerekçelerini de belirtilmiştir. Bunlarla birlikte, Hindu hukuku Hindu Evlilik Yasasına ek olarak, “yerel adet” olarak bilinen bölgesel gelenek ve göreneklerin otoritesini de tanımaktadır. Bu gelenekler, farklı bölgeler ve topluluklar arasında büyük farklılıklar gösterebilmekte ve boşanmaya izin verilen veya teşvik edilen koşulları da etkileyebilmektedir.

Hindistan Hukuk Komisyonu’nun bir raporuna göre, “Hindu Evlilik Yasası’ndan önce boşanma, Hindular tarafından tamamen bilinmiyor değildi. Örf ve âdet hukuku, birçok durumda boşanmayı kabul etmiştir. Ayrıca, (Hindistan’ın) bazı illerde yürürlükte olan ve belirli durumlarda boşanmaya izin veren il kanunları da bulunmaktadır. Aslında, *Parasara*

gibi eski metinlerde bile, sık sık alıntılanan ve şu şekilde devam eden bir ayet bulunmaktadır: ‘Kadına beş musibette başka bir koca tayin edilir: Kocanın kaybedilmesi, ölmesi, Sanyasin olması, iktidarsız kalması veya düşmüş olması.’ Bu ayet, Anglo-Hindu Yasasını oluşturan yargı kararlarında gerçek anlamıyla kabul görmemiş ve mahkemeler, örf veya özel yasalara dayalı olmadıkça boşanmayı tanımayı reddetmiştir.”⁸²⁸

Banerjee, *Parasara*’nın bu metnini, topluluğun çok ilkel bir aşamasıyla ilgili olarak veya Hindu bilgeler arasındaki görüş farklılığının kanıtı olarak görmüştür ve evliliğin ayrılmaz olduğu görüşü de benimsenmiştir.⁸²⁹ Ancak çağdaş Hindu hukuku, boşanmaya izin verilmektedir ve 1955 tarihli Hindu Evlilik Yasası’nı Hindu boşanma hukukunun ana kaynağı olarak kabul edilmektedir.

II. BOŞANMA TANIMI BAKIMINDAN

Boşanma, iki kişi arasındaki evlilik birliğini sona erdiren yasal bir süreçtir. Bu karmaşık bir kavramdır. Çeşitli dinler ve kültürler bunun ne olduğu ve nasıl çalıştığı hakkında farklı fikirlere sahiptir. İslam, Yahudilik, Hristiyanlık ve Hinduizm’de boşanmanın ne anlama geldiğini burada kısaca açıklanacaktır.

A. İSLAM

İslam’da boşama Talak olarak bilinmektedir. Karı koca arasındaki evlilik sözleşmesinin yasal olarak sona ermesidir. İslam hukukunda, bir hukuk terimi olarak, “Talâk (الطلاق)

⁸²⁸ Law Commission of India, 59th Report on Hindu Marriage Act-1955 and Special Marriage Act-1954, clause no. 7.2, s. 65

⁸²⁹ Banerjee, *The Hindu Law of Marriage and Stridhan*, s. 128-131

kelimesiyle veya onun yerine geçen kelimelerle evlilik bağına çözmek” anlamına gelmektedir.⁸³⁰ Boşanma, koca tarafından nikah akdini çözmek amacıyla “talak” kelimesi veya aynı anlamına gelen belli sözleri kullanılarak sözlü veya yazılı yoluyla, ister dönüşsüz (bâin) ister dönüşlü (ric‘î) olsun, evlilik ilişkisini ortadan kaldırılmaktır.⁸³¹

İslam hukukuna göre koca karısına, “Talak” kelimesi gibi sarîh lafızları kullanarak, talâk anlamına gelen kinaye lafızları dile getirerek ya da karısına yazılı olarak boşanma beyannamesi göndererek karısını boşayabilmektedir. Bununla birlikte, boşanmanın İslam’da ciddi bir mesele olarak görüldüğünü ve hafife alınmaması gerektiğini belirtmek önemlidir.

İslam’da boşanma teşvik edilmemektedir ve tüm uzlaşma girişimleri başarısız olduktan sonra son çare olarak kabul edilmektedir. Boşanma süreci koca veya karı (Tefviz, Hul’) tarafından başlatılabilmektedir. İslam’da boşanma sürecinde ve sonrasında uyulması gereken bazı gereklilikler ve hükümler vardır. Bunlar, karısına “Mehir” olarak bilinen belirli bir miktar paranın ödenmesi, iddet’in sağlanması, çocukların velayetinin sağlanması, yeniden evlenme gibi hükümleri içermektedir.

Genel olarak, İslam’da karı koca arasındaki uzlaşmaz farklılıkları çözmenin bir yolu olarak boşanmaya izin verilmektedir. Ancak, buna dikkatle ve ihtiyatla ve yalnızca diğer tüm uzlaşma seçenekleri tüketildikten sonra yaklaşılmalıdır.

⁸³⁰ eş-Şîrbînî, *Mugnî el-Muhtâc*, c. 3, s. 368

⁸³¹ el-Haskefî, *ed-Durru’l-Muhtâr*, s. 205; Yaman-Çalış, *İslam Hukukuna Giriş*, s. 189

B. YAHUDİLİK

Yahudilik'te boşanma, karı koca arasındaki evlilik akdinin yasal olarak sona ermesidir. Yahudi hukuku, evliliklerin geri dönülmez bir şekilde bozulabileceğini kabul etmekte ve boşanma, bu tür durumları çözenin gerekli ve geçerli bir yolu olarak görülmektedir.

Yahudi hukukuna göre, yalnızca bir koca karısına bir “Get” (boşanma belgesi) vererek boşanmayı başlatabilmektedir. “Get”, koca tarafından yazılan, daha sonra karısına verilen ve kadının bütün erkeklerle evlenmesine izin verilen 12 satırlık resmi boşanma belgesi için Talmudik bir terimdir. Bu, yetkili bir kâtip tarafından yazılması ve bizzat veya yetkili bir kişi tarafından eşine teslim edilmesi gereken yazılı bir belge aracılığıyla yapılmaktadır. “Get” iki şahit tarafından imzalanmalı ve ilgili tarafların isimleri, boşanma tarihi ve nedeni gibi belirli ayrıntıları içermelidir.⁸³²

Yahudi hukukunda, kocanın karısına hem evlilik hakları hem de bir “Get” vermeyi reddettiği durumlardaki kadınlara “Agunah” olarak bilinmektedir. Yahudi hukuku, böyle bir kadının bir dini mahkeme aracılığıyla veya toplum içinde sosyal baskıya başvurarak bir “Get” elde etmesi için mekanizmalar sağlamaktadır.

Yahudi hukuku, boşanma sürecinin adil olmasını sağlamaya büyük önem vermektedir ve durumun böyle olmasını sağlamak için izlenmesi gereken belirli prosedürler ve gereklilikler vardır. Nitekim, evlilik kurtarılamaz durumda ise, bu durumu çözmek için boşanmayı meşru bir yol olarak kabul edilmekte ve Get'i boşanma sürecin temel bir unsuru olarak kabul edilmektedir.

⁸³² Ronald L. Eisenberg, *Jewish Traditions*, s. 67-68

C. HRİSTİYANLIK

Hristiyanlıkta boşanma, evliliğin yasal olarak sona ermesidir. Hristiyanlıkta boşanma, konuyla ilgili farklı görüşlere sahip olan farklı mezhepler ve kutsal kitap yorumlarıyla karmaşık ve sıklıkla tartışılan bir konudur. Genel olarak, evliliğe Hristiyan bakış açısı, bir erkek ve bir kadın arasında sevgiye, karşılıklı saygıya ve ortak bir inanca dayalı, ömür boyu sürecek bir bağlılık olduğu yönündedir. Ancak, Ortodoks ve Protestan kiliseleri dahil olmak üzere bazı Hristiyan kiliseleri, zina, taciz veya terk edilme gibi belirli koşullar altında boşanmaya izin vermektedir.

Kitabı Mukaddes (Yeni Ahit), Matta ve Markos İncillerinde Hz. İsa'nın öğretileri de dahil olmak üzere boşanmayla ilgili birkaç pasaj içermektedir. Hz. İsa, boşanmaya yalnızca cinsel ahlaksızlık durumlarında izin verildiğini ve boşandıktan sonra yeniden evlenmenin zina sayıldığını belirtmiştir.⁸³³ Bununla birlikte, bazı Hristiyanlar bu pasajları daha geniş bir şekilde yorumlayarak başka durumlarda da boşanmaya izin vermektedirler.

Uygulamada, Hristiyan kiliselerinin boşanmayla ilgili genellikle kendi özel kuralları ve prosedürleri vardır ve bunlar mezhepler arasında büyük farklılıklar gösterebilmektedir. Bazı kiliseler boşanmaya izin vermeden önce danışmanlık veya arabuluculuk talep edebilirken, diğerleri böyle bir gereklilik olmaksızın boşanmaya izin verebilmektedir. Bazı Hristiyan kiliselerinde evliliğin iptali de mümkündür, bu da evliliği baştan geçersiz ilan etmektedir.

⁸³³ YA, Matta 19:3-9

D. HİNDUİZM

Hinduizm’de evlilik, karı koca arasında kutsal ve ömür boyu sürecek ve ölümün ötesinde bile devam eden bir bağ olarak kabul edilmektedir.⁸³⁴ Vedik literatüründe önemli kişi olan ve Çanakya olarak bilinen Kautilya’ya göre, “onaylanmamış bir şekilde yapılan evlilik, karşılıklı rıza ile sona erebilmekte iken onaylanmış biçimlerde yapılan evlilikler çözülmemektedir.”⁸³⁵

Mayne gibi modern yazarlar bile, onaylanmış biçimlerde girilen evliliklerin gelenek dışında çözülmeyen olduğu düşüncesini takip etmekte ve aynı düşüncüyü ifade etmektedirler. Geçmiş bağlamında, hiçbir zaman sosyo-yasal olarak tanınmayan bu iki önerinin yanı sıra, başka hiçbir Şastrik metni Hindular arasında boşanmayı bir kurum olarak savunmamakta, kabul etmemekte veya bahsetmemektedir. Bu nedenle boşanma kelimesi, Şastrik hukuku ve genel olarak Hindu toplumu tarafından alt kastlar arasındaki gelenekler dışında, bölgesel veya kast temelinde yaklaşık iki bin yıldır bilinmiyordu.⁸³⁶

“Hindu Evlilik Yasası, 1955 (HMA)” kabul edildiğinde, bu, yasa koyucuların beğenisini kazanan en muhafazakâr biçimiyle, suçluluk teorisi olmuştur.⁸³⁷ Ayrıca HMA-1955, “bir tarafın evlilik haklarının iadesine ilişkin bir kararnameye veya iki yıl veya daha uzun bir süre için adli ayrılık kararına uymaması veya birlikte yaşama, iki yıl veya daha uzun bir süre boyunca devam etmemesi durumunda, karı kocadan birinin boşanma davası açabileceğini” belirtmiştir.⁸³⁸

⁸³⁴ Singh, *Unification of Divorce Laws in India*, s. 37

⁸³⁵ Agrawal, *Matrimonial Remedies Under Hindu Law*, s. 68; Banerjee, *The Hindu Law of Marriage and Stridhan*, s. 207; Derrett, “Divorce by Caste Custom”, s. 161-169.

⁸³⁶ Mayne, John D., *A Treatise on Hindu Law and Usage*, Higginbotham & Co., Madras 1906, s. 93-94.

⁸³⁷ The Hindu Marriage Act (HMA)- 1955, Sec. 13 (1) (i)-(vii).

⁸³⁸ HMA-1955, Sec. 13 (1) (viii) and (ix).

Boşanmanın suçluluk teorisi karşı tarafın suçsuz olmasını gerektirmektedir. “HMA’nın 23. bölümü, diğer tarafın suçluluğunu ortadan kaldırmayan davranışları belirtmektedir. Buna “Evlilik Yardımına Engeller (*Barriers to Marriage Assistance*)” olarak adlandırılmaktadır. Böyle bir engelin mevcut olması halinde, davacı, gerekçesini ispatlayabilse dahi, muafiyetten yararlanamaz.” Örneğin, davalının zührevi bir hastalığa sahip olduğu iddiasıyla bir dilekçe sunulmasıdır. Bununla, dilekçenin temeli tesis edilmiş olmaktadır. Ancak, davalının hastalığa davacıdan temas ettiği de tespit edilmiş olmaktadır. Dolayısıyla, bu dilekçe reddedilecektir. Dilekçenin zina gerekçesiyle açılması halinde, dilekçe sahibinin davalının zinasına yardım ettiği, desteklediği veya göz yumduğu kanıtlanırsa, dilekçe geçersiz sayılmaktadır.⁸³⁹

Tarafların gizli anlaşması veya uygun ve makul bir şekilde açıklaması olmayan bir gecikme olması durumunda da aynı hüküm geçerlidir.⁸⁴⁰ Yine, davacının aşırı derecede zor durumda olduğu veya davalının istisnai bir yoksunluk durumu kanıtlanmadıkça, evliliğin kıyılmasından itibaren üç yıllık bir süre geçmemişse, boşanma davası mahkemede geçerli değildir.⁸⁴¹ Böylece, HMA-1955 ile suçluluk teorisi uygulamaya konulmuştur.

Daha sonra, 1964’te Pencaplı bir milletvekili olan Prof. Divan Chand Sharma, boşanmanın temeli olarak evliliğin sona ermesini daha yumuşak hale getirmek amacıyla HMA-1955’te değişiklik yapmak için, özel bir üyenin yasa tasarısını hareket ettirmiştir. Prof. Sharma’nın önerisi, 1964 tarihli Hindu Evlilik (Değişiklikler) Yasasında, fazla tartışma olmaksızın kabul edilmiştir.⁸⁴²

⁸³⁹ HMA-1955, Sec. 23 (1) (a) and (b).

⁸⁴⁰ HMA-1955, Sec. 23 (1) (c) and (d).

⁸⁴¹ HMA-1955, Sec. 14.

⁸⁴² Akhtar, *Family Law on Divorce and Judicial Separation*, s. 12-13

1964 tarihli Hindu Evlilik (Değişiklikler) Yasasında alt bölüm (1A) eklenerek, taraflar arasında, adli ayrılığa karar verilmesinden sonra iki yıl veya daha uzun süre ya da evlilik haklarının iadesine karar verilmesinden sonra iki yıl veya daha uzun süre birlikte yaşamamış olmaları nedeniyle, evliliğe her iki tarafa da boşanma davası açma hakkı verdiği boşanmanın arıza teorisini tanıtıldı.⁸⁴³ V.S. Deshpande, 1964 tarihli Hindu Evlilik (Değişiklikler) Yasası’nda getirdiği şu değişiklikleri vurgulamıştır:

- i. “Değişiklikten önce, sadece masum taraf boşanma davası açma yetkisine sahipti. Ancak, değişiklikten sonra hak her iki tarafa da verilmiştir.”
- ii. “Değişiklikten önce, aleyhinde adli ayrılık veya evlilik haklarının iadesine karar verilen taraf, birlikte yaşamaya devam etmemişse veya bu kararnamelerin kabul edilmesinden sonra iki yıl veya daha fazla bir süre boyunca evlilik haklarının iadesine ilişkin bir karara uymamışsa, yanlış yapan olarak kabul edilmiştir. Bu yanlışlık, yalnızca lehine karar verilen tarafa bir dava sebebi sağladı; aleyhine karar verilen taraf bu seçeneğe sahip değildi. Yanlışlık yapanı hedef alan bu hüküm, yapıldığı değişiklikle kaldırılmıştır. Bu kararnamelerin çıkarılmasından sonra ne birlikte yaşama ne de evlilik haklarının iadesi gerçekleşmemişse, taraflardan herhangi birinin boşanma davası açabilmesi yeterli görülmektedir. Bu, tarafların adli ayrılığı ve evlilik haklarının birbirlerine iade edilememesi olgusuna yeni bir bakış açısıdır. Evliliğin sona ermesinden kimin sorumlu olduğuna bakılmaksızın, bu olgu tek başına boşanmanın gerçekleşmesini gerektiren bir durum olarak görülmektedir.”⁸⁴⁴

⁸⁴³ Singh, *Unification of Divorce Laws in India*, s. 39

⁸⁴⁴ Deshpande, V.S., “Divorce under the Hindu Marriage Act-A Conflict of Principles”, *The All-India Reporter (A.I.R.)*, Nagpur 1971, p. 113.

1976 tarihli Evlilik Hukukları (Değişiklik) Yasasına 13B bölümü eklendiğinde, boşanmanın arıza teorisi daha fazla güven kazanmıştır.⁸⁴⁵ 1976 tarihli *Hindu Evlilik (Değişiklik) Yasası*, boşanma yapısında bazı temel değişiklikler getirmiştir. Yirminci yüzyılın başından beri boşanma sebebi olan zina, terk etme ve zulüm gibi geleneksel boşanma sebepleri nihayet kabul edilmiştir. Delilik durumunda iki yıllık, öldürücü ve tedavisi olmayan hastalık durumunda üç yıllık ve zührevi hastalık durumunda üç yıllık bekleme sürelerinin tümü ortadan kaldırılmıştır.⁸⁴⁶

Bu, taraflardan birinin, kanunda tanımlandığı şekliyle deli, bulaşıcı zührevi hastalık veya öldürücü ve tedavi edilemez cüzzam olması durumunda, diğer tarafın hemen boşanma davası açabileceği anlamına gelmektedir. Evliliğin sona ermesi nedeniyle boşanma davası açma süresi, 14. maddedeki bir yıl kısıtlamasına tabi olmak üzere iki yıldan bir yıla indirilmiştir. Buna göre, taraflardan herhangi biri, adli ayrılık kararının verilmesinden itibaren bir yıl içinde yeniden birlikte yaşamamışsa veya bir yıl boyunca evlilik haklarının iadesine ilişkin karara uyulmamışsa, boşanma davası açabilmektedir.⁸⁴⁷

Hindu hukuku, boşanmanın önemli mali ve sosyal sonuçları olabileceğini kabul etmektedir ve süreç boyunca her iki tarafa da adil davranılmasını sağlamak için belirli hükümler vardır. Genel olarak, boşanma Hinduizm’de uzlaşmaz farklılıkları çözmenin meşru bir yolu olarak kabul edilirken, vurgu evliliğin kutsallığını korumaya ve mümkün olan her yerde uzlaşmayı teşvik etmeye yöneliktir.

⁸⁴⁵ Kusum, “Irretrievable breakdown of marriage: A ground for divorce”, *The Journal of the Indian Law Institute (JILI)*, Indian Law Institute, New Delhi, v. 20, 1978, p. 288-303

⁸⁴⁶ Akhtar, *Family Law on Divorce and Judicial Separation*, s. 13-14

⁸⁴⁷ Bölüm 13(A) buna göre değiştirilmiştir. Bu hüküm, Özel Evlilik Yasası-1954, Bölüm 27(2)’deki benzer hüküm ile aynı düzeye getirilmiştir.

III. BOŞAMA YETKİSİ BAKIMINDAN

A. İSLAM

İslam hukukunda, boşanma yetkisi sadece kocaya aittir. Koca boşanmak için bir sebep bulunduğunda; boşanma ancak kocanın vasiyeti ve sözleriyle gerçekleşmektedir.⁸⁴⁸ Peygamber Efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*Boşanma yetkisi kocaya aittir.*”⁸⁴⁹ Öte yandan, kadın kendi kendini boşayamaz. Ancak, kadın meşru bir sebep bulursa evliliğin sona erdirilmesi için başvuruda bulunma (hul‘) yetkisine sahiptir. Ayrıca koca, ona boşanma yetkisi vermişse (tefvîzü’t-talâk), o zaman boşanma yetkisini kullanabilmektedir.⁸⁵⁰

Ayrıca, Eşlerden biri mürted olursa veya gayrimüslim çiftten biri Müslüman olursa; bu durumda kadın mahkemeye şikâyetle bulunacaktır ve hâkim aralarında ayrılık kararı verecektir. Ancak, fakihlerin bu sebepler konusunda farklı görüşleri vardır.⁸⁵¹

B. YAHUDİLİK

Tevrat’ın Tesniye’ye göre, boşama yetkisi sadece kocaya aittir; karının bir yetkisi yoktur. Tevrat hukukunun Talmudik anlayışına göre, koca tarafından tek taraflı boşanma yetkisi vardı, ağır kusur halleri dışında karısı tarafından boşanma yetkisi yoktu.⁸⁵² Yahudi hukukundaki çoğunluk görüşü, Tevrat hukukuna göre ketuba hakkının bulunmadığını

⁸⁴⁸ el-Maragî, *Ez-zivac ve’t-Talâk fî Cemî’i’l-edyân*, s. 219; *Kitab el-Fıkh el-Müeyssir*, s. 313

⁸⁴⁹ İbn Mâce, *Talâk*, 2081

⁸⁵⁰ İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehid ve nihâyetü’l-muktesid*, s. 78; el-Maragî, *Ez-zivac ve’t-Talâk fî Cemî’i’l-edyân*, s. 220-221; *Kitab el-Fıkh el-Müeyssir*, s. 311-312

⁸⁵¹ İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehid*, s. 78; *Kitab el-Fıkh el-Müeyssir*, s. 311-313; el-Maragî, *Ez-zivac ve’t-talâk fî Cemî’i’l-edyân*, s. 219-221

⁸⁵² Broyde, *Marriage, Divorce, and the Abandoned Wife in Jewish Law*, s. 17

savunmaktadır. Azınlık görüşü ise, bakire gelinler için ilk evliliklerle sınırlı olan ketuba hakkı olduğu yönündedir.⁸⁵³

Tevrat hukukuna göre, evlilikten çıkmak, evliliğe girmekten büyük ölçüde farklıydı. Her iki tarafın rızasını gerektirmezdi. Evlilik, yalnızca koca bitirmek istediğinde sona erebilirdi. Böylece, Tevrat kuralları şu şekilde ortaya çıktı: Kocanın tek taraflı boşanma hakkı vardı ve bazı evliliklerde kusur olmaksızın ketuba ödemek zorundaydı.⁸⁵⁴

Yahudi kanunu yazılı hale gelir gelmez, tüm gelinler için ketuba kavramı geliştirildi ve hahamların fermanıyla bu, tüm evlilikler için bir gereklilik haline geldi.⁸⁵⁵ Haham döneminde Talmud kuralları şöyle idi: Kocanın tek taraflı boşanma hakkı vardı ve kusuru olmaksızın mehir ödemek zorundaydı, Taraflarca belirlenecek ketuba ile karşılıklı rıza ile boşanma söz konusuydu, “Ağır” kusurun mahkeme kararıyla boşanma hakkı vardı: Karı tarafından işlenirse ketuba alamazdı; koca tarafından işlenirse ketuba ödemeliydi.⁸⁵⁶

Talmud döneminin bitiminden kısa bir süre sonra, o zamanın hahamları (*Geonim*), bir kadının boşanma davası açma hakkını büyük ölçüde artırmak için Yahudi hukukunun temel anlayışını değiştirmiş veya yeniden yorumlamıştır.⁸⁵⁷ Ancak, çağdaş Yahudi düşüncesinde boşanma, kocanın yanı sıra belirli koşullar altında kadının hakkından da olabilmektedir.⁸⁵⁸

Yahudi hukukuna göre sadece bir koca, karısına “Get” (boşanma belgesi) vererek boşanma işlemleri başlatabilmektedir. “Get”, yasal boşanma belgesi niteliğindedir ve eşe teslim edildikten sonra boşanma kesinleşmiş sayılmaktadır. Ancak koca, karısına bir “Get” vermeyi

⁸⁵³ EA, Tesniye 22: 13-19, 28-29

⁸⁵⁴ Breitowitz, *Between Civil and Religious Law: The Plight of the Agunah in American Society*, s. 9.

⁸⁵⁵ BT, Yebamoth 85b

⁸⁵⁶ Şulhan Aruh, Eben Ezer 119: 6; bkz. Broyde, *Marriage, Divorce, and the Abandoned Wife in Jewish Law*, s. 18

⁸⁵⁷ Breitowitz, *Between Civil and Religious Law*, s. 50-53

⁸⁵⁸ Taha, *Nijamü'l-Usre fi'l Yahudiyye ve'n-Nesraniyye ve'l-İslam*, s. 137-140

reddederse, bir dini mahkeme müdahale edebilmektedir ve kocaya bunu emredebilmektedir. Bu bir “reddetme” davası olarak bilinecektir.

C. HRİSTİYANLIK

Kutsal metinlere göre, Hristiyanlıkta karı veya koca olsun, masum taraf kilise mahkemesine boşanma davası açabilmektedir.⁸⁵⁹ Bazı Hristiyan mezhepleri, boşanmaya yalnızca zina veya taciz durumlarında izin verilmesi gerektiğine inanırken, bazıları ise başka durumlarda da boşanmaya izin verilebileceğine inanmaktadır.

Genel olarak Hristiyanlıkta, karı veya koca, kimin boşanma hakkına sahip olduğu konusunda herkese uyan tek bir cevap olmasa da çoğu Hristiyan mezhepleri evliliği kutsal bir antlaşma olarak görmekte ve çiftleri boşanmayı düşünmeden önce sorunlarını çözmeye ve danışmanlık almaya teşvik etmektedir.

D. HİNDUİZM

1955 tarihli Hindu Evlilik Yasası’nda hem kocanın hem de karının boşanma yetkisi bulunmaktadır; ancak prosedür ve ön koşullar cinsiyete göre değişebilmektedir. Erkekler için, eşlerine yazılı bildirimde bulunarak ve mahkemeden yasal boşanma kararı talep ederek boşanma başlatma hakları bulunmaktadır. Bazı durumlarda tarafların karşılıklı rızası ile de boşanma kararı alınabilmektedir. Kadınlar için boşanma süreci daha karmaşıktır. Kadın Hindu Evlilik Yasası tarafından belirtilen zulüm, zina, terk edilme gibi sebeplere dayalı olarak mahkemeden bir boşanma kararı için talep edebilmektedir.

⁸⁵⁹ YA, Markos, 10:11-12; YA, Luka, 16:18; YA, 1. Korintliler, 6:9-10; YA, Matta, 19:9

IV. BOŞANMA ÇEŞİTLERİ BAKIMINDAN

Boşanma, birçok dinde karmaşık ve hassas bir konudur ve boşanmanın sınıflandırılması ve kuralları, dine ve o din içindeki mezhebe bağlı olarak büyük farklılıklar gösterebilmektedir. İslam, Yahudilik, Hristiyanlık ve Hinduizm'deki boşanma çeşitleri aşağıda listelenmiştir.

A. İSLAM

İslam aile hukukunda boşanma, kelime uygulaması, sonucu, özelliği, kocanın iradesi ile boşanma veya kadının talebi ile boşanma gibi farklı açılardan farklı çeşitlere ayrılmıştır.

Kelime Uygulaması Açısından: İslam hukukunda boşanma, kelime uygulaması açısından “sarih” ve “kinaye” olarak ikiye ayrılmaktadır. Fakihler hem lafzı hem de terminolojik olarak, sadece talâk için geçerli olan ve niyet olmaksızın boşamanın şer’i hükmüne dayanan sözlerle talâk verilmesine ‘sarih talâk’ denildiği konusunda ittifak etmişlerdir.⁸⁶⁰ Hanefî hukukçulara göre, “Sarih lafızlarla olan boşamanın ric’î yani iddet içinde yeni bir akde gerek kalmaksızın evliliğe dönülebilir bir boşama olduğu kanaatindedirler. Böyle bir boşamada, niyet yoksa veya tek boşama niyeti varsa, bir talâk ric’î geçerli olmaktadır; İki talâk kastedilirse, yalnız bir talâk sahih olmaktadır. Ancak, üç talâk kastedilirse, üç talâk gerçekleşmektedir.”⁸⁶¹ Ancak Mâlikî mezhebine göre, kişinin niyet ettiği talâk sayısı geçerli olacaktır.⁸⁶²

⁸⁶⁰ İbn Abidîn, *Reddu'l-Muhtâr*, c. 4, s. 457; el-Kudûrî, *Muhtasarü'l-Kudûrî*, s. 155; eş-Şirbînî, *Mugnî el-Muhtâc*, c. 3, s. 369; en-Nesefî, *Kenjüd-Dakâik*, s. 270

⁸⁶¹ el-Kudûrî, *Muhtasarü'l-Kudûrî*, s. 155; en-Nesefî, *Kenjüd-Dakâik*, s. 270; İbn Kudame, *el-Mugni*, s. 463; el-Merginânî, *el-Hidâye*, c. 3, s. 143-144

⁸⁶² İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, s. 88

Kinaye talâk ise, “kocanın karısına hem talâk hem de diğer anlamlara ifade edebilen ve asıl maksadın ancak niyetle anlaşılabilceği kelimelerle boşanmasıdır.”⁸⁶³ Kinaye sözü ile boşanmada niyet yoksa, çevredeki durum ve belirtilerin niyetin yerine geçip geçmeyeceği konusunda imamlar arasında görüş ayrılığı vardır. “Hanefiler ve Hanbelîlerin çoğuna göre, kinaye kelimesi ile boşamada, çevredeki durum ile niyet aynıdır. Durumlar niyetin yerine geçmektedir. Meselâ, birisi kızarak veya hanımının ricasına cevaben ona ‘Git, ailene katıl’ derse, kasıtsız da olsa boşama gerçekleşmektedir. Öte yandan, Mâlikî, Şâfiî ve bazı Hanbelîlere göre, bu durumda, çevredeki durum ve belirtilerinin kabulü yoktur. Onlara göre talâk, niyet olmadan sadece kinaye sözü ile geçerli olmamaktadır.”⁸⁶⁴

Dönüşlü Olup Olmaması Bakımından: İslam hukukunda boşanma, iddet içerisinde kocanın hanımına dönüp dönememesi sonucu bakımından “ric’i” ve “bâin” olarak ikiye ayrılmaktadır. “Kocaya, iddet süresi içinde tek taraflı olarak boşadığı karısına, yeni bir nikah akdine gerek kalmaksızın ve mehri geri ödemeksizin, geri dönme imkânı veren talâk ric’î olarak adlandırılmaktadır.”⁸⁶⁵ Koca, geri dönme iradesini sözlü olarak bildirebileceği gibi, sarılma, öpme gibi aşk veya cinsellik içeren davranışlarla da gösterebilmektedir. Öte yandan, iddet süresinde dönüş olmazsa, talâk bâin olmaktadır.⁸⁶⁶

Bâin talâk, tarafların tekrar bir araya gelebilmesi için yeni nikâh akdinin gerekli sayıldığı boşamadır.⁸⁶⁷ İslam hukukuna göre, “talâk sayısının bir veya iki olması halinde buna küçük ayrılık (*el-beynûnetü’s-suğrâ*) denmektedir ve taraflar ister iddet süresi içinde ister iddet

⁸⁶³ el-Kudûrî, *Muhtasarü'l-Kudûrî*, s. 155; İbn Kudame, *el-Mugni*, s. 359-360

⁸⁶⁴ İbn Kudame, *el-Mugni*, s. 359-361; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, s. 89; el-Merginânî, *el-Hidâye*, s. 174-176

⁸⁶⁵ el-Kudûrî, *Muhtasarü'l-Kudûrî*, s. 159; bkz. İbn Kudame, *el-Mugni*, s. 547-548; es-Serahsî, *El-Mebsût*, c. 6, s. 19

⁸⁶⁶ el-Merginânî, *el-Hidâye*, s. 215; Yaman-Çalış, *İslam Hukukuna Giriş*, s. 191

⁸⁶⁷ Şa'ban, *ez-Zevâc ve't-Talâk fi'l-İslâm*, s. 106; Ebû Zehrâ, *el-Ahvâlü's-Şahsiyye*, s. 315-316; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, s. 71-72

bitiminde yeni nikâh akdiyle tekrar bir araya gelebilmektedir.” Öte yandan, “talâk sayısının üçe ulaşması durumunda meydana gelen ayrılığa büyük ayrılık (*el-beynûnetü'l-kübrâ*) adı verilmektedir ve kadın başka bir erkekle evlenip boşanmadan eski kocasıyla yeniden nikâhlanamamaktadır.”⁸⁶⁸

Cumhura göre, koca karısını boşarken üç talâk zikrederse, üç talâk da sahih olmaktadır. Eğer iki talâk zikrederse, o zaman iki talâk tesirli olmaktadır. Koca karısına, “أنت طالق أكبر الطلاق” veya “أنت طالق أغلظه” yani “sen boşanmışsın, en büyük boşanma”, söylemekteyse ve bununla üç talâk niyet ederse, üç talâk geçerli olmaktadır; aksi takdirde bir bâin talâk geçerli olmaktadır.⁸⁶⁹

Sünnete Uygun Olup Olmaması Açısından: İslam hukukunda boşanma, sünnete uygun olup olmaması açısından “sunni” ve “bid’i” olarak iki çeşide ayrılmıştır. Hanefiler sünni talâk’ı, ‘Ahsen’ ve ‘Hasen’ olmak üzere iki kategoriye ayırmışlardır. Hasan ve ahsan, her iki talâk da cumhura göre Sünni talâk’a dahildir; onlara göre, sünni talâk tek çeşittir. İslam hukukunda, sünnet usulüne göre boşama yapılırsa buna sünni talâk denmektedir. Abdullah b. Mes’ûd (r.a.) sünni boşanma hakkında şöyle ifade etmiştir: “*Sünnete uygun talâk, kişinin hanımını temiz iken ve cinsel ilişkide bulunmaksızın bir talâk ile boşamasıdır. Kadın tekrar hayız olup temizlenince ikinci talâkı verir. Tekrar hayız görüp temizlenince de tekrar üçüncü talâkı verir. Sonra da kadın iddet süresini bekler.*”⁸⁷⁰

Ahsen talâk, “kocanın karısına, cinsel ilişki de bulunmadığı bir temizlik döneminde bir ric’i talâk vermesi ve kadını iddet tamamlanıncaya kadar serbest bırakması” anlamına

⁸⁶⁸ Ebû Zehrâ, *el-Ahvâlü’ş-Şahsiyye*, s. 316; eş-Şirnabasi, *Ahkamü’l Usrah fi’ş-Seriah el-İslamiyye*, s. 254

⁸⁶⁹ İbn Kudama, *El-Mugni*, s. 538-539

⁸⁷⁰ Nesâî, *Talâk*, 3423

gelmektedir.⁸⁷¹ Hasen talâk, “kocanın karısına, cinsel ilişki de bulunmadığı üç temizlik döneminde üç talâk vermesini ve kadın hayızlı değilse, üç ayda üç talâk vermesini” ifade etmektedir.⁸⁷² Pişmanlık duymamak, ortaya çıkabilecek barış fırsatlarını değerlendirebilmek için boşamaların sünnet üzere yapılması hem dini hem de dünyevi açıdan yararlı görülmektedir.⁸⁷³

Öte yandan Bid’i talâk Sünni talâkın tam tersidir. İslam hukukunda, “kadın, hayızlı iken veya temizlik devresinde cinsel ilişkide bulunduktan sonra boşanırsa veya bir temizlik devresinde birden fazla boşama hakkı kullanılırsa”, buna bid’i talâk denmektedir.⁸⁷⁴ Fakihler, bid’i boşamayı geçerli olarak kabul etmektedir. Bununla birlikte, bu çeşit boşama sünnete aykırı olup haram olduğu için bu yola başvuru yapan kişi günahkâr olmaktadır.⁸⁷⁵

İslam hukukuna göre, yukarıda bahsedilen boşanma çeşitlerinin tümü “kocanın iradesi ile boşanma” kapsamındadır. Bununla birlikte bazı durumlarda kadının girişimiyle de boşama vaki olabilmektedir. Bu yollardan birisi de kadının belli bir bedel üzerinde kocası ile anlaşma yaparak boşanmaktır. “Kadının talebi ile boşanma” çeşidi “hul” ve “tefvîzü’t-talâk” olarak iki kısmına ayrılmıştır.

Hul’: Hul’, kadının kocasına belli bir bedel vermesi karşılığında kocanın ayrılmayı razı olması üzerine evlilik bağından kurturulmasıdır.⁸⁷⁶ İslam hukukunda, Hul’ geçerli olabilmesi için kocanın boşama ehliyetine sahip olması yeterlidir. Öte yandan kadın, bu onun

⁸⁷¹ el-Kudûrî, *Muhtasarü’l-Kudûrî*, s. 154; en-Nesefî, *Kenjüd-Dakâik*, s. 269

⁸⁷² el-Kudûrî, *Muhtasarü’l-Kudûrî*, s. 154; el-Merginânî, *el-Hidâye*, s. 130

⁸⁷³ Acar, *İslam Aile Hukuku*, s. 251

⁸⁷⁴ İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-Müctehid*, s. 74; en-Nesefî, *Kenjüd-Dakâik*, s. 269; el-Kudûrî, *Muhtasarü’l-Kudûrî*, s. 154; el-Merginânî, *el-Hidâye*, s. 132

⁸⁷⁵ İbn Abidîn, *Reddu’l-Muhtâr*, s. 434-437; el-Kudûrî, *Muhtasarü’l-Kudûrî*, s. 155

⁸⁷⁶ Atar, Fahrettin, “Muhâlea”, *DİA*, c. 30, s. 397; en-Nesefî, *Tıbetü’t-Talebe fî’l-İstılâhâtî’l-Fıkhiyye*, s. 154

varlıklarını düşüren bir tasarruf olduğu için, tam ehliyetli yani akıllı, ergin ve reşit olmalıdır. Karşılıklı rıza ile böyle bir boşama, bir bâin talâk olarak kabul edilmektedir.”⁸⁷⁷

Tefvîzü't-Talâk: Tefvîzü't-talâk, kocanın karısına “boşanma işi senin kendi elindedir” veya “istersen boşanabilirsin” ya da “sen muhayyersin” gibi ifadelerle evliliğin herhangi bir aşamasında karısına tercih hakkı vermesi anlamına gelmektedir. Bu ifadelerle koca, üç talâka niyet etmiş olsa da kadın kendisine verilen bu yetkiyle üç talâkla boşanamamaktadır. Çünkü kadına boşama yetkisinin devredilmesi onun eşinden kurtulması amacına yöneliktir. Kadının kurtulması, bir bain talâkla mümkündür. Daha fazlasına ihtiyaç bulunmamaktadır.⁸⁷⁸

Tefrik: İslam hukukuna göre bu çeşitlerin dışında, hâkim tarafından belirlenen “tefrik” denilen bir adli/kazai boşanma da vardır. “Tefrik”, bir hukuki terim olarak, mahkeme kararıyla gerçekleşen boşanmaları ifade etmektedir. Tefrikle ilgili nedenler söz konusu olduğunda hâkimin hareket alanı çok sınırlıdır. Hâkim, tefrik için gerekçeler belirledikten sonra adli boşanma (tefrik) kararı vermek zorundadır.⁸⁷⁹

Hâkimin ayrılma kararı vermesi (tefrik’in sonucu) üzerine müçtehitler, bu kararın talâk sayısına etki edip etmeyeceği konusunda ihtilaf etmişlerdir. Hanefî ve Mâlikî mezhebine göre, “bu şekilde meydana gelen ayrılıkla bir bâin talâk oluşmaktadır. Hâkim tarafları koca adına ayırdığı için onun davranışı kocanın boşaması olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca, hâkimin eşleri ayırmasındaki amaç, mevcut zararı önlemek olduğu için bu amaç ancak bâin talâk ile gerçekleşebilmektedir”. İmam Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel, bu ayrılığı bir fesih olarak kabul etmektedir. Çünkü bu ayrılık, kadın tarafından gerçekleştirilmektedir. Onlara göre,

⁸⁷⁷ el-Merğînânî, *el-Hidâye*, c. 2, s. 13; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, s. 57

⁸⁷⁸ Şa'bân, *el-Ahvâlü's-Şahsiyye*, s. 431; İbnu'l-Hümâm, *Fethü'l-Kadîr*, s. 432

⁸⁷⁹ Acar, “Tefrik”, s. 277-279; Aydın, *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku*, s. 43

“kadının isteği üzerine meydana gelen boşamanın sonucu talâk yerine fesih” olarak kabul edilmektedir.⁸⁸⁰

B. YAHUDİLİK

Yahudiliğin kutsal metinlere göre, boşanmanın herhangi bir çeşidi yoktur. Ancak, çağdaş Yahudi hukukunda bunun çeşitleri bulunmaktadır. Bunlar, “karşılıklı anlaşma ile boşanma”, “kocanın hakkı olduğunda boşanma”, “kadının hakkı olduğunda boşanma” ve “mahkeme tarafından zorlanan boşanma” gibi dört çeşide ayrılmıştır. Yahudi hukukuna göre, “karşılıklı anlaşma ile boşanma” hariç diğer boşanma çeşitleri geçerli olabilmesi için belirli nedenleri bulunmalıdır.⁸⁸¹

C. HRİSTİYANLIK

Hristiyanlık'ta, İslam ve Yahudilik gibi, boşanmayı sınıflandırılmamıştır. Ancak Hristiyan mezheplerde, çağdaş Hristiyan hukuklarına göre, durumlara bağlı olarak boşanmanın çeşitleri bulunmaktadır.

Katolik Hristiyan bakış açısına göre, bir evlilik ancak eşlerden birinin ölümüyle sona erebilmektedir. Bu fikir, evlilik sözleşmesinin bozulmadan kalması gerektiğini ve boşanmanın bir seçenek olmadığını savunmaktadır. Ayrıca zina, Katoliklikte çiftlerin ayrılma sebebidir. Ancak bu boşanma anlamına gelmemektedir; bunun yerine sadece eşlerin ayrı yaşamalarına izin vermektedir. Katolik kilisesinde, boşanmaya izin verilmemekte iken

⁸⁸⁰ Acar, *İslam Aile Hukuku*, s. 303

⁸⁸¹ Mielziner, *The Jewish Law of Marriage and Divorce*, s. 121

eşler arasında fiziksel ayrılık ve evliliğin feshi (iptal edilmesi) olarak iki kavramını izin verilmektedir.⁸⁸²

Fiziksel ayrılık, eşlerin barınma, yatak takımları, sofra ve çeşitli konularda yaşamlarına ilişkin her şeyde, evlilik bağıını sürdürürken, ortak yaşamalarının sona ermesi anlamına gelmektedir. Hüküm verilmedikçe bu ayrılık kesinleşmemektedir ve bir sebep bulunmadıkça hüküm verilmemektedir. Fiziksel ayrılık, süresi bakımından “kalıcı ayrılık” ve “geçici ayrılık” olarak ikiye ayrılmaktadır.⁸⁸³

Ayrıca evliliğin feshi (iptal edilmesi), “bir Katolik Kilise mahkemesinin Kilise yasalarına göre geçerli olduğu düşünülen bir evliliğin, bağlayıcı bir birlik için gerekli olan temel unsurlardan en az birinin aslında eksik olduğunu beyan etmesidir. İptal beyanı, belirli bir birliğin geçerli bir evlilik birliği olmadığına dair bir Katolik mahkemesi tarafından verilen resmi bir karardır. İptal davası açılabilmesi için evlilik akdinde bir kusurun bulunması gerekmektedir.”⁸⁸⁴ Genel olarak, evlilik tamamlanmamışsa iptali daha kolay olmaktadır. Bir iptal, evliliğin kutsallığının geçersiz olduğuna karar vermektedir.

Ortodoks Kilisesinde, geçerli bir boşanmanın temeli, İncil’in öğretileri ve Pavlus’un yorumlarına dayanmaktadır. Bu kilisede boşanmayı “ahlaki sebeplerle boşanma” ve “dini sebeplerle boşanma” olarak ikiye ayırmıştır.

Protestan kilisesinde, belirli durumlarda boşanmaya izin vermekle beraber bazı durumlarda fiziksel ayrılığa da izin vermektedir. Protestan kilisesinin mezheplerinin çoğu boşanmanın

⁸⁸² Şahin, Hasan, “İslamiyet Öncesi Dönemde Yahudi ve Hristiyanlarda Nikâh Algısı”, *İBAD*, Samsun 2016, sy: 2, s. 118-147.

⁸⁸³ Taha, *Nijamü'l-Usre fi'l Yahudiyye ve'n-Nesraniyye ve'l-İslam*, s. 149.

⁸⁸⁴ Britannica, The Editors of Encyclopaedia, “Annulment”, *Encyclopedia Britannica*, 3 Dec. 2019, <https://www.britannica.com/topic/annulment>, [Erişim Tarihi: 11.02.2023]

arzu edilmeyen bir şey olduğunu öğretmektedir. Ancak, evliliği kurtarmaya yönelik diğer tüm girişimler başarısız olduğunda ve çocukların çıkarları ve geleceği ile ilgili özen gösterildiğinde son çare olarak görülüp boşanmaya izin vermektedir.

Bununla birlikte fiziksel ayrılık, eşlerin aralarındaki uyumsuzluk nedeniyle birbirinden ayrılmasıdır. Fiziksel ayrılık, boşanmadan farklıdır. Bu ayrılık, eşler birbirinden uzaklaşır uzaklaşmaz barışma ile biten bir dönemdir; boşanma ise, mahkeme kararıyla eşlerin tam olarak ayrılmasıdır.⁸⁸⁵

D. HİNDUİZM

Hinduizm’de boşanma, genellikle, çiftin birbirlerine ve topluma karşı yükümlülüklerini yerine getirememesi olarak kabul edilmektedir ve Hindu Evlilik Yasası tarafından yönetilmektedir. Hindu Evlilik Yasası, Hinduizm’deki boşanmayı şu iki çeşide ayırmıştır: 1) Karı-kocanın karşılıklı rıza ile boşanma; bu, evliliği dostane bir şekilde feshetmeyi kabul eden her iki taraf tarafından başlatılan bir boşanmadır. 2) Çekişmeli boşanma; bu ister karı ister koca olsun, bir tarafın diğer tarafın evlilik sözleşmesinin şartlarını ihlal ettiğini iddia ederek başlattığı bir boşanmadır.

V. BOŞANMA NEDENLERİ BAKIMINDAN

Farklı dinler, bir evlilik ilişkisi kurtarılamayacak durumda olduğunda, çeşitli nedenlere dayanarak boşanmayı son çare olarak kabul etmektedir. İslam, Yahudilik, Hristiyanlık ve Hinduizm’de boşanma nedenleri aşağıda sıralanmıştır.

⁸⁸⁵ el-Maragî, *Ez-zivac ve’t-talâk fi Cemî’i’l-edyân*, s. 346-347.

A. İSLAM

İslam hukukunda, boşanma hakkı temelde kocaya aittir. Koca herhangi bir nedenle “talak” kelimesi veya talâk anlamına gelen kinaye kelimeleri dile getirerek boşanma hakkı kullanabilmektedir. Bununla birlikte, bazı durumlarda kadının girişimiyle de boşanmanın vaki olabilmektedir. Bu yollardan birincisi de, “*Hul*” olarak adlandırılan, kadının belli bir bedel üzerinde kocası ile anlaşma yaparak boşanmaktır. İkincisi ise, Kocanın, kendisine ait olan boşama yetkisini karısına devretmesidir. Bu işleme, “*Tefvîzü’t-talâk*” denmektedir. Koca, bunu evlilik akdi sırasında veya dilediği zaman yapabilmektedir. Kadın, dilediği zaman hâkimin hükmüne ihtiyaç olmaksızın bizzat veya vekili aracılığıyla boşanma iradesini açıklayarak kocasından ayrılabilir.⁸⁸⁶

Ayrıca İslam hukukunda, “*Tefrik*” denilen adli ve kazai bir boşanma da vardır. “Tefrik” terimi, mahkeme kararıyla gerçekleşen boşanmaları ifade etmektedir. Bir boşanma Tefrik olabilmek için ya da mahkemeden tefrik üzerine bir karar alabilmek için bazı nedenleri bulunmalıdır. Tefrik için bulunması gereken nedenleri şunlardır:

Kocanın Hastalığı ve Bedensel Kusuru: “Hanefilere göre, hastalık veya beden kusurun nikahtan sonra meydana gelmekte ise, kadın tefrik talebinde bulunamamaktadır. Şâfiî ve Hanbelilere göre, hastalık evlilikten sonra meydana gelmesi halinde de kadın tefrik talebinde bulunabilmektedir. Mâlikîlere göre ise, kadının tefrik talebinde bulunması ancak hastalığının cinsel ilişkiden önce ortaya çıkmış olması halinde mümkündür.”⁸⁸⁷

⁸⁸⁶ el-Merğînânî, *el-Hidâye*, c. 2, 13; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, s. 57; Acar, *İslam Aile Hukuku*, s. 303-304

⁸⁸⁷ Acar, *İslam Aile Hukuku*, s. 277

Kocanın Karısının Nafakasını Temin Edememesi: Evlilikte karısına nafaka ödemekle yükümlü olan koca, bazen yoksulluktan, bazen de zengin olmasına rağmen dikkatsizlik ve ihmal nedeniyle kasttan bu yükümlülüğünü yerine getirememektedir. Hanefiler böyle bir durumda izin vermezken, diğer mezhepler kadının mahkemeye boşama talebinde bulunmasına izin vermektedir.⁸⁸⁸

Kocanın Karısıyla Şiddetli Geçimsizliği ve Kötü Davranması: Mâlikîlerle Şâfiîlerin bir görüşüne ve Hanbelîlerin iki rivayetten birine göre, kocanın şiddetli geçimsizliği ve kötü davranmasından zarar gören kadın tefrik için hâkime başvurabilmektedir. Hanefilerle Şâfiîlerin tercih edilen görüşüne ve Hanbelîlerin bir rivayete göre, bir kadın böyle bir nedenle tefrik için hâkime başvuru yapamamaktadır. Ancak, Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi, Mâlikîlerin içtihadını kabul etmiştir.⁸⁸⁹

Kocanın Kaybolması: İslam hukukuna göre, kocanın kaybolması halinde iki durum söz konusu olabilmektedir; Gâiplik ve Mefkûdlük. “Evini terk edip giden ve yaşadığı bilindiği halde evine uğramayan kimseye, *Gâip* denmektedir”. Buna karşılık, “Kaybolan ve kendisine ulaşılamayan, ne halde olduğu yani ölü mü diri mi olduğu bilinmeyen kişiye, *Mefkûd* denmektedir”.⁸⁹⁰

Gâiplik: Mâlikîler ve Hanbelîlere göre, “Geçerli bir sebep olmaksızın evini terk edip giden kişinin yeri bilinmekte ise ve karısı tefrik davasıyla mahkemeye başvurmuşsa hâkim, belli bir süre tahdit ederek kocaya ya evine dönmesini ya da karısını yanına almasını haber vermektedir. Belirlendiği süre sonunda, aynı durum devam ederse hâkim evliliğe son

⁸⁸⁸ el-Merginânî, *el-Hidâye*, s. 41; İbn Kudame, *el-Mugni*, s. 162; Hallaf, *Ahkâmü'l-Ahvâlî'sh-Şahsiyye*, s. 159

⁸⁸⁹ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, s. 81; Acar, *İslam Aile Hukuku*, s. 293; el-Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, s. 271; Şa'bân, *el-Ahvâlî'sh-Şahsiyye*, s. 485; Acar, *İslam Aile Hukuku*, s. 292-293; *Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi*, md. 130

⁸⁹⁰ en-Nesefî, *Tilbetü't-Talebe*, s. 212; İbn Kudame, *el-Mugni*, s. 105

vermektedir. Kocanın yeri bilinmemekte ise ve ayrılık üzerinden bir yıl geçmiş olursa, kadının talebi üzerine tefrik kararı verilmektedir.”⁸⁹¹ Ancak, Hanefiler, bu durumu bir tefrik sebebi olarak saymamaktadır.⁸⁹²

Mefkûdluk: Mâlikîlere göre, “koca, Müslüman bir ülkede kaybolursa karısının dört yıla kadar, düşman bir ülkede kaybolursa kocanın akranelarının yaşına kadar, Müslümanlarla kâfirler arasındaki savaşta koca kaybolursa bir yıl beklemesi gerekmektedir. Ancak, İki Müslüman grubu arasındaki savaşta koca kaybolursa ve savaş bittikten sonra kocadan hiçbir iz bulunamazsa, kadın savaş gününden itibaren vefat iddeti beklemeye başlamaktadır.”⁸⁹³

Hanefilerle Şâfiîlerin yeni görüşüne göre, “kaybolma çeşitler (mekûd ve gâiplik) arasında fark yoktur. Bazı Hanefilere göre, böyle durumdaki kadının bekleme süresi doksan yıl iken bazılarına göre yüz yirmi yıldır.”⁸⁹⁴ Saîd b. Müseyyeb’e göre, “savaşta mefkud olan kocanın karısı, bir yıl beklenmelidir. Savaş dışında başka nedenlerde kaybolan için dört yıl beklenmelidir.”⁸⁹⁵

Kocanın Hapsedilmesi: Hanefiler ve Şâfiîler bu durumu tefrik’in bir nedeni olarak kabul etmezken Mâlikîler ve bazı Hanbeliler bunu kabul etmektedir. Onlara göre, kocasının hapsedilmesinden dolayı zarar gören kadın, hâkimden tefrik talebinde bulunabilmektedir. Kocasından ayrı kalan bir kadının ayrılıktan zarar göreceği süre Mâlikîlere göre bir yıl, Hanbelilere göre ise altı aydır.”⁸⁹⁶

⁸⁹¹ Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, İz yayıncılık, İstanbul, c. 1, s. 316; Yaman-Çalış, *İslam Hukukuna Giriş*, s. 194

⁸⁹² İbn Kudame, *el-Mugni*, c. 11, s.248; el-Haskefî, ed-Durrul Muhtar, s. 361

⁸⁹³ el-Mevsûatü'l-Fıkhıyye, s. 269

⁸⁹⁴ el-Mevsûatü'l-Fıkhıyye, s. 268; İbnu'l-Hümâm, *Fethü'l-Kadîr*, s. 146-147; eş-Şevkani, *Kitabü's-Seylû'l-Cerrâr*, s. 250

⁸⁹⁵ el-Mevsûatü'l-Fıkhıyye, s. 268-269

⁸⁹⁶ Acar, *İslam Aile Hukuku*, s. 286-287

Liân: İslam hukukunda, tefrik sebeplerinden biri olan Li'an, "Kocanın karısını zina etmekle itham etmesi ancak bu iddiasını dört şahitle ispat edememesi halinde mahkeme huzurunda özel bir şekilde eşlerin yemin etmeleri" anlamına gelmektedir."⁸⁹⁷ Kur'an'ı Kerim'de Liân'ın hem delili hem de şeklini şöyle oluşturmaktadır:

*"Kendi karılarına zina suçu atıp da kendilerinden başka şahitleri de bulunmayan kimselerden her biri ise kendisinin doğru söyleyenlerden olduğuna dair dört defa Allah'a yemin ederek şahitlik etmelidir. Beşinci defa da eğer yalan söyleyenlerden ise Allah'ın lanetinin kendi boynuna olmasını ifade etmelidir. Kadının dört defa: "Allah'a yemin ederim ki, o muhakkak yalancılardandır" diye şahitlik etmesi kendisinden cezayı kaldırmaktadır. Beşincisinde ise, eğer o (kocas) doğru söyleyenlerden ise, Allah'ın gazabının kendi üzerine olmasını istemektedir."*⁸⁹⁸

Kocanın, karısını zina ile suçlayarak mahkeme kararıyla boşanabileceği kabul edildiğinden, kadının kocasının başka kadınlarla ilişkisi olduğu iddiasıyla kocasına karşı boşanma davası açabilmesi gerekmektedir. Çünkü kocasının başka kadınlarla cinsel ilişkiye girmesi kadın için kabul edilemez ve küçük düşürücüdür. Kocasının zina ettiğini ispat edememekle birlikte, kadının da iddiasını ispat etmesi durumunda kocasından boşanabileceği kabul edilmelidir. Kadının boşanma talebini kabul etmek liân ayetinin mantığını izlemektedir.⁸⁹⁹

Îlâ: İslam hukukunda, "kocanın hastalık veya yolculuk gibi dini bir sebep olmaksızın karısıyla dört ay veya daha fazla cinsel ilişkiye girmeyeceğine dair Allah adıyla yemin etmesine" îlâ denmektedir.⁹⁰⁰ Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de, îlâ ile ilgili hükmü şu şekilde

⁸⁹⁷ en-Nesefi, *Tilbetü't-Talebe*, s.158; *el-Mevsûatü'l-Fıkhiyye*, c. 35, s. 246

⁸⁹⁸ Nûr, 24/6-9

⁸⁹⁹ Acar, *İslam Aile Hukuku*, s. 302

⁹⁰⁰ en-Nesefi, *Tilbetü't-Talebe*, s. 156; Döndüren, "Îlâ", s. 61-62

düzenlemektedir: “Kadınlarına yaklaşmamak için yemin eden erkeklerin dört ay beklemeleri gerekmektedir. Şayet (yeminlerinden) dönerlerse, (bilsinler ki) şüphesiz Allah, çok bağışlayan ve çok merhamet edendir. Ancak, eğer boşanmaya karar verirlerse, (bilsinler ki) şüphesiz Allah, (söylediklerini) çok iyi işitmektedir ve (kurduklarını) çok iyi bilmektedir.”⁹⁰¹

Bu âyete bağlı olarak, yeminden dönmek veya dönmeden boşamak, ikisi de mümkün olmaktadır.

Îlâ müddeti tamamlanır ve erkek, yeminin üzerinden dört ay geçtiği halde hala ilişkide bulunmamışsa bu tavır kocanın karısını boşamaya niyetli olduğunu işaretler. Hanefilere göre, dört aylık sürenin bitiminden sonra erkek karısına dönme hakkını kaybetmiş olur. Bu durumda kadın, hâkimin hükmüne ihtiyaç kalmaksızın bir bâin talâk boşanmış olur. İbn Ömer’e göre, bir ric’î talâk meydana gelmektedir.

Zihâr: Zihâr, terim olarak, “kocanın karısını veya onun önemli bir organı mahremlerden birine ya da onun sırt, baldır, karın gibi bir organına benzetmesi” anlamına gelmektedir. Bu benzetmenin anlamı şudur: “Artık sen benim annem gibi oldun, dolayısıyla seninle birlikte olamam”. Başka bir yerine mesela, başına veya yüzüne benzetirse zihâr yapmış olmamaktadır.⁹⁰² Yüce Allah Kur’an-ı Kerim’de, zihâr ile ilgili hükmü şu şekilde düzenlemektedir:

“İçinizden zihâr ile kadınlarından ayrılmaya kalkışan kimseler bilmelidirler ki, o kadınlar onların anaları değildir Kadınlarından zihâr ile ayrılmaya kalkıp da sonra dediklerini geri alacak olanların, ikisi ilişkide bulunmadan önce bir köle azat etmeleri gerekmektedir Ona (köle azat etme) gücü yetmeyen de karısıyla ilişki de

⁹⁰¹ Bakara, 2/226-227

⁹⁰² İbn Manzûr, *Lisanul Arab*, 2770; eş-Şirbînî, *Mugnî el-Muhtâc*, c.3, s. 461; İbn Abidîn, *Reddu'l-Muhtâr*, c. 5, s. 125

bulunmadan önce iki ay sırasıyla oruç tutması gerekmektedir. Ona da gücü yetmeyen, altmış yoksulu doyurmalıdır.....”⁹⁰³

Bu ayetlere göre, “zihâr yapan kocaya, öngörülen keffâreti ödeyinceye kadar hanımı haram olmaktadır. Ancak Ebu Sevr ve Ahmed b. Hanbel’in bir rivayete göre, keffaret ödemededen önce hanımla zifâfta bulunmak mubahtır”. Keffâret, öncelikle bir kölenin azat edilmesi, gücü yetmezse altmış gün aralıksız oruç tutmaktır. Bu da mümkün olmazsa altmış yoksulu doyurmaktır. “Koca, bir fakire altmış gün boyunca tekrar tekrar yemek yedirirse Ebu Hanife ve İmam Muhammed’e göre yeterli olmaktadır. Şâfiî ve Hanbelîlere göre ise, mutlaka altmış fakirin doyurulması gerekmektedir.”⁹⁰⁴

Kadın, yukarıda belirtilen nedenlerden herhangisini kocasında bulunmuş olursa, mahkemeye boşanma davasını açabilmektedir.

B. YAHUDİLİK

Yahudilikte boşanma nedenleri, Yahudi hukukunun ana metni olan Talmud ve çağdaş Yahudi hukuk sisteminin kaynağı olan Halaha’da özetlenmiştir. Yahudi kutsal metinlerine göre, boşanma hakkı kocaya ait olduğundan dolayı, koca herhangi bir nedenle boşanma davası açabilmektedir. Ancak, çağdaş Yahudi hukukçuları tarafından boşanma konusunu ıslah edilmiş. Onlara göre, karı ve koca her ikisinin kullanabileceği boşanma sebepleri Halaha’nın “Şulhan Aruh” adlı kitapta zikredilmiştir.

⁹⁰³ Mücâdele, 58/2-4

⁹⁰⁴ Acar, *İslam Aile Hukuku*, s. 303; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, c. 10, s. 50; el-Kasânî, *Bedâi’u’s-Sanâi’*, s. 234; İbn Kudame, *el-Mugni*, c. 11, s. 66; eş-Şirbînî, *Mugnî el-Muhtâc*, c. 3, s. 367.

Ayrıca, çağdaş Yahudi hukuku boşanmayı “karşılıklı anlaşma ile boşanma”, “kocanın hakkı olduğunda boşanma”, “kadının hakkı olduğunda boşanma” ve “mahkeme tarafından zorlanan boşanma” olarak dört çeşide ayırmıştır. Halaha’ya göre, bunlardan sadece “karşılıklı anlaşma ile boşanma” durumunda özel bir neden gerekli değildir. Her iki tarafın da evliliklerinin başarısız olduğunu ve mutsuz ilişkilerini sona erdirmeye sonucuna vardıklarını beyan ettikleri durumlarda karı-koca ikisi de boşanma davaları açabilmektedir ve bu durumda mahkemenin müdahale hakkı yoktur.⁹⁰⁵

Yahudi hukukuna göre, boşanma kocanın hakkı olduğunda karısında şu nedenleri bulunmalıdır: Karısının zina etmesi; ahlaki nezaketi alenen ihlal etmesi; din değiştirmesi; bir yıl boyunca evlilik haklarını inatla reddetmesi; kocasına veya kocasının yanında kayınpederine hakaret etmesi; birlikte yaşamayı imkânsız veya tehlikeli hale getirdiği halde veya tedavisi olmayan belirli hastalıklar gibi nedenleri bulunduğu durumlarda koca boşanma davası açabilmektedir.⁹⁰⁶

Boşanma kadının hakkı olduğunda kocasında şu nedenleri bulunmalıdır: Kocayla birlikte yaşamayı dayanılmaz hale getirdiğinde; kocanın (evlendikten sonra) kaptığı kronik hastalıklar bulunduğu; kocanın (evlendikten sonra) girdiği iğrenç bir ticaret yapması; kocasının kendisini dövdüğü, dışarı çıkardığı ya da ebeveyn evini ziyaret etmesinin yasaklandığı gibi tekrarlayan kötü muamele etmesi; kocasının din değiştirmesi; kocasının ahlaki çöküntüsü; kocasının malını boşa harcaması ve karısını desteklemeyi reddetmesi; kocası ülkeyi terk etmeye zorlayan bir suç işlediğinde; kocanın, kendisi tarafından kabul

⁹⁰⁵ Mielziner, *The Jewish Law of Marriage and Divorce*, s. 121

⁹⁰⁶ Şulhan Aruh, Eben Ezer 75: 1, 77: 2, 115: 1-4, 115: 7, 117: 1-11, 119: 4

edildiği takdirde, fiziksel iktidarsızlığı veya evlilik ilişkilerini sürekli reddetmesi gibi durumlarda kadın boşanma davası açabilmektedir.⁹⁰⁷

Yahudi hukukuna göre, mahkeme (bet din) şu nedenlerden biri bulunduğu halde herhangi bir tarafın talebi olmaksızın boşanmayı zorlanabilmektedir: Mukaddes Kitap veya Rabbi Kanununa aykırı olduğu için geçersiz sayılan bir evlilik akdi yapılmışsa; karısının kasten zina yapmaktan suçlu bulunmasına rağmen, kocanın evliliğini sürdürmeye istekli olduğunda; on yıldır çocuksuz olduğu kanıtlanan bir evlilik durumunda; taraflardan biri evlilik ilişkisiye izin vermeyen tedavisi olmayan bir hastalığa yakalanırsa, aynı zamanda karşı tarafın evliliğe devam etmeye rıza göstermediği durumunda mahkeme boşanmaya zorlamaktadır.⁹⁰⁸

C. HRİSTİYANLIK

Hristiyanlıkta boşanma sebepleri, mezhep ve kutsal kitabın yorumuna göre değişiklik göstermektedir. Katolik Kilisesi, genel olarak, boşanmaya izin vermeyip belirli koşullar altında fiziksel ayrılık ve evliliğin iptal edilmesine izin vermektedir. Fiziksel ayrılık, süresi bakımından “kalıcı ayrılık” ve “geçici ayrılık” olarak iki çeşide ayrılmıştır.

Kalıcı ayrılık, sadece zinayı içermektedir. Kilise Yasası, zinanın sonuçlarıyla ilgili olarak, “taraflardan birinin zinadan suçlu olması durumunda, diğerinin kalıcı bir ayrılığı etkileme hakkına sahip olduğunu ve bunu gerçekten de herhangi bir dini otoritenin müdahalesi olmaksızın” açıkça belirtmektedir.⁹⁰⁹ Öte yandan, eşlerden birinin “Katolik olmayan bir mezhebe katılması, çocuklarını Katolik olmayan bir şekilde yetiştirmesi, suç işlemesi ve onur

⁹⁰⁷ Şulhan Aruh, Eben Ezer 74: 1-8, 77: 1; 154: 1, 3, 7, 9

⁹⁰⁸ EA, Tesniye 24: 4; BT, Kethuboth 74b; BT, Gittin 45b; Şulhan Aruh, Eben Ezer 11: 1; 115: 8; 154: 1, 10

⁹⁰⁹ *The Code of Canon Law*, cd. 1152.; bkz. Beal, John P and others, *New Commentary on the Code of Canon Law*, Paulist Press, New York 2000, s. 1359; el-Maragî, *Ez-zivac ve 't-talâk fi Cemî'i'l-edyân*, byy, ty, s. 340

kırıcı davranışlarda bulunması, diğer eşi ruh veya beden bakımından ciddi bir tehlikeye maruz bırakması, yaptığı kaba davranışlarla evlilik hayatını çok zorlaştırması, diğerini terk etmesi” durumlarda onlar arasında geçici olarak ayrılmasına hükmedilmektedir.⁹¹⁰

Ayrıca, eşlerden birisinde “delilik, akıl hastalığı veya bilinç eksikliği nedeniyle evlilik töreninde neler olduğunu bilmemesi; temel evlilik yükümlülükleri ve haklarına ilişkin olarak takdire dayalı kararların ciddi biçimde yokluğu; rızasını almak için bir kişiye dayatılan zorlama veya ağır korku veya dolandırıcılık” gibi nedenler bulunduğu halde evliliğin iptalına izin verilmektedir.⁹¹¹

Çağdaş Katolik kilisesi, boşanma konusunda “eşlerden birinin evlilik ilişkisinde iken zina etmesi” ve “Hristiyan olmayan eşin boşanmakta ısrar etmesi” durumları boşanmanın (istisnai) nedenleri olarak kabul etmektedir. Bu iki durumun yanı sıra evlilik anlaşması eşlerden birinin ölümü ile de sona ermektedir.⁹¹² Katolik kilisesi, zina nedeniyle boşanmaya izin vermesine rağmen, bunun hemen gerçekleştirilmesi konusunda ısrar etmemektedir. “Başarılı bir evliliğin anahtarı, öncelikle herhangi bir sorunu çözmek için çabalamaktır; sorun çözülemezse boşanmaya izin verilmektedir. Karısına sadakatsizlikte bulunduğu bir Hristiyan, tövbe etme ve hatasından dönme fırsatına sahiptir.” Bu nedenle, zina eden kişinin yaptığı hatadan dönebilmesi için bir süre beklenmelidir ve dönmezse boşanma kararı verilmelidir.⁹¹³

⁹¹⁰ Taha, *Nijamü'l-Usre fi'l Yahudiyye ve'n-Nesraniyye ve'l-İslam*, s. 149-150; el-Kilani-el-Halaile, “et-Talak fi'd-Diyanat es-Salasa”, s. 87-110

⁹¹¹ *The Code of Canon Law*, cd. 1095, 1098, 1101-1103; Weaver, “The Roman Catholic heritage”, s. 153-170; Arnaud, *Annulments Today- Merciful and Just*, s. 3; Que, *Perceptions of Reasons for Divorce*, s. 11-12.

⁹¹² YA, Matta, 5:32, 19:9; YA, 1. Korintliler, 7:15.

⁹¹³ Üçal-Malcolm, *Ahlak: Kutsal Kitap'a Göre Etik*, s. 181-182.

Ayrıca Katolik kilisesi, Hristiyan olmayanlarla Hristiyanların evlenmesini yasaklarken sonraki dönemler, bu soruna izin verildiğini göstermektedir. Bu tür evlilikler, belirli şartlar kabul edilmek koşuluyla Kilisenin onayını aldıktan sonra kabul edilmiştir.⁹¹⁴ Böyle bir evlilikte, boşanmanın verilebilmesi için Hristiyan olmayan eş tarafından boşanma talebinde bulunulması gerekmektedir. Çünkü bu tür bir evlilikte mümin eşin boşanma davası açma hakkı yoktur, ancak evlilik anlaşmazlığı durumunda evliliğin bozulmaması için her türlü çabayı göstermelidir.⁹¹⁵

Ortodoks kilisesi, eşlerden birinin zina etmesi, eşin terk edilmesi, ölümü, ortadan kaybolduğundan dolayı öldüğü varsayımı, yasadışı evlilik, manastır mesleğine girmesi⁹¹⁶, din değiştirmesi veya sapkınlık yapması gibi nedenler üzerine boşanmaya izin vermektedir.⁹¹⁷

Protestan kilisesi sadece eşlerden birinin zina etmesi ve Hristiyanlıktan başka bir dine mensup olması durumlarda boşanmaya izin vermektedir. zina, ister karı ister koca tarafından işlensin, boşanma sebebidir. Her iki durumda da zinanın işlendiği yer dikkate alınmaksızın, erkeğin karısının zina etmesinden dolayı boşanmayı istemesi caiz olduğu gibi, kadının da kocasının zina etmesi nedeniyle boşanmasını istemesi caizdir. Ancak, boşanma isteyen tarafın boşanma davası açmak için kilise mahkemesine başvuru yapması gerekmektedir. Kilise,

⁹¹⁴ Tanrıkulu, *Katolik Mezhebinde Evlilik ve Boşanma*, s. 51

⁹¹⁵ Üçal-Malcolm, *Ahlak: Kutsal Kitap'a Göre Etik*, s. 184; Tanrıkulu, *Katolik Mezhebinde Evlilik ve Boşanma*, s. 52

⁹¹⁶ Justinianus'un yasasında, manastır mesleklerini boşanma için geçerli bir neden olarak kabul eden ilk medeni normları bulunmaktadır. Karı veya kocadan biri manastır hayatını seçtiğinde boşanmanın kusursuz olarak gerçekleşeceği hükme bağlanmıştır. Bkz. Miller, *The Novels of Justinian*, s. 236.

⁹¹⁷ "Council in Trullo", *OCL*, Can. 87, 93; "St. Basil the Great", *CHF*, Can. 9, 31, 35, 36; Cozma, "Grounds for Divorce in the Orthodox Church: A Canonical Approach", s. 133-143; Petrà, *Petra, Divorce and Remarriage in the Greek tradition*, s. 154; Boltetos, "Marriage for Clergy and Laity: Marriage Bond and Dissolution in the Eastern Orthodox Church", s. 135-148

zinanın diğer tüm sebeplerden bağımsız olarak boşanma sebebi sayılması konusunda karı-koca arasında eşittir.⁹¹⁸

Ayrıca, eşlerden biri Hristiyanlıktan başka bir dine geçerse diğer Hristiyan eş ondan boşanma talebinde bulunabilmektedir. Ancak, bu dönüştürme kanıtlanırsa, diğer eş boşanmak isterse ve mahkeme boşanmayı onaylayan bir kararı verilirse, talebinde bulunan eş diğerini boşayıp yeni bir evliliğe girme hakkına sahip olabilmektedir; çünkü ilk evlilik feshedilmiştir.⁹¹⁹

Protestan kilisesi, boşanmaya izin vermekle beraber eşler arasında fiziksel ayrılığı da kabul edilmektedir. Eşlerden birinin “sürekli kötü muamele görmesi ve diğeriyle birlikte yaşamak bir tehdit olarak görmesi” durumlarda, diğer eş kendisine fiziksel ayrılma talebinde bulunabilmektedir.⁹²⁰

D. HİNDUİZM

Hindu hukukunun modern bir kanunlaştırması olan 1955 tarihli Hindu Evlilik Yasası, karı-koca ikisinin kullanabileceği zina, zulüm, terk etmek, başka bir dine geçiş, akıl hastalığı ve tedavi edilemez hastalıklar, gaiplik (ölüm varsayımı) dahil olmak üzere çeşitli boşanma nedenlerini tanımaktadır.

Zina: Zina, evlilik dışı cinsel ilişkidir. Evliliğin devamı sırasında, evli bir kişi ile diğer eş olmayan karşı cinsten bir kişinin rıza göstererek cinsel ilişkiye girmesidir. Zina, evliliğin

⁹¹⁸ Grudem, *What the Bible Says about Divorce and Remarriage*, s. 17; Noll, *Protestantism: A Very Short Introduction*, s. 44-46; Minşavi, *Ahkâmü'l-Usre fi'ş-Şarai' el-Mesihîyye ve'l-Yahudiyye*, s. 388.

⁹¹⁹ Minşavi, *Ahkâmü'l-Usre fi'ş-Şarai' el-Mesihîyye ve'l-Yahudiyye*, s. 391-392; Taha, *Nijamü'l-Usre fi'l-Yahudiyye ve'n-Nesraniyye ve'l-İslam*, s. 150; el-Kilani, “et-Talak fi'd-Diyanat es-Salasa”, s. 100; Abidin, *Kanunu'l Ahvali'ş-Şahsiyye li Gayri'l-Müslimin*, s. 102.

⁹²⁰ el-Maragî, *Ez-zivac ve't-talâk fi Cemi'i'l-edyân*, s. 346-347.

sınırları dışında cinsel ilişkiye girmektir.⁹²¹ Daha önce, tek bir zina eylemi işlemek, adli ayrılık için yeterli sebep iken boşanma kararı alabilmek için karşı tarafın “zina içinde yaşıyor” olması gerekiyordu. Bu hukuk, 1976 tarihli Evlilik Hukukları (Değişiklik) Yasası ile değiştirilmiştir. Artık, tek bir zina eylemi boşanma için geçerli bir sebeptir.⁹²²

Zulüm: Zulüm sadece hayati tehlike anlamına gelmez, aynı zamanda bedene, zihne veya sağlığa zarar vermek anlamına da gelmektedir.⁹²³ 1955 tarihli Hindu Evlilik Yasası’nın 13(1) (i-a) bölümü hükümleri altında, eşlerden birinin evlilik öncesi davranışının diğer eşe zulüm olarak kabul edilmemektedir.

Din Değişikliği: HMA-1955’in 13(1) (ii) bölümüne göre, bu temeli talep eden dilekçe sahibi, diğer eşin Hinduizm’i bırakıp başka bir dini kabul ettiğini kanıtlamalıdır.

Akıl Hastalığı: HMA-1955, delilik tanımı kapsamında iki farklı zihinsel koşula atıfta bulunmaktadır: “(a) akli hastalık ve (b) akli bozukluk. Yasa, bu koşulları, akıl hastalığının tedavi edilemez olması gerektiği ve akıl bozukluğunun, davacının makul olarak davalı ile yaşamasının beklenemeyeceği türden ve ölçüde olması gerektiği şeklinde eklemektedir.”⁹²⁴

Cüzzam: 1976 yılındaki değişikliğinin ardından, her iki tür (boşanma ve adli ayrılık) için de tek koşul, cüzzamın (a) tedavi edilemez ve (b) öldürücü olması gerektiğidir. Her iki tür için de belirlenmiş minimum süre yoktur.⁹²⁵

⁹²¹ Madhav, *Singhal’s Family Law-I*, s. 134.

⁹²² Akhtar, *Family Law on Divorce and Judicial Separation*, s. 17

⁹²³ Smt. Kaushalya Devi vs Masat Ram, AIR 1981 HP 63

⁹²⁴ HMA-1955, Sec. 13(1)(iii); bkz. Balwinder Kaur v. Baldev Singh (1985) 1 HLR 97 and 299 (P&H).

⁹²⁵ HMA (Değişiklik)-1976, Sec. 13(1)(iv)

Zührevi Hastalık: Zührevi hastalık, davalının bu hastalıktan muzdarip olduğu süreye bakılmaksızın olgun kişiler tarafından bulaşıcı ise boşanma ve adli ayrılık için bir sebep olarak sayılmaktadır.⁹²⁶

Gaiplik (Ölüm Varsayımı): Bu durumu kullanarak boşanmak isteyen kişi, son yedi yıl içinde diğer eşin hayatta olduğunu duyulmadığını ve kendisi hayatta olsaydı doğal olarak duyacak kişiler tarafından da duyulmadığını, kanıtlamak zorundadır.⁹²⁷

Terk Etmek: Karı veya kocanın bir davranış şekli ‘terk etme’ anlamına gelmekte ise ancak süresi öngörülen süreden daha az ise, davacının davası kabul edilmemektedir. HMA’ya göre bu süre, dilekçenin sunulmasından hemen önce en az iki yıllık kesintisiz bir süre geçmesidir.⁹²⁸

İade Kararına Uyulmaması: 1976 tarihli HMA değişikliğine göre, “Hata yapan bir eşe karşı evlilik haklarının iadesine karar verildiğinde, hatalı eşin bu karara itaatsizlik etmeyi tercih ettiği ve karar tarihinden itibaren en az bir yıl boyunca bunu uymadığı halde, eskiden iade kararını kimin kime karşı almış olduğuna bakılmaksızın, karı ya da kocanın talep ettiği durumunda boşanmaya izin verilmektedir.”⁹²⁹

Dünyadan Vazgeçmek (Sannyasi Olmak): HMA’nın 13(1)(vi). madde’ye göre, eşlerden biri tarikata girerek dünyadan vazgeçmişse, diğer eş boşanma davası açabilmektedir.

⁹²⁶ HMA (Değişiklik)-1976, Sec. 13(1)(v).

⁹²⁷ Kanıt Yasası (Evidence Act)-1872, Sec. 108; bkz. Mahmood, *Studies in the Hindu Law*, s. 461

⁹²⁸ HMA-1955, Sec. 13(1) (i-b)

⁹²⁹ HMA (Değişiklik)-1976 Bölüm 13 (1-a) (ii)

Bu nedenlerle birlikte Hindu hukukuna göre, boşanma kararı almak için kadının kullanabileceği özel nedenler de vardır. Bu kısmına, kocanın tecavüz etmesi, oğlancılığı veya canavarlığı ve evliliğin reddetmesi gibi çeşitli boşanma nedenleri içermektedir.

Tecavüz, Oğlancılık veya Hayvanlarla Cinsel İlişki: Hindu hukukuna göre, “bir kadın kocanın, evliliğin kutlanmasından bu yana tecavüzden, oğlancılıktan veya hayvanlarla cinsel ilişkiden suçlu olduğunda evliliğinin boşanma kararı ile sona ermesi için dilekçe sunabilmektedir”.⁹³⁰

Nafaka Kararnamesinden Sonra Birlikte Yaşamamanın Yeniden Başlamaması: Koca, karısına nafaka vermesi üzere mahkeme tarafından verilen kararın tarihinden itibaren bir yıl içinde birlikte yaşamaya devam etmezse, 1955 tarihli Kanun (1976’da değiştirildiği şekliyle), belirtilen karar veya emri alan kadının boşanma talebinde bulunmasına izin vermektedir.⁹³¹

Evliliğin Reddi (Ergenlik Seçeneği): Bir kadın, eğer evlendiği tarihte on beş yaşından küçükse ve on sekiz yaşına gelmeden bu evliliği reddetmişse, boşanma talebinde bulunabilmektedir.⁹³²

Ayrıca Hindu hukuku, her iki eşin de evliliği sona erdirmeyi kabul ettiği karşılıklı anlaşmalı boşanmayı da sağlamaktadır. Karşılıklı rıza ile boşanma davası açılabilmesi için, mahkemece hükmedilene kadar karşılıklı rızanın devam etmesi şarttır. Evliliğin taraflarından birinin başlangıçta vermiş olduğu rızasını geri alması halinde, mahkeme derhal yargılama yetkisini kaybetmektedir.⁹³³

⁹³⁰ HMA-1976, Bölüm 13 (2) (ii)

⁹³¹ HMA-1955, Sec. 13(2)(iii); bkz. Madhav, *Singhal’s Family Law-I*, p. 162.

⁹³² Law Commission of India, *59th Report on Hindu Marriage Act-1955 and Special Marriage Act-1954*, Yeni Delhi 1974, chapter 7, clause no. 7.17, s. 69

⁹³³ Kumar, “Divorce by Mutual Consent”

VI. BOŞANMA SONUÇLARI BAKIMINDAN

A. BEKLEME SÜRESİ (İDDET)

İddet, bir kadının boşandıktan sonra gözlemlemesi gereken bir bekleme veya inziva süresidir. Aşağıda dört büyük dünya dininde boşanmadan sonra iddet hükümlerine dair bazı genel görüşler belirtilmiştir.

1. İslam

İslam’da iddet, bir kadının boşandıktan veya kocasının ölümünden sonra yerine getirmesi gereken zorunlu bir bekleme süresidir. İddet süresi, boşanmanın veya kocanın ölümüne bağlı olarak değişmektedir. Kocasını ölmüş olan bir kadın hamile değilse iddet süresi, zifaf meydana gelmiş olsun ya da olmasın “dört ay on gün”dür. Boşanmış kadına iddet gerekmesi için boşanmanın halvet-i sahihaden (zifaf) sonra gerçekleşmiş olması gerekmektedir. Buna göre kadın hamile değilse ve normal olarak adet görüyorsa, üç adet görme üzere yaklaşık üç ay iddet beklemektedir. Kadının adetli olduğu bir sırada boşanma veya fesih, gerçekleşmişse bu adet sayılmaz.⁹³⁴

Boşanma veya kocasının ölümü sırasında hamile olan kadın, doğum yapana kadar iddeti beklemektedir. Bu ayet, iddetin doğumla sona ereceğini göstermektedir: “...*Hamile kadınların iddetlerinin sonu, çocuklarını doğurmalarıdır.*”⁹³⁵ İlk adet görme yaşı ve adetin

⁹³⁴ es-Serahsi, *el-Mebsût*, c. 4, s. 40; Hallaf, *Ahvâlü’ş-Şahsiyye*, s. 169

⁹³⁵ Talâk, 65/4

kesilme yaşı, kişiden kişiye değişmekle birlikte genellikle, ilki için en az dokuz en fazla on beş, ikincisi için elli beş sınır kabul edilmektedir. Bu durumda dokuz yaşından önce ve elli beş yaşından sonra gerçekleşecek boşamalarda üç ay iddet beklenmektedir. Yaşıktan dolayı adet görmeyen kadının sınırı, Hanefilere göre elli beş iken, Hanbelîlere göre elli, Şâfiîlere göre altmış iki ve Mâlikîlere göre ise yetmiş yaşıdır.⁹³⁶

Herhangi bir sebeple hiç adet görmeyen veya bir ya da iki defa adet görüp de adet görmemeye başlayan kadınların iddet müddeti, “Hanefilerle Şâfiîlerin bir görüşüne göre kadın, adet görene kadar veya adet görmeyeceği yaşa gelinceye kadar beklemektedir. Bundan sonra yine üç aylık iddeti beklemektedir. Şâfiîlerin diğer bir görüşüne göre, böyle bir kadın ‘dört yıl üç ay’ iddet beklemektedir. Mâlikî ve Hanbelîlere göre ise, bu tür kadınların iddeti ‘bir yıl’dır”.

⁹³⁷ “Gayrimüslim bir kadın, tıpkı Müslüman bir kadın gibi iddeti bekleyecektir.”⁹³⁸

İddet döneminde, kadının yeniden evlenmekten kaçınması, evinden sadece zaruri amaçlar için ayrılması, fiziksel ve duygusal olarak temiz bir durumda olması beklenmektedir.

2. Yahudilik

Yahudilikte, bir evliliğin sona ermesinden sonra kadının yeniden evlenmesine izin verilmeyen üç aylık bir bekleme süresi vardır. Ancak bu bekleme süresine iddet

⁹³⁶ İbn Kudâme, *el-Mugnî*, c. 8, s. 86-87, İbnu'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, c. 4, s. 318; Acar, *İslam Aile Hukuku*, s. 344

⁹³⁷ Şafiî, *el-Ümm*, s. 310; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, s. 75; eş-Şirbînî, *Mugnî el-Muhtâc*, s. 343; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, s. 76; İbn Kudâme, *el-Mugnî*, s. 87; Acar, *İslam Aile Hukuku*, s. 344; Çolak, *İslam Aile Hukuku*, s. 243

⁹³⁸ Mâlik, *el-Müdevvene*, c. 2, s. 424; Şafiî, *el-Ümm*, s. 312; es-Serahsî, *el-Mebsût*, s. 30; İbn Kudâme, *el-Mugnî*, s. 78

denilmemekte olup, bekleme süresinin gereklilikleri Yahudi cemaatinin kendine özgü gelenek ve göreneklerine göre farklılık gösterebilmektedir.

Mişna'da bu konu hakkında şöyle bahsedilmiştir: “boşanma sırasında hamile kalmış olabileceği çocuğun babası konusunda herhangi bir şüpheyi mahal vermemek için, boşanan kadının boşandıktan sonraki üç ay içinde tekrar evlenmesine, hatta nişanlanmasına dahi izin verilmemektedir”⁹³⁹.

3. Hristiyanlık

Hristiyanlıkta, boşandıktan sonra kadınlar için resmi bir bekleme süresi veya inziva süresi yoktur. Bununla birlikte, bazı Hristiyan mezhepleri, bireylerin yeni bir evliliğe veya ilişkiye girmeden önce düşünmek ve rehberlik almak için zaman ayırmalarını önerebilmektedir.

4. Hinduizm

Hinduizm'de, kadınlar için boşandıktan sonra resmi bir bekleme süresi yoktur. Bununla birlikte, bazı Hindu gelenekleri, kocasının ölümünden sonra dul bir kadın için bir inzivaya çekilme veya yas tutma dönemini tavsiye eder ve bu süre zarfında sosyal toplantılardan kaçınması ve belirli faaliyetlerden kaçınması beklenmektedir. Bunun süresi, Hindu topluluğunun kendine özgü gelenek ve göreneklerine göre değişiklik gösterebilmektedir.

⁹³⁹ Mişna, Yebamot 4: 10; bkz. Eisenberg, *Jewish Traditions*, s. 68

B. MALİ SONUÇLARI

Boşanmanın mali etkisi, boşanmış kadının yaşadığı toplumun sosyal, kültürel ve yasal normlarına bağlı olarak dinler arasında farklılık göstermektedir. Aşağıda dört büyük dünya dininin boşanmanın mali sonuçlarını nasıl gördüğüne dair bazı genel görüşler belirtilmiştir.

1. İslam

İslam’da, boşanmayla ilgili mali meseleler İslam aile hukuku tarafından yönlendirilmektedir. İslam aile hukukuna göre, boşanma iddeti bekleyen kadının iddet süresince, yiyecek, giyecek ve barınma (mesken) gibi ihtiyaçları kocası tarafından karşılanmaktadır; “Hanefilere göre bu konuda, talâkın ric’i ya da bâin olmasının veya kadının hamile olup olmamasının herhangi bir farkı yoktur. Şâfiîlerle Mâlikîler ve Hanbelîlerin bir görüşüne göre, bâin talâkla boşanmış olan kadın hamile değilse, nafaka olarak sadece mesken (barınma) hakkına sahip olmaktadır.”⁹⁴⁰ Kocasının ölümü sebebiyle iddet bekleyen kadın ister hamile olsun ister olmasın, “zaten kocasının mirasından belli bir hisseye sahip olacağından” ayrıca iddet nafakası söz konusu olmamaktadır.⁹⁴¹

Eşler arasında gerçekleşmiş olan ayrılık, kadına henüz verilmemiş olan Mehr-i Müeccelin hemen ödenmesini gerektirmektedir. Bununla birlikte, “mehr in belirli olması durumunda zifaktan önce ayrılık meydana geldiğinde nasıl belirlenen miktarın yarısının ödenmesi

⁹⁴⁰ Mâlik, *el-Müdevvene*, c. 2, s. 424; Şafiî, *el-Ümm*, c. 5, s. 312; es-Serahsî, *el-Mebsût*, c. 6, s. 30; İbn Kudâme, *el-Mugnî*, c. 8, s. 78; Hassâf, *Kitâbu’n-Nafakât*, s. 22, 63; el-Cassâs, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, c. 3, s. 687; Acar, *İslam Aile Hukuku*, s. 358

⁹⁴¹ Mâlik, *el-Müdevvene*, c. 2, s. 475-476; Şafiî, *el-Ümm*, c. 5, s. 322; Hassâf, *Kitâbu’n-Nafakât*, s. 50; el-Cassâs, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, c. 3, s. 691; el-Merginânî, *el-Hidâye*, c. 2, s. 45; eş-Şevkânî, *es-Seylû’l-Cerrâr*, c. 2, s. 393-394

gerekiyorsa, miktarın belirsiz olduğu durumda da mut'a denilen ve genellikle miktarı örfen belirlen bir malın kadına verilmesi gerekmektedir".⁹⁴²

Son olarak, erkeğin boşandıktan sonra karısına mehir ve çocuk nafakası dahil olmak üzere mali destek sağlaması gerekmektedir. Mali desteğin miktarı, çiftin bireysel koşullarına bağlı olarak değişmekte ve taraflar arasında müzakere edilebilmekte veya mahkeme tarafından kararlaştırılabilmektedir.

2. Yahudilik

Yahudilikte, boşanma ile ilgili mali meseleler genellikle Yahudi hukuku (Halaha) tarafından yönlendirilmektedir. Halaha'ya göre, erkeğin boşandıktan sonra karısına ketuba (evlilik sözleşmesi) ve nafaka ödemesi dahil olmak üzere belli hukuki sorumlulukları bulunmalıdır. Ketuba, boşanma veya kocanın ölümü durumunda kocanın mali yükümlülüklerini özetlemektedir ve miktar, genellikle düğünden önce belirlenmektedir. Ayrıca, Mişna'ya göre kadın, boşanmadan sonra evlilik öncesi veya evlilik sırasında biriktirdiği ayrı mallar üzerinde mülkiyet talep etme hakkına sahiptir.

Mişna'da, Rabbi Akiba'nın karar verdiği şöyle bir örnek vardır: "Kocaya karısını boşamak üzereyken ona ketuba'yı ödemesi emredilmiştir. Ketuba'da dört yüz zuz⁹⁴³ yazmıştı, bu da kanunun öngördüğü asgari miktarın iki katıydı. Ketuba'nın tamamının ödenmesine, babasının, adamın kendisi ve bir erkek kardeş arasında paylaşılacak üzere, sekiz yüz zuzluk bir mülk bırakarak öldüğünü ve şimdi boşanmış karısına dört yüz zuz (ketuba'sının tamamı) ödemek zorunda kalırsa, onu fakirleştirecekti. Hukukunun belirlediği asgari miktar olan iki

⁹⁴² Ali, "İslam Aile Hukukunda Nikâh Akdinin Feshi", s. 161

⁹⁴³ Zuz: bkz. Dipnot 591

yüz zuzu ona ödemeyi ve kendisine miras kalan diğer iki yüz zuzu elinde tutmayı teklif etmişti. Kararı verirken Rabbi Akiba sert bir şekilde şöyle dedi: ‘Talebiniz kabul edilmiyor, çünkü saçınızı satsanız bile evlilik sözleşmesinin tamamını ona vermeniz gerekmektedir’.”⁹⁴⁴

Henüz reşit olmamış bir kadın, nişanlanmış (kidduşin’e girmiş) ve evlenmeden (nissu’in’e girmeden) önce boşanmış olursa, ketuba’sı ona değil, kocası tarafından babasına verilecektir. Ancak, kadın evlendikten sonra, babası onun üzerindeki yetkisini kaybedecektir ve boşandığında ketuba’sı babasına değil, ona ödenecektir.⁹⁴⁵ Ketuba ödendikten sonra, *get* çapraz olarak yırtılacaktır ve Mahkeme arkasına şunları yazacaktır: “Bu Get, geçersiz olduğu için değil, ketuba’yı geri almasını engellemek için yok edilmiştir. Bu kadının yeniden evlenmesine izin verilmiştir”.⁹⁴⁶

3. Hristiyanlık

Hristiyanlıkta, boşanmayla ilgili mali meseleler genellikle bireylerin yaşadığı ülkenin medeni kanunları çerçevesinde şekillenmektedir. Bazı durumlarda, boşanmanın mali sonuçları belirli bir mezhebin dini kanunlarına tabi olabilmektedir. Genel olarak, çoğu Hristiyan mezhebinde, eski eşler ve çocuklar için mali destek beklenmekte ve taraflar arasında müzakere edilebilmekte veya bir mahkeme tarafından kararlaştırılabilmektedir.

⁹⁴⁴ Mişna, Nedarim 9: 5

⁹⁴⁵ Mişna, Ketubot 4: 2

⁹⁴⁶ BT, Ketubot 89b

4. Hinduizm

Hindu hukukuna göre, bir erkeğin boşandıktan sonra eski karısına ve çocuklarına nafaka ve çocuk bakımı dahil olmak üzere mali sorumluluk sağlaması gerekmektedir. Mali sorumluluk miktarı, çiftin bireysel koşullarına bağlı olarak değişmekte ve taraflar arasında müzakere edilebilmekte veya mahkeme tarafından kararlaştırılabilmektedir. Ancak, bazı durumlarda kadınların kendi iradesiyle boşandıktan sonra otomatik olarak maddi sorumluluk alma hakkı olmayabilmektedir.⁹⁴⁷

C. ÇOCUK BAKIMI

Boşanmadan sonra, çocukların velayeti ve çocuk bakımı düzenlemeleri, tarafların ikamet ettiği belirli toplumun sosyal, yasal ve dini normlarına dayanan karmaşık konulardır. Burada, dört büyük dünya dininin çocuk velayeti ve boşanma sonrası çocuk bakımıyla ilgili yasaları nasıl gördüğüne dair bazı genel açıklamalar yer almaktadır.

1. İslam

İslam hukukunda, “çocuk bakımı” kavramı için “hidâne” kelimesini kullanılmaktadır. Fıkhi terim olarak hidâne kelimesi, “kendi işlerini göremeyecek çağdaki küçük çocuğun bakımı, gözetimi, ona zarar verecek şeylerden uzak tutulması, ruh ve beden olgunluğu içerisinde toplumun ileride yetişkin bir ferdi olacak tarzda terbiye edilip büyütülmesi” şeklinde tarif edilmektedir.⁹⁴⁸

⁹⁴⁷ Smt. Maiki vs Hemraj, AIR 1954 All 30.

⁹⁴⁸ Erbay, *İslam Hukukunda Küçüklerin Himayesi*, s. 146; Çolak, *İslam Aile Hukuku*, s. 248

Hanbelîler hâriç diğer fıkıh mezheplerine göre, “hidane hakkına sahip olanlar öncelik sırasına göre şu şekildedir: Anne, annenin annesi, (bunlar yoksa) babanın annesi, babaannenin annesi (yukarı doğru çıkar). Bunlardan sonra, anne baba bir kız kardeş, anne bir kız kardeş, baba bir kız kardeş, daha sonra sıra ana-baba bir kız kardeşlerin kızı, sonra ana bir kız kardeşin kızı, sonra baba bir kız kardeşin kızına gelmektedir. Bütün bu sıralamalarda hep anne tarafından başlanmaktadır. Kız kardeşin kızları da yoksa sıra ana-baba bir teyzeler, sonra ana bir teyze, sonra baba bir teyzeye, sonra baba bir kız kardeş kızı. Bütün bunlardan sonra hidâne hakkı annenin ana-baba bir erkek kardeş kızına intikal etmektedir. Sonra sıra anne bir erkek kardeş kızına gelmektedir. Bunlar da yoksa halalara sıra gelmektedir.” Hanbelîler ise, asabe bağına dikkate aldığından anneden sonra bu hakkı babaanneye vermektedir.⁹⁴⁹

Bir kadın Resulullah’a (s.a.v.) gelerek şöyle şikâyet etmiştir: “Ey Allah’ın Elçisi! Şu benim oğlumdur. Karnım ona yuva, göğsüm pınar, kucağım da sıcak bir kundak oldu. Şimdi ise babası beni boşadı ve çocuğu benden çekip almak istiyor”. Resulullah (s.a.v.), “*Başkası ile evlenmediğin sürece onun üzerinde önce sen hak sahibisin*” buyurmuştur.⁹⁵⁰

Çocuk kendisine yeter hale geldiğinde velayeti babaya aittir. Genel olarak, erkek çocukların yedi yaşından ve kız çocukların ergenlik yaşından sonra velayet kararı verilirken çocuğun tercihi dikkate alınmaktadır. İslam hukukunda, Çocuğun geçiminden genellikle baba ve çocuğun yetiştirilmesi ve bakımından ise anne sorumludur.⁹⁵¹

⁹⁴⁹ el-Kasâni, *Bedâyet’u’s-Sanayi’*, c. 4, s. 41-42; Yaman, *İslam Aile Hukuku*, s. 123; bkz. eş-Şirâzî, *et-Tenbîh*, s. 211; ed-Debûsî, *Kitâbun-Nikâh*, s. 839; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, s. 152-154; İbn Kudâme, *el-Mugnî*, s. 194-195; eş-Şevkânî, *es-Seylû’l-Cerrâr*, s. 438-439; Acar, *İslam Aile Hukuku*, s. 354-355

⁹⁵⁰ Ebu Dâvûd, *Talâk*, 35

⁹⁵¹ ed-Debûsî, *Kitâhbü’n-Nikâh*, s. 843; İbn Kudâme, *el-Mugnî*, c. 8, s. 191; eş-Şirbînî, *Mugnî el-Muhtâc*, s. 198; Acar, *İslam Aile Hukuku*, s. 354; Mâlik, *el-Müdevvene*, c. 2, s. 356

2. Yahudilik

Talmud'de bu konuyla ilgili Yahudi bilginlerin görüşleri şöyle ele alınmıştır: Rabbi Assi, emzirme süresi geçtikten sonra, boşanmış kadın oğlunu elinde tutmak isterse, altıncı yaşına kadar onun velayetini alma hakkına sahip olduğuna karar vermektedir. Rabbi Ulla, bu arada kocanın onun nafakasından ve desteklemekten sorumlu olduğunu savunmaktadır. Rabbi Hasda, annenin, yaşına bakılmaksızın kızının velayetini alma hakkına sahip olduğuna karar vermektedir. Bu kararların sonucunda hem kız hem de erkek çocuklar anneye verilmektedir. Ancak erkeklerin velayeti altıncı yaşından sonra baba tarafından talep edilebilmektedir. Boşanmış annenin, sütten kesildikten sonra çocuklarının velayetini elinde tutması isteğe bağlıdır.⁹⁵²

David W. Amram bu konuda şöyle bahsedilmiştir: “Yahudi hukukuna göre, baba, boşanmış karısının gözetimindeyken oğlu altı yaşına gelene kadar ona bakmak zorundadır. Bundan sonra, eğer anne çocuğu babaya vermeyi reddederse, baba artık onun nafakasını ödemekle yükümlü değildir. Ancak, kızı her zaman babası tarafından desteklenmelidir. Bununla birlikte, baba ölmüşse ve anne çocuklara bakmak istememekte ise ya da bakamayacak durumdaysa, onlar cemaatin vesayetinde olmaktadır ve kamu fonundan desteklenmektedir.”⁹⁵³

⁹⁵² BT, Ketubot 65b, 102b

⁹⁵³ Amram, *The Jewish Law of Divorce*, s. 130-131

3. Hristiyanlık

Hristiyanlıkta, günümüzde, boşandıktan sonra çocukların bakımı genellikle bireylerin yaşadığı ülkenin medeni kanunları tarafından yönlendirilmektedir. Örneğin: Hindistan Boşanma Yasası, 1869, çocukların velayeti ve bakımı ile ilgili hükümler içermektedir. Hindistan'daki Hristiyan toplum için de bunu kullanılmaktadır. Yasanın 41. maddesi, ayrılma davası olan çocukların velayetiyle ilgili emir verme yetkisini sağlamaktadır.

Bu maddeye göre, "...Mahkeme, adli ayrılığı elde etmeye yönelik herhangi bir davada, karar vermeden önce zaman zaman bu tür geçici kararlar verebilir ve çocukların velayeti, bakımı ve eğitimi ile ilgili olarak uygun gördüğü takdirde kararda bu tür hükümler koyabilmektedir Bu davaya konu olan anne ve babasının evliliğini reddedebilmekte ve uygun görürse, bu tür çocukların Mahkemenin koruması altına alınması için işlem yapılmasına hükmedebilmektedir."

Bazı durumlarda, velayet düzenlemeleri belirli bir mezhebin dini kanunlarına da tabi olabilmektedir. Genel olarak, velayet kararı verilirken çocuğun yüksek yararı dikkate alınmaktadır. Hem annenin hem de babanın çocuğun bakımını, yetiştirilmesini ve maddi desteğini sağlaması gerekmektedir.

4. Hinduizm

Hinduizm'de, boşandıktan sonra çocukların bakımı, genellikle 1956 tarihli Hindu Azınlık ve Vasilik Yasası (*the Hindu Minority and Guardianship Act 1956 (HMGA)*) ve 1890 tarihli vasiler ve Korumalar Yasası (*the Guardians and Wards Act 1890 (GWA)*) tarafından yönlendirilmektedir. Hindu hukuklarına göre, uygun olmadığı düşünülmeyişi sürece küçük

çocukların (beş yaşına kadar) velayeti genellikle anneye verilmektedir. Bu yaştan sonra velayet kararı verilirken çocuğun tercihi de dikkate alınabilmektedir.⁹⁵⁴

Hindu hukukuna göre, anne çocuğun yetiştirilmesinden ve bakımından sorumluyken, baba çocuğa maddi destek sağlamaktan sorumludur. Bununla birlikte, çocuk velayeti ve çocuk bakımı ile ilgili kurallar, çiftin bireysel koşullarına bağlı olarak değişebilmektedir ve taraflar arasında müzakere edilebilmektedir veya mahkeme tarafından kararlaştırılabilmektedir.⁹⁵⁵

VII. BOŞANMA SAYILARI BAKIMINDAN

İslam'da boşanma sayısı ile ilgili Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurmaktadır: *“Boşanma ancak iki keredir. Sonra ya güzellikle tutmalı ya da iyilikle bırakmalıdır (eğer erkek, bahsedilen iki boşanmanın müddeti geçtikten sonra, karısını üçüncü kez de) boşarsa, o kadın başka biriyle evlenmedikçe, bir daha kendisine caiz değildir.....”*⁹⁵⁶ Bu ayetlere göre, İslam hukuku boşanmaya yetkili olan tarafa üç boşanma hakkı vermiştir, yani İslam'da boşanma sayısı üçtür.

Öte yandan Yahudilik, Hristiyanlık ve Hinduizm'de boşanma sayısı bulunmamaktadır. Bu dinlerin hukuklarına göre, karı-koca arasında boşanma sebeplerinden herhangi biri bulunursa, karşı taraf mahkemede boşanma davası açabilmektedir. Karşılıklı rıza ile de boşanma davası açılabilir. Daha sonra, hâkim boşanmaya karar verince boşanma geçerli olmaktadır. Dolayısıyla, bu dinlerde İslam gibi boşanma sayıları bulunmamaktadır.

⁹⁵⁴ HMA-1955, Sec. 13(2)(iii); bkz. Madhav, *Singhal's Family Law-I*, p. 162.

⁹⁵⁵ Smt. Maiki vs Hemraj, AIR 1954 All 30.

⁹⁵⁶ Bakara, 2/229-230

VIII. BOŞANMADA ŞAHİTLERİN BULUNMASI BAKIMINDAN

A. İSLAM

İslam hukukunda, boşanmada şahitlerin bulunmasının gereği konusunda fakihler arasında fikir ayrılıkları bulunmaktadır. Hanefilerle Mâlikîlere göre, “hem ayrılıkta hem de ric’at durumunda, iki erkek veya bir erkekle iki kadının şahitlik etmesi müstehaptır. Şâfiîlerin bir görüşüne göre, “ric’at esnasında şahitler bulundurmamak vacip, ancak ayrılıkta menduptur”. Hanbelîlerin bir görüşüne göre, “ric’at sırasında vaciptir; bir başka görüşe göre ise müstehaptır. Ancak, son dönem Hanbelîler müstehap görüşünü tercih etmektedirler.”⁹⁵⁷ İbnu’l-Hümmam’a göre, muamelelerde ve nikâh, talâk, vekâlet, havale, vakıf, vasiyet, ric’at gibi konularda şahit bulundurmamak gerekmektedir. Buhari de aynı görüştedir.⁹⁵⁸ Ancak fakihlerin çoğu, şahitsiz bir boşanmanın meşru olduğu kanaatindedir.⁹⁵⁹

B. YAHUDİLİK

Yahudi hukukuna göre, geçerli bir boşanma teşkil etmek için, Get’in (yazılı bir boşanma belgesi) koca tarafından karısına şahsen veya atanmış bir vekil aracılığıyla teslim edilmesi gerekmektedir. Bu belge iki yetkili şahit tarafından imzalanacak ve iki şahit huzurunda teslim edilmesi gerekmektedir.⁹⁶⁰

⁹⁵⁷ Acar, *İslam Aile Hukuku*, s. 320

⁹⁵⁸ Buhari, talâk, 1

⁹⁵⁹ el-Cessâs, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, c. 3, s. 682

⁹⁶⁰ Mişna, Gittin 9:3; BT, Gittin 21b; bkz. Mielziner, *The Jewish Law of Marriage and Divorce*, s. 128

C. HRİSTİYANLIK

Hristiyanlıkta, boşanmada şahitlik konusundaki hükmü mezhepler açısından değişmektedir. Bazı mezhepler şahit gerektirmezken, diğerleri ilgili şahit sayısına ilişkin özel gereksinimlere sahiptir. Katolik Kilisesi, boşanmayı geçerli bir kutsal evliliğin sona ermesi olarak kabul etmediği için boşanma sürecinde tipik olarak şahitlere gerek yoktur. Ortodoks ve Protestan Kiliseleri, genellikle, en az iki tanığın hazır bulunması gerektirmektedir. Bu gereklilik, Matta’da bulunan şu İncil ilkesiyle uyumludur: *“Ama dinlemezse, yanına bir ya da iki kişi daha al ki, söylenen her şey iki ya da üç tanığın sözüyle doğrulansın.”*⁹⁶¹

D. HİNDUİZM

Hinduizm’de, boşanma sırasında önceden belirlenmiş sayıda şahit gerekmemektedir. Hinduizm’de boşanma, 1955 tarihli HMA’da belirtilen boşanma nedenlerine dayanarak mahkemeden yasal bir karar alınmasını içermektedir. Mahkeme işlemleri, genellikle ilgili tarafların, yasal temsilcilerinin ve bir hakimin hazır bulunmasını gerektirmektedir. Ayrıca, mahkeme boşanma iddiasını desteklemek için delil, şahitlik ve belge sunulmasını da isteyebilmektedir. Şahitler, şahitlik sağlamak veya belgelerin gerçekliğini doğrulamak gibi belirli durumlarda yer alabilirken, belirli şahit sayısı Hindu dini metinlerinde veya evlilik yasalarında belirtilmemiştir.

⁹⁶¹ YA, Matta 18:16

IX. EŞLERİN YENİDEN EVLENMESİ

A. İSLAM

İslam hukukunda, üç boşanma hakkını kullanmış olan eşlerin yeniden evlenmeleri için “kadının iddetini bitirdikten sonra başka bir erkekle sahih bir şekilde nikâhlanmış olması, yeni evlilikte mutlaka cinsel ilişki bulunmalı, ikinci evliliğin ölüm, talâk veya adli yollarla sona ermiş olması ve kadının, bu son boşamadan doğan iddeti de bitirmiş olması” gibi şartlar aranmaktadır.⁹⁶² Ayrıca, erkek boşandıktan sonra başka kadınla evlenebilirken kadın için iddetini bitirmesi gerekmektedir.

B. YAHUDİLİK

Yahudilikte, Tevrat'ta bahsedilen yeniden evlenmeye ilişkin hükümler vardır. Bu hükümler öncelikle Tesniye kitabında bulunmaktadır. Tesniye'de yeniden evlenmeye ilişkin hükümler şöyledir: “Eğer bir adam evlendiği kadında yakışıksız bir şey bulur, bundan ötürü ondan hoşlanmaz, boşanma belgesi yazıp ona verir ve onu evinden kovarsa, kadın adamın evinden ayrıldıktan sonra başka biriyle evlenirse, ikinci kocası da ondan hoşlanmaz, boşanma belgesi yazıp verir, onu evinden kovarsa ya da ikinci adam ölürse, kadını boşayan ilk kocası onunla yeniden evlenemez; çünkü kadın kirlenmiştir. Bu RAB'bin gözündeki iğrençtir.”⁹⁶³ Bu

⁹⁶² bkz. Buhârî, Talâk, 4, 7, 27; Müslim, Talâk, 2; Ebu Dâvûd, Talâk, 49; Nesâî, Talâk, 9; İbn Mâce, Nikâh, 32; Muvatta, Nikâh, 17, 18.

⁹⁶³ EA, Tesniye 24:1-4

hükmüne göre, kadın ilk kocadan boşandıktan sonra başka kişiyle evlenebilmektedir; ancak, ikinci kocadan boşandıktan sonra ilk kocayla yeniden evlenememektedir.

Ayrıca öldüğüne inanılan koca, karısı yeniden evlendikten sonra dönerse, ilk kocası gibi ikinci kocasını da terk etmesi gerekmektedir. Birinci ve ikinci kocasından mehrini (*Ketuba*) de kaybeder ve bu ikinci evliliğinden doğan çocukları zina ile doğmuş sayılır; ancak, her ikisinden bir “*Get*” alacaktır. Yahudilikte bu evliliği, bir prematüre yeniden evlenme olarak adlandırılmaktadır.⁹⁶⁴

C. HRİSTİYANLIK

Hristiyanlıkta, Yeni Ahit yeniden evlenme konusunda bazı öğretiler sağlamaktadır. Bu konuyu ele alan birincil pasaj, Matta İncili’nde bulunmaktadır. Matta’da Hz. İsa şöyle demiştir: “...ama ben size diyorum ki, karısını fuhuş dışında bir nedenle boşayan onu zinaya itmiş olur. Boşanmış bir kadınla evlenen de zina etmiş olur.”⁹⁶⁵ Bu pasaj, cinsel ahlaksızlık dışında, boşanmanın ve ardından yeniden evlenmenin Tanrı’nın gözünde zina olarak kabul edileceğini ima etmektedir.

Matta’nın başka bir pasajında Ferisiler, boşanmaya izin veren Musevi kanununa atıfta bulunarak Hz. İsa’ya boşanma hakkında sorular sormuştur. Hz. İsa şöyle cevap vermiştir: “İnatçı olduğunuz için Musa karılarınızı boşamanıza izin verdi. Başlangıçta bu böyle değildi. Ben size şunu söyleyeyim, karısını fuhuştan başka bir nedenle boşayıp başkasıyla evlenen,

⁹⁶⁴ BT, Yebamoth 87b; Şulhan Aruh, Eben Ezer, 17: 56

⁹⁶⁵ YA, Matta 5:32

*zina etmiş olur. Boşanan kadınla evlenen de zina etmiş olur.”*⁹⁶⁶ Bu pasajda Hz. İsa, cinsel ahlaksızlık durumları dışında boşanmanın ve ardından yeniden evlenmenin zina ile sonuçlanacağını belirtmiştir.

Ancak, günümüzde, Katolik kilisesi Pavlus’un öğretilerine dayanarak bir istisna durumunda yeniden evlenmeye izin vermektedir. Pavlus, Romaliler’e Mektubu’nda yeniden evlenme hakkında şöyle bahsetmiştir: *“Evli kadın, kocası yaşadıkça yasayla ona bağlıdır; kocası ölürse, onu kocasına bağlayan yasadan özgür olur. Buna göre kadın, kocası yaşarken başka bir erkekle ilişki kurarsa, zina etmiş sayılır. Ama kocası ölürse, kadın yasadan özgür olur. Şöyle ki, başka bir erkeğe varırsa, zina etmiş olmaz.”*⁹⁶⁷ Yani, evlenmiş kadın boşandıktan sonra boşandığı eş hayatta iken yeniden evlenirse zina yapmış olmaktadır. Ancak, boşandığı eş öldükten sonra kadın, bu hükümden özgür olmaktadır. Bu durumda kadın yeniden evlenirse, zina yapmış olmamaktadır.

Ortodoks Kilisesi’nde yeniden evlenmeye ilişkin görüş, İncil öğretileri, tarihsel gelenek ve erken Ekümenik Konseyler tarafından oluşturulan kanonların (kilise kanunları) rehberliğinin bir kombinasyonu ile şekillenmektedir. Bu kilise’de yeniden evlenme süreci, bir rahibin rehberliğini aramayı içermektedir. Kilise, boşanmaya yol açan koşulları inceler ve tövbe, ilgili kişilerin ruhsal esenliği ve yeni bir evliliğin bir şifa ve onarım kaynağı olma potansiyeli gibi faktörleri dikkate almaktadır.⁹⁶⁸

Protestan Kilisesi’nde yeniden evlenmeye izin vermektedir. Garrett, bu konuyla ilgili şöyle ifade etmiştir: “1960’ların ve 1970’lerin kültürel değişimlerini takiben, ana akım Protestanlar

⁹⁶⁶ YA, Matta 19:3-9

⁹⁶⁷ YA, Romalılar, 7:2-3

⁹⁶⁸ Cozma, “Grounds for Divorce in the Orthodox Church: A Canonical Approach”, s. 125-153; bkz. “Canons of the Holy Apostles”, OCL, Can. 48; “Council in Trullo”, OCL, Can. 77, 87.

daha sık boşandıkça ve tek ebeveynli aileler kurdukça, tüm mezheplerin gelenekleri boşanmayı, tek ebeveynli aileleri ve yeniden evlenmeyi daha fazla kabul eder hale gelmiştir.”⁹⁶⁹

D. HİNDUİZM

Hinduizm’de, yeniden evliliğe genel olarak izin verilmektedir ve kabul edilmektedir; ancak buna karşı tutum farklı topluluklar ve bireyler arasında değişebilmektedir. 1955 tarihli HMA, boşandıktan veya bir eşin ölümünden sonra yeniden evlenmeye izin vermektedir ve medeni hukuk kapsamında yeniden evlenmek isteyen kişiler için yasal hükümler ve prosedürler sağlamaktadır. Bir Hindu bireyin yeniden evlenmeyi seçip seçmemesi, kişisel koşullarına, inançlarına ve kültürel geçmişine bağlıdır. Bir din olarak Hinduizm, yeniden evlenmeyi yasaklamamaktadır.

⁹⁶⁹ Garrett, “Presbyterian: Home life as Christian vocation in the reformed tradition”, s. 114-125.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Boşanma, evliliğin sona ermesidir. Evlilik yoluyla aile kurulması toplumla güçlü bir şekilde bağlantılıdır; benzer şekilde kurulduğu bir ailenin boşanma yoluyla dağılması da toplumla bağlantılıdır. Boşanma çocukları, iki aileyi ve toplumu da kapsadığı için iki kişi (karı-koca) birbirinden boşandığında iki ailenin yanı sıra toplumda da huzursuz bir durum yaratmaktadır. Dolayısıyla, tüm hukuk sistemlerinde evlilik hükümlerin yanı sıra boşanma hükümleri de önem arz etmektedir.

İslam hukukunda evlilik bir sözleşmedir ve boşanma bu sözleşmenin dönüşlü veya dönüşsüz olarak serbest bırakılmasıdır. İslam hukukunda boşanmaya izin verilmektedir. Boşanma, Allah'ın sevmediği mubahlardan birisidir. Hz. Peygamber (s.a.v.) de hadisleri ile bunu teyit etmektedir. İslam'da, boşanma sadece evlilik anlaşmazlığını çözmek için yasallaştırılır. Ayrıca, boşanan erkek ve kadın ayrı hayatlar yaşayabilmekte veya diğer bir kişiyle yeni bir evlilik hayatı kurabilmektedir.

İslam hukukunun temel kaynakları olan Kur'an ve Sünnet, aile yuvasının kurulması ve evlilik hayatının devamına ilişkin tüm mali sorumluluğu kocaya yüklemiştir. Buna mukabil ise, kocanın tek taraflı olarak boşanma kararını almasını geçerli kabul etmiştir. Ancak, kocanın boşanma yetkesini kullanma şekli, zamanı, sayısı, boşanma süreci ve bu süreç içerisinde tarafların takınacağı tavırlara varıncaya kadar, bazı kurallar getirmiştir. Boşama yetkisinin kötüye kullanılması yasaklanırken boşanma sonrasında kadın ve çocukların mağdur olmaması için gerekli tedbirler alınmıştır.

Kur'an'da boşanma yetkisinin yalnızca kocaya ait olduğu hakkında açık bir hüküm bulunmamaktadır. Ancak İslam hukuku, Resulullah'ın (s.a.v.), “*Boşama yetkisi kocaya aittir.*”⁹⁷⁰, buyruğuna bağlı olarak boşanma hakkı sadece kocaya ait olduğunu kabul etmiştir. Kadın kendi kendini boşayamaz; ancak, meşru bir sebep bulunursa evliliğin sona erdirilmesi için hâkime başvuruda bulunma hakkına sahiptir. Koca, ona boşanma yetkisi vermişse, o zaman da boşanabilmektedir.

İslam hukukunda, boşanma çeşitli biçimlere sahiptir; bazıları koca tarafından, bazıları kadın tarafından, bazıları ise karşılıklı rıza ile mahkemeye başvurulduktan sonra mahkeme tarafından başlatılmaktadır. Kocanın kendi iradesiyle boşama Ric'i, Bâin, Sünni, Bid'i talâk gibi çeşitlerini içermektedir. Hul', Muhâlea ve Tefvîdu't-talâk, bu çeşitler kadının talebi ile boşanma çeşitlerindendir. Mahkeme tarafından gerçekleştiren boşanmayı Tefrik (adli/kazaî boşanma) denmektedir. Her türlü çeşitler için ayrı ayrı hükümler vardır.

İslam hukuku, kadının namusunu korumak ve talâk hakkının suiistimal edilmesini önlemek için boşanmayı üçle sınırlandırmış ve üçüncü boşanmadan sonra birleşmeyi ağır şartlara bağlamıştır. İslam hukuku, Bakara süresinin 230. ayet ve ilgili hadislerle bağlı olarak, üç boşanma hakkını kullanmış olan eşlerin yeniden evlenmeleri için bazı şartlar aranmaktadır. Örneğin: kadın, iddetini bitirdikten sonra başka bir erkekle sahih bir şekilde nikâhlanmış olmalıdır; yeni evlilikte mutlaka cinsel ilişki bulunmalıdır; ikinci evlilik ölüm, talâk veya adli yollarla sona ermiş olmalıdır; kadın bu son boşamadan doğan iddeti de bitirmiş olmalıdır.

Yahudilikte hukuken geçerli bir evlilik, taraflardan birinin ölümü ve boşanma, iki şekilde sona ermektedir. Evlilik, en yüksek mutluluğun kaynağı olmak yerine, en derin keder ve sefaletin kaynağı olduğunda, evliliğin kutsallığı ve tarafların refahı için mutsuz birliğin

⁹⁷⁰ İbn Mâce, Talâk, 2081

feshedilmesini tavsiye etmektedir. Böyle bir durumda boşanma, içsel olarak zaten yok edilmiş bir ilişkinin yalnızca dışsal çözülmesidir. Yahudilikte boşanma, karı koca her ikisi de hayatta iken evlilik ilişkisinin hukuken sona ermesidir.

Yahudilerin temel hukuk kaynakları olan Tanah ve Talmud'a göre, sadece kocanın boşanma yetkisi vardır. Ancak Talmud sonrası dönemlerdeki hahamlar, kadının boşanma davası açma hakkını büyük ölçüde genişletmek için Yahudi hukukunun temel anlayışını değiştirip yeniden yorumladı ve belirli koşullar altında boşanmaya izin vermiştir.

Yahudi hukukuna göre, karı koca artık birlikte yaşamak istemediklerini kabul ettiklerinde ve onları evlilik yükümlülüklerinden kurtaracak ve isterlerse başkalarıyla yeniden evlenmelerine izin verecek olan yasal bir belge (*GET*) imzaladığında boşanma gerçekleşmektedir. Tevrat hukukuna göre, koca karısında yakışsız (zina) bir şey bulduğu için ondan hoşlanmazsa, boşanma belgesi (*GET*) düzenleyip kadına vermektedir ve onu evinden çıkarabilmektedir. Kadın, onu terk ettiğinde gidip başka birinin karısı olabilmektedir. Ancak, bu belgeyi vermeden kadın başka biriyle evlenememektedir.

Çağdaş Yahudi hukuk boşanmayı, karşılıklı rıza ile boşanma, kocanın iradesiyle boşanma, kadının iradesiyle boşanma ve mahkeme tarafından zorlanan boşanma gibi çeşitlere ayrılmıştır. Her çeşidi için ayrı ayrı şartlar vardır. Karı-koca evliliğini sonlandırmayı kabul ettiğinde, bir *Bet Din*'e (mahkeme) başvurmalıdır. Mahkeme onlar için bir tarih belirlenecektir. Mahkemede, bir kâtip hâkimin huzurunda *get*'i yazacaktır ve koca bunu iki tanığın önünde karısına teslim edecektir. Karı koca mahkeme salonunda birbirleriyle yüzleşmek istemezlerse, koca *get*'i vermek için ve karı bunu almak için temsilciler atayabilmektedir. Boşanma hükmü, karının veya temsilcinin *get*'i aldığı andan itibaren gerçekleşecektir.

Hristiyanlıkta evlilik, Mesih ile Kilise arasındaki birliğin bir kutsallığı ve bir sembolü olarak kabul edilmektedir. Evliliğin çözülmezliği, Mesih ile Kilise arasındaki kırılmaz bağı yansıtır olarak görülmektedir. Ancak boşanma, günahın doğası ve Tanrı'nın lütfunun doğası gibi karmaşık teolojik konuları gündeme getirmektedir. Dolayısıyla, Hristiyanlıkta boşanma, karmaşık ve hassas bir konudur ve farklı Hristiyan mezhepleri arasında farklı inanç ve uygulamalar vardır.

Birçok Hristiyan mezhep, zina, taciz veya terk edilme gibi bazı durumlarda boşanmanın gerekli olabileceğini kabul etmektedir. Bazı kiliseler ise, bir çiftin uzlaşmaz farklılıkları varsa veya eşlerden biri Hristiyan değilse de boşanmaya izin vermektedir.

Katoliklikte boşanma tanınmamaktadır ve boşandıktan sonra yeniden evlenme zina sayılmaktadır. Bununla birlikte, Katolik Kilisesi, dolandırıcılık, zorlama veya ömür boyu evlenme niyetinin olmaması gibi faktörler nedeniyle fiziksel ayrılığa ve bir evliliğin hiçbir zaman geçerli olmadığını bir beyanı olan iptale izin vermektedir. Protestanlıkta boşanma genellikle Katolikliğe göre daha fazla kabul edilmektedir; ancak yine de son çare olarak görülmektedir. Bazı Protestan mezhepleri de iptale izin vermektedir; ancak iptal kriterleri değişebilmektedir. Ortodoks Kilisesi, zina, terk etme veya aşırı zulüm gibi belirli durumlarda ve yalnızca çifti uzlaştırmaya yönelik tüm çabalar tükendikten sonra boşanmaya izin vermektedir. Boşanmaya izin verildiği durumlarda, Kilise bunu trajik ve üzücü bir sonuç olarak görmektedir.

Ortodoks Kilisesi'nde boşanma, otomatik olarak aforoz veya diğer cezalara yol açmamaktadır. Bununla birlikte, Kilise'nin boşanma ve yeniden evlenme konularını ele almak için ilgili bireylere danışmanlık ve pastoral bakımı içeren bir süreci vardır. Ortodoks Kilisesi'nde boşandıktan sonra yeniden evlenme genellikle önerilmemektedir. Gerekli

durumlarda, Kilise ancak piskoposun dikkatli değerlendirmesi ve onayının ardından ikinci bir evliliğe izin verebilmektedir.

Genel olarak, Hristiyanlıkta boşanma ideal olmasa da birçok mezhep belirli durumlarda bunun gerekli olabileceğini kabul etmektedir. Odak noktası genellikle affetmeyi, uzlaşmayı ve evliliğin korunmasını teşvik etmektir; ancak, aynı zamanda, bazen boşanmanın bireyler ve aileler için en iyi seçenek olabileceğini kabul etmektir.

Hinduizm’de evlilik, kadın ve erkek arasında kutsal ve ömür boyu sürecek bir birliktelik olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte, boşanma genellikle tavsiye edilmemesine ve son çare olarak görülmesine rağmen bir olasılık olarak kabul edilmektedir. Hindu kutsal metinlerinde boşanma için uygun yönergelerden bahsedilmemesine rağmen, Hindu gelenekleri ve modern hukuklar boşanma için yönergeler sağlamakta ve buna izin verilebilecek belirli koşulların ana hatlarını vermektedir.

Parasara gibi eski Hindu hukuk metinleri, boşanmak için çeşitli gerekçelerden bahsetmiştir. Bunlar kaybolma, ölüm, iktidarsızlık, Sanyasi olmak gibi nedenleri içermiştir. Eşlerden birinin bu davranışlarda bulunması veya evliliğin sürdürülemez hale gelmesi durumunda boşanma davası açılabilmekte idi.

Günümüzde Hinduizm’deki boşanma hukuku, “Hindu Evlilik Yasası-1955 (*Hindu Marriage Act-1955*)” tarafından tanınmaktadır. Bu Yasa, boşanma için hukuki bir çerçeve sağlamaktadır. Yasa, boşanma için belirli gerekçeleri tanımakta ve bir tane elde etmek için prosedürleri ve gereklilikleri ana hatlarıyla belirtmektedir. Bu yasaya göre Hinduizm, karşılıklı rıza ile boşanma ve çekişmeli boşanma olarak iki tür boşanmayı tanımaktadır.

Karşılıklı rıza ile boşanma, her iki eşin de uzlaşmaz farklılıklar nedeniyle evliliği sona erdirmeyi kabul etmesiyle gerçekleşmektedir. Bu boşanma şekli, Hindu toplumunda daha az yıkıcı ve daha kabul edilebilir olarak kabul sayılmaktadır. Çekişmeli boşanma ise, eşlerden birinin diğerine karşı boşanma davası başlattığı bir hukuki süreci içermektedir. Bu genellikle eşlerden biri, zina veya zulüm gibi boşanmak için yeterli sebepleri olduğuna inandığında ortaya çıkar. Çekişmeli davalarda, sunulan sebeplerin geçerliliğini tespit etmek ve boşanma kararı verilip verilmeyeceğine karar vermek mahkemelere düşmektedir.

Söz konusu dinlerde boşanmanın ideal görülmediğini ve boşanmaya başvurmadan önce uzlaşma, arabuluculuk ve danışmanlık girişimlerinin teşvik edildiğini söyleyebiliriz. Odak noktası, evlilik kurumunun korunması ve aile içindeki uyumun teşvik edilmesidir. Ancak evlilik onarılamaz bir hal alırsa ve barışma çabaları tükenirse, boşanma, ilgili bireylere rahatlama ve özgürlük getirmek için son seçenek olarak görülmektedir.

Son olarak, bu çalışmada İbrahimi dinlerin (İslam, Yahudilik ve Hristiyanlık) yanı sıra Hinduizm'in boşanma hükümlerini ele alınmıştır. Bu konuda yapılacak ileriki çalışmalarda araştırmacılar, Sihizm, Jainizm, Zerdüştlük, Konfüçyüsçülük ve Bahailik gibi dünyanın diğer dinlerinin boşanma hükümlerini incelemeye çalışacaklardır.

KAYNAKÇA

1. İSLAM

ACAR, Halil İbrahim, *Evliliğin Sona Ermesi*, EKEV Yayınları, Erzurum 2000.

-----, “Evlenme Engeli Olarak Din Farkı”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy:17, 2002.

-----, *İslam Aile Hukuku*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2021.

-----, “İddet”, TDV *DİA*, c. 21.

-----, “Talâk”, TDV *DİA*, c. 39.

-----, “Tefrik”, TDV *DİA*, c. 40.

ACARLIOĞLU, Ahmet, “Cahiliye’den İslâm’a Aile”, *İlahiyat Akademi Dergisi*, sy:11, 2020.

AFÎFÎ, Abdullah, *el-Mer’etü’l-Arabiyye fî Câhiliyyetihâ ve İslâmiha*, Metba’atu’l-Ma’ârif, c. 1, byy 1932.

AKGÜNDÜZ, Ahmed, *Karşılaştırmalı Mecelle-ı Ahkâm-ı Adliye (Mecelle Ta’adilleri ve Gerekçeleriyle Birlikte)*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2017.

AKTAN, Hamza, “Hacb”, TDV *DİA*, c. 14.

-----, “Kazf”, TDV *DİA*, c. 25.

-----, “Zevi’l-erhâm”, TDV *DİA*, c. 44.

el-Âlemgîriyye (el-Fetâva’l-Hindiyye), trc. Sayyid Amir Ali, Maktaba Rahmaniye, Lahor, ty.

ALİ, Hussein Bahjat Hussein, “İslam Aile Hukukunda Nikâh Akdinin Feshi”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara 2012.

ALİ, Mona Ezz, “Marriage and Divorce in Ancient Egypt and Ancient Iraq (Mesopotamia) A Comparative Study”, *International Journal of Heritage, Tourism, and Hospitality*, c. 14, sy: 1, 2020.

ALİ, Syed Ameer, *The Spirit of Islam*, Christophers, London, 1953.

ALİ HAYDAR Efendi, *Dürerül-Hükkâm Şerhu Mecelletil-Ahkâm*, Osmanlı Yayınları, t.y.

APAYDIN, Yunus, “İslâm Hukukunda Aile”, *Günümüzde Aile*, ed: Ömer Çaha, Uluslararası Aile Sempozyumu 02-04 Aralık 2005, Ensar Yayınları, İstanbul 2007.

-----, “Kıyas”, TDV *DİA*, c. 25.

ASKALÂNİ, el-Hâfiz Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalâni (v.852/1449), *Fethu’l-Bâri*, thk. Abdu’l-Kâdir Şaiba el-Hamd, Maktabatü’l-Malik Fahad el-Vataniyye, Riyad 2001.

ATAR, Fahrettin, “Akîka”, TDV *DİA*, c. 2.

-----, “Muhâlea”, TDV *DİA*, c. 30.

-----, “Muharremât”, TDV *DİA*, c. 31.

ATEŞ, Ali Osman, “Cahiliyeden İslâm’a: Peygamberimiz Döneminde Ailenin Değişimi”, *Peygamberimizin Sünnetinde Aile*, TDV Yayınları, Ankara 2022.

AVCI, Mustafa, “Osmanlıda Aile Arabuluculuğu”, *II. Uluslararası İnsan Hakları Sempozyumu: Ailenin Korunması Hakkı Bildiriler Kitabı*, Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, Ankara 2019.

-----, *Türk Hukuk Tarihi*, Adalet Yayınevi, Ankara 2022.

AYDIN, Mehmet Akif, “el-Ahkâmu’ş-Şer’iyye fi’l-Ahvâli’ş-Şahsiyye”, TDV *DİA*, c.1

-----, “Ahvâl-i Şahsiyye”, TDV *DİA*, c.2

- , “Aile”, TDV *DİA*, c.2.
- , *İslam ve Osmanlı Hukuku Araştırmaları*, İz Yayıncılık, İstanbul 1996.
- , *İslam-Osmanlı Aile Hukuku*, İlahiyat Fakültesi Vakfı, İstanbul 1985.
- , “Liân”, TDV *DİA*, c. 27.
- , “Mehir”, TDV *DİA*, c. 28
- , “Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye”, TDV *DİA*, c. 28
- , Osmanlı Aile Hukuku, Klasik Yay, İstanbul 2018
- BÂCÎ**, *el-Müntekâ Şerhu Muvatta el-İmamu Malik*, Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut 1999.
- BAKKALOĞLU**, Abdussamet, “Tefvîz”, TDV *DİA*, c.40
- BAILLIE**, Neil B. E., *A Digest of Moohummudan Law*, Smith Elder and Co., London 1875.
- BANI**, Lawal Mohammed, **Pate**, Hamza A., “Dissolution of Marriage (Divorce) under Islamic Law”, *Journal of Law, Policy and Globalization*, Vol. 42, 2015.
- BARDAKOĞLU**, Ali, “Ferâiz”, TDV *DİA*, c. 12.
- , “Fesih”, TDV *DİA*, c. 12.
- , “Hidâne”, TDV *DİA*, c. 17.
- BARDİS**, P.D., “Marriage and Family Customs in Ancient Egypt: An Interdisciplinary Study: Part I”, *Social Science*, c. 41, sy: 4, 1996.
- BEYZÂVÎ**, Nâsiruddîn Ebû Said Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvi (ö. 685/1286), *Envaru’t Tenzîl ve Esraru’t Te’vil*, Dârü İhiyau’t-Turâsi’-‘Arabî, Beirut, ty.
- BUHARÎ**, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm b. Mugîrah el-Cu’fi el-Buhârî, *Sahîh el-Buhârî* (tah. Râid b. Sabrî), Dâru’l-Hadâra, Riyad 2015.
- BEDİR**, Murteza, “Sünnet”, TDV *DİA*, c. 38.
- BEYHAKÎ**, Ebu Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali el-Beyhakî (ö.458), *es-Sünen* (thk. Muhammed Fuad Abdulbaki) Daru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, Beyrut 2003.

BİLMEN, Ömer Nasuhi, *Hukûk-i İslâmiyye ve Istılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu, I-VIII*, İstanbul, (t.y)

BİRİŞİK, Abdulhamit, “Kur’an”, TDV *DİA*, c. 26.

BUHÛTÎ, Mansur b. Yunus b. Salahuddin b. Hasen b. İdris Hanbelî, *Keşşâfu’l-Kınâ an Metni’l-İknâ, Âlimü’l-Kutub*, 1983.

CESSÂS, Ebu Bekr Ahmed b. Ali er-Razi el-Cessâs (ö. 370/980), *Âhkâmu’l-Kur’ân* (thk. Sıdkî Muhammed Cemil), Daru'l-Fikr, c. 2, 3, Beyrut 2008.

CEZİRÎ, Abdurrahman b. Muhammed, *el-Fıkıh ale’l-mezahibi’l-erbaa*, Daru’l-Davet, İstanbul 1984.

CİN, Halil, *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, AÜHF Yay, Ankara 1974

ÇOLAK, Abdullah, *İslam Aile Hukuku*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2018.

ÇAPCIOĞLU, İhsan, “Sosyal Değişme Sürecinde Din ve Kadının Toplumsal Konumu (Kastamonu Örneği)”, *Basılmamış YL Tezi*, Ankara Üniversitesi SBE, Ankara 2003.

-----, “Sekülerleşen Toplumda Bireyselleşen Aile”, *Turkish Studies*, c. 13, sy: 2, Ankara 2018.

ÇEKER, Orhan, “Beynûnet”, TDV *DİA*, c.6

ÇİĞDEM, Recep, *Mukayeseli Medeni Hukuk: İslam-Türk Mer’i, Kişi, Aile ve Miras Hukuku*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2012.

DAĞCI, Şamil, “İslâm Aile Hukukunda Evlenme Engelleri-I (Sürekli Evlenme Engelleri)”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 39, sy: 1, Ankara 1999.

-----, “İslâm Aile Hukukunda Evlenme Engelleri-II (Geçici Evlenme Engelleri)”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 41, sy: 1, Ankara 2000.

-----, “Ahval-i Şahsiyye”, *Fıkıh*, Ankuzem Yayınları.

DALGIN, Nihat, *İslâm Hukukunda Boşanma Yetkisi*, MÜİFV Yayınları, İstanbul 2001.

DÖNDÜREN, Hamdi, *Delilleriyle İslam Hukuku*, Mistaş Matba, Konya 1983.

-----, “Ashâbü’l-Ferâiz”, TDV *DİA*, c. 3.

-----, “Avl”, TDV *DİA*, c. 4.

-----, “Îlâ”, TDV *DİA*, c. 22.

DÖNMEZ, İbrâhim Kâfî, “İcmâ”, TDV *DİA*, c. 21.

DOİ, Abdur Rahman I., *Sharî‘ah the Islamic Law*, Ta ha Publishers, London 1984.

DOMİNGO, Rafael, “The Family in Ancient Roman Law”, *SSRN Electronic Journal*, January 2017.

DEBÛSÎ, Ebû Zeyd Abdullâh (Ubeydullâh) b. Muhammed b. Ömer b. Îsâ (ö. 430/1039), *Kitâbu’n-Nikâh*, Karaçi 2008.

EBÛ DÂVÛD, Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş‘as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî (ö. 275/889), *Sünenü ebi Dâvud* (tah. Râid b. Sabrî), Dâru’l-Hadâra, Riyad 2015.

EBÛ HANÎFE, Ebû Hanîfe Nu‘mân b. Sâbit b. Zûtâ b. Mâh (ö.150/767), *el-Fıkhü’l-ebsat* (thk. Muhammed Zâhid el-Kevserî), el-Mektebe el-Ezheriye li’t-Turâs, Kahire 1368 h.

EBÛ ZEHRÂ, *el-Ahvâlü’ş-Şahsiyye*, Dârü’l-Fıkri’l-‘Arabî, Beirût 1957.

-----, *Sosyal Hayatta Aile ve Toplum*, çev. N. Demir & V. Taylan, Kayıhan Yayınları, İstanbul 2004.

-----, *İslâm Hukuku Metodolojisi (Fıkıh Usulü)*, çev. Abdülkadir Şener, AÜİF Yayınları, Ankara 1973.

ERBAY, Celal, *İslam Hukukunda Küçüklerin Himayesi*, İstanbul 1998.

-----, “Nafaka”, TDV *DİA*, c. 32.

- ERDENTUĞ**, S. Aygen, “Çeşitli İnsan Topluluklarında Aile Tipleri”, *AÜDTCF Antropoloji*, sy:12, 1980.
- ERDİM**, Leyla- **ERGÜN**, Ayşe, “Boşanmanın Ebeveyn ve Çocuk Üzerindeki Etkileri”, *Sağlık Bilimleri ve Meslekleri Dergisi*, c.3, sy.1, 2016.
- ERDOĞAN**, Mehmet, *Fıkıh Terimleri Sözlüğü*, Ensar Yayınları, İstanbul 2010.
- FÎRÛZÂBÂDÎ**, Mecdüddîn Muhammed b. Yakub el-Fîrûzâbâdî, *el-Kamusu'l-Muhît* (thk. Enes Muhammed eş-Şamî - Zekeriyya Cabir Ahmed), Dârü'l-Hadis, s. 1246, Kahire 2008.
- GÜNDOĞDU**, Tansu, *Boşanma Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk*, Yetkin Yayınları, Ankara 2022.
- GÜNAY**, H. Mehmet, *Evlenme Akdinde Fasit-Bâtıl Ayrımı*, Nun Yayınları, İstanbul 2008.
- GÜRSOY**, Kemal Tahir, “Boşanma Hukukunun Tarihi Gelişimine Genel Bir Bakış ve Boşanma Sebeplerinde En Yeni Eğilimler”, *Ankara Ü. Hukuk Fak. Ellinci Yıl Armağanı*, Sevinç Matbaası, Ankara 1977.
- HALLAF**, Abdülvehhâb, *Ahkâmü'l-Ahvâlü's-şahsiyye*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beirut 2017.
- HARPER**, Robert Francis, *The Code of Hammurabi King of Babylon About 2250 B.C.*, The University of Chicago Press, London 1904.
- HASKEFÎ**, Muhammed b. Alî b. Muhammed b. Alî b. Abdurrahmân el-Hanefî el-Haskefî (ö. 1088/1677), *ed-Durru'l-Muhtâr*, Dârul-Kütübi'l-İlmiyye, Beirut 2002.
- İBN ÂBİDİN**, Muhammed Emîn (ö.1252/1836), *Reddu'l-Muhtâr 'ale'd- Durri'l-Muhtâr Şerhi Tenvîri'l-Ebsâr (Haşiyetü İbn 'Âbidîn)*, Âlimi'l-Kutub, Riyad 2003.
- İBN ENES**, Mâlik, *el-Müdevvene el-Kübrâ*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beirutt, 1994.

İBN HAZM, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed b. Said (ö. 456/1064), *el-Muhallâ*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2002.

İBN HİBBÂN, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî (ö. 354/965), *El-Müsnedü's-Sahih 'Ala't-Takâsim ve'l-Anva' (Sahihu İbn Hibbân)*, trc. Abu'l-'Alâ Mühammed Muhiuddin Cehângîr, Şibbir Brothers, Lahor 2013.

İBNÜ'L-HÜMAM, Kemalüddin, Muhammed b. Abdilvahid b. Abdulhamid b. Mes'ud es-Sivasî (ö. 861/1457), *Şerhu Fethi'l- Kadir*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2003.

İBN KAYYİM, İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350), *İ'lâmü'l-Muvakkî'in 'an Rabbi'l-Âlemîn*, c. 3.

İBN KESÎR, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddin İsmâil b. Ömer (ö. 774/1373) *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Sâmi b. Muhammed es-Salâma, Dârü Tayyeba, ty.

İBN KUDÂME, Abdülla ibn Ahmet (ö. 620/1223), *el-Mugni*, Daru 'Alami'l-kutub, Riyad 1997.

İBN MÂCE, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *Sünenü ibn Mâce* (tah. Râid b. Sabrî), Dârü'l-Hadâra, Riyad 2015.

İBN MANZÛR, *Lisânül-Arab*, Dârü'l-M'arif, Kahire, ty.

İBN NÜCEYM, Zeynüddin b. İbrahim b. Muhammed el-Marûf İbn Nüceym el-Mısırî el-Hanefî (ö. 970/1563), *el-Bahrü'r-Râik Şerhu Kenzü'd-dekâ'ik*, Dârul-Kütübî'l-İlmiyye, Beirut, 1997.

-----, *el-Eşbâh ve'n-Nazâir*, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beirut 1999.

İBN RÜŞD, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed (ö. 595/1198), *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, Dârü'l-kütüb el-İslamiyye, Kahire 1403 h.

İBRAHİM, Mustafa ve dğr., *Mu'cemü'l-Vasît*, "ehl", Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul.

- İSFAHÂNÎ**, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî (ö. 502/1108-1109), *Müfredât (Kurân Kavramları Sözlüğü)*, (trc. Abdulbaki Güneş ve Mehmet Yolcu), Çıra Yayınları, İstanbul 2012.
- İslam Aile Hukuku*, (ed. Muhammed Abdul Celil), Bangladeş İslam Hukuku Araştırma ve Hukuki Yardım Merkezi, c. 2, Dakka 2016.
- İslami Ain O Ain Biggan* (İslam Hukuku ve Hukuk Bilimi), İslam Vakfı Bangladeş, Dakka 2019
- İŞLER**, Mehmet Hulusi, İslâm'da İzdivaç ve Aile, Dizerkonca Matbaası, İstanbul 1968.
- KADRİ PAŞA**, Muhammed, *el- Ahkamü 'ş-şeriyye fi 'l ahvâli 'ş- şahsiyye*, Daru İbn Hazm, Beyrut, 2007.
- KAHVECİ**, Nuri, *İslâm Aile Hukuku*, Hikmetevi Yay, İstanbul 2019.
- KARAMAN**, Hayrettin, “Asabe”, TDV *DİA*, c. 3.
- , “Fıkıh”, TDV *DİA*, c. 13.
- , *Mukayeseli İslâm Hukuku I-III*, İz Yay, 4.baskı, İstanbul 2006.
- KARAN**, Cuma, “Modern Ailenin Çıkmazları ve İslâm Ailesi”, *İlahiyat Akademi Dergisi*, 2020.
- KÂSÂNÎ**, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed el-Kâsânî (ö. 587/1191), *Bedâi 'u's- Sanâi ' fi Tertîbi 'ş-Şerâi ' , Dârü'l-Hadîs*, Kahire 2005.
- KAYA**, F. Şule-**GÜNDÜZ**, İrem, “Anne-Babası Evli veya Boşanmış Olan Çocukların Algıladıkları Ebeveyn Tutumu ile Somatizasyon Belirtileri Arasındaki İlişki”, *Gaziantep Ü. Eğitim Bilimleri Dergisi*, c.3, sy. 1, 2019.
- KAZICI**, Ziya, “İslâm'da Kadın: (Bir Mukayese)”, *İlahiyat Akademi Dergisi*, sy:11, 2020/1.
- KESKİOĞLU**, Osman, *Fıkıh Tarihi ve İslam Hukuku*, Müftüoğlu Yayınları, Ankara 1969.
- Kitab el-Fıkıh el-Muyesser*, Dârü's-self es-Sâlih, Kahire 2018.

- KUDÛRÎ**, Ebü'l-Hasan Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. C'afer el-Kudûrî, *Muhtasarü'l-Kudûrî*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beirut 1997.
- KURTUBÎ**, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Kurtubi (ö.671/1272), *el-Câmi'u li Ahkâmi'l-Kur'an*,
- MECELLE-İ AHKÂM-I ADLİYYE (Mecelle).
- MERGİNÂNÎ**, Ebu'l-Hasan Burhânuddîn Alî b. Ebu Bakr b. Abdü'l Celîl el-Fergânî el-Merginânî (ö. 593/1197), *el-Hidâye*, Mektebatü'l-Büşrâ, c. 3, Karaçi 2011.
- MEVSİLÎ**, Ebu'l-Fazl Mecdüddin Abdullah b. Mahmud el-Mevsîlî (ö. 683/1284), *el-İhtiyâr li ta'lîli'l-Muhtâr*, Çağrı Yay, İstanbul 1980.
- el-Mevsûatü'l-Fıkhiyye*, Vizerâtü'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslamiyye, Dâru's-Safve, c. 38, Kuveyt ty.
- MEYDANÎ**, Abdulgani el-Ganimi ed-Dimeşki el-Meydanî, (ö.1298), *el-Lübab Fi Şerhi'l-Kitab Âlâ Muhtasari'l-Kudûrî*, el-Mektabetü'l-İlmiyye, c. 3, Beyrut ty.
- MUHAMMAD**, N.d. Ibn Habib, *El-Muhabbar*, Dar al-Afaq al-Jadida, Beirut, ty.
- MUSNAD**, Muhammed b. Abdul-Aziz el-Musnad, *Islamic Fatawa Regarding Women* (terc. Jamaal al-Din Zarabozo), Darus-Salam, Riyad 1996.
- NAİM**, Abdullahi A., *Islamic Family Law in a Changing World: A Global Resource Book*, Zed Books, 2002.
- NESEFÎ**, Ebü'l-Barakat Abdullah en-Nesefî, *Kenjüd-Dakâik*, Dâru'l Başâir el-İslâmiyye, Beirut 2011.
- NESEFÎ**, Necmüddin Ebû Hafs Ömer b. Muhammed en-Nesefî (ö. 534 h.), *Tilbetu't-Talebe*, Dâru'n-Nafâis, Beirut 1995.
- OSMANLI HUKUK-I AİLE KARARNAMESİ (1917)

PORT, Zeynep, *Kur'an'da Aile Modelleri Bağlamında Aile Değerleri ve Eğitimi*, Uludağ Ü.

SBE, YL Tezi, Bursa 2019.

RASHİD, Syed Khalid, *Muslim Law*, Eastern Book Company, Lucknow 2011.

SÂBÛNÎ, Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Ravaiu'l-Beyan*, Maktabatü'l-Gazzali, Dımaşk 1980.

SAĞLAM, Hadi, “İslâm Hukukunda Mehîr Evlilik Sigortası Mıdır?”, *Universal Journal of Theology*, c.1, sy:1, 2016.

SALMAN, Yüksel, “Sosyal Değişme Ekseninde İslam Hukuku”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy: 32, 2018.

SCHACHT, Joseph, *An Introduction to Islamic Law*, Oxford University Press, New York 1982.

SAN'ÂNÎ, Abdurrezzâk es-San'ânî, (ö. 211/826-27), *el-Musannaf*, trc. Abu'l-'Alâ Mühammed Muhiuddin Cehângîr, Şibbir Brothers, Lahor 2015.

SERAHSÎ, Şemsü'd-dîn es-Serahsî (ö. 483/1090), *El-Mebsût*, Dârü'l M'arife, Beirut 1989.

SHUKRI, Ahmed, *Muhammedan Law of Marriage and Divorce*, AMS Press INC, New York 1966.

SMITH, Robertson, *Kinship and Marriage in Early Arabia*, United Publishers, Beirut 1973.

SOYSALDI, H. Mehmet, *Kur'an ve Sünnet'e Göre Evlenme ve Boşanma*, Şule Yayınları, İstanbul 1999.

SULAIMANÎ, Faryal Abbas Abdullah, *The Changing Position of Women in Arabia Under Islam During the Early Seventh Century*, University of Salford, Salford 1986.

ŞA'BAN, Zekiyyuddîn, *el-Ahkâmu's-Şer'iyye li'l-Ahvâli's-Şahsiyye*, Dâru'n-Nehdati'l-'Arabiyye, Kahire 1968.

-----, *ez-Zivâc ve't-Talâk fi'l-İslâm*, ed-Dârü'l-Kavmiyye, Kahire 1964.

-----, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, (terc. İbrahim Kâfi Dönmez), TDV Yayınları, Ankara 2001.

ŞÂFÎ'Î, Muhammed b. İdrîs eş-Şâfi'î, (ö. 204/820), *Kitâbü'l-Ümm (el-Ümm)*, Dâru'l-Vefâ', el- Mansûra 2001

ŞERNABASÎ, Ramadan Ali es-Seyyid eş-Şernabasi, *Ahkamü'l Usrah fi's-Seriah el-İslamiyye*, Menşurat el-Halbi el-Hukukiyye, Beirut ty.

ŞEVKANÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed eş-Şevkani (ö. 1250/1834), *Kitabü's-Seylû'l-Cerrâr*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beirut ty.

-----, *Neylû'l-Evtâr*, Mısır, ty.

ŞEYBÂNÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hasen b. Ferkad eş-Şeybânî (ö.189/805), *el-Câmiu'l-Kebîr*, Matba'atü'l-İstikâmah, Mısır 1356.

ŞİRÂZÎ, Ebu İshak İbrahim b. Ali b. Yusuf eş-Şirâzî (ö. 476/1083), *el-Mühezzebe fi fikhî'l-İmâm eş-Şâfiî*, (thk. Zekeriyya Umeyrat), Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beirut 1995.

-----, *et-Tenbîh*, Mısır 1951.

ŞİRBÎNÎ, Muhammed b. Hatîp es-Şirbînî, *Mugnî el-Muhtâc*, Dâru'l Ma'rifah, Beirut 1997.

TÂLİB, Abdul Mannân, *İslam Aile Hukuku*, Bangladeş İslam Hukuku Araştırma ve Hukuki Yardım Merkezi, Dakka 2020.

TAHÂVÎ, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed (v. 321/933), *el-Muhtasâr*, Daru'l-Beşeri'l-İslâmiyye, Beirut 1992.

TİRMİZÎ, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî* (tah. Râid b. Sabrî), Dâru'l-Hadâra, Riyad 2015.

TÛSÎ, Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasan et-Tûsî, *Tehzibu'l-Ahkam*, Tahran, ty.

TOPÇU, Mevlüt, *Kur'an'da Aile Örnekleri*, DİB Yayınları, İstanbul 2020.

TÜRK ANSİKLOPEDİSİ, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1966.

TÜRK DİL KURUMU, “Aile”, <https://sozluk.gov.tr/>

Türk Hukuk Lügâtı, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1991.

TYLDESLEY, J., “*Daughters of Isis: Women of Ancient Egypt*”, byy, London 1995.

UYANIK, M. Zeki, “İslâm Aile Hukukunda Evlilik ve Boşanma Nafakası Bağlamında Süresiz Nafaka Yasası”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy: 47, 2019.

VİİTALA, Jaana Toivari, “Marriage and Divorce”, *UCLA Encyclopedia of Egyptology*, Los Angeles 2013.

WATTERSON, B., “*Women in Ancient Egypt*”, byy, Stroud 1994.

WILLİAMS III, Henry Phillips, *The Role of Adjudicatory Law in Divorce Proceedings in Turkey*, The Fletcher Scholl of Law and Diplomacy Tufts University, June 1982.

YAMAN, Ahmet ve ÇALIŞ, Halit, *İslam Hukukuna giriş*, Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2021.

YAMAN, Ahmet, “Zihâr”, TDV *DİA*, c. 44.

YENİDOĞAN, Adem, “İslâm Hukukunda Akıl Hastalarının Evliliği Meselesi”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy: 31, 2018.

YILDIRIMER, Şahban, “İslam Hukukunda Bazı Terminolojik Problemler”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy: 26, 2015.

YILMAZ, Fetullah-ÇATAK, Adem, “Gaye Bakımından Fıkıh ve Tasavvufun Karşılaştırılması”, *Sufiyye*, sy: 11, 2021.

ZEMAHŞERÎ, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *Esâsü'l-balâga*, Dârul-Kütübi'l-İlmiyye, Beirut, c. 2, 1997.

ZERKEŞÎ, Muhammed Bedruddîn ez-Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhît*, Dâru's-Safve, c. 1, Küveyt 1992.

ZAFÎRÜDDÎN, Muhammed, *Keşfü'l-esrâr Şerhu Dürri Muhtar*, Mektebetu Fâizi'l-Kur'ân, Deoband, ty.

2. YAHUDİLİK

ABEL, Yehudah, *Confronting 'Iggun*, Deborah Charles Publications, Liverpool 2011.

ACAR, Ömer, “Arab” Teriminin Kökeni”, *Nüsha- Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, c. 10, sy: 31, 2010.

AMRAM, David Werner, *The Jewish Law of Divorce According to Bible and Talmud*, Press of Edward Stern and Company, Philadelphia, 1896.

-----, “Agunah”, *The Jewish Encyclopedia*, v. 1, ty.

AZMÎ, Muhammad Ziaur Rahman, *Yahudi ve Hristiyan Milletler Tarihi*, Muhammad Yayınları, Dakka, 2020.

BAYME, Steven, *The Jewish Family and Jewish Continuity*, KTAV Publishing House, New Jersey, 1994.

BİALE, Rachel, *Women and Jewish Law*, Schoken Book, New York, 2002.

BROYDE, Michael J., *Marriage, Divorce, and the Abandoned Wife in Jewish Law*, Ktav Publishing House, New York, 2001.

BREİTOWİTZ, Irving, *Between Civil and Religious Law: The Plight of the Agunah in American Society*, Greenwood Press, Connecticut, 1993.

BULKA, Reuven P., “Post-Divorce Financial Obligations”,

https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/560115/jewish/Post-Divorce-Financial-Obligations.htm, [Erişim Tarihi: 26.11.2022]

COHN-SHERBOK, Dan, *A Concise Encyclopedia of Judaism*, One World, Oxford 1998.

EİSENBERG, Ronald L., *Jewish Traditions*, Jewish Publication Society, Philadelphia 2004.

FORTA, Arye, *Judaism*, Heinemann Educational, Oxford, 1990.

GÜRKAN, Salime Leyla, “Yahudilik”, TDV *DİA*, c. 43.

GREENSTONE, Julius H., “Halizah”, *The Jewish Encyclopedia*, v. 6.

GRİNTZ, Yehoshua M., “Jew”, *Encyclopedia Judaica*, Macmillan Reference USA, v. 11, Detroit 2007.

HALAKHAH (Jewish Code of Law)

HAMMER, Viva, “Can A Woman Initiate Jewish Divorce Proceedings?”

<https://www.myjewishlearning.com/article/can-a-woman-initiate-jewish-divorce-proceedings/>, [Erişim Tarihi: 22.11.2022]

İşİK, Hüseyin Hilmi, *Islam and Christianity*, Hakikat Kitâbevi, İstanbul, 2016.

JACKSON, Bernard S., “Agunah and the Problem of Authority: Directions for Future Research”, *Melilah: Manchester Journal of Jewish Studies*, v. 1, Manchester 2004.

JASTROW, Marcus ve Ginzberg, Louis, “Bet Din”, *The Jewish Encyclopedia*, Funk and Wagnalls Company, v. 3, New York ty.

JUDAEUS, Philo, *The Works of Philo* (Translated by C. D. Yonge), Hendrickson Publishers, Massachusetts, 1993.

KAPLAN, Dana Evan, *The New Reform Judaism: Challenges and Reflections*, University of Nebraska Press, Lincoln, 2013.

KİTABI MUKADDES (ESKİ AHİT)

- KHAİRULLAH**, Frank Safiullah, *Kâmûsul Kitab*, Mesihî İşa‘at Hane, Lahor, 1993.
- KHAN**, Geoffrey, *The Tiberian Pronunciation Tradition of Biblical Hebrew*, Open Book Publishers, Cambridge, 2020.
- KNOL**, Shoshana, *Agunah and Ideology*, Deborah Charles Publications, Liverpool 2011.
- MARAGÎ**, Abdullah el-Maragî, *Ez-zivâc ve ‘t-talâk fî Cemî‘i ‘l-edyân*, byy, ty.
- MİELZİNER**, M., *The Jewish Law of Marriage and Divorce in Ancient and Modern Times*, The Bloch Publishing and Printing Company, Cincinnati, 1884.
- OPPENHEIMER**, Mark, “Where Divorce Can Be Denied, Orthodox Jews Look to Prenuptial Contracts”, *The New York Times*, March 16, 2012.
<https://www.nytimes.com/2012/03/17/us/orthodox-jews-look-to-prenuptial-contracts-to-address-divorce-refusals.html>, [Erişim Tarihi: 23.11.2022]
- RİSKİN**, Shlomo, “Hafka’at Kiddushin: Towards Solving the Agunah Problem in Our Time”, *Tradition: A Journal of Orthodox Jewish Thought*, Rabbinical Council of America, v. 36:4, New York, 2012.
- SCHERESCHEWSKY**, Ben-Zion (Benno), “Agunah”, *Encyclopedia Judaica*, v. 1, ty.
- ŞELBÎ**, Ahmet, *Mukaranatul Adyan el-Yahudiyyah*, Mektabatü’n-Nahda el-Misriyye, Kahire, 1988.
- TAHA**, Sabir Ahmet, *Nizamül Usrati Fi ‘l Yahudiyyeti ve ‘n-Nesraniyyeti ve ‘l-İslam*, Nahdatü Mısır, Kahire, 2000.
- The Jewish Study Bible* (ed. Adele Berlin and Marc Zvi Brettler), Oxford University Press, New York, 2004.
- ULLAH**, Neamat, *Yahudi Hukukunda Boşanma ve Aguna Problemi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2018.
- VAUX**, Roland de, *Yahudilikte Aile*, (Çev., Ahmet Güç), Arasta Yayınları, Bursa 2003.

VİLLA, Diana, “A proposal for a systemic solution to the problem of Agunot”, *Jerusalem Post*, <https://www.jpost.com/Opinion/Op-Ed-Contributors/A-proposal-for-a-systemic-solution-to-the-problem-of-Agunot-344430>, [Erişim Tarihi: 18.11.2022]

WESTREİCH, Avishalom, *Talmud-Based Solutions to the Problem of the Agunah*, Deborah Charles Publications, Liverpool. 2012.

“Zuz”, bkz. <https://www.dictionary.com/browse/zuz>, [Erişim Tarihi: 26.11.2022]

3. HRİSTİYANLIK

ABBOTT, Deborah, *The Lutheran Tradition: Religious Beliefs and Healthcare Decisions*, The Park Ridge Center, Illinois 2002.

ABİDİN, Muhammet Ahmet, *Kanunu'l Ahvali'ş-Şahsiyye li Gayri'l-Müslimin*, Dâru'l-Matbu'âti'l-Câmi'yye: İskenderiye 1984.

ADAM, Baki, “Din Hakkında Genel Bilgiler”, *Dinler Tarihi*, Grafiker Yayınları, Ankara 2022.

ARNAUD, Theresa St., *Annulments Today- Merciful and Just*, The Catholic Women's League of Canada, byy, 2019.

ARNDT, William ve dğr, *A Greek-English Lexicon of the New Testament and Other Early Christian Literature*, University of Chicago Press, Chicago 2000.

AYDIN, Mahmet, “Hristiyanlık”, *Yaşayan Dünya Dinleri*, DİB Yayınları, İzmir 2019.

-----, “Hristiyanlık”, *DİA*, c. 17.

AYDIN, Mehmet Akif, “Aile”, *DİA*, c. 2.

AZMİ, Muhammad Ziaur Rahman, *Yahudi ve Hristiyanların Tarihi*, Muhammad Yayınları, Dakka 2021.

BEAL, John P, **Coriden**, James A., **Green**, Thomas J., *New Commentary on the Code of Canon Law*, Paulist Press, New York 2000.

BİZANS HUKUKU

BOLTETSOS, Triantafyllos K., “Marriage for Clergy and Laity: Marriage Bond and Dissolution in the Eastern Orthodox Church”, International Symposium: *A Point of no Return? Amoris Laetitia on Discernment and Conscience for Divorced and Remarried Couples*, Faculty of Theology and Religious Studies, KU Leuven, Leuven 2016.

BRİTANNİCA, The Editors of Encyclopaedia, “Annulment”, *Encyclopedia Britannica*, <https://www.britannica.com/topic/annulment>, [Erişim Tarihi: 11.02.2023]

-----, “Apostolic”, *Encyclopedia Britannica*, <https://www.britannica.com/topic/Apostolic>, [Erişim Tarihi: 11.02.2023]

CANONS OF THE HOLY FATHERS

CANON OF THE HOLY APOSTLES

CODEX OF THE EMPEROR THEODOSIUS

COZMA, Ioan, “Grounds for Divorce in the Orthodox Church: A Canonical Approach”, *Scientific Annals of the Alexandru Ioan Cuza University of Iasi-Orthodox Theology*, Alexandru Ioan Cuza University of Iasi Publishing House, Iasi, v. 2.

DEMİRCİ, Kürşat, “Hristiyanlık”, *DİA*, c. 17.

Delilu’z-Zivac li’t-Tavaif’il-Mesihyye, el-Meclisü’l-Vatani Li Şu’uni’l-Usre, Matba el-Cami‘ati’l-Urduniyye, ty.

DİYAT, El-Ferid, *el-Vacîz fî Ahkâmi'z-Zivâc ve'l-Usre li't-Tavaifi'l-Mesihîyye fî'l-Memleketi'l-Urduniyyeti'l-Hâşimiyye*, Dârus-Sakafa Li'n-Neşri ve't-Tevzi', Urdun 2004.

ERICKSON, John H., *The Challenge of Our Past: Studies in Orthodox Canon Law and Church History*, St. Vladimir's Seminary Press, New York 1991.

EROĞLU, Ahmet Hikmet, "Hıristiyanlık", *Dinler Tarihi*, Grafiker Yayınları, Ankara 2022.

GARRETT, William R., "Presbyterian: Home life as Christian vocation in the reformed tradition", *Faith Traditions and the Family*, (ed. Phyllis D. Airhurt and Margaret Lamberts Bendroth), Westminster John Knox Press, Kentucky 1996.

GILLESPIE, Joanna Bowen, "Episcopal: Family as the Nursery of Church and Society", *Faith Traditions and the Family*, (ed. Phyllis D. Airhurt and Margaret Lamberts Bendroth), Westminster John Knox Press, Kentucky 1996.

GRUDEM, Wayne, *What the Bible Says about Divorce and Remarriage*, Crossway, Illinois 2021.

HOGG, William Richey ve dğr, "Christianity", *Encyclopedia Britannica*,
<https://www.britannica.com/topic/Christianity>, [Erişim Tarihi: 27.01. 2023]

HARMAN, Ömer Faruk, "İncil", *DİA*, c.22.

HUANG, "Apostolic Age", *Encyclopedia*, <https://encyclopedia.pub/entry/31565>, [Erişim Tarihi: 29.01.2023]

KEENAN, Rosemary, *A Guide to The Annulment Process*, National Board of Catholic Women, London ty.

KİLÂNİ, Salih-HALAILİ, Enes, "et-Talak fî'd-Diyanat es-Salasa", *Mecelleti'l-Buhus ve'd-Dirasati's-Şer'iyye*, Kahire, sy: 20, 2014.

KİTABI MUKADDES (ESKİ AHİT ve YENİ AHİT)

- KÜÇÜK**, Abdurrahman ve dğr, *Dinler Tarihi*, Berikan Yayınevi, Ankara 2021.
- MARAGÎ**, Abdullah el-Maragî, *Ez-zivâc ve 't-talâk fî Cemî'i'l-edyân*, byy, ty.
- MERRIAM-WEBSTER**, "Fornication", *Merriam-Webster.com Dictionary*,
<https://www.merriam-webster.com/dictionary/fornication>, [Erişim Tarihi:
18.02.2023]
- MİLLER**, David J. D.-Sarris, Peter, *The Novels of Justinian: A Complete Annotated English Translation*, Cambridge University Press, Cambridge 2018.
- MİLLER**, L. G., "Adultery", *New Catholic Encyclopedia*, Gale, Detroit, c. 1, 2003.
- MİNŞAVÎ**, Abdul Hamid, *Ahkâmü'l-Usre fî ş-Şarai' el-Mesihîyye ve'l-Yahudîyye*,
Manşa'atü'l-Ma'arif, İskenderiye 2008.
- MORİNİ**, Enrico, *Ortodoks Kilisesi'nin Doktrin ve Kanonik Uygulamasında Evlilik*,
Theological Memoirs 2015.
- NOLL**, Mark A., *Protestantism: A Very Short Introduction*, Oxford University Press, New York 2011.
- PETRÂ**, Petra, *Divorce and Remarriage in the Greek tradition*, Citadel Publisher, Assisi 2014.
- PHARR**, Clyde- Pharr, Mary Brown, *The Theodosian Code and Novels and the Sirmondian Constitutions*, Princeton University Press, Princeton 1952.
- QUE**, John, *Perceptions of Reasons for Divorce*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, California State University, Long Beach 2007.
- RHODES**, Ron, *The Complete Guide to Christian Denominations*, Harvest House Publishers, Oregon, 2015.
- RUSSELL**, Bertrand, *Marriage and Morals*, Liveright Publishing Corporation, New York 1929.

RÜŞDİ, Muhammed Said, *el-Ahvâlü 'ş-Sahsiye Li Gairi 'l-Müslimin*, by, ty.

SCHMİDT, Jean Miller ve dğr, “Methodist: ‘Tis Grace Will Lead Us Home”, *Faith Traditions and the Family*, (ed. Phyllis D. Airhurt and Margaret Lamberts Bendroth), Westminster John Knox Press, Kentucky 1996.

SERUR, Muhammed Şükri, *Nijamü 'z-Zivâc fiş 'Şerâi' el-Yahudiyye ve 'l-Mesihîyye*, Dâru'l-Fıkri'l-Arabi, Kahire 1979.

ŞAHİN, Hasan, “İslamiyet Öncesi Dönemde Yahudi ve Hristiyanlarda Nikâh Algısı”, *İslam Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Samsun, sy: 2, 2016.

TANYU, Hikmet, “Ahd-i Cedîd”, *DİA*, c. 1.

TAHA, Sabir Ahmed, *Nijamü 'l-Usre fi 'l Yahudiyye ve 'n-Nesraniyye ve 'l-İslam*, Nahdatu Mısır, Kahire 2000.

TANRIKULU, Fatma Betül Zehra, *Katolik Mezhebinde Evlilik ve Boşanma*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa 2022.

THE ORTHODOX CANON LAW

THE CODE OF CANON LAW

The Annulment Process, ed: Metropolitan Tribunal of Omaha, Omaha, ty.

ÜÇAL, Turgay-Malcolm, Derek, *Ahlak: Kutsal Kitap'a Göre Etik*, Babylon Kitaplığı, İstanbul 2003.

ÜNAL, Asife, “Hristiyanlıkta Kadın ve Aile Anlayışına Genel Bir Bakış”, *Dinler Tarihi Araştırmaları III*, Dinler Tarihi Derneği Yayınları, Ankara 2002.

WAGNER, Monica M. (ed.), *Saint Basil: Ascetical Works (The Father of the Church: A New Translation, vol. 9)*, The Catholic University of America Press, Washington (D.C.) 1962.

WEAVER, M. J., “The Roman Catholic heritage”, *Encyclopedia of American Religious Experience*, Scribner, New York 1988.

WENHAM, Gordon J., *Jesus, Divorce, and Remarriage: In Their Historical Setting*, Lexham Press, Washington 2019.

YILDIZ, Hasan, *Ortadoğu’da Dinler Üzerinde Bir Araştırma (Yahudilik-Hristiyanlık-İslamiyet)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Elâzığ, 2008.

YILMAZ, Mahmut, “Hukuk Tarihi Açısından Hristiyanlık”, *Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Dergisi*, c. 3, sy: 3, 2017.

4. HİNDUİZM

ADAM, Baki, “Din Hakkında Genel Bilgiler”, *Dinler Tarihi*, Grafiker Yayınları, Ankara 2022.

AGARWAL, Raj Kumari, *Matrimonial Remedies Under Hindu Law*, N.M. Tripathi, Bombay, 1974.

AKHTAR, Naseem, *Family Law on Divorce and Judicial Separation*, Deep & Deep Publications, New Delhi 2003.

AZMİ, Ziaur Rahman, *Hinduizm, Budizm, Caynizm ve Sihizm’in Tarihi*, Kalantor Prokashoni, Sylhet, 2022.

BANERJEE, Gooroodass, *The Hindu Law of Marriage and Stridhan*, Thacker Spink & Co., Calcutta 1879.

BERİ, B.P., *Law of Marriage and Divorce in India*, Eastern Book Company, Lucknow 1982.

BLACK, Henry Campbell, *Black’s Law Dictionary*, West Publishing Co., Minnesota 1990.

BRİTANNİCA, The Editors of Encyclopaedia, “Ashrama”, *Encyclopedia Britannica*, <https://www.britannica.com/topic/ashrama>, [Erişim Tarihi: 20.01.2023]

-----, “Sannyasi”, *Encyclopedia Britannica*,
<https://www.britannica.com/topic/sannyasi>, [Erişim Tarihi: 11.01.2023]

DEMİRCİ, Kürşat, “Hinduizm”, *DİA*, c. 18.

DERRETT, J.D.M., “Divorce by Caste Custom”, *Bombay Law Reporter Journal*, Bombay 1963.

DESPANDE, V.S., “Divorce under the Hindu Marriage Act-A Conflict of Principles”, *The All-India Reporter (A.I.R.)*, Nagpur 1971.

DİWAN, Paras, *Family Law (Law of Marriage and Divorce in India)*, Sterling Publishers Private Limited, New Delhi 1983.

-----, *Modern Hindu Law*, Allahabad Law Agency, Haryana 2007.

-----, *The New Divorce Structure of Hindus*, ICLQ, New Delhi 1968.

-----, *Law of Marriage, and Divorce: A Comprehensive Treatise on Matrimonial Laws of All the Indian Communities*, Universal Law Publishing, New Delhi 2008.

EVIDENCE ACT-1872 (India)

GÖKCAN, Özkan, “Kitap Değerlendirmesi: ‘L.N. Rangarajan, Arthaşastra Kautilya, İstanbul, Kırmızı Kedi Yayınevi. 2018’”, *Uluslararası İlişkiler*, c. 18, sy: 71, 2021.

JAYASWAL, Kashi Prasad, *Manu and Yajnavalkya: A Comparison and a Contrast: A Treatise on the Basic Hindu Law*, Butterworth, Calcutta 1930.

JR., Donald R. Davis, *The Spirit of Hindu Law*, Cambridge University Press, New York 2010.

KARATAş, İbrahim Ethem, “Hint Dinlerinde Tanrı Anlayışı (Hinduizm Örneği)”, *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Uludağ Üniversitesi, Bursa 1999.

KANE, Pandurang Vaman, *History of Dharmasastra*, Bhandarkar Oriental Research Institute, Poona, c. 2, 1941.

KAUTĪLYA, *The Arthashastra*.

KUTLUTÜRK, Cemil, *Hint Kutsal Metinleri Upaniṣadlar*, Dergâh yayınları, İstanbul 2021.

-----, “Hindistanda Din Olgusunun Sosyal Hayata Etkileri: Hinduizm Örneği”, *Akademik Araştırmalar*, sy: 62, 2014.

-----, “Hint Dinleri Açısından Diğer Dinler ve Mensupları”, *Dinler Arası İlişkiler*, Grafiker, Ankara, 2017.

KUSUM, “Irretrievable breakdown of marriage: A ground for divorce”, *The Journal of the Indian Law Institute (JILI)*, Indian Law Institute, New Delhi, v. 20, 1978.

-----, *Family Law Lectures-Family Law-I*, LexisNexis, New Delhi 2020.

KAKKAR, Jhalak, “PRS Legislative Research”,

https://prsindia.org/files/bills_acts/bills_parliament/2010/comparison_Marriage_Laws.pdf, [Erişim Tarihi: 14.01.2023]

Law Commission of India, *59th Report on Hindu Marriage Act-1955 and Special Marriage Act-1954*, New Delhi 1974.

MADHAV, Mayank, *Singhal’s Family Law-I*, Singhal Law Publications, New Delhi 2013.

MAHMOOD, Tahir, *Studies in the Hindu Law*, Law Book Company, byy 1986.

MAYNE, John D., *A Treatise on Hindu Law and Usage*, Higginbotham & Co., Madras 1906.

RANGARAJAN, L.N., *Kautilya-The Arthashastra*, Penguin Books India (P) Ltd., New Delhi 1992.

SEN, Priyanath, *The General Principles of Hindu Jurisprudence*, The Calcutta University Press, Calcutta 1918.

SİNGH, Shiv Sahai, *Unification of Divorce Laws in India*, Deep & Deep Publications, New Delhi 1993.

THE HİNDU MARRİAGE ACT-1955,

https://highcourtchd.gov.in/hclsc/subpages/pdf_files/4.pdf

THE HİNDU MARRİAGE ACT (AMENDMENT)-1976.

THE INDIAN PENAL CODE-1860, <https://legislative.gov.in/sites/default/files/A1860-45.pdf>

THOMAS, P., *Kama Kalpa or the Hindu Rituals of Love*, D.B. Taraporevala Sons and Co. Private Ltd., Bombay 1960.

The Laws of Manu, (çev. Wendy Doniger- Brain K. Smith), Penguin Books, London 1991.

The Pew Research Center, “The Global Religious Landscape”, *the Pew Forum on Religion & Public Life*, Washington, D.C. 2012, <http://www.pewforum.org/global-religious-landscape.aspx>

YİTİK, Ali İhsan, “Hinduizm’in Diğer Dinlere Bakış”, *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İzmir, sy: X, 1998.

-----, “Hinduizm”, *Yaşayan Dünya Dinleri*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İzmir 2019.

TEZDE KULLANILAN HİNDU BOŞANMA HUKUKUNA İLİŞKİN DAVALAR

A. Kuppuswami Gounder vs Alagammal, AIR 1961 Mad. 391.

Arun Kumar v. Neelam, 1982 H.L.R. 627.

Agnes v. Ashley, AIR 1964 cal. 28.

Anandi v. Raja, AIR 1973 Raj. 94.

Balwinder Kaur v. Baldev Singh (1985) 1 HLR 97 and 299 (P&H).

C. Jagan Mohan v. Sayitharamma, AIR 1973 AP 377.

Dhawan v. Dhawan (1985) 1 CCC 20 (Del.).

Dharam Dev Malik vs Raj Rani, AIR 1984 Del. 389.

Deepak Kumar Arora v. Sampuran Arora, 1983 HLR 334.

Govind Dass and Ors. vs Kuldip Singh, 1971 Del. 151.

K. Swarna Kumari vs M.B. Chowdary, AIR 1996 AP 104.

K. Siddegowda v. Parvathamma, AIR 1965 Mys. 299.

Lalita Devi vs Radha Mohan, AIR 1976 Raj 1.

Lajwanti v. Chandok, ILR 1982 Del. 689.

Mukesh Kumar vs Kamini Gupta, AIR 1984 Del. 368.

Mukesh Kumar vs Kamini Gupta, AIR 1984 Del. 368.

N. Sreepadachar vs Vasantha Bai, AIR 1970 Mys 232.

Nitaben Vs Dhirendra Chandrakant Shukla, 1984 MLR 187 (Guj.).

Paras Ram v. Kamlesh, AIR 1982 P H 60.

Rajender v. Anita, 1993 Del. 135.

Satyanarayana Rao v. Hindu Religious Endowment Board, AIR 1957 AP 824.

Sankar Prosad Paul Chowdhury vs Madhabi Paul Chowdhury, AIR 1982 Cal. 474.

Satya v. Sri Ram, AIR 1983 P&H 252.

Smt. Kaushalya Devi vs Masat Ram, AIR 1981 HP 63.

Smt. Sureshta Devi vs Om Prakash, (1992) AIR SC 1904.

Smt. Maiki vs Hemraj, AIR 1954 All 30.

Smt. Kaushalya W/O Wisakhi Ram vs Wisakhi Ram Mohan Lal, AIR 1961 P H 521.

Smt. Neera vs Kishan Swarup, AIR 1975 All 337.

Smt. Nirmala Manohar Jagesha vs Manohar Shivram Jagesha, AIR 1991 Bom. 259.

Shri Pranab Biswas vs Smt. Mrinmayee Dassi, AIR 1976 Cal 156.

Sureshta Devi v. Om Prakash, (1992) AIR SC 1904.

Swayamprabha v. Chandrashekar, AIR 1982 Kant. 295.

Tarsem Singh v. Satwant Kaur 1985, 1 HLR 140.

Tripat v. Vimla, AIR 1959 J&K 72.

Vijay Kumar v. Rita Kumari, 1982 HLR 593.

Vinod Kumar Kapoor Vs. Indu Bala, 1983 HLR 217.

Virupkashi v. Smt. Sarojini, AIR 2002 Raj. 128.

EKLER

I. İSLAM

A. Çoğunluğu Gayrimüslim Olan Bazı Ülkelerde Müslüman Boşanma Belgelerine Örnekler

1. Müslüman Toplum Merkezi, Kaliforniya-ABD tarafından hazırlanan İslami Boşanma Belgesi

Muslim Community Center – East Bay

5724 W. Las Positas Blvd., #300, Pleasanton, CA 94588
925.485.1786 | mcceastbay.org | mcc-listens@mcceastbay.org

ISLAMIC DIVORCE (TALAQ) CERTIFICATION

IMPORTANT: California State Law mandates that a divorce be first adjudicated via a county courthouse in the State and a decree issued as evidence of the divorce prior to an Imam performing a religious divorce (talaq).

On what date did you receive the divorce? _____ In which County? _____

Important: Please bring your divorce papers/decrees with you on the day of the Talaq.

I (Name of the Husband) _____

(Current Address) _____

pronounce an Islamic Divorce (Talaq Raj'i) to my Wife:

(Name of the Wife) _____

(Current Address) _____

to whom I was married on (Date of Nikah) _____

in (City/State & Country) _____

According to *Shariah* (Islamic Law), I am making this declaration on my own free will. This divorce becomes absolute after the waiting period (*iddah*) expires.

Husband's Signature: _____

Name in BLOCK CAPITALS _____

Date: _____

Witnesses:

We hereby testify that Mr. _____

has divorced his wife Mrs. _____

in our presence by signing this document in front of us on this day _____.

Witness 1:

Name: _____

Address: _____

Signature: _____

Witness 2:

Name: _____

Address: _____

Signature: _____

For Imam Use Only – PLEASE LEAVE THIS SECTION BLANK

This is to certify that this Islamic Divorce has been registered at the office of the Muslim Community Center – East Bay (MCC East Bay) in Pleasanton, California.

The couple has been informed of the Islamic Laws of Divorce and its implications. The husband _____ has also been reminded of his obligation regarding payment of the *mahr* (dowry), if applicable, to his former wife.

This religious Talaq was officiated by Qari Amar Bellaha on the date of _____ Signature of Qari Amar: _____

[Erişim Adresi: <https://mcceastbay.org/wp-content/uploads/2020/07/MCC-East-Bay-Talaqa-Divorce-Certificate-rev-11.16.18.pdf>, (Erişim Tarihi: 27.04.2023)]

2. Liverpool İslami Kùltür Merkezi, İngiltere tarafından hazırlanan İslami Boşanma
Rezervasyon Formu:

Website: www.alrahma-mosque.com

Liverpool Islamic Cultural Centre

29-31 Hatherley Street
Liverpool L8 2TJ
UK

Tel/Fax 0151 709-2560
Email: liverpoolmuslimsociety@hotmail.co.uk

لڤرپول / 8 بریطانيا

31-29 هاترلي سٽريٽ

Islamic Divorce Booking Form

Start

Date

Time

Details		Husband	Wife
Surname (Last Name)			
First Name			
Date of Birth			
Telephone			
Address	UK		
	Overseas		
UK Resident?		Yes ☐ No ☐	Yes ☐ No ☐
Nationality			
Passport Number			
Born Muslim?		Yes ☐ No (Embraced) ☐	Yes ☐ No (Embraced) ☐

Islamic Marriage Certificate (Nikah) Details

Mosque/Center and Country	
Certificate Number	
Date of Islamic Marriage	

Names of the Two Muslim Male Witnesses

1 st Witness		2 nd Witness	
-------------------------	--	-------------------------	--

Which divorce is this?

First ☐ Second ☐ Third ☐

Official Use Only

Submitted Supporting Documents

Islamic Marriage (Nikah) Certificate	☐	Husband's Passport	☐	Wife's Passport	☐
--------------------------------------	--------------------------	--------------------	--------------------------	-----------------	--------------------------

Processing Fees

Date		Amount		Cheque No.		Receipt No.	
Name of Imam				Islamic Divorce Certificate No.			

[Erişim Adresi: https://www.iccuk.org/downloads/Divorce_Booking_Form.pdf, (Erişim Tarihi: 27.04.2023)]

3. İslami Aile Tahkim ve Arabuluculuk Konseyi, Avustralya Tarafından Hazırlanan İslami

Boşanma Başvurusunun İlk Sayfası:

مجلس التحكيم العائلي الإسلامي
Council of Islamic Family Arbitration & Mediation Inc.
 (Inc. No. A0060341D)
 Email: info@boiv.org.au OR boardofimams@gmail.com
 Web: www.boiv.org.au

Your application is for; Arbitration ☐ Reconciliation & Mediation ☐ Islamic Divorce ☐

Application by ; Husband ☐ Wife ☐ Both ☐

Applicant's Details		Details of the Spouse	
1. Surname			
2. Given Name			
3. Date & Country of Birth (if born overseas)	Date: _____ Place of Birth: _____	Date: _____ Place of Birth: _____	
4. Date and place of Islamic Marriage.	Date: _____ Place: _____ (Please provide copy of the Islamic marriage Certificate)	4.a. Is your marriage registered in Australia or Overseas? (If yes, please provide copy of the registration)	Yes ☐ No ☐
5. Have you been living separately.	Yes : ☐ No ☐ If YES, Date of Separation : _____	5. Any intervention order? Yes ☐ No ☐ (Please attach a copy of IVO)	
6. What is the marriage dower – (Mahr) agreed upon at the time of Nikah	Total: _____ Paid Immediately: _____ Deferred: _____		
7. Have you applied for 'Civil divorce' at Australian Federal Court? - Yes ☐ No ☐ (If yes, please attach the copies of the application and Certificate of Civil Divorce).			
8. Postal address.			
9. Home Phone.			
10. Mobile.			
11. Email.			
12. Occupation.			
13. What language (s) do you speak?	English – Arabic – Turkish- Somali Other (Pls. Specify) :		

[Erişim Adresi: <https://www.bloomsburycollections.com/book/understanding-sharia-processes-womens-experiences-of-family-disputes/d-board-of-imams-islamic-divorce-application?from=search>, (Erişim Tarihi: 27.04.2023)]

4. Singapur'da Müslüman Boşanma Formu:

دفتر فرچراین REGISTER OF DIVORCE		
نام سوامی Name of Husband:	نمبر کار فغانال NRIC No.:	تدائهن Signature
نام استری Name of Wife:	نمبر کار فغانال NRIC No.:	تدائهن Signature
فرچراین دلفظکن/دکومکن The Divorce was *pronounced/decreed on (date):		
اوله by:		
بیلائن دان جنیس طلاق Number & Nature of Talak:	نفقه عده Nafkah Iddah:	مته Muta ah:
فنجگان انق Custody of Children:	فد سوامی To husband:	
	فد استری To wife:	
سفسی Witness:	نمبر کار فغانال NRIC No.:	تدائهن Signature
سفسی Witness:	نمبر کار فغانال NRIC No.:	تدائهن Signature
تاریخ نکاح Date of Marriage:	نمبر سیجیل نکاح Marriage Certificate No.:	
د (تمفت) Registered at:		
ددفترکن فد AND IS HEREBY REGISTERED ON:		
اوله BY ME:		
قاضي اتو فریسیدین Kadi or President, Syariah Court		

[Erişim Adresi: <https://sso.agc.gov.sg/SL-Supp/S452->

1997/Published?DocDate=19971003&ProvIds=pr2-, (Erişim Tarihi: 27.04.2023)]

B. oğunluğu Müslüman Olan Bazı lkelerde Müslüman Boşanma Belgelerine rnekler

1. Türkiye’de Boşanma Dilekçesi rneği

Boşanma Davası Dilekçesi

AİLE MAHKEMESİ'NE
İL/İLÇE

DAVACI : Adı ve Soyadı, (T.C. Kimlik No)
Adres

VEKİLİ : Avukat Adı ve Soyadı
Adres

DAVALI : Adı ve Soyadı
Adres

DAVA KONUSU : Boşanma

AÇIKLAMALAR :

1- Müvekkilim ile davalı ... tarihinde evlenmişlerdir. Müvekkilim ile eşi arasında sürekli devam eden geçimsizlik vardır, söyledikleri bütün laflar birbirlerine ağır gelmektedir. Müvekkilim eşi ile mutlu bir evlilik sürdüremeyeceğini anlamış olduğundan boşanmaya karar vermiştir, tarafların birbirlerinden herhangi bir talepleri yoktur.

2- Evlilik birtliğinin temelinden sarsılmış olması, evlilik birtliğinin sürdürülmesi ve korunmasında gerek bizim gerekse toplum için bir menfaatin bulunmaması nedeniyle boşanma davası açma zarureti hsıl olmuştur.

DELİLLER : Nüfus Aile Kayıt Tablosu, Tanık beyanları, her tür yasal delil

HUKUKİ NEDENLER : MK. md. 166, HUMK. ve ilgili mevzuat.

SONUÇ VE TALEP : Yukarıda kısaca açıklanan nedenlerle davanın kabulü ile, evlilik birtliğinin temelinden sarılmasına dayalı olarak tarafların boşanmalarına, karar kesinleştiğinde nüfusa tesciline, yargılama giderleri ve vekâlet ücretinin davalı tarafa yüklenmesine karar verilmesini, davacı vekili olarak saygılarımla arz ve talep ederim. .../.../...

Davacı Vekili
Avukat Adı ve Soyadı
İmza

[Erişim Adresi: <https://www.sabah.com.tr/gundem/2021/02/15/bosanma-davasi-nasil-acilir-cekismeli-bosanma-davasi-ne-kadar-surur-k1>, (Erişim Tarihi: 27.04.2023)]

2. Bangladeşli Müslümanlar için Boşanma Sertifikası:

Government of the People's Republic of Bangladesh
Office of the Muslim Marriage Registrar & Kazi
Gazipur, Dhaka

Divorce Certificate

This is to certify that..... Son of
.....of.....
.....
was divorce to Daughter of
.....
.....and the divorce certificate No. was registered
in my office on Registration
No. Date of
.....
.....
Date: Muslim Marriage Registrar and Kazi
.....
.....
.....

[Erişim Adresi: <https://www.kaziofficegazipur.com/divorce/certificate>, (Erişim Tarihi: 27.04.2023)]

3. Suudi Arabistan Vatandaşları için Boşanma Belgesi Başvurusu:

المملكة العربية السعودية
وزارة العدل
 [٢٧٧]
 المحكمة

التاريخ : / / ١٤

طلب إثبات طلاق

فضيلة سلمه الله
 السلام عليكم ورحمة الله وبركاته.. ويعد :
☐ لدي رغبة في تحليق زوجتي / الطلقة ☐ الأولى ☐ الثانية ☐ الثالثة
 وتم ألتفتت بالطلاق حتى الآن.
☐ طلقت زوجتي / الطلقة ☐ الأولى ☐ الثانية ☐ الثالثة
 أمل إثبات ذلك. علماً بأنه لم يسبق أن تقدمت بعثل هذا الطلب لهذه المحكمة أو غيرها من المحاكم الأخرى.
 والله يحفظكم ويرعاكم ،، حرره في / / ١٤
 رقم السجل المدني :
 العنوان : رقم الهاتف : الجوال :
 البريد الإلكتروني : التوقيع :

رقم القيد التاريخ / / ١٤ رقم رمز الإنهاء بالحاسب الآلي () عدد المشروعات ()
 فضيلة الشيخ / بالمكتب القضائي رقم [] وفقه الله
 للإطلاع والنظر بذلك شرعاً وإكمال اللازم وفق ما تقتضيه الأنظمة والتعليمات. والله يحفظكم،،
 محكمة
 الاسم :
 التوقيع :

تنبيه :

١ - يرفق مع هذا الطلب أصل عقد الزواج وإذا كان العقد صادراً من خارج المملكة يلزم أن يكون مصدقاً عليه من وزارتي الخارجية والعدل بالمملكة.
 ٢ - ضع علامة ☒ في المربع المناسب أعلاه .

مطبوع في ١٤٢٧هـ

نموذج ٠٥٥ - ٠١ - ١

مدة- صدور -صك-الطلاق-بالمملكة-وكيفية-طب/2021/06/13/ <https://www.saudiah.news/> [Erişim Adresi:

] (Erişim Tarihi: 27.04.2023)]

4. Pakistan Boşanma Kayıt Sertifikası (NADRA Boşanma Belgesi, Pencap Eyaleti):

حکومت پنجاب پاکستان
GOVERNMENT OF THE PUNJAB
اندرراج طلاق سرٹیفکیٹ

FORM NO: L1

CRMS No: V37
OLD/M REG #: 4
Mode of Divorce: Talac

Divorce Registration Certificate

دفتر اندراج چاہ میراں

Divorcer's Details طلاق دہندہ کے کوائف

Name :	M	نام :	M
Nationality :	PAKISTANI	قومیت :	پاکستانی
CNIC No :		شناختی کارڈ نمبر :	
Religion :	ISLAM	مذہب :	اسلام
Father's Name :	M	والد کا نام :	M
CNIC No :		شناختی کارڈ نمبر :	
Address :		پتہ :	
Tehsil :	LAHORE CITY	تھسیل :	لاہور
District :	LAHORE	ضلع :	لاہور

Divorcer's Details مطلقہ کے کوائف

Name :	Z	نام :	Z
Nationality :	GERMANY	قومیت :	جرمنی
CNIC No :	2	شناختی کارڈ نمبر :	
Religion :	ISLAM	مذہب :	اسلام
Father's :		والد کا نام :	
CNIC No :		شناختی کارڈ نمبر :	
Address :		پتہ :	مجلس سلطان چوہ چاہ میراں ، شہر لاہور ،
Tehsil :	LAHORE CITY	تھسیل :	لاہور
District :	LAHORE	ضلع :	لاہور

Authority Granting : union council مجاز برائے عطا طلاق : یونین کونسل

Date of Notice for : تاریخ اعلان / نوٹس طلاق :

Date of Failure of : تاریخ ناکامی جاتی :

Date of Effectiveness of : تاریخ موثر طلاق :

Entry Date : 1 تاریخ اندراج : 1

Issue Date : تاریخ : 1

3000

[Erişim Adresi: <https://www.familycaselawyer.com/wp-content/uploads/2016/12/Divorce-certificate-in-Pakistan.jpg>, (Erişim Tarihi: 27.04.2023)]

II. YAHUDİLİK

A. Tarihsel ve Modern Ketuba (Yahudi Evlilik Sözleşmesi) Tasarımları

1. Livorno, İtalya'dan Bir Ketuba, 1698

[Erişim Adresi:

https://en.wikipedia.org/wiki/File:Decorated_Ketubbah,_Livorno,_1698.jpg, (Erişim

Tarihi: 27.04.2023)]

2. İsfahan, İran'dan Bir Ketuba, 1818

[Erişim Adresi: <https://shop.thejewishmuseum.org/ketubah-isfahan-persia-1818>,

(Erişim Tarihi: 27.04.2023)]

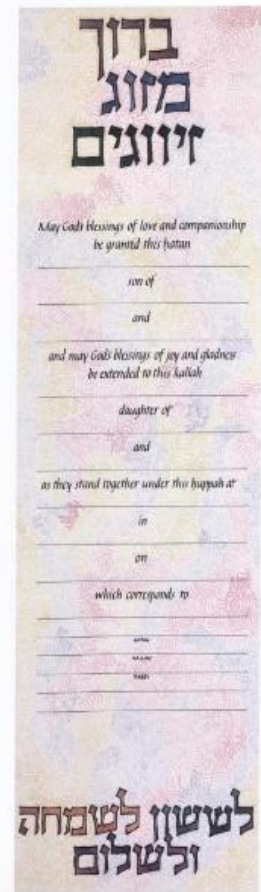
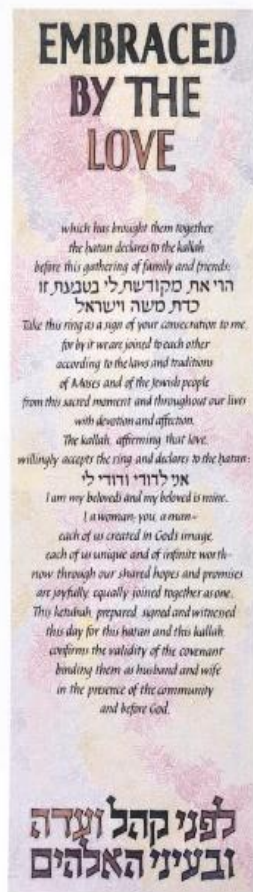
3. Korfu, Yunanistan'dan Bir Ketuba, 1819.

[Erişim Adresi: https://tr.m.wikipedia.org/wiki/Dosya:Ketubah_from_Greece.jpg, (Erişim

Tarihi: 27.04.2023)]

4. Modern Bir Ketuba

B. Tarihsel ve Modern GET (Boşanma Belgesi) Örnekler

1. Tarihsel İbranice Bir GET'in Parçası.

[Erişim Adresi: <https://flmagazine.wpenginepowered.com/wp->

content/uploads/2020/01/Jewish-Divorce-Get-300x200.jpg, (Erişim Tarihi: 27.04.2023)]

2. Kahire Genizah'tan İbranice Boşanma Belgesi (GET), 1088.

[Erişim Adresi: <http://d5iam0kjo36nw.cloudfront.net/V04p624005.jpg>, (Erişim Tarihi: 27.04.2023)]

3. Geleneksel İbranice GET Metni

ב _____ בשבת, ב _____ ימים לירח _____, שנת _____
לבריאת עולם למנין שאנו מנין כאן ב _____ מתא דיתבא על נהר _____
ועל מי מעינות, אנא _____ בן _____, העומד היום ב _____ מתא,
דיתבא על נהר _____ ועל מי מעינות, צביתי ברעות נפשי
בדלא אניסנא, ושבקית ופטרית ותרוכית יתיכי ליכי אנת אנתתי
_____ בת _____ העומדת היום ב _____ מתא, דיתבא
על נהר _____ ועל מי מעינות, דהוית אנתתי
מן קדמת דנא וכדו פטרית ושבקית ותרוכית יתיכי ליכי דיתיהוויין רשאה
ושלטאה בנפשיכי למהך להתנסבא לכל גבר דיתיציבויין, ואנש לא ימחא
בידיכי מן יומא דנן ולעלם, והרי את מותרת לכל אדם,
ודן די יהוי ליכי מנאי ספר תרוכין ואגרת שבוקין וגט פטורין
כדת משה וישראל.

פלוני בן פלוני עד

פלוני בן פלוני עד

[Erişim Adresi: https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/557971/jewish/Text-of-the-Get.htm, (Erişim Tarihi: 27.04.2023)]

4. Geleneksel İngilizce GET Metni

On the _____ day of the week, the _____ day of the month of _____ in the year _____ after creation of the world, according to the calendaric calculations that we count here, in the city _____, which is situated on the _____ river, and situated near springs of water, I, _____ the son of _____, who today am present in the city _____, which is situated on the _____ river, and situated near springs of water, willingly consent, being under no duress, to release, discharge, and divorce you [to be] on your own, you, my wife _____, daughter of _____, who are today in the city of _____, which is situated on the _____ river, and situated near springs of water, who has hitherto been my wife. And now I do release, discharge, and divorce you [to be] on your own, so that you are permitted and have authority over yourself to go and marry any man you desire. No person may object against you from this day onward, and you are permitted to every man. This shall be for you from me a bill of dismissal, a letter of release, and a document of absolution, in accordance with the law of Moses and Israel.

_____ the son of _____ — witness
_____ the son of _____ — witness.

[Erişim Adresi: https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/557971/jewish/Text-of-the-Get.htm, (Erişim Tarihi: 27.04.2023)]

III. HRİSTİYANLIK

A. Çoğunluğu Hristiyan Olan Bazı Ülkelerden Boşanma Belgesi Örnekleri

1. Florida, Amerika'dan Bir Boşanma Sertifikası

STATE OF FLORIDA
OFFICE of VITAL STATISTICS
CERTIFIED COPY

REPORT OF (Check one)
☒ DISSOLUTION OF MARRIAGE
☐ ANNULMENT OF MARRIAGE
FLORIDA

CASE # 00-000000

COUNTY HILLSBOROUGH
DOCKET VOL. PAGE
3
HUSBAND
1 NAME BRUCE W. STEPHENS
2 RESIDENCE-STATE NOT GIVEN
3a NOT GIVEN
3b NOT GIVEN
3c CITY, TOWN, OR LOCATION NOT GIVEN
3d STREET AND NUMBER NOT GIVEN
WIFE
1 NAME JUNE MARIE STEPHENS (NÉE) GONZALES R. PAGE
2 RESIDENCE-STATE FLORIDA
3a HILLSBOROUGH
3b CITY, TOWN, OR LOCATION TAMPA
3c STREET AND NUMBER 11765 S. FLORIDA AVE. RTE. A TAMPA
3d
PLACE OF THIS MARRIAGE-COUNTY HILLSBOROUGH
STATE OF MARRIAGE FLORIDA
DATE OF MARRIAGE 07/20/2010
10a NUMBER OF CHILDREN-TOTAL NUMBER 3
10b UNDER 18 YEARS OF AGE 2
11 PETITIONER WIFE
12a ATTORNEY FOR PETITIONER GONZALES R. PAGE
12b ADDRESS FLORIDA AVE. RTE. A TAMPA, FL 33612
12c CLIENT OF COURT RICHARD ABB
12d
OH 813, 10/98 (Replaces HRS Form 813 which may be used)

VOID IF ALTERED OR ERASED

State Registrar Date Issued

THE ABOVE SIGNATURE CERTIFIES THAT THIS IS A TRUE AND CORRECT COPY OF THE OFFICIAL RECORD ON FILE IN THIS OFFICE.
THIS DOCUMENT IS PRINTED ON PHOTOCOPIED ON SECURITY PAPER WITH A WATERMARK OF THE GREAT SEAL OF THE STATE OF FLORIDA ON THE FRONT, AND THE BACK CONTAINS SPECIAL LINES WITH TEXT AND SEALS IN THERMOCHROMIC INK.

OH FORM 1540 (08-04)

CERTIFICATION OF VITAL RECORD

2.

[Erişim Adresi: <https://www.tutraductora.com/pt-br/products/get-your-government-issued-divorce-certificate>, (Erişim Tarihi: 27.04.2023)]

3. Brezilya'dan Bir Boşanma Belgesi Örneği

REPÚBLICA FEDERATIVA DO BRASIL
CIDADE DE FORTALEZA, CAPITAL DO ESTADO DO CEARÁ

CARTÓRIO JOÃO DE DEUS
RUA MAIO - FADO CDO - TELEFONE 00
RE- D-RO CIVIL DO PRIMEIRO OFÍCIO

OFICIAL LINHA GUSTAVO LINHARES BEUTTENMÜLLER NETO
OFICIAIS SUBSTITUTOS: BELA MARISAURA N. DIÓGENES BEUTTENMÜLLER
RICARDO CÉSAR DIÓGENES NOGUEIRA
ESCREVENTE: CLEOMAR GCMES DE ABREU

CERTIDÃO DE REGISTRO DE SENTENÇA

O Bacharel Gustavo Linhares Beuttenmüller Neto, Oficial do Registro Civil do 1º Ofício da Cidade de Fortaleza, Capital do estado do Ceará, por nomeação legal, etc.

O CERTIFICO, do requerimento verbal da parte interessada, que do Livro E - , às folhas , sob nº , do ano de , do mês de , do ano de , (), nesta cidade de Fortaleza, Capital do estado do Ceará, no Registro Civil do 1º Ofício, foi registrada a sentença definitiva do Casamento de Separação em Divórcio .

do casal .

e .

assinando a mulher o nome de .

do mês de , do ano de , () do mês de , do ano de , (), proferida pelo (a) Meritíssimo (a) Juiz (a) de Direito da vara de Família e Sucessões Doutor(a) .

transitada devidamente em julgado.

O casamento foi realizado no Cartório do Registro Civil Casamento Civil de Deus .

casamento lavrado no Livro B - 40 , às folhas 033v , sob nº de ordem 421 .

Escrevente, datilografar.

O retendo é verdade e dou fé.

FORTALEZA, de de 1º

Tribunal de Justiça
Procuradoria 66/97

Emolumento: R\$ 1,00
FERC: 1,00
FERMOJU: 1,00
A.C.M.: 1,00

Valido Somente com o Selo de Autenticidade

Oficial do Registro Civil do 1º Ofício
GUSTAVO LINHARES BEUTTENMÜLLER NETO
Fortaleza - Ceará

NASCIMENTO, CASAMENTO, ÓBITO, PROCURAÇÃO, AUTENTICAÇÃO E RECONHECIMENTO DE FIRMA - VÁLIDO SOMENTE COM SELO DE AUTENTICAÇÃO

[Erişim Adresi: <https://www.tranlanguage.com/wp-content/uploads/Tranlanguage-Divorce-Certificate-Brazil-I.jpg>, (Erişim Tarihi: 27.04.2023)]

4. Brescia, İtalya'dan Bir Boşanma Belgesi Örneği

Comune di SABBIO CHIESE
Provincia di BRESCIA
UFFICIO DELLO STATO CIVILE

Prot. N.

Al sig. (sposo)

Alla sig.ra (sposa)

OGGETTO: Assicurazione di avvenuta
☒ TRASCRIZIONE ☐ ANNOTAZIONE
DI ATTO DI CONFERMA DELL'ACCORDO CON CUI I NUBENDI HANNO
CONSENSUALMENTE DEFINITO DI FRONTE ALL'UFFICIALE DELLO STATO CIVILE:
☐ la loro separazione consensuale tra coniugi
☒ il loro scioglimento consensuale del matrimonio
☐ la loro cessazione degli effetti civili di matrimonio religioso trascritto

Con la presente si assicura che l'atto di cui in oggetto, relativo a
....., nato in L'AVANA - CUBA il giorno
12/01/1968 e , nata in BRESCIA il giorno
08/06/1956
è stato:
☒ trascritto al:
N. 12 P. II S. C. Anno 2015, dei registri di matrimonio in data 20/10/2015

Distinti saluti

Timbro

L'Ufficiale dello Stato Civile
Onorio Luscio

Cod. 854810 0-30
Grafiche E. Graziopoli

Pag. 1 di 1

[Erişim Adresi: <https://www.tranlanguage.com/wp-content/uploads/Tranlanguage-Divorce-Certificate-Italy.jpg>, (Erişim Tarihi: 27.04.2023)]

5. Londra, İngiltere'den Prens Charles Philip ve Galler Prensesi'nin Boşanma Belgesi

Certificate of making Decree Nisi Absolute (Divorce) No 5029 of 1995

IN THE HIGH COURT OF JUSTICE
PRINCIPAL REGISTRY OF THE FAMILY DIVISION

Matrimonial cause proceeding in Principal Registry treated by
virtue of section 42 of the Matrimonial and Family Proceedings
Act 1984 as pending in a divorce county court

Between **HIS ROYAL HIGHNESS THE PRINCE OF WALES**
AND
HER ROYAL HIGHNESS THE PRINCESS OF WALES
and
and

Referring to the decree made in this cause
on the **1st** day of **June** **1995**,
whereby it was decreed that the marriage solemnised
on the **2nd** day of **June** **1978**
at the Cathedral Church of St Paul in the City and Diocese of London
between the petitioner and the respondent be dissolved unless sufficient cause be shown to the court
within six weeks from the making thereof why the said decree should not be made absolute, and no
cause having been shown, it is hereby certified that the said decree was
on the **2nd** day of **August** **1995**
made final and absolute and that the said marriage was thereby dissolved.
Dated this **2nd** day of **August** **1995**

NOTE:
1. DIVORCE AFFECTS INHERITANCE UNDER A WILL
Where a will has already been made by either party to a marriage then, by virtue of Section 18A of the Wills Act 1837:
(a) any provisions of the will appointing the former spouse executor or trustee or conferring a power of appointment on the former spouse shall take effect as if the former spouse had died on the date on which the marriage is dissolved unless a contrary intention appears in the will.
(b) any property which, or an interest in which, is devised or bequeathed to the former spouse shall pass as if the former spouse had died on the date on which the marriage is dissolved unless a contrary intention appears in the will.
2. DIVORCE AFFECTS THE APPOINTMENT OF A GUARDIAN
Unless a contrary intention is shown in the instrument of appointment, any appointment under S.5(3) or S.5(4) of the Children Act 1989 by one spouse of his or her former spouse as guardian is, by virtue of S.6 of that Act, deemed to have been revoked at the date of dissolution of the marriage.

Address all communications to the Principal Registry of the Family Division, Family Proceedings Department, Somerset House, Strand, London WC2R 1LP quoting the number in the top right hand corner of this form. The Principal Registry is open from 10.00am until 4.30pm Mondays to Fridays.
4/96 D241

[Erişim Adresi: [https://i2-](https://i2-prod.mirror.co.uk/incoming/article22346772.ece/ALTERNATES/n310p/0_Royal-Divorce-Papers.jpg)

[prod.mirror.co.uk/incoming/article22346772.ece/ALTERNATES/n310p/0_Royal-Divorce-Papers.jpg](https://i2-prod.mirror.co.uk/incoming/article22346772.ece/ALTERNATES/n310p/0_Royal-Divorce-Papers.jpg), (Erişim Tarihi: 27.04.2023)]

IV. HINDUIZM

1. Hindistan'daki Hinduları İçin Boşanma Formunun Geleneksel Hintçe Metni

तलाक नामा

मैं अ पुत्र व जाति निवासी
का हूँ।

यह कि मेरा विवाह श्रीमति पुत्री श्री
से करीब वर्ष पूर्व हुआ था एवं हम दोनों पक्षकार
वर्ष तक पति पत्नि की भांति रहते रहे। तत्पश्चात् हम पक्षकारों में झगड़े,
अनबन व मनमुटाव से मैंने श्रीमति को तलाक
देकर हम पृथक-पृथक निवास कर रहे हैं। श्रीमति
को तलाक देकर हम पृथक-पृथक निवास कर रहे हैं। श्रीमति
के कुल मेहर रुपये में से रुपये
अदा कर दिये हैं एवं शेष रुपये आज से तीन माह
बाद देना तय हुआ है। अतः आज के बाद पक्षकारों का कोई संबंध नहीं
रहा है। शेष मेहर राशि तय शुदा अवधि में अदा कर दी जावेगी। अतः
यह दस्तावेज बतौर तलाक नामा लिख दिया ताकि सनदू रहे।

दिनांक:

पक्षकारगण (1)

पक्षकारगण (2)

साक्षीगण

(1).....

(2).....

[Erişim Adresi: <https://aiemd.org/divorce-form-in-hindi-pdf/>, (Erişim Tarihi: 27.04.2023)]

2. Delhi Aile Mahkemesi-Hindistan, Tarafından Verilmiş Bir Boşanma Kararnamesi

Legalserviceindia.com

Addl. J.

IN THE COURT OF SHRI MAN MOHAN SHARMA: ADDL. JUDGE, DELHI
DECREE SHEET IN PETITION FOR DIVORCE /
CONJUGAL RIGHTS / PERMANENT ALIMONY
(ORDER XX RULE 7 OF THE CODE OF CIVIL PROCEDURES)
PETITION NO.323/11

Petitioner No.1
Smt. [Redacted]
D/o Sh. [Redacted]
W/o Sh. [Redacted]
R/o [Redacted]
Phone No. [Redacted]

AND
Petitioner no. 2
Sh. [Redacted]
S/o [Redacted]
R/o [Redacted]
Phone No. [Redacted]

Claim for U/s 13B (2) of Hindu Marriage Act.
Plaint presented on 23-03-2011

This petition coming on this day for final disposal before me in the presence of :-
Sh. Tapan Choudhary I.d. counsel for petitioner no.1.
Sh. Tapan Choudhary I.d. counsel for petitioner no.2.

It is ordered that the marriage between the petitioner no.1, [Redacted] and
petitioner no.2, [Redacted] is hereby dissolved by a decree of divorce by mutual
consent U/s 13-B (2) of Hindu Marriage Act. Both the petitioners shall remain bound by their
respective undertakings.

And it is further ordered that the parties shall bear their own cost.

COST OF PROCEEDINGS

S.NO.	PETITION	RS.	S.NO.	RESPONDENT	RS.
1.	Do for power		1.	Stamps for exhibits	
2.	Do for exhibits		2.	Do for petition	
3.	Advocate fee		3.	Advocate fee	
4.	Substance for process		4.	Substance fee Wits	
5.	Publication fee		5.	Misc.	
6.	Service for process				
7.	Misc.				
Total		Rs. .			Rs.

Given under my hand and seal of this Court on 25-03-11.

(MANTAN)
ADDL. DISTRICT SESSIONS JUDGE
KARNATAKA

[Erişim Adresi: <http://www.legalservicesindia.com/images/divorce.gif>, (Erişim Tarihi: 27.04.2023)]

3. Andra Pradesh, Hindistan'dan Boşanma Belgesi İçin Başvuru Formu

ANDHRA PRADESH STATE WAKF BOARD
APPLICATION FORM FOR DIVORCE CERTIFICATE

To: The Chief Executive Officer,
A.P.State Wakf Board,
Hyderabad.

Price Rs. 1/-
Issue No. _____
Dated: _____

Sir,

(TO BE FILLED IN CAPITAL LETTERS)
Sub: - Issue of Divorce Certificate; - Reg.
I am enclosing herewith necessary record for issue of Divorce Certificate.
PARTICULARS OF THE BRIDGE GROOM (DULHA) AS PER RECORD

N A M E :
FATHER'S NAME :
DATE OF BIRTH : () OR AGE () YEARS
OCCUPATION :
RESIDENT OF :

PARTICULARS OF BRIDE (DULHAN) AS PER RECORD

N A M E :
FATHER'S NAME :
DATE OF BIRTH : () OR AGE () YEARS
OCCUPATION :
RESIDENT OF :
DATE OF DIVORCE :

Yours faithfully

(Receiver's Signature) Name:
address:

[Erişim Adresi: <https://img.yumpu.com/48764913/1/500x640/divorce-certificate-application-form-ap-online.jpg>, (Erişim Tarihi: 27.04.2023)]

ÖZET

İSLAM HUKUKUNDA BOŞANMA: YAHUDİLİK, HRİSTİYANLIK VE HİNDUİZM İLE MUKAYESESİ

Abu Tayub Md Nazmussakib BHUYAN

Doktora Tezi

Danışman: Prof. Dr. Şamil DAĞCI

Mayıs 2023, XVIII + 357 Sayfa

Boşanma, evliliğin yasal sorumluluklarının iptali veya yeniden düzenlenmesi, ülke veya dinin hukuk sistemi çerçevesinde karı koca arasındaki evlilik bağlarının kesilmesidir. Kısaca boşanma, evlilik ilişkisini sona erdirmeye sürecidir. Dünyanın çoğu dininde boşanmayla ilgili yasalar vardır.

İslam'da boşanmaya izin verilir ve çeşitli biçimler alabilmektedir; bazıları koca (Talak), bazıları karısı (Hul') ve bazıları da mahkeme (Tefrik) tarafından başlatılmaktadır. Yahudilikte, Tevrat'a göre, sadece kadının zina etmesi nedeniyle boşama caizdir. Ancak Halahah (modern Yahudi hukuku), zinanın yanı sıra zulm etmek, terk etmek gibi belirli koşullar altında boşanmaya izin vermektedir. Yahudilikte, kocanın karısına mahkeme tarafından hazırlanan bir boşanma belgesi (Get) vermesiyle boşanma gerçekleşmektedir.

Hristiyanlıkta boşanmaya farklı bir şekilde bakılmaktadır. Katolik kilisesi boşanma yerine evliliğin feshi (iptal) ve fiziksel ayrılığa izin verirken, Ortodoks ve Protestan kiliseleri zina, irtidat, yasadışı evlilik gibi belirli koşullar altında boşanmaya izin vermektedir. Hinduizm bu

dinlerden farklıdır. Dini metinlere göre evlilik, Hinduizm’de kutsal bir ayin olduğundan, bu bağ bir kez kabul edildikten sonra her iki tarafça da hayatları boyunca sürdürülmelidir. Bu nedenle, Hindu kutsal metinlerinde diğer dinler gibi boşanma için özel bir hüküm bulunmamaktadır. Bununla birlikte, 1955’ten önce kastlar arasında bazı boşanma biçimleri bulunabilmektedir. Nitekim, 1955 yılında Hindu Evlilik Yasası’nın (Hindu Marriage Act, 1955) onaylanmasından sonra, Hinduizm’de belirli sebep ve koşullar altında boşanmaya izin verilmektedir.

Bu araştırma, İslam’daki boşanma hukuku ile Yahudilik, Hristiyanlık ve Hinduizm’deki boşanma hukuklarını karşılaştırmalı bir çalışma ile ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda, çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde İslam’da boşanmaya ilişkin hükümler ele alınmıştır. İkinci bölüm, Yahudilik, Hristiyanlık ve Hinduizmdeki boşanma hukuklarını incelemektedir. Üçüncü ve son bölüm, bu dört dinin boşanmayla ilgili hukuklarının karşılaştırmalı bir tartışmasını sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslam, talâk, Hul‘, Tefrik, İddet, Yahudilik, Halaha, Get, Aguna, Hristiyanlık, Hristiyan Mezhepleri, Zina, Evliliğin İptalı, Din Değiştirme, Hinduizm, Dharma Şastra, Sanyasi, Hindu Evlilik Yasası.

ABSTRACT

DIVORCE IN ISLAMIC LAW: IT'S COMPARISION WITH JUDAISM, CHRISTIANITY, AND HINDUISM

Abu Tayub Md Nazmussakib BHUYAN

PhD Thesis

Supervisor: Prof. Dr. Şamil DAĞCI

May 2023, XVIII + 357 Pages

Divorce is the cancellation or reorganization of the legal responsibilities of marriage, breaking the marital ties between husband and wife under the legal system of the country or religion. In short, it is the process of dissolving a marital relationship. Most religions of the globe have laws regarding divorce.

In Islam, divorce is allowed and permissible. But it is often discouraged and can take various forms; some are initiated by the husband (Talak), some by the wife (Khula'), and some by the court (Tafriq). In Judaism, according to the Torah, it is permissible only for the cause of adultery of the wife. But the Halakhah (modern Jewish law) allows divorce under certain conditions like torture, abandonment, adultery etc. In Judaism, a divorce occurs after the husband gives his wife a divorce certificate (Get) prepared by the court.

In Christianity, divorce is viewed differently. While the Catholic church allows annulment instead of divorce, Orthodox and Protestant churches allow divorce under certain conditions,

such as adultery, apostasy, unlawful marriage, etc. Hinduism is different from these religions; according to religious texts, since marriage is a sacrament, once this bond is accepted, it must be maintained by both parties throughout their lives. Hence, no specific law for divorce can be found in the Hindu scriptures. However, some forms of divorce could exist among castes before 1955. Indeed, after ratifying the Hindu Marriage Act in 1955, divorce is permitted under specific reasons and conditions in Hinduism.

This research aims to reveal a clear concept of divorce law in Islam, Judaism, Christianity, and Hinduism with a comparative study. In this regard, our study is divided into three parts. In the first chapter, the provisions regarding divorce in Islam are discussed. The second chapter examines divorce laws in Judaism, Christianity, and Hinduism. The third and final chapter presents a comparative discussion of the laws of these four religions regarding divorce.

Keywords: Islam, Talaq, Khula‘, Tafriq, Iddat, Judaism, Halakhah, Get, Agunah, Christianity, Christian Denominations, Adultery, Annulment, Apostasy, Hinduism, Dharma Shastra, Sanyasi, the Hindu Marriage Act.